

18. YÜZYIL İNGİLİZ SANATINDA

TÜRK MODASI / TURQUERIE

Doktora Tezi

Tülin YENİLİR

Eskişehir 2022

18. YÜZYIL İNGİLİZ SANATINDA TÜRK MODASI / TURQUERIE

Tülin YENİLİR

DOKTORA TEZİ

Sanat Tarihi Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Nurdan KÜÇÜKHASKÖYLÜ

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temmuz 2022

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Tülin YENİLİR'in "18.Yüzyıl İngiliz Sanatında Türk Modası" başlıklı tezi 18 Temmuz 2022 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin 37. Maddesi uyarınca ilgili maddeleri uyarınca **Sanat Tarihi Anabilim Dalında, Doktora tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.**

İmza

Üye (Tez Danışmanı)	: Doç. Dr. Nurdan KÜÇÜKHASKÖYLÜ
Üye	: Prof. Dr. Fuat GÜLLÜPINAR
Üye	: Doç. Dr. Elvan TOPALLI
Üye	: Dr.Öğr.Üy. Nilgün ÇÖL
Üye	: Dr.Öğr.Üy. Neslihan KORKMAZ

Prof. Dr. Saime ÖNCE
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET

18. YÜZYIL İNGİLİZ SANATINDA TÜRK MODASI / TURQUERIE

Tülin YENİLİR

Sanat Tarihi Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temmuz 2022

Danışman: Nurdan KÜÇÜKHASKÖYLÜ

Bu çalışmada 18. yüzyılda İngiliz sanatında rokoko ve neo-klasik akımlarının içinde varlığını gösteren Türk modası/Turquerie kapsamında üretilen sanat eserleri; dönemin tarihsel ve siyasi koşulları içinde, gündelik hayat ve kültür-sanat ortamındaki gelişmelerle birlikte ele alınmıştır.

Turquerie 18. yüzyılda Fransa başta olmak üzere neredeyse tüm Avrupa'da benimsenmiştir. Bu moda resim, mimari, el sanatları başta olmak üzere opera, tiyatro, edebiyat gibi sanat alanlarında etkili olmuştur. Bu modayı benimseyenler; gündelik hayatlarında Türk kahvesi ya da tütün tüketen, Türk figürlü porselenler satın alan / talep eden, Türk konulu seyahatnamelere, hikâye kitaplarına, resim ve tiyatro oyunlarına ilgi gösteren, Türk odaları döşeten, Türk giysileri edinip maskeli balolara katılan ve/veya bu tür kostümler içinde portrelerini yaptıran kişilerdir. Yine bu moda ile ilgili gösterenler yüzyıl sonunda panorama sergileri ile zahmetsiz bir şekilde İstanbul'da bulunmayı da deneyimleyebilmişlerdir. Bu çalışmada İngiltere'de Turquerie'nin ilk örnekleri, yayılım alanları, katalizör rolündeki figürler, sanat alanında konu ile doğrudan ilişkili bazı patronlar/cemiyetler ile öne çıkan sanatçılar ele alınmıştır. Bu dönemde ilgi gören Grand Tour'lar, Lady Montagu'nün mektupları, Divan Kulübü üyeleri ile Jean-Étienne Liotard gibi önemli isimler İngiltere'de Turquerie'nin oluşumunda ve yayılımında etkili olmuştur. Tezde İngiltere'nin kültür-sanat ortamının içinde bu modayı uygulama pratiklerinin örnekleri ele alınmakta, bu örnekler üzerinden Fransa ve diğer Avrupa ülkeleri ile karşılaştırmalar yapılmaktadır.

Anahtar sözcükler: 18. yüzyıl, Turquerie, Türk modası, İngiliz sanatı, Osmanlı.

ABSTRACT

TURKISH FASHION / TURQUERIE IN 18TH CENTURY BRITISH ART

Tülin YENİLİR

Department of Art History

Anadolu University Graduate School of Social Sciences, July 2022

Supervisor: Assoc. Prof. Nurdan KÜÇÜKHASKÖYLÜ

In this study, the artworks produced within the scope of Turkish fashion/Turquerie, which can be seen in rococo and neo-classical movements in British art in the 18th century, were discussed considering historical and political circumstances of the era along with the developments in everyday life and cultural-art environment.

Turquerie was adopted in many European countries in the 18th century, especially in France. This fashion was influential in the fields of art, primarily in painting, architecture, handicrafts and in opera, theater, literature. People who adopted this fashion exhibit specific practices such as consuming Turkish coffee or tobacco in their everyday lives, buying/demanding porcelain with Turkish figures, showing an interest in Turkish-themed travel books, story books, paintings, and theater plays, furnishing Turkish rooms, buying, or renting Turkish clothes and participating in masquerade balls, and/or portraying their portraits in such costumes. Besides, those who were interested in this fashion were also able to experience being in Istanbul effortlessly through panorama exhibitions at the end of the century. In this study, the first cases of Turquerie in England and its range of expansion, the figures in the role as catalysator, some patrons/societies directly related to the subject in the field of art and prominent artists are examined. During this period, Grand Tours that drawn attention, Lady Montagu's letters, the members of the Divan Club, and important figures such as Jean-Étienne Liotard were influential in the occurrence and spread of Turquerie in England. In the thesis, examples of the practices of applying this fashion in the cultural and art environment of England are examined and through these examples, comparisons are made with France and other European countries.

Keywords: 18th century, Turquerie, Turkish fashion, British art, Ottoman.

ÖNSÖZ

“18. yüzyıl İngiliz Sanatında Türk Modası/Turquerie” başlıklı bu tezde Turquerie modası kapsamında İngiltere’de/İngilizler tarafından yapılan ya da sipariş edilen eserler, dönemin tarihsel ve siyasi koşulları içinde, kültür-sanat ortamındaki gelişmelerle birlikte ele alınmıştır. Turquerie hakkında yapılan çalışmalarda bu modanın öncülü olan Fransa’nın merkeze alınması ve literatürde İngiltere hakkında yapılmış kapsamlı bir yayının olmaması bu tezi özgün kılmaktadır. Bu tezde Turquerie yalnızca sanat alanında değil, gündelik hayatta ve kültür ortamında da var olan bir moda olarak ele alınmıştır.

Değerli danışmanım Doç. Dr. Nurdan KÜÇÜKHASKÖYLÜ emeği, titiz yaklaşımı, bilgi birikimi ve mesleki tecrübesiyle bu tezi yönlendirirken diğer yandan bir araştırmacı olarak bu çalışmanın sınırlılıklarını belirlememe olanak tanımıştır. Kendisine hem bu tez hem de lisansüstü eğitimim boyunca verdiği emeği için teşekkürü bir borç bilirim. Tez izleme komitemde bulunarak tez çalışmasına katkı sağlayan Dr. Öğr. Üyesi Nilgün ÇÖL ve Prof. Dr. Fuat GÜLLÜPİNAR’a değerli görüşleri için teşekkür ederim. Tez savunma jüri üyeleri Doç Dr. Elvan TOPALLI ve Dr. Öğr. Üyesi Neslihan KORKMAZ’a da kıymetli katkılarından dolayı teşekkürlerimi sunarım.

Bu tez çalışmasında arşivlerindeki eserlere ve kaynaklara gerek fiziki gerek dijital ulaşımında kolaylık sağlayan Oxford Bodleian Library, Victoria & Albert Museum Prints & Drawings Room, National Art Library ve British Museum çalışanlarına; yurt içinde yaptığım çalışmalarda ihtiyaç duyduğum eserlere kolaylıkla ulaşabildiğim İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı’na ve İstanbul Araştırmaları Enstitüsü’ne teşekkürlerimi sunarım.

Doktora tezimin tamamlanmasında arkadaşlarım ve meslektaşlarım Gizem ÖNCELEN, Şeyma Nalan EKİCE ve Emine DÜNDAR’a; bu teze hem akademik hem manevi katkıları olan Diretgen Ozan ERCANSUNGUR’a emekleri ve nezaketinden dolayı içtenlikle teşekkür ederim. Son olarak akademik hayatıma desteği için ablam Pelin SÖKMEN’e ve tüm aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Tülin YENİLİR

İÇİNDEKİLER

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ	v
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ	vi
GÖRSELLER DİZİNİ	ix
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	xiii
1. GİRİŞ.....	1
2. 18. YÜZYILDA AVRUPA’DA TURQUERIE.....	7
3. BAŞLANGICINDAN 18. YÜZYIL SONUNA KADAR OSMANLI-İNGİLİZ İLİŞKİLERİ	33
3.1. İlk ilişkiler	33
3.2. İstanbul’da İngiliz Büyükelçiliği ve Önemli Diplomatlar	34
3.3. İngiltere’de İlk Daimî Büyükelçi: Yusuf Agah Efendi (1744-1824).....	37
3.4. Levant Company	43
4. 18. YÜZYIL İNGİLİZ KÜLTÜR SANAT ORTAMINDA TÜRK İMGESİ	45
4.1. Türk İmgesinin Oluşmasında Lady Montagu (1680-1762) ve “Doğu Mektupları”	45
4.2. Kulüpler ve Turk’s Head.....	56
4.3. Türk Odaları	73
4.4. Maskeli Balolar	77
4.5. İngiliz Tiyatrosunda Türkler	83
5. 18. YÜZYIL İNGİLİZ SANATINDA TÜRK MODASI / TURQUERIE	92
5.1. İngiliz Bahçelerinden Turquerie Örnekleri	92
5.2. Türk Kostümlü Portreler	97

5.2.1. Birinci Dönem: Lady Montagu Portreleri ve Etkileri (1710-1725).....	100
5.2.2. İkinci Dönem: Türk Kostümlü Portreler ve Modanın Yayılması (1725-1750)	103
5.2.2.1. Tüccar Portreleri	104
5.2.2.2. Kulüp Üyelerinin Yaptırdığı Portreler	105
5.2.2.3. Diğer Portreler: Portre Modasında İngiliz Kadınlar	109
5.2.3. Üçüncü Dönem: Royal Academy ve Çevresinde Türk Kostümlü Portre Modası	112
5.2.3.1. Royal Academy'nin Kurucu Üyelerinin Yaptığı Portreler	113
5.2.3.2. Türk Kostümlü Portre Yapan Royal Academy Sanatçıları.....	123
5.2.3.3. George Romney ve Diğer Sanatçılar	125
5.3. Türk Kostümlü Madalyon Portreler	128
5.4. Gravürler	132
5.4.1. Tiyatro Gravürleri.....	133
5.4.2. Maskeli Balo Kostümleri İçin Başvuru Kaynağı: Collection of Dresses of Different Nations Ancient and Modern	134
5.4.3. Kış Geceleri İçin Kısa Öyküler: Christmas Tales.....	136
5.5. Türk Figürlü Porselenler	138
5.6. Yüzyıl Dönümünde İngiliz Panoramalarında İstanbul.....	143
6. DEĞERLENDİRME	150
7. SONUÇ	167
KATALOG	170
KAYNAKÇA.....	351
ÖZGEÇMİŞ	1

GÖRSELLER DİZİNİ

Görsel 2. 1 , Sultan Süleyman the Magnificent, Melchior Lorck, 1559, 43.4x31.3 cm, British Museum: 1848,1125.24	10
Görsel 2. 2 , Venedik'teki Türk Hanı, Museo di Storia Naturale di Venezia (Venedik Doğa Tarihi Müzesi).....	11
Görsel 2.3 , Mehmed Said Efendi, Babıali Elçisi, Jacques André Joseph Aved, 1742, yağlıboya, 239x162 cm, Musée National des Châteaux de Versailles, MV 3716.....	15
Görsel 2.4 , Toskana Grandükü II. Ferdinando de' Medici, 1640, Justus Sustermans, tuval üzerine yağlıboya, 64x50 cm, Galleria Palatina	18
Görsel 2.5 , Maria Theresa Türk maskeli balo giysileri içinde, 1744, Martin van Meytens, tuval üzerine yağlıboya, Schönbrunn Sarayı	20
Görsel 2.6 , Mekanik Türk'ün mekanizmasını gösteren bir gravür	20
Görsel 2.7 , Kahve İçen Sultan, 1753-54, Carle van Loo, 120x127 cm, Hermitage Museum, ГЭ-7489	22
Görsel 2.8 , Nakış Yapan İki Cariye, 1753-54, Carle van Loo, 120x127 cm, Hermitage Museum	22
Görsel 2.9 , Artois Kontu Charles-Philippe'in (1757-1836) Versay Sarayı'ndaki Türk kabinesine ait kapı panelleri, 1781, Jean -Siméon Rousseau de la Rottière'e etfediliyor, Metropolitan Museum of Art, 07.225.458a(soldaki) 07.225.458b (sağdaki).....	24
Görsel 2.10 , Artois Kontu Charles-Philippe'in Versay Sarayı'ndaki Türk kabinesi reproduksiyonu, Louvre Müzesi, 1.kat, 58. oda	24
Görsel 2.11 , Türk Hareminden Bir Sahne, 1654, Franz Hermann, Hans Gemminger ve Valentin Mueller, Pera Müzesi Koleksiyonu.....	25
Görsel 2.12 , Bir Sultan olarak Matmazel de Clermont, 1733, Jean-Marc Nattier, tuval üzerine yağlıboya, 109x104.5 cm, Wallace Collection, P 456.....	26
Görsel 2.13 , Painshill Bahçelerindeki Türk Çadırı, restorasyon sonrası	27
Görsel 2.14 , Schwetzingen Şatosu bahçesindeki cami, Nicolas de Pigage	28
Görsel 2.15 , Johann Friedrich Eberlein, Türk modeli, 1743, 15.6 cm, Victoria & Albert Museum, C.92-1931	31
Görsel 2.16 , Sultan, Johann Peter Melchior, yakl. 1770, Indianapolis Museum of Art, 62.169	31

Görsel 2.17 , Gaspero Bruschi, Türk, 1760-70, 15.4 cm, Doccia Porselen Fabrikası, Metropolitan Museum of Art, 1977.216.34.....	32
Görsel 3.1 , Yusuf Agah Efendi, Carl Fredrik von Breda, 1794-96, Pera Müzesi Koleksiyonu.....	39
Görsel 3.2 , Majesteleri ve Devlet Memurlarının Türk Büyükelçi ve Maiyetini Kabulü, 1797, Daniel Orme (Mather Brown sonrasında), 48.5x60.9 cm, British Museum: 1877,0609.1713	41
Görsel 3.3 , 23 Haziran 1794'te The Times gazetesinde yer alan haber	42
Görsel 4.1 , Lichfield Katedrali'nde Lady Mary Montagu anıtı.....	54
Görsel 4.2 , George Knapton, Lord Bessborough Portresi, 1743, 91.4x71.1 cm, Londra, Society of Dilettanti	58
Görsel 4.3 , George Knapton, Lord Sandwich portresi, 1745, 91.4x71.1 cm, Londra, Society of Dilettanti	59
Görsel 4.4 , William Pars, Mylasa (Milas) Mezar Anıtı, 29.7x47.1 cm, 1764-65, British Museum, Mm,11.73.....	60
Görsel 4.5 , William Pars, Didim'deki Apollo Tapınağı taşıyıcı başlığı,18x21 cm, 1765, British Museum, 1857,0110.25.....	61
Görsel 4.6 , William Pars, Propylon, 1764-6632.3x44.8 cm, British Museum, Mm, 11.3	61
Görsel 4.7 , 2. Baronet Sir Francis Dashwood, 1744-46, Adrien Carpentiers, 12. Baronet Sir Edward Dashwood'un özel koleksiyonu.....	63
Görsel 4.8 , William Ponsoby, Duncannon Vikontu (daha sonra Bessborough II. Kontu), Jean Etienne Liotard, 1741-42, 124.5x99.7 cm, Stansted Park Foundation.....	64
Görsel 4.9 , 4. Sandwich Kontu John Montagu, 1738, Jean Etienne Liotard, 1997'de çıkan yangında yok olmuş	64
Görsel 4.10 , Arkeolog Richard Pococke, 1740, Jean Etienne Liotard, Musée d'art et d'histoire, Geneva Cenevre	65
Görsel 4.11 , James Nelthorpe, 1738, Jean Etienne Liotard, The Holborne Museum; A358	66
Görsel 4.12 , Brodie için antetli kağıda hazırlanmış adisyon, 9 Aralık 1779, Thomas Bewick'in gravürü kullanılmış, British Museum, Heal,I.383.....	70

Görsel 4. 13, Thomas Bewick, New Castle'daki Turk's Head için hazırlanan gravür, yakl. 1778.	71
Görsel 4.14, Covent Bahçeleri'nde, Tavistock Caddesi ve Southampton Caddesi köşesinde yer alan Turk's Head için Hatchell ve Payne adına hazırlanmış kartvizit, 14 Temmuz 1777 tarihli ve G. Gaubert imzalı.	72
Görsel 4.15, Amazon satış sayfasında yer alan bir Hillside Turk's Head kalıp.....	73
Görsel 4.16, Bir Türk sediri	76
Görsel 4.17, Giuseppe Grisoni, Haymarket Kral Tiyatrosu'nda Bir Maskeli Balo, 1724, 24x44.7 cm, Victoria&Albert Museum, P.22-1948	78
Görsel 4.18, Danimarka Kralı tarafından verilen maskeli balodaki giysilerin görünümü, 1769, Lewis Walpole Library: 768.11.00.04	80
Görsel 4.19, Johann Zoffany, Kraliçe Charlotte iki büyük oğluyla birlikte, 1765, 112.2x128.3 cm, Royal Collection Trust, RCIN 400146.	81
Görsel 4. 20, The Beauty Unmasked, 1770, Henry Morland'dan sonra Carington Bowles için yapılmış gravür, 15.3x11.4 cm, British Museum, 2010,7081.1649	82
Görsel 4.21, The Beauty Unmasked, 1765-75, Robert Sayer için yapılmıştır, 15.1x11.2 cm, British Museum, 1874,0613.2671.....	83
Görsel 4.22, Bayezid ve Selime karakterinde Mr. ve Mrs. Barry, 1776, James Roberts (sanatçı), J. Thornthwaite (gravürcü), Bells İngiliz Tiyatrosu (yayıncı), Victoria and Albert Museum, (S.267-2014).....	85
Görsel 4.23, Nicholas Rowe, Timur, 1791, James Fittler (gravür), John Bell (yayıncı), Bell İngiliz Tiyatrosu, British Museum, 1875,0710.3470	85
Görsel 4.24, Bayezid rolünde Mr. (Henry) Mossop, 1751-1770, K,62.180	87
Görsel 4.25, Bayezid rolünde Robert Bensley, 1770-1790, 1875,0710.6011.....	87
Görsel 4.26, Bayezid rolünde Mr. Kemble, 14 Nisan 1792, Samuel de Wilde (sanatçı), Audinet (gravür), John Bell (yayıncı), Harry Beard Collection	88
Görsel 4.27, Türk İmparator Mahomet Güzel Irene'yi öldürürken, Charles Theodore Middleton'ın A New and Complete System of Geography isimli kitabından, II. Cilt, London: J. Cooke, 1779., VAM SP.408:2	90
Görsel 4.28, Mahomet rolünde Mr. Bensley, 1 Aralık 1776, James Roberts (sanatçı), J. Thornthwaite (gravür), Henry Beard Collection, VAM, S.596-2009.....	90
Görsel 4.29, Mahomet rolünde Mr. Bensley, 8 Mart 1777, Edwards (sanatçı), Lowndes and Partners (yayıncı), Henry Beard Collection, VAM, S.761-2012.....	91

Görsel 5. 1 , Nicolas Lancret, The Amorous Turk (Aşık Türk), 1730-35, Yağlıboya, 70.3x46.7 cm, The Museum of Fine Arts, Houston: Bf.1989.3	139
Görsel 5. 2 , Georg Friedrich Schmidt, The Amorous Turk (Aşık Türk), 1736, gravür, 27.1x20.4 cm, Beltimore Museum of Art: 1946.112.7624.....	140
Görsel 5. 3 , Meissen İmalathanesi, Şehvetli Türk figürü, Johann Friedrich Eberlein ve Peter Reinicke (tasarımcılar), sert macunlu porselen.	140
Görsel 5. 4 , Türk Figürlü Meissen Şekerleme Kabı, 1755, 17.6 cm, Özel Koleksiyon	142
Görsel 5. 5 , Türk Çift, Meissen İmalathanesi, Tarihi bilinmiyor, J.J. Kaendler (modelci), Özel Koleksiyon	143
Görsel 5. 6 , Leicester Meydanı'ndaki Panorama Binasının Kesiti, 1 Mayıs 1801, 32.2x46.7 cm.....	145
Görsel 5. 7 , Henry Aston Barker'ın Galata Kulesi'nden İstanbul Panoraması, 1 Ocak 1813.	146
Görsel 5. 8 , Henry Aston Barker, Kız Kulesi'nden İstanbul Panoraması yön planı, 1801, 20.3x24.1 cm, V&A Museum, E.576-1926.....	148

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.k.:	Adı Geçen Kaynak
Bkz.:	Bakınız
cm.:	Santimetre
Co.:	Company
Çev.:	Çeviren
Ed.:	Editör
Kat.:	Katalog
No.:	Numara
s.:	Sayfa
ss.:	Sayfa Sayısı
VAM:	Victoria&Albert Museum
yakl.:	Yaklaşık
yy.:	Yüzyıl

1. GİRİŞ

18. yüzyılda Osmanlı ve Avrupa devletleri arasında karşılıklı ve yoğun bir etkileşim yaşanmıştır. Bu etkileşimin sonucu olarak Osmanlı Devleti batılılaşma sürecini yaşarken Avrupa’da da Turquerie’nin doğduğunu ve yayıldığını görmekteyiz. En genel haliyle Turquerie ‘18. yüzyılda Avrupalıların çeşitli Türk ya da Türklerle özdeşleştirilen öğelerden beslenerek ürettikleri sanatsal ürünleri ya da birtakım gündelik hayat deneyimlerini yansıtan moda’ olarak tanımlanabilir. Türk gibi giyinmek ve Türk kahvesi tüketmek bu modanın en belirgin uygulamalarındandır. Bu yüzyılda Türk kostümleriyle bireysel ya da kitlesel düzeyde maskeli balolara katılmak, aynı kostümler içinde portre yaptırmak, Türk konulu tiyatro oyunu izlemek, öykü ve seyahat kitapları okumak, porselen Türk figürleri satın almak, Türk odaları döşemek, Grand Tour ile Osmanlı topraklarını ziyaret etmek, evinde ya da usulüne uygun şekilde sarıklı garsonların servis ettiği mekanlarda Türk kahvesi içmek ve hatta Türkler hakkında entelektüel gruplar kurmak popüler hale gelmiştir.

Turquerie ile ilgili bilimsel çalışmaların odağında genellikle modanın başladığı ve ilk sanatsal örneklerin verildiği Fransa yer almaktadır. İngiliz Turquerie’si hakkında kapsamlı bir çalışma olmaması “18. Yüzyıl İngiliz Sanatında Türk Modası / Turquerie”¹ başlıklı tez konusunun belirlenmesinde etkili olmuştur. Tez kapsamında 18. yüzyılda İngiltere’de Turquerie olarak değerlendirilebilecek portreler, madalyon portreler, manzara resimleri, mimari uygulamalar, porselenler ve gravürler incelenmiştir. İncelenen eserler ilk kez bu çalışma kapsamında bir araya getirilerek Turquerie bağlamında değerlendirilmiştir.

Bu tez temelde 18. yüzyılda İngiltere’de Turquerie’nin varlığını, etki alanını ve nasıl deneyimlendiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bununla birlikte bu modanın halkın hangi kesimine hitap ettiği, yüzyıl içinde Turquerie için öne çıkan önemli tarihler, önemli kişiler ve sanatçıların olup olmadığı da araştırılmıştır. Sonuç olarak burada bir

¹ Bu tezde hem yabancı literatürde geçtiği haliyle “Turquerie” hem de bu kavramın Türkçe karşılığı olarak “Türk modası” birlikte kullanılmıştır. Turquerie Turkish stuff (Tür malı), Turkish-like living (Türk gibi yaşama), fantasy (fantezi) ya da fashion (moda) gibi kelimelerle tanımlanmaktadır. Bu tezde hem gündelik hayatta hem sanatta en kapsayıcı ve en uygun olduğunu düşündüğümüz fashion (moda) kelimesini kullanmanın uygun olacağına karar verdik.

İngiliz Turquerie'sinin varlığı ortaya konulurken, Fransa ve diğer Avrupa ülkeleri arasındaki yerinin / ilişkisinin tespit edilmesi de amaçlanmıştır.

Bu çalışmaya başlarken öncelikle Haydn Williams'ın "*18. Yüzyılda Avrupa'da Türk Modası: Turquerie*" (2015) kitabı ana kaynaklardan biri olmuştur. Bu kitapta neredeyse tüm Avrupa'dan örneklerle geniş bir Turquerie çerçevesi çizilmiştir. Williams'ın eserinde İngiltere'den sunulan Turquerie örnekleri araştırmanın çıkış noktası olmuştur. İlerleyen aşamalarda tartışma sağlayacak kapsamlı verilere, örneklere ulaşıldıkça -konunun özgünlüğü nedeniyle- bir eser kataloğunun hazırlanması ve burada yer verilmesi gerekli olmuştur. Çalışma sonunda en geniş kataloğa sahip eserler olan portreler kısmı, en geniş veri sunan konulardan biri olmakla birlikte başlangıçta sadece az sayıda patron ve bazı sanatçılar üzerinden gidilmesi mümkünken; çok yönlü çalışılarak farklı profil örnekleriyle kapsam genişletilebilmiştir. Bu tür örneklerin sunulması bir yandan sanatsal çıktılarının oluştuğu bu ortamın anlaşılmasını sağlarken diğer yandan patron ve sanatçıların piyasadaki yerlerinin anlaşılması olanağını da vermiştir. Bu noktada örneğin Lady Mary Wortley Montagu, İngilizlere Türkleri tanıtan mektuplarının yanı sıra tespit edilebilen sekiz portresiyle çalışma kapsamında yer verilmesi gereken önemli bir figür olarak öne çıkmıştır.

Büyük çoğunluğu ilk kez bu tez ile literatüre girecek olan Türk kostümlü portreler, Türk kıyafetlerinin gündelik hayata girmesi ile yayılmıştır. Özellikle kadın portrelerinde bazen sadece kaftan, türban/sarık ya da kuşak gibi aksesuarlarla Türk görünümünün verilmeye çalışıldığı anlaşılmıştır. Bunun yanı sıra yaklaşık olarak 1770'li yıllara gelindiğinde; neo-klasik akımın ortaya çıkmasıyla bu tür portrelerdeki söz konusu ayrıntıların Antik Yunan ve Roma'yı işaret eden öğelerle birlikte kullanıldığı bir ortamın oluştuğu anlaşılmıştır. Bu nedenle zaman zaman kostümler birbiri ile karıştırılabilecek kadar kaynaşmış ve ayrıntılarının açıklanması, ayrıştırılması güç olmuştur. Bu durumda genelde literatüre Türk kostümü olarak geçen ya da bu şekilde tanımladıkları eserler örnek olarak seçilmiş, ayrıca bu şekilde tanımlanmamış olanlar için de Lady Montagu'nün mektuplarında ve portrelerindeki kıyafet öğelerine, ayrıntılarına, renk ve aksesuarlara; diğer tanımlı portrelere bakılarak karşılaştırmalar yapılmıştır.

Bu çalışma kapsamında yurt içinde İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı ve İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi'nde araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Ayrıca bu araştırma için İngiltere'deki Oxford Bodleian Library ve

National Art Library’de çalışmalar yapılmış; V&A Museum Prints & Drawings Room ve British Museum’da bulunan dönem kaynakları ve eserleri incelenmiştir. Diğer yandan Anadolu Üniversitesi, Ege Üniversitesi ve Manisa Celal Bayar Üniversitesi kütüphaneleri aktif olarak kullanılmış, bu üç kütüphanede ulaşılamayan eserler için üniversiteler arası ödünç hizmetine başvurulmuştur.

Bu tezin 18. yüzyılda İngiliz sanatında Türk modasını yansıtan tüm eserleri kapsama iddiası bulunmamaktadır. Burada; söz konusu modanın İngiltere’de oluşumu, etki alanı, farklı tartışmalar ve farklı sanatsal çıktılar üzerinden çok yönlü izlenebilecek şekilde kurgulanmıştır. İngiltere’de bu kapsamdaki farklı oluşumların nedenlerinin anlaşılmasına, ortaya konulmasına çalışılmıştır. Araştırma kapsamında değerlendirilen görsel veriler türüne göre farklı kataloglarda incelenmiştir. Katalogda her bir eser için sırasıyla; katalog numarası, eser adı, sanatçısı, yapıldığı tarih, tekniği, ölçüleri, bulunduğu yer, envanter numarası ve kaynak bilgilerine yer verilmiştir. Ölçüler cm cinsinden, tablolar için çerçevesiz halleri en x boy olarak; madalyon portrelerde ise eğer biliniyorsa en x boy bilinmiyorsa yalnızca boy olarak; porselen figürler için ise en yüksek noktasından alınmış olan boy ölçülerine yer verilmiştir.

Bu tez giriş, değerlendirme ve sonuç bölümleri dahil olmak üzere toplam 7 ana başlıktan oluşmaktadır. Girişten sonraki ilk başlık *18. Yüzyılda Avrupa’da Turquerie*’dir. Burada Turquerie’nin tanımı, tarihçesi ve bu moda kapsamında öne çıkan / etkisi olan figürler hakkında bilgilere yer verilmiştir. Ayrıca Avrupa’nın çeşitli bölgelerinden örnekler verilerek, söz konusu modanın farklı deneyimleme şekillerinin olduğunun anlaşılması amaçlanmıştır.

İngiliz Turquerie’sinin anlaşılabilmesi için Osmanlı ve İngiltere ilişkilerinin anlaşılması oldukça önemlidir. Bu nedenle tezin üçüncü bölümünü *Başlangıcından 18. Yüzyıl Sonuna Kadar Osmanlı-İngiliz İlişkileri* oluşturmuştur. Osmanlı ve İngiltere ilişkilerinin başlangıcı, iki devlet arasındaki önemli olaylar, kişiler ve tarihler hakkında - kronolojik bir düzen takip edilerek- genel bir perspektif sunulmuştur. Bu başlık altında sırasıyla; *İlk ilişkiler* bölümünde İngiltere’nin ilk ticaret iznini istemesiyle başlayan süreç anlatılmıştır. Daha sonra *İstanbul’da İngiliz Büyükelçiliği ve Önemli Diplomatlar* başlığı altında, iki devlet arasındaki ilişkilerde etkisi olan önemli diplomatlar hakkında bilgi verilmiştir. *İngiltere’de İlk Daimî Büyükelçi: Yusuf Agah Efendi (1744-1824)* bölümünde ise Osmanlı’nın İngiltere’de ve aynı zamanda Avrupa’da açtığı ilk büyükelçilik hakkında

bilgi verilmiş ve bunun önemi üzerinde durulmuştur. Son olarak *Levant Company* bölümünde, iki devlet arasındaki ticari ve diplomatik ilişkilerde önemli etkileri olan uluslararası ticaret oluşumları hakkında bilgi verilmiştir.

İngiltere’de 18. yüzyılda nasıl bir Türk imgesi oluştuğunu ve insanların bu imgeyle hayatlarının hangi alanlarında ve nasıl karşılaştıkları bu çalışmada incelenen eserlerin temellendirilmesi açısından önemli taşımaktadır. Bu konu ile ilgili araştırmalarda elde edilen bilgiler *18. Yüzyıl İngiliz Kültür-Sanat Ortamında Türk İmgesi* başlıklı dördüncü bölümde verilmiştir. Bu bölümde; *Türk İmgesinin Oluşmasında Lady Montagu (1680-1762) ve “Doğu Mektupları”* adlı birinci alt başlık, Türkler hakkında -kendinden öncekilere göre- farklı bakış açısına sahip olan, bu yönüyle İngiltere’de ve Avrupa’da Türk imgesini etkileyen Lady Montagu ve onun ‘Doğu Mektupları’ hakkındadır. Devamında yer verilen *Kulüpler ve ‘Turk’s Head’* bölümünde; İngiltere’de kurulan ve Turquerie modasını konumlandırmamıza yardımcı olan Divan Kulübü ile -daha uzun ömürlü ve geniş bir oluşum olan- Türkiye ile akademik düzeyde ilgilenen Dilettanti Cemiyeti’ne yer verilmiştir. Ayrıca bu modanın zaman zaman sadece isim düzeyinde yansımaları olan, günlük hayata bu açıdan giren örneklerle rastlanmıştır. Bunlara yer verilmesinin de dönemi anlamak adına önem taşıdığı kuşkusuzdur. Bu nedenle Türklerle ilgisi olmayan, adını sadece üyelerinin bir araya geldikleri Turk’s Head isimli mekândan alan bir kulüp örnek olarak sunulmuştur. Bu durum diğer yandan çalışmanın yönünün Turk’s Head isimli mekânlara ve eşyalara çevrilmesini de gerekli kılmış, konu üzerinde düşündürmüş, bu açıdan farklı bazı örnekler sunulmasını gerektirmiştir.

Bu yüzyılda ve öncesinde Avrupa’da Türk odalarının/kabinelerinin oluşturulduğu bilinmektedir. Bu bağlamda İngiltere’de ya da İngilizler tarafından yaptırılmış, dönem içinde değerlendirebilecek üç Türk odası saptanmış ve bu konudaki verilere *Türk Odaları* bölümünde yer verilmiştir. Ayrıca bu yüzyılda -Fransa gibi büyük ölçekli ve geniş kitlelere hitap eden karnavallar gibi olmasa da- İngiltere’de düzenlenen maskeli balolarda Türk kılığına girmiş davetlilerin olduğu bilinmektedir. Diğer yandan tiyatrolarda Türk konulu oyunlar oldukça popülerdir. Bu kapsamdaki bilgiler *Maskeli Balolar ve İngiliz Tiyatrosunda Türkler* başlıkları altında aktarılmıştır.

Çalışmada Türk modasıyla ilişkili; 3 çadır, 1 cami, 88 portre, 12 madalyon portre, 21 figürlü porselen saptanmış, sayısız gravüre ulaşılmıştır. Bu eserler beşinci bölümde

18. Yüzyıl İngiliz Sanatında Türk Modası/Turquerie başlığı altında değerlendirilmiştir. Bu bölümün ilk alt başlığında, *İngiliz Bahçelerinden Turquerie Örnekleri*'nde İngilizler için oldukça önemli olan bahçe peyzajı kapsamında yer verilmiş olan Türk çadırları ve bir cami hakkında bilgi sunulmuştur.

Diğer bir alt başlık olan *Türk Kostümlü Portreler*'de, İngiltere'deki Türk kostümlü portreler çok yönlü olarak ele alınmıştır. Yüzyıl geneline bakıldığında bu tür portrelerin özellikle belirli tarihlerde, belirli kişiler etrafında yoğunlaştığı anlaşılmıştır. Buna bağlı olarak Türk kostümlü portreler üç dönemde incelenmiştir: Birinci dönem *Lady Montagu Portreleri ve Etkileri (1710-1725)*, ikinci dönem *Türk Kostümlü Portreler: Modanın Yayılması (1725-1750)* ve üçüncü dönem *Royal Academy ve Çevresinde Türk Kostümlü Portre Modası (1750-1780)* başlıkları altında incelenmiştir. İkinci ve üçüncü dönem portreleri belli gruplar ve sanatçılar etrafında üretilmiştir. Buna bağlı olarak ikinci dönem portreleri, *Tüccar Portreleri, Kulüp Üyelerinin Yaptırdığı Portreler ve Diğer Portreler: Portre Modasında İngiliz Kadınlar*; üçüncü dönem portreleri ise, *Royal Academy'nin Kurucu Üyelerinin Yaptığı Portreler, Türk Kostümlü Portre Yapan Royal Academy Sanatçıları ve George Romney ve Diğer Sanatçılar* olmak üzere üç ayrı başlık altında ele alınmıştır.

Neredeyse modellerinin birebir boyutlarında olan, yağlıboya veya pastel boya ile yapılmış eserlerin dışında çeşitli işlevlerde kullanılmak üzere minyatür boyutlarda yapılmış *Türk Kostümlü Madalyon Portreler* de bulunmaktadır. İkonografik olarak ve kostümlerdeki benzerliklerle dönemin portreleriyle paralellik gösteren, dönemin önemli minyatür portrecileri tarafından yapılmış olan, moda olmuş bu aksesuarlarda da Türk kostümleri yer almıştır.

Tekniği sayesinde seri üretime olanak veren gravürler, tez kapsamında ulaşılan malzemeler arasında en zenginidir. Bu nedenle *Gravürler* başlığı altında bir sınırlandırma yapma gerekliliği doğmuştur. Çok sayıda gravür içinden bize modanın yayılım alanlarını göstermesi bakımından önemli noktalar *Tiyatro Gravürleri*, bir kıyafet albümü *Maskeli Balo Kostümleri İçin Başvuru Kaynağı: Collection of Dresses of Different Nations Ancient and Modern* ve bir öykü kitabı *Kış Geceleri İçin Kısa Öyküler: Christmas Tales* başlıkları altında incelenmiştir.

Yüzyıl ortalarında Avrupa'da kurulmaya başlanan porselen fabrikaları, seri şekilde figürlü porselenler üretilmesine olanak sağlanmıştır. Bunlar arasında Türk figürlü porselenlere de yer almıştır. Bu kapsamda İngiltere'de çeşitli fabrikalarda üretilmiş - bazıları tek bazıları çift halde olan- 21 örnek *Türk Figürlü Porselenler* adı altında incelenmiştir.

Beşinci bölümün son alt başlığı *Yüzyıl Dönümünde İngiliz Panoramalarında İstanbul*'dur. Burada; yüzyıl sonunda keşfedilen ve patenti alınarak sergilenmeye başlanan 360° panoramalara yer verilmiştir. Panorama sergileri / tiyatroları; tek bir noktadan çizilen 360° büyük boyutlu manzara resimlerinin dairesel planlı yapılar içinde zaman zaman hareketli ve sesli olarak hazırlanıp izleyicilere söz konusu panoramanın içinde oldukları hissini yaşatan gösteriler / sergiler / mekânlardır. İstanbul bu keşfin önemli bir konusu olarak panorama gösterileri hazırlanan ilk şehirlerden olmuştur. Bu nedenle bu bölümde yer verilen sergilerin aynı zamanda Grand Tour deneyiminin yaşandığı yerler olduğu da söylenebilir.

Değerlendirme bölümüne gelindiğinde öncelikle modanın başlangıcı ve kültür sanat ortamında görüldüğü alanlar kısaca gözden geçirilmiştir. Söz konusu modanın etki alanı, tüketicileri, öne çıkan önemli tarihler, kişiler, olaylar, sanatçılar ve İngiltere'nin bu modayı özümseme, yaşam pratikleri içinde yer verme şekilleri irdelenmiş, bu açıdan sanata yansıyanlar genel olarak değerlendirilmiştir. Turquerie'nin bu coğrafyada ne amaçla, hangi nedenlerle, hangi yollarla ne düzeyde benimsendiği tartışılmıştır. Bununla birlikte incelenen tüm eserler; Aydınlanma süreci, Osmanlı-İngiliz ilişkileri ve İngiliz kültür-sanat ortamı göz önünde bulundurularak, üretildikleri dönemin koşulları içinde değerlendirilmiştir.

Tezde anlatımı tamamlayan görsel malzemelere metin içinde yer vermeye çalışılmıştır. Ancak beşinci bölüme gelindiğinde görsel malzemenin yoğunluğu nedeniyle tezin tarihsel, coğrafi ve teorik sınırları içerisinde kalan eserlere ait görsellere toplu bir şekilde katalog bölümünde yer verilmesi uygun bulunmuştur. Bu bölümde incelenen İngiliz sanat ortamında üretilen eserler katalogda; anlatımı ve karşılaştırmayı güçlendirmek adına farklı ülkelerden paralel örneklere metin içinde yer verilmiştir.

2. 18. YÜZYILDA AVRUPA'DA TURQUERIE

“Turquerie” terimi ilk olarak Fransa’da 1668 yılında Molière tarafından *l'Avare* isimli oyununda “*Il est Turc là-dessus, mais d'une turquerie à désespérer tout le monde*” cümlesinde, Gizem Tongo ve Irvin Cemil Schick çevirisi ile “*Üstelik Türk kendisi, hem de herkesi ümitsizliğe düşürecek bir Turquerie’ye sahip*” şeklinde kullanılmıştır.²

Turquerie’nin 20. yüzyılda yeniden ele alınması 1911 yılındaki Turquerie sergisine dayanmaktadır. Fransız diplomat Auguste Boppe’un Türkiye’ye 1890’da elçi, 1895’te üçüncü kâtip ve 1905’te birinci kâtip olarak gönderilmesi Türk merakı ve ilgisi ile birleşince, Türklerle ilgili resimleri toplamaya ve Türklerle ilgili akademik araştırmalar yapmaya başlamıştır. Bu araştırmalar sonucunda elde ettiklerini kitap olarak basan Boppe³, Turquerie’nin 20. yüzyılda gündeme gelmesini sağlamıştır. Kitabın basıldığı yıl (1911) Paris’te Musée des Arts Décoratifs’de geniş kapsamlı bir Turquerie sergisi “*1911 Exposition de La Turquerie au XVIIIe siècle*” düzenlenmiştir. Boppe, 142 özel koleksiyon arasından bu ilk Turquerie sergisine en çok eser katkısında bulunan kişi olmuştur.⁴ Turquerie sergisinden sonra Avrupa’da Türk temalı eserlerden oluşan iki sergi daha gerçekleştirilmiştir. 1973 yılında Metropolitan Museum of Art’da Cumhuriyetin 50. yılı kapsamında *The Image of the Turk in Europe* sergisi açılmıştır. 1983 yılında ise Viyana bozgununun 300. yılında Avusturya’da aynı içerikte bir sergi açılmıştır.⁵

Turquerie ile ilgili olarak şimdiye kadar yapılan çalışmalardan en kapsamlısı Haydn Williams’a aittir. O Turquerie’yi “Osmanlı Türk dünyasına çeşitli sanat biçimlerinde ortaya çıkan Avrupa bakışını tanımlamak için kullanılan bir terim” olarak tanımlamaktadır.⁶ Nebahat Avcıoğlu’na göre ise Turquerie “Türk etkileri taşıyan bir dizi sanatsal ya da mimari eser için kullanılan bir kısaltmadır”.⁷ Bu terim *Dictionnaire de*

² Kaynak: <https://www.peramuzesi.org.tr/blog/turquerie/1550> 18.09.2019 (Erişim tarihi: 17.05.2022).

³ A. Boppe (1998). *XVIII. Yüzyıl Boğaziçi ressamları*. (Çev. Nevin Yücel Celbiş) İstanbul: Pera Turizm ve Ticaret A.Ş.

⁴ G. Renda (1989). “1911 Turquerie sergisi üzerine” *Sanat Tarihinde Doğudan Batıya, Ünsal Yücel Anısında Sempozyum Bildirileri Kitabı*, İstanbul, s. 74.

⁵ Renda, 1989, **a.g.k.**, 78; Bunlar dışında Avrupa’da Türk imajına dair yapılmış bir sergi de Sakıp Sabancı Müzesi tarafından 13 Temmuz-9 Ekim 2005 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Bu sergide Slovenya başta olmak üzere Avrupa’nın çeşitli ülkelerindeki müze koleksiyonları ve özel koleksiyonlardan toplanan 17. yüzyıla ait eserler sergilenmiştir. Aynı yıl sergi kataloğu kitap olarak da basılmıştır: Kolektif (2005). *17. yüzyıl Avrupası’nda Türk imajı*. İstanbul: Sakıp Sabancı Müzesi Yayınları.

⁶ H. Williams (2015). *18. yüzyılda Avrupa’da Türk modası Turquerie*. (Çev. Nurettin Elhüseyni) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s.7.

⁷ N. Avcıoğlu (2014). *Turquerie ve temsil politikası, 1728-1876*. (Çev. Renan Akman). Koç Üniversitesi Yayınları, s.15

l'Académie Française'de "Konuları veya pitoresk detayları Türk geleneklerinden veya doğu dekorundan ödünç alınan sanatsal veya edebi kompozisyon" olarak tanımlanmıştır.⁸ Ancak günümüz sanat tarihi araştırmalarında *Turquerie*, 18. yüzyılda Avrupa resim, müzik ve plastik sanatlarında Türk esintili bir modayı tanımlamak için kullanılır.

Bu tez kapsamında hem İngiltere hem de Avrupa'daki diğer örnekler incelendiğinde, *Turquerie*'yi aşağıdaki gibi tanımlamanın daha uygun olacağı düşünülmektedir; *Turquerie* genel hatlarıyla 18.yüzyıla yayılan, sanatın hemen hemen bütün dallarında görülen, "*Türk gibi hissetme*" duygusunu tatmin eden bir modadır. *Turquerie* bir sanat akımı değildir, bir modadır. Dönemin hâkim sanat akımı olan rokoko ve yüzyıl sonlarına doğru neoklasisizm içinde bir konu olarak var olmuştur. Ayrıca bu tanıma eklenmesi gerektiğini düşündüğümüz önemli bir madde de *Turquerie*'nin varlık alanının sadece sanatla sınırlı olmadığıdır. Bu moda özellikle Fransa ve İngiltere'de gündelik hayatın da bazı alanlarına sirayet etmiştir. Ancak çalışmalarda çoğu zaman sanata yansıyan somut çıktılar üzerinden ele alınmıştır.

Avrupa'da *Turquerie* modası 18. yüzyılı kapsamakla birlikte, bu modayı hazırlayan diplomatik, ticari ve kültürel gelişmeler için daha erken tarihlere bakmamız *Turquerie*'nin anlaşılması bakımından sağlıklı olacaktır. Özellikle 1453 tarihi ile Avrupa için Osmanlı (Türkler) artık yakınlarında ve baş edilmesi gereken bir güç olarak belirlemektedir. Bu gerekliliğin sonucunda yaklaşık olarak 17. yüzyıl sonlarına kadar Avrupa ülkelerinin tek taraflı ve daha sonrasında Osmanlı ile karşılıklı girişimleri ile bu moda oluşmuştur.

Osmanlıların 1453 yılında İstanbul'u ele geçirip sonrasında Avrupa içlerine kadar ilerleme politikası, Türkleri Avrupa için bir tehdit haline getirmiştir. Bu dönemde - Almanca konuşulan bölgelerde "Turkengefahr" olarak adlandırılan- bir Türk korkusu oluşmuş ve bu korku uzun süre devam etmiştir.⁹ Almanya'da 16.yüzyılda Türklere ait çeşitli vahşet hikayelerini içeren "Türckenbüchlein" isimli halk kitaplarının yayınlandığı bilinmektedir.¹⁰ Ancak bu dönemde Osmanlı ile iyi ilişkiler kurma çabası içinde olan krallıklar da vardır. Napoli Kralı I. Ferrante sanatçı Costanzo de Ferrara'yı; rakibi

⁸ Dictionnaire de l'Académie Française. (1935). 8e édition. <https://www.dictionnaire-academie.fr/article/A8T1508> (Erişim tarihi: 18.05.2022)

⁹ Williams, 2015, **a.g.k.**, 17.

¹⁰ N. Keleş (2016). "Birinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında Almanlarda Türk imgesi" *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (24), s. 116.

Cenevizlilerden erken davranarak Osmanlı ile ticari müzakerelere oturan Venedik Kralı ise ressam Gentile Bellini'yi Osmanlı sarayına göndermiştir. Bu iki ressam da Fatih'in madalyon portrelerini yapmışlardır.¹¹

16. yüzyıla gelindiğinde önemli ve uzun soluklu diplomatik hamleler arka arkaya gelmiştir. 1534 yılında ilk kez İstanbul'a gelen Fransız elçisi Jean de La Forest, aynı zamanda Beyoğlu'na yerleşen (1534) ilk elçi olmuştur.¹² Bu bağlamda İngiltere'den gelecek hamle de gecikmemiştir. İlk kez 1580 yılında Osmanlı'daki İngiliz tüccarların serbest ticaret yapmasına izin veren ahidnamenin imzalanmasından hemen iki yıl sonra İstanbul'a ilk daimî büyükelçisini atamıştır.¹³

Erken dönemlerde İstanbul'a gelen elçilerin, tüccarların ve seyyahların doğrudan Türklerle temas kuramaması; Rum, Ermeni ya da Yahudi aracılara başvurmak durumunda kalması Türklerin Avrupalılar tarafından tanınmasını geciktirmiştir.¹⁴ Bu bariyer Avrupalıları Türkler hakkında araştırma ve edindikleri bilgileri aktarma girişiminden alıkoymamıştır. Fransa'nın önde gelen coğrafyacı/haritacılarından Nicolas de Nicolay'ın 1567 yılında yayınladığı kitap bu anlamda öncü eserlerden biridir. Dönemin Fransız elçisi ile Kanuni Sultan Süleyman döneminde Osmanlı İmparatorluğu'na gönderilen Nicolay, dönemin diğer seyahat yazarlarından farklı olarak kitabına yerel kıyafetleri içinde Osmanlı figürlerine yer vermiştir. Bu eser kısa sürede İtalya, Hollanda, Almanya ve İngiltere'de de basılmıştır.¹⁵ Hayali çizimlere dayanan bu kitabın etki alanı oldukça geniştir ve daha sonra basılan birçok gravürlü kitaplar için de başvuru kaynağı haline gelmiştir.¹⁶ Kanuni döneminde Osmanlı'ya gelen bir diğer önemli ressam da Melchior Lorichs (1527-1564) olmuştur. İstanbul'da 5 yıl kadar kalan sanatçı Sultan'ın da portresini yapmıştır. Bu portre en gerçekçi Kanuni portrelerinden biridir

¹¹ Williams, 2015, **a.g.k.**, 18.

¹² V. Dökmeci (1990). *Tarihsel gelişim sürecinde Beyoğlu*. Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, s.12.

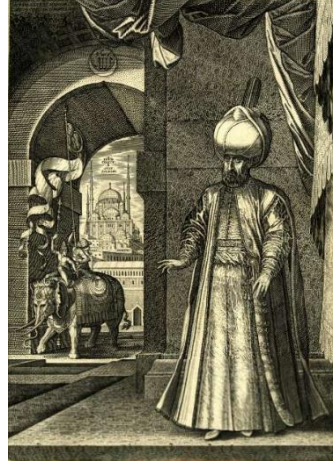
¹³ M. Kütükoğlu (1974). *Osmanlı-İngiliz iktisadi münasebetleri I (1580-1838)*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, s. 12-13.

¹⁴ Williams, 2015, **a.g.k.**, 19.

¹⁵ C. Mukerji (2021). "Costume and character in the Ottoman Empire: dress as social agent in Nicolay's navigations". *Early modern things: objects and their histories, 1500-1800* (Ed. Paula Findlen), New York: Routledge, pp. 151.

¹⁶ Z. Tez (2015). *Avrupa'da Türk izi oryantalizm ve Turquerie*. İstanbul: Hayykitap, s. 212.

(Görsel 2.1).¹⁷ Gravürün arka planındaki filin Sultan'ın askeri gücünü¹⁸, Süleymaniye Camii'nin ise iktidarını sembolize ettiği düşünülmektedir.¹⁹

Görsel 2. 1, Sultan Süleyman the Magnificent, Melchior Lorck, 1559, 43.4x31.3 cm, British Museum: 1848,1125.24²⁰

Osmanlı ve Avrupa ticari ilişkileri de Kanuni Sultan Süleyman döneminde artmış; onun İngiltere, Hollanda ve Fransızlara verdiği serbest ticaret hakları ile ticaret hızlanmıştır. Buna göre Osmanlılar Avrupa'dan silah ve silah malzemeleri alırken, Avrupa Devletleri seramik, kumaş, halı gibi ürünleri Osmanlı'dan almıştır. Bu ürünler kısa bir süre sonra Avrupa'da taklit edilmeye başlanmıştır.²¹ Bu dönem ticaretinin nedeni yoğun olduğunu Venedik'te Türk tüccarlar için ayrılan binadan (Fondaco dei Turchi) anlamaktayız (Görsel 2.2).²²

¹⁷ G. Renda (1985). "Avrupa sanatında Türk modası" *Sanat Üzerine*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, s. 41.

¹⁸ Renda, 1985, **a.g.k.**, 41.

¹⁹ Bu dönemde Osmanlı topraklarını ziyaret eden ve gözlemlerde bulunan ve yazılı ve görsel olarak bu gözlemlerini aktaran İngiliz tüccar, diplomat, seyyah ve sanatçılar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. T. Reyhanlı (1983). *İngiliz gezginlerine göre XVI. Yüzyılda İstanbul'da hayat (1582-1599)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

²⁰ Kaynak: https://www.britishmuseum.org/collection/object/P_1848-1125-24 (Erişim tarihi: 30.05.2022)

²¹ Renda, 1985, **a.g.k.**, 40.

²² Ş. Turan (1968). "Venedik'te Türk ticaret merkezi (Fondaco dei Turchi)" *Belleten*, XXXII, ss. 247-284; Bu bina günümüze dek ayakta kalabilmiş ve 1923 yılından beridir *Museo di Storia Naturale di Venezia* (Venedik Doğa Tarihi Müzesi) binası olarak kullanılmaktadır: <https://msn.visitmuve.it/>.

Görsel 2. 2, Venedik'teki Türk Hanı, Museo di Storia Naturale di Venezia (Venedik Doğa Tarihi Müzesi)²³

Bir sonraki yüzyılın aynı türden en çok ses getiren kitabı/eseri İngiliz diplomat Sir Paul Rycaut'ya aittir. 1660-1667 yılları arasında İstanbul'da elçilik görevi yapan Rycaut'un²⁴ ilk kez 1667 yılında basılan *The Present State of Ottoman Empire* isimli kitabı o döneme kadar Türkler/Osmanlılar hakkında yayınlanmış en kapsamlı eser olma özelliğini taşır. Üç cilt halinde yayınlanan bu kitabın ilk cildinde Osmanlı Sarayı hakkında genel bilgiler, Kösem Sultan, saraydaki hadımlar, cüceler, sağır-dilsizler, harem (kadınlar dairesi), divan, vezir gibi başlıklara yer verilmiştir. İkinci kitap Türklerin dini olan İslamiyet üzerine yazılmıştır. Üçüncü kitap ise Osmanlı askeri teşkilatlanması, kara ve deniz kuvvetleri hakkında bilgileri barındırmaktadır.²⁵ Osmanlı Devleti hakkındaki bu kapsamlı gravürlü kitap 1670 yılında Fransızcaya; aynı yıl Fransızca basımından Almanca ve İtalyanca'ya çevrilmiştir. 1678 yılında Lehçe/Polonya dili ve İspanyolca çevirileri de yapılmıştır.²⁶

Elçiler dışında Grand Tour yapan seyyahlar da sözlü, yazılı ve görsel olarak Osmanlı ile ilgili deneyimlerini paylaşarak Turquerie'nin oluşumunda etkili olmuşlardır. Grand Tour'lar özellikle Britanyalı aristokratların Avrupa'nın çeşitli yerlerine düzenledikleri geniş katılımlı gezileri tanımlamak için kullanılır. Grand Tour ilk kez

²³Kaynak:https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrk_Han%C4%B1#/media/Dosya:Fondaco_dei_Turchi.jpg (Erişim tarihi: 30.05.2022)

²⁴ W. Schweickard (2015). "Paul Rycaut, The present state of Ottoman Empire. Textual tradition and lexical borrowings from Turkish" *Studia Linguistica Universitatis Iagellonicae Cracoviensis*, (132), pp. 187.

²⁵ Sir Paul Rycaut (1686). *The history of the present state of the Ottoman Empire*. London: R. Clavel and A. Churchill.

²⁶ Schweickard, 2015, **a.g.k.**, 190-191.

Richard Lassels tarafından 1670 yılındaki *The Voyage of Italy*²⁷ isimli eserinde yapılandırılmış bir seyahat fikri olarak ortaya atılmıştır. Bu fikir aristokratlar arasında popüler hale gelmiş ve yayılmıştır.²⁸ Grand Tour'lara katılanlar soylular, diplomatlar, arkeologlar, tarihçiler, botanikçiler, ressamalar ve mimarlar olmuştur.²⁹

18. yüzyılda Grand Tour özellikle Britanya'nın soylu ve aristokrat sınıfının genç erkeklerinin bir nevi eğitim ve kültürel deneyim kazanma yöntemlerinden biri haline gelmiştir. Bu gezilerin esas amacı Britanyalı seçkinlerin ayrıcalığını ve iktidarını korumaktır. Seçkin aileler ve topluluklar bunu Grand Tour'u bir eğitim aracı şeklinde ele alarak başarmıştır. Bu dönemde Fransa, akademileri sayesinde zarif ve kibar davranışlar; İtalya ise antik kalıntılar ve sanat konusunda bilgi edinmeleri için bu turun öncelik verdiği güzergahlar olmuştur.³⁰ Bu geziler Avrupa'da sanayileşmenin sağladığı teknolojinin ulaşımına yansımalarıyla ve antikitenin de etkisiyle 18. ve 19. yüzyıllarda artmıştır.³¹ Ana güzergahları üzerinde Fransa ve İtalya olan bu turlar 18. yüzyılda Yunanistan'a, Batı Anadolu'ya ve İstanbul'a; 19. Yüzyılda ise oryantalizmin de etkisiyle Suriye hatta Mısır'a kadar ilerlemiştir. Özellikle 18.yüzyılda Osmanlı topraklarında seyahat etmenin barındırdığı zorluklar nedeniyle seyahate çıkmayı düşünenler kendinden önce buraları ziyaret edenlerin aktardıkları bilgilerden faydalanmıştır.³² Türkiye'ye Grand Tour yapan seyyahlar bu seyahatleri esnasında aldıkları notları döndüklerinde kitap olarak bastırması; gittikleri yerlerde kendi portrelerini yaptırmışlardır.

Avrupa'da kahve içilmesi alışkanlığı Turquerie modasının oluşmasında ve yayılmasında oldukça önemlidir. Bir tüketim ürünü olarak kahve ilk kez 1644 ve 1657 yıllarında iki farklı Osmanlı ziyaretçisinin beraberinde götürmesiyle Fransa'ya girmiştir. Ancak bir alışkanlık olarak kahvenin Süleyman Ağa'nın elçiliği sırasında Paris'e girdiğini söylemek mümkündür.³³ Başlarda ilgi görmeyen bu içecek Türk elçiden de görüldüğü üzere -ziyaretlerde ikram olarak sunuluyor olması, paşa ya da hanımlara

²⁷ R. Lassels (1670). *The voyage of Italy, or a compleat journey through Italy*. Paris: Starkey.

²⁸ S. Acar (2015). *Capturing Constantinople: travel albums (1884-1910)*. Middle East Technical University, Unpublished PhD Thesis, pp. 239.

²⁹ I. Albanan (2019). "Rönesans dönemi seyyahların arkeolojiye ve müzeciliğe katkıları" *Arşiv Dünyası*. (6), 2, s. 166.

³⁰ S. Goldsmith (2020). *Masculinity and danger on the eighteenth-century Grand Tour*. University of London Press, pp.209.

³¹ N. Küçükasköylü (2017). "Neoklasik bir mimar nasıl olunur? Arkeolojik araştırmalar, seyahatler ve tutkular: Robert Cockerell (1788-1863)" *Turkish Studies*, (12), 19, s. 148.

³² S. Germaner ve Z. İnankur (2002). *Oryantalistlerin İstanbul'u*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, s. 37.

³³Williams, 2015, **a.g.k.**, s.35.

hizmetçileri tarafından servis edilmesi, onlara farklı gelen fincanlarda servis edilmesi, kahve beraberinde bazı hediyelerin de sunuluyor olması- gibi tüketim ritüelleriyle ilgi çekmiş olmalıdır.³⁴

Elçiliği sırasında herhangi bir diplomatik başarıya imza atamayan Süleyman Ağa'nın Paris ziyaretinin sanat alanında en önemli sonuçlarından biri de Molière'in Kibarlık Budalası (Le Bourgeois Gentilhomme) isimli oyundaki Türk karaktere ilham kaynağı olmasıdır. Kendine Güneş Kral da diyen Fransız Kralı XIV. Louis Türk elçinin ziyaretinden önce bu oyunun siparişini vermiş; kısa süre sonra Paris'e varan Süleyman Ağa gerek davetlerdeki özensiz tavrıyla gerekse kralı küçük görmesiyle Molière'in ana karakter olan Mösyö Jourdain'i kurmasında yardımcı olmuştur.³⁵ Ne Osmanlı elçisi ne de Fransız sarayı bir Türk modası yaratma amacıyla değildir ancak Süleyman Ağa sarayda ve sarayla temas halinde olanlar arasında bu modayı başlatanlardan olmuştur.³⁶

Binbir Gece Masalları'nın çevirisi Avrupa'yı Turquerie'ye hazırlayan bir diğer gelişmedir. Antoine Galland Binbir Gece Masalları'nı Fransızca'ya çevirmiş ve on iki cildini de 1703 yılından 1713 yılına kadar yayınlamıştır. Binbir Gece Masalları'nın Fransız okuyucuya ulaşmış olması Fransa'daki Turquerie'yi anlamlandırmamız için oldukça önemlidir. Bu eser daha sonra İngilizce'ye de çevrilmiştir.³⁷

Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri başarısını kaybetmesi ve dış politikasında değişikliklere gitmesinde bir simge haline gelen 1683 Viyana Kuşatması ve 1699'da imzalanan Karlofça Antlaşması sonrasında Osmanlı ve Avrupa arasında diplomasi trafiği yoğunlaşmıştır.³⁸ Öyle ki Osmanlı İmparatorluğu'nun 1703-1774 yılları arasında altmış sekiz anlaşma imzaladığı bilinmektedir.³⁹

Fransa'ya gönderilen bir diğer Türk elçi Yirmisekiz Mehmet Çelebi'dir. Onun elçilik deneyimi Süleyman Ağa'dan oldukça farklı olmuştur. Kendisinden birkaç yıl önce saraya gelen İran elçisi Mehmed Rıza Bey'in fiziksel çatışmalara varacak derecedeki sert

³⁴ A. Bevilacqua and H. Pfeifer (2013). "Turquerie: culture and motion" *Past&Present*. Oxford University Press, 221, pp. 95.

³⁵ A. Behdad (1992). "The Oriental(ist) encounter: The politics of "Turquerie" in Moliere" *Early Orientalisms*, John Hopkins University Press, (32), 3, pp. 37.

³⁶ H.-D. Gregoire (1991). *Büyülü divan XVIII. Yüzyıl Fransa'sında Türkler ve Türk Dünyası*. (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), İstanbul: Eren Yayıncılık, s. 13.

³⁷ C. Knipp (1974). "The "Arabian Nights" in England: Galland's translation and its successors" *The Journal of Arabian Literature*, (5), pp. 46.

³⁸ Bevilacqua and Pfeifer, 2013, **a.g.k.**, 77.

³⁹ D. Quataert (2000). *The Ottoman Empire 1700-1922*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 77.

tutumu ‘Doğulu’ elçilere karşı bir önyargı oluşmasına neden olmuştur.⁴⁰ Onun ardından gelen bir diğer Doğulu elçi Yirmisekiz Mehmed Çelebi’nin ne derece merak ve dikkat unsuru olduğunu en iyi açıklayacak olan şey kendine ait şu pasaj olacaktır:

“Yolumun üstünde her zaman o kadar büyük bir erkek ve kadın kalabalığı oluyordu ki, vardığım kentlerde yalnızca benim geçtiğim yerlerde insan varmış gibi oluyordu. İkametime ayrılan yere indikten sonra bütün bu kalabalık evin içini görmek için büyük bir gayret sarf ediyordu, öylesine ki, kapıyı tutan muhafızların onları engellemesi olanaksız hale geliyordu; sıkışıklıktan adeta boğularak haykırmaya başlayan birileri her zaman oluyordu ve hatta kadınların bayıldıklarını gördüğüm bile oluyordu; içeri girebilenlerin bunu başarmak için binlerce zahmete katlanmalarına rağmen; bunların dışarı çıktıklarında evlerine döndüklerini sanmamak gerekir; bunlar içeri bir kez daha girebilme fırsatını beklemek üzere avluda kalıyorlardı ve o kadar zahmet çekmelerine rağmen, üç veya dört kere içeri girdiklerini fark ettim. Nihayet, soğuk ve yağmur onların ikametgahının avlusunda, gece boyu üç dört saat titreyerek durmalarına engel olamıyordu. Bu kadar büyük bir meraktan ne kadar büyülediğimi düşünmeye daldım.”⁴¹

1732-33 yılında Fransa’ya olağanüstü elçi olarak gönderilen Mehmed Said Paşa, Mehmed Çelebi’nin oğludur. Onun elçiliğinin de en az babasınınki kadar başarılı olduğunu görmekteyiz. Babasının elçiliği sürecinde ona refakat etmesi onun Fransız diline ve kültürüne aşina olmasına yardımcı olmuşken, diğer yandan babasının bıraktığı olumlu etki de Fransızlar tarafından olumlu bir önyargıyla karşılanmasına sebep olmuş olmalıdır. Mehmed Said Efendi Fransa’da yaptığı gözlemlerle İstanbul’da bir Türkçe matbaa kurulmasına büyük katkı sağlamıştır.⁴² Mehmed Said Efendi’nin 1742 yılında Fransız ressam Jacques André Joseph Aved tarafından tam boy portresi yapılmıştır. Bu resimde bir Paris manzarası önünde poz veren elçi, kendi giysileri içinde ve önünde kitaplar ve belgelerle resmedilmiştir. Bu ikonografi elçinin Osmanlı’yı iyi bir şekilde temsil ettiğinin ve buradaki süreci araştırma ile geçirdiğini sembolize etmektedir (Görsel-2.3).

⁴⁰ Gregoire, 1991, **a.g.k.**, 14.

⁴¹ Gregoire, 1991, **a.g.k.**, 15.

⁴² Gregoire, 1991, **a.g.k.**, 19.

Görsel 2.3, *Mehmed Said Efendi, Babiali Elçisi*, Jacques André Joseph Aved, 1742, yağlıboya, 239x162 cm, Musée National des Châteaux de Versailles, MV 3716⁴³

Turquerie, Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa'daki krallıklar arasında yaşanan karşılıklı etkileşimin Avrupa'daki sonucudur. Aynı yüzyılı Osmanlılar bugün "Batılılaşma" olarak adlandırdığımız dönemi yaşayarak geçirmişlerdir. Bu karşılıklı gelişim ve değişimde Avrupa'ya gönderilen elçiler kadar Osmanlı'ya gelen elçiler ve onların hamiliğini yaptığı sanatçıların etkisi büyüktür. Bu bağlamda Boğaziçi ressamı olarak bilinen bir grup ressamın Turquerie üzerindeki etkisini göz ardı etmemek gerekir.⁴⁴ Özellikle Fransız Jean-Baptiste Vanmour (1671-1737)⁴⁵ Türklerle ilgili gravürlerinin Avrupa'da yayılmasıyla Turquerie modası için en önemli figürlerden biri haline gelmiştir. Fransız elçi Marquis-de Ferriol tarafından himaye edilen Jean Baptiste Vanmour, 1699

⁴³ Eser günümüzde Metropolitan Museum of Art tarafından kiralanarak 899 nolu salonda sergilenmektedir. <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/699663> (Erişim tarihi: 18.05.2022).

⁴⁴ Boğaziçi ressamı hakkında bilgi için bkz: A. Boppe (1998). *XVIII. Yüzyıl Boğaziçi Ressamları*. (Çev. Nevin Yücel Celbiş) İstanbul: Pera Turizm ve Ticaret A.Ş.

⁴⁵ Vanmour hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: S. N. Eveline, D. Bull, G. Renda, G. İrepoğlu (2003). *Lale Devri'nin bir görgü tanığı Jean-Baptiste Vanmour*. İstanbul: Koçbank Yayınları

yılında onunla İstanbul'a gelmiştir.⁴⁶ Vanmour İstanbul'da bulunduğu sürece sultanın, saray görevlilerinin, meslek erbaplarının, çeşitli milletlerden Osmanlıların, gündelik alışkanlıkları içinde kadınların resimlerini yapmıştır. Ferriol Fransa'ya dönerken bu resimleri yanında götürmüş ve 1714 yılında albüm olarak bastırmıştır.⁴⁷ Vanmour'un resimleri Avrupa'da Osmanlı temaları için adeta bir kaynak oluşturmuştur.⁴⁸ Öyle ki bu eserler hem tuvaler hem de albümlerde kopyalanarak bir ekol -Vanmour ekolu- yaratmıştır.⁴⁹

Vanmour İstanbul'dayken diplomat Edward Wortley Montagu için de resimler yapmıştır. Eşi Lady Montagu'nün İstanbul'da yaptırdığı portresi sanatçı Jean-Baptiste Vanmour'a atfedilmektedir (Bkz. Kat.no.1.1). Lady Montagu de Turquerie'nin Avrupa'da yayılmasındaki önemli bir isimdir. Eşinin görevi nedeniyle gerçekleştirdikleri İstanbul seyahati sırasında yakınlarına yazdığı mektuplarda yansıttığı Osmanlı/Türk imgesi kendinden önceki İngiliz yazarların aksine hayranlık doludur. Mektuplar bizzat gözlemlerine dayanan Türk kadınlarının güzellikleri, giyim kuşam, Türk evleri, yemekleri, alışkanlıkları hakkındaki gözlemleri ve görüşlerini konu edinmektedir. Montagu kardeşi Lady Mar'a yazdığı mektuplarında Türk giysilerini ayrıntılı olarak tanıtmış hatta kendisinin de zaman zaman dışarı çıkarken bu giysileri giydiğini belirtmiştir. Lady Montagu hem İstanbul'da hem de döndükten sonra Türk kostümlü portreler yaptırmıştır.

Türk kostümlü portre yapımının Avrupa'da yayılmasında en etkili isimlerden biri olarak karşımıza çıkan kişi Jean-Etienne Liotard'dır. Paris'te Grand Tour'unu yapan İngiliz bir ekiple karşılaşan sanatçı onlar tarafından İstanbul'a davet edilmiştir. 3 Nisan 1738'de Napoli'den ayrılan gemi, İzmir üzerinden Anadolu'ya ulaşmıştır.⁵⁰ Liotard İstanbul'da bulunduğu süre boyunca birlikte yolculuk yaptığı İngiliz soylularının ve daha

⁴⁶ Boppe. 1998, **a.g.k.**, 4; E. Makzume ve E. Kocabaşoğlu (2004). Jean Vaptiste Vanmour (1671-1737). Kral'ın Doğu'daki Ressamı" *Toplumsal Tarih*, (122), s. 40-43.

⁴⁷ Bu eser ilk kez 1714 yılında basıldıktan sonra bir sonraki yıl, 1750 ve 64'te tekrar basılmıştır. 1721 ve 23'te Almanya'da Charles Comte de Ferriol tarafından Almanca basımı yapılan eserin 1789'da tekrar Almanca basıldığı bilinmektedir. Eser yakın tarihlerde de basılmaya devam etmiş, 1996 yılında Londra'da Sotheby's Müzayede evi tarafından İngilizce ve 1979 yılında İstanbul'da Fransızca olarak yeniden basılmıştır. Bu tezde eserin 1714'teki ilk basımı incelenmiştir: Marquis de Ferriol (1714). *Recueil de cent estampes representant differentes nations du Levant, gravées sur les tableaux peints d'après nature en 1707 & 1708*. Paris: Chez Basan, graveur.

⁴⁸ Bevilacqua and Pfeifer, 2013, **a.g.k.**, 85.

⁵⁰ E. Makzume ve E. Kocabaşoğlu (2003). "Jean Etienne Liotard (1702-1782) Cenevreli 'Türk Ressam' Turquerie'den Oryantalizme" *Toplumsal Tarih*, (117), s.63.

birçok kişinin Türk kıyafetleri içinde portrelerini yapmıştır. Ressam 1742 yılında İstanbul'dan ayrılmış, 1756 yılında memleketi Cenevre'ye yerleşene kadar -valizinde Türk kıyafetleri ile- Romanya, Viyana, Venedik, Frankfurt, Paris ve Londra gibi şehirleri ziyaret ederek buralarda portreler yapmıştır. 1753-56 yılları arasında Londra'da bulunan sanatçı portreler yapmaya devam etmiştir.⁵¹

Turquerie'yi en sağlıklı takip edebileceğimiz özellikle portreler olmak üzere resim sanatıdır.⁵² Türk giysileri ile portre yaptırmak o dönemde Turquerie'yi deneyimleyen insanların bu deneyimini somutlaştırma imkânı tanır. Avrupa'da Türk kılığına girmek 16.yüzyıla kadar dayanır. İngiltere'de Kral VIII. Henry döneminde Essex Kontunun bir şöleninde Türk modasına göre giyindiği bilinmektedir.⁵³ Polonya'da Stephen Báthory (1576-86) döneminden itibaren Türk gibi giyinip silah kuşanmak krallar için bir statü göstergesi olarak kullanılmıştır. Aynı şekilde bazı soylular da kaftan benzeri kıyafet ve ellerinde Türk silahlarıyla portrelerini yaptırmışlardır.⁵⁴ 1640 yılında Toskana Grandükü II. Ferdinando de' Medici sanatçı Justus Sustermans'a Türk giyimli bir portresini yaptırmıştır. (Görsel-2.4). Bu resmin ne amaçla yapıldığı bilinmese de, bir statü simgesi ya da bir balo kıyafeti olarak giyildiği düşünülebilir.

⁵¹ S. Usta (2019). "Türk ressamı" Jean Etienne Liotard (1702-1789). Anadolu Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 19.

⁵² Bu tez son aşamalarında, 17. ve 18. Yüzyıllarda Avrupa'da Türk imgesini resim sanatı üzerinden ele alan bir doktora tezi tamamlanmıştır. Bu tezde portreleri de içine alan birçok türden resim ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir: B. Özkaymak (2022). 17.-18. Yüzyıl Avrupa Resim Sanatında Türk imgesi. Selçuk Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi.

⁵³ A. N. St. Clair (1973). *The image of the Turk in Europe*. New York: Metropolitan Museum of Art, pp.11

⁵⁴ Williams, 2015, **a.g.k.**, s. 68.

Görsel 2.4, Toskana Grandükü II. Ferdinando de' Medici, 1640, Justus Sustermans, tuval üzerine yağlıboya, 64x50 cm, Galleria Palatina

Elbette ki bu nadir örnekler bir moda kapsamında değerlendirmek için yetersizdir. Türk gibi giyinmeye bir moda çerçevesinden bakıldığında, Fransa en yoğun ve erken tarihli örnekleri barındırır. Bunda yukarıda belirtildiği üzere ticari ve diplomatik temasların, seyahatnamelerin ve Binbir Gece Masalları'nın Fransızcaya çevrilmesinin payı çoktur. Fransa'da Türk gibi giyinmenin moda olması ilk önce kraliyet çevresinde gerçekleşmiştir. Bunun -bilinen- en erken örneği Fransa kralı XIV. Louis 1662 yılında ilk oğlunun doğumunu kutlamak için düzenlenen binicilik turnuvasıdır. Antik Roma, Osmanlı, İran ve Hint kralları ile Amerika yerlilerini temsilen beş farklı kraliyet üyesi onların kostümlerini giymiştir.⁵⁵

Bu modanın halka inmesi ancak geniş kitlelerin katılıma uygun olan maskeli karnavallar ve balolarla gerçekleşmiştir. 1748 yılı şubat ayında Roma'daki Fransız Akademisi'nin yatılı öğrencileri tarafından düzenlenen karnaval herhalde Turquerie'nin en çarpıcı örneklerindedir. Tamamı Fransız öğrencilerden oluşan bir grup, Osmanlı Sultanına Mekke yolculuğunda eşlik eden bir Türk alayını canlandırmıştır. Bu karnavalın kostüm tasarımı önemle hazırlanmış; tasarım için başvurdukları çizimler, daha sonra gravürlerden oluşan bir albüm halinde yayınlanmıştır.⁵⁶ Vien'in baloya katılanları resmettiği çizimlerinin 29'u gravüre aktarılarak hazırlanan bu albüm 1748'de Roma'da,

⁵⁵ Williams, 2015, **a.g.k.**, 63.

⁵⁶ J. Landweber (2005). "Celebrating identity: charting the history of Turkish masquerade in early modern France" *Romance Studies*, (23), 3, pp. 175.

1750’de ise Paris’te basılmıştır. Bu gravürler Avrupa’da dolaşım sağlayarak görsel bir Osmanlı imgesi için önemli bir kaynak haline gelmiştir. Hatta Thomas Jeffery de kendisinin “*Collection of the Dresses of Different Nations, Ancient and Modern (1757)*” adlı kıyafet albümündeki bazı çizimler için bu gravürlere başvurmuştur. 1778 yılında Napoli’de düzenlenen başka bir maskeli karnaval (*Il viaggio del Gran Signore alla Mecca*) için de Vien’in çizimleri kaynak olarak kullanılmıştır. Bu baloda da yer verilen geçit töreni, Raphael Morghen tarafından gravürlenmiştir.⁵⁷ Fransa’daki görkemli ve çok geniş katılımlı maskeli baloların yerini İngiltere’de bireysel düzeyde katılım sağlanan ve daha küçük işletmeciler tarafından gerçekleştirilen maskeli balolar almıştır. Fransa’nın aksine İngiltere’de incelenen örneklerde henüz konsepti tamamen Türk kılığına girmek olan bir balo ya da karnavala rastlanmamıştır.

18. yüzyıla gelindiğinde Türk modasının (Turquerie) oluşması ile birlikte Türk kostümlü portrelerde hatırı sayılır bir artış gözlemlenmektedir. Bu portreleri yaptıran kadınlar ve erkekler arasında önemli bir fark vardır. Erkeklerde çoğunlukla Osmanlı kıyafetlerini görürken; kadınlarda Liotard stüdyosu resimleri ile Madam Favart’ın Soliman Second operasında giydiği istisnalar dışında genellikle Osmanlı kadın kıyafetlerinin Avrupai yorumlarını görmekteyiz.⁵⁸

Bu dönemde Kutsal Roma İmparatoriçesi Maria Theresa’nın (1717-1780) (Görsel-2.4), İngiliz Kraliçesi Charlotte’un oğulları ile birlikte yaptırdığı portresinde Prens Frederick’in, birçok soylunun, dük, kont ve eşlerinin Türk kıyafetleri giyerek portreler yaptırması bu modanın ne kadar güçlü olduğunu gösterirken bir diğer yandan da politik temsilini göz ardı etmememiz gerektiğini gösterir. Maria Theresa’nın “Mekanik Türk” olarak da bilinen satranç otomatının sponsorluğunu yaptığı bilinmektedir. Macar Wolfgang von Kempelen (1734-1804) tasarladığı bu fikrinden bahsettikten sonra, Kraliçe onu Viyana’daki sarayında yapmasına izin vermiştir. 1770 yılı baharında tamamlanan bu “Satranç Oynayan Türk” (Chess-Playing Turk)⁵⁹ (Görsel-2.6) önce sarayda tanıtılmış, daha sonra Almanya ve daha birçok ülkede sergilenmiştir.⁶⁰

⁵⁷ Williams, 2015, **a.g.k.**, 74-75.

⁵⁸ Williams, 2015, **a.g.k.**, 90-93; G. Schaffartzik (2018). “Turquerie-Turkish Fashion” The European Interest in the Culture of the Ottomans” *I. Uluslararası Osmanlı İzleri Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları, s. 328.

⁵⁹ Bu icat hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. T. Standage (2002). *The Turk the life and times of famous eighteenth-century chess-playing machine*. New York: Walker & Company.

⁶⁰ Anonim (1819). *The Gentleman’s Magazine*. E. Cave (Yayıncı), 89, (1), pp. 558.

Görsel 2.5, Maria Theresa Türk maskeli balo giysileri içinde, 1744, Martin van Meytens, tuval üzerine yağlıboya, Schönbrunn Sarayı

Görsel 2.6, Mekanik Türk'ün mekanizmasını gösteren bir gravür⁶¹

⁶¹ <https://www.britannica.com/story/the-mechanical-turk-ai-marvel-or-parlor-trick> (Erişim tarihi: 29.04.2022)

Türk kostümleri erkekler arasında Türkiye’yi ziyaret eden, ticari ya da diplomatik bağlantısı olan kişiler dışında genellikle maskeli balolarda giyilmiştir. Kadınlarda ise bu noktada farklı motivasyonlar aramak gereklidir. Bir “sultan” gibi giyinmek kadınlar için her daim statü göstergesi olarak görülmüştür. Öyle ki Kral XIV. Louis’nin metresi olan Madame de Pompadour bunu bir propaganda aracı olarak kullanmış, hatta kral ile yataklarını ayırdıktan sonra da Turquerie eserler yaptırmaya devam ederek statüsünü korumaya çalışmıştır.⁶²

Fransız Kralı XV. Louis’nin metresi ve Pompadour Markizi Jeanne-Antoinette Poisson da Turquerie için önemli figürlerdendir. Dönemin önemli ressamlarından Carle van Loo’ya siparişler veren markiz, ona yaklaşık olarak 1754-55 yıllarında “The Marquise de Pompadour as a Gardener (1722–1764)” isimli ve bugün Versay Sarayı Koleksiyonu’nda yer alan portresini yaptırmıştır. Bu resimle yaklaşık aynı tarihlerde Madame de Pompadour, Bellevue Şatosu’ndaki yatak odasının kapısını süslemek üzere iki *Turquerie* resim yaptırmıştır (Görsel 2.7-2.8). Bu iki resim Pompadour’un Hôtel d’Evreux’ye taşınmasıyla önce oraya taşınmıştır. Markizinin 1764’teki ölümünden sonra erkek kardeşi onun sahip olduğu eşyaları açık artırma ile satmış, bu iki kapı kanadı 1900 Lübnan lirasına özel bir alıcıya satılmıştır. Aynı yıl bu iki kapı kanadı Rus II. Catherina tarafından Hermitaj’daki yatak odası için satın alınmış ve günümüzde de Hermitaj Müzesi’nde bulunmaktadır.⁶³

⁶² D. E. Monson. (2021). *Replacing the image of the Ottoman Turk: Le Bourgeois Gentilhomme and Turquerie as Resistance*. University of Washington, PhD Thesis, pp. 178.

⁶³ D. Lee (2013). *Between worlds: the biography of Madame de Pompadour’s Boudoir Turc*. Georgia State University, Master of Arts Thesis, pp. 51-52.

Görsel 2.7, *Kahve İçen Sultan, 1753-54, Carle van Loo, 120x127 cm, Hermitage Museum, ГЭ-7489*

Görsel 2.8, *Nakış Yapan İki Cariye, 1753-54, Carle van Loo, 120x127 cm, Hermitage Museum*

Türk modasını iç mekân dekorasyonuna taşıma merakı yalnızca Pompadour'a özgü değildir. Günümüzde özellikle Türk kabineler için tasarlanmış panolar, kanepeler, sandalyeler, duvar halıları gibi Türk öğeleri müzelerde ve özel koleksiyonlarda bulmak mümkündür (Görsel 2.9-2.10).⁶⁴ Bu bağlamda goblen halılar da önemli bir yer

⁶⁴ 19.yüzyılda da örnekleri görülmeye devam eden Türk odaları; Türk, Çin, Mağrip, Arap gibi farklı etkileri birleştiren, eklettik özellikler taşıyan mekanlar olmuşlardır. Ayrıca bu odalar besteci, yazar ve

tutmaktadır. 18. Yüzyılda Türk konulu tablolardan goblen imalathanelerinde kopyalar üretildiği görülmektedir. Fransa’da en bilinen goblen imalathanelerinden biri olan Gobelins imalathanesindeki Pierre-François Cozette atölyesi, bu dönemde Türk konulu goblenlerin dokunduğu atölyelere önemli bir örnektir.⁶⁵

Rönesans ile birlikte Avrupa’da koleksiyonculuğun önemli örneklerinden nadire kabineleri konularına göre çeşitlenmiş ve şekillenmiş; Türklere ait eserler ve objeler exotica denen kabinelerde yer almıştır. Aynı adı taşıyan baba (1570-1638) ve oğul (1608-1662) John Tradescant’ın gezdikleri ülkelerden topladıkları eşyalardan oluşan koleksiyonları ile 1683’te Ashmolean Museum kurulmuştur. 18. yüzyıla gelindiğinde yine İngiltere’de ilk müzayede evleri açılmaya başlanmıştır. Bu yüzyılda bilimsel araştırmalar ilgi görmüş; tüccarlar ve diplomatlar dışında antikite, tarih ya da doğu ilgisi, doğa bilimi ya da coğrafi meraklarla birçok seyyah, araştırmacı, misyoner, casus ve bilim insanı Osmanlı topraklarına seyahat etmiştir.⁶⁶

Nadire kabinelerinden doğan fakat koleksiyonculuğun ötesine taşınan Türk odaları, yabancıların statüsünün ve entelektüelliklerinin altını çizdikleri mekanlar halini almıştır. Fransa’da çokça örneğini bulabileceğimiz Türk tarzında döşenmiş odalar / Türk kabineleri İngiltere’de -bilinen- birkaç örnekle sınırlı kalmıştır. Bu örneklerden biri de Lady Montagu’nün oğlu Edward Wortley Montagu’ye aittir. Onun Venedik’teki Türk odası, ziyaretçilerini Türk adetlerine göre ağırladığı ve Türk kahvesi ikram ettiği bir vitrini gibidir.

ressamların esin kaynağı da olmuşlardır. E. Topallı (2017). “Villa Medici’deki Türk Odası: Horace Vernet ve Balthus’da Oryantalist İzler” *Osmanlı Dünyasında Kültürel Karşılaşmalar ve Sanatsal Yansımaları-Filiz Yenişehirlioğlu Onuruna Sempozyum Bildiri Kitabı*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, s. 240-41.

⁶⁵ Williams, 2015, **a.g.k.**, 154.

⁶⁶ 1744’te Sotheby’s, 1766’da Christie’s, 1793’te Bonhams ve 1796’da Philips de Bury Müzayede Evi açılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz: N. Küçükasköylü (2015). “İstanbul’da Avrupalı Elçiler ve Türk Dünyası Koleksiyonları” 8. *Uluslararası Türk Kültürü Kongresi, Kültürel Miras-Bildiriler II*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, s. 1008-1009.

Görsel 2.9, Artois Kontu Charles-Philippe'in (1757-1836) Versay Sarayı'ndaki Türk kabinesine ait kapı panelleri, 1781, Jean -Siméon Rousseau de la Rottière'e atfediliyor, Metropolitan Museum of Art, 07.225.458a(soldaki) 07.225.458b (sağdaki)⁶⁷

Görsel 2.10, Artois Kontu Charles-Philippe'in Versay Sarayı'ndaki Türk kabinesi reproduksiyonu, Louvre Müzesi, 1.kat, 58. oda ⁶⁸

⁶⁷ Kaynak: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/189712> (Erişim tarihi: 30.04.2022)

⁶⁸ https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Decorative_arts_in_the_Louvre_-_Room_58#/media/File:Cabinet_turc_du_Louvre.jpg (Erişim tarihi: 30.04.2022)

Türk tarzında döşenen odalar için en önemli kaynaklardan biri harem sahneleridir. Avrupalılar için her daim merak konusu olan harem, en çok resmedilen konulardan biri olmuştur. Bu konudaki en erken örneklerden biri Suna ve İnan Kırâç Vakfı Koleksiyonunda bulunan Alman sanatçılar Franz Hermann, Hans Gemminger ve Valentin Mueller tarafından yapılmış “Türk Hareminden Bir Sahne” isimli tablodur (Görsel 2.11). Bu tablo iki katlı bir haremdeki eğlence sahnesini tasvir etmektedir. Resmin sol üst kısmına bir yazı panosu yerleştirilmiştir. Panoda şöyle yazmaktadır: “Seçkin Türk hanımlarının evlerinden çıkmaları ya da yabancılarla tanışmaları adet olmadığından, onlar birbirlerini evlerine davet eder, dans, komedyâ ve benzeri eğlencelerle kendilerini oyarlar”.⁶⁹

Görsel 2.11, Türk Hareminden Bir Sahne, 1654, Franz Hermann, Hans Gemminger ve Valentin Mueller, Pera Müzesi Koleksiyonu

Turquerie tablolarında harem genellikle -oryantalist dönem tablolarındaki hâkim anlayışın aksine- kadınların ev işleri, dikiş-nakış, enstrüman çalma gibi konularda eğitildiği ve bir arada vakit geçirdikleri bir mekân olarak yansıtılmaktadır. Lady Montagu Leydi Mar’a yazdığı mektuplardan birinde sadrazamın eşini ziyaret ettiği anısını

⁶⁹ Z. İnankur (2005). “Batılı ressamın gözünden Osmanlı kadınları ve ‘harem’” *İmparatorluktan Portreler*. Pera Müzesi Yayınları, s.96.

anlatmaktadır. Bu anıdan da anlaşıldığı üzere harem evin hanımına aitti ve haremdaki cariyelerin iyi yetişip yetişmemesinden hanım sorumluydu:

“...Bana hizmet etmekte ıvencelik gösteren bu nazik hanımın sunduğu her şeyi yiyemediğim için üzgünüm. Ziyafet bir kahve içme ve koku sürme ile son buldu. Saygınlık simgesi olarak, diz çökmüş iki cariye gelip saçlarıma, giysilerime ve mendilime koku sürdü. Bu törenden sonra, hanımefendi cariyelerine dans edip müzik çalmalarını buyurdu. Ellerindeki gitarlarla isteğini yerine getirdiler. Evin hanımı, bu sanat dalında onları yetiştirmek için kaygılandığını söyleyerek, beceriksizliklerinden ötürü benden özür diledi...”⁷⁰

Yüzyıl boyunca dolaşımında olan bu mektuplar ve yaygın anlayış doğrultusunda şekillenen harem resimlerini eğlence sahneleri, sultanın banyosu, nakış yapan cariyeler gibi konular oluşturmaktadır. Aşağıdaki Bir Sultan olarak Matmazel de Clermont isimli resimde (Görsel 2.12) hareminde hazırlanan bir sultan ikonografisi görmekteyiz.

Görsel 2.12, Bir Sultan olarak Matmazel de Clermont, 1733, Jean-Marc Nattier, tuval üzerine yağlıboya, 109x104.5 cm, Wallace Collection, P 456⁷¹

⁷⁰ Lady Montagu (2016). *Doğu mektupları*. (Çev. Murat Aykaç Erginöz). İstanbul Aydın Üniversitesi Yayınları, s.53

⁷¹<https://wallacelive.wallacecollection.org/eMP/eMuseumPlus?service=ExternalInterface&module=collection&objectId=65390&viewType=detailView> (Erişim tarihi: 25.04.2022)

Turquerie modası Avrupa’da mimaride de karşılık bulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu’nun hem Yirmi Sekiz Mehmet Çelebi hem de oğlu Mehmet Sait Efendi aracılığıyla Fransa’ya XV. Louis için gönderdiği hediyeler arasında bulunan çadırlar modayı bu bağlamda besleyen örneklerden olmuştur. Zira bu çadırların Tuileres ve Versailles’da kuruldukları bilinmektedir.⁷² Ancak Türk çadırı kurma konusunda 1742’de Vauxhall Bahçeleri’nde kurulan ilk örneğiyle birlikte İngiltere dikkatleri üzerine çekmeyi başarmıştır.⁷³ Aynı şekilde Mr. Hamilton Bahçeleri’nde 1759’da kurulan bir başka çadır mavi-beyaz renklerden oluşurken tepesinde hilal şeklinde bir aleme yer verilmiştir (Bkz. Görsel 2.13). Bu çadır 1981 yılında Mr. Hamilton Bahçeleri’ni restore etmek amacıyla kurulan Painshill Park Trust isimli dernek tarafından yeniden inşa edilmiş, inşaat 1993 yılında tamamlanmıştır.⁷⁴

Görsel 2.13, Painshill Bahçelerindeki Türk Çadırı, restorasyon sonrası⁷⁵

Türk mimari yansımaları sadece çadırlarla kalmamış, camiler de dikkat çekmiş ve 18. yüzyılda Avrupa’da cami projeleri de uygulanmıştır. İbadet amacı güdülmeden inşa edilen bu camilere ilk örneklerden biri Galler Prensesi Augusta’nın Surrey ili Kew kasabasında yer alan bahçeleri için William Chambers tarafından tasarlanan camidir.⁷⁶ 1780lerde bu yapıya gelen eleştiriler göz önünde bulundurularak Steinfurt Bagno’da Kont

⁷² Williams, 2015, **a.g.k.**, 116.

⁷³ Avcıoğlu, 2014, **a.g.k.**, 120.

⁷⁴ M. Collier and D. Wrightson (1993) “The re-creation of the Turkish tent at Painshill” *Garden History*, (21), 1, pp. 46, 54. Çadırın güncel halini görmek ve ziyaret bilgisi için bkz: <https://www.painshill.co.uk/attractions/the-turkish-tent/> (Erişim tarihi: 20.04.2022).

⁷⁵ <https://www.painshill.co.uk/attractions/the-turkish-tent/> (Erişim tarihi: 20.04.2022).

⁷⁶ Williams, 2015, **a.g.k.**, 120-122.

Ludwig von Beltheim-Steinfurt tarafından yapılan daha gerçekçi bir cami tasarımıyla karşılaşmaktayız.⁷⁷ Bu dönemde Osmanlı camileri örnek alınarak hazırlanan köşk projeleri de karşımıza çıkmaktadır. Penthievre Dükü Louis de Barbon tarafından miras yoluyla edindiği Armainvilliers Şatosu bahçesi düzenlemeleri sırasında yaptırılan köşk bu konuda iyi örneklerden biridir. Bu köşk ortada kare planlı bir alana oturan dairesel salon ve iki yanındaki kabine odalarından oluşmaktaydı.⁷⁸ Bu yapılara günümüze kadar ayakta kalabilmiş bir diğer örnek de Schwetzingen Şatosu bahçesinde Nicolas de Pigage isimli mimar tarafından ve Palatin Elektör Carl Theodor için yaptırılan 1780 tarihli camidir (Görsel-2.14). Kare planlı ana mekânın üzerinde oldukça yüksek kasnaklı bir kubbeye örtülmüş yapının kubbesi, iki yanındaki minaresi ve neredeyse tonoz denilebilecek kalınlıkta avluya açılan kemerleri alemle sonlandırılmıştır.⁷⁹

Görsel 2.14, Schwetzingen Şatosu bahçesindeki cami, Nicolas de Pigage⁸⁰

18. Yüzyılda Avrupa’da inşa edilen köşkların/şatoların esin kaynağı cami mimarisi ile sınırlı değildir. 1737 yılında Polonya eski kralı Stanislas Leszcynski’nin Luneville Şatosu için yaptırdığı köşk Türk köşkü esintili; Rus Çariçesi II. Yekaterina’nın

⁷⁷ Williams, 2015, **a.g.k.**, 126.

⁷⁸ Williams, 2015, **a.g.k.**, 129-131.

⁷⁹ Williams, 2015, **a.g.k.**, 129.

⁸⁰ Kaynak: <https://www.schloss-schwetzingen.de/en/erlebnis-schloss-garten/garten/anlage/the-mosque> (Erişim tarihi 22.04.2022)

1779 tarihinde yaptırdığı köşk ise tam olarak bir batılılaşma dönemi Osmanlı çeşmesi görünümündedir.⁸¹ Ancak hem görünümü hem bağlamıyla Türk mimarisinden en kopuk yapı şüphesiz ki 1781-87 yılları arasında François Joseph Belonger tarafından, Saint-James Baronu Claude Baudard için tasarlanan Türk tapınağıdır. Yapının çizimi üzerine not düşülmesi Türk mimarisine bir gönderme olduğu kesinlikle anlaşılmayacaktır.⁸²

Turquerie'nin sanatın tüm alanlarına etki ettiğini söylemek mümkündür. Turquerie etkisindeki tiyatronun özgün ve dikkat çekici örneklerini Fransa'da görmekteyiz. Fransa'da 1670 yılında Moliere tarafından Le Bourgeois Gentilhomme (Kibarlık Budalası) ve hemen ardından 1672 yılında Racine tarafından Bajazed (Bayezid) oyunu yazılmış ve sahnelenmiştir.⁸³ Bunlar dışında önemli bir oyun da Voltaire tarafından yazılan, ilk kez 1732 yılında Paris'te sahnelenen Zaire oyunudur.⁸⁴

Türk temalarını operalarda da görmek mümkündür. Bunların en önemlileri arasında Jean Philippe Rameau tarafından 1735 yılında bestelenen Les Indes Galantes operası yer almaktadır. Dört perdeden oluşan bu operanın ilk perdesi Le Turc Généreux (Gönlü Yüce Türk), bir Fransız dostu olarak bilinen Vezir Osman Paşa'nın⁸⁵ başrolde olduğu bir aşk ve merhamet hikayesini konu alır.⁸⁶ Eser bestelendiği ilk iki yılında tam altmış dört kez sahnelenmiştir.⁸⁷ Bu anlamda bir diğer önemli eser Wolfgang Amadeus Mozart'ın "Die Entführung aus dem Serail" (Saraydan Kız Kaçırma) operasıdır. Bu eser Selim Paşa'nın Akdeniz kıyılarındaki sarayında geçer. Saraya tutsak olarak getirilen Constanze'nin ve İngiliz hizmetçisi Blonde'un, Constanze'nin sevgilisi İspanyol soylusu Belmonte ve uşağı Pedrillo tarafından kaçırılmaya çalışılmasını konu alır. Bu girişimin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından Belmonte'un babasının Selim Paşa'nın ezeli düşmanı olduğu ortaya çıkar. Fakat tüm bunlara rağmen Selim Paşa bu dört kişiyi serbest

⁸¹ Williams, 2015, **a.g.k.**, 134.

⁸² Williams, 2015, **a.g.k.**, 132.

⁸³ Bevilacqua and Pfeifer, 2013, **a.g.k.**, 78.

⁸⁴ Williams, 2015, **a.g.k.**, 81.

⁸⁵ Vezir Osman Paşa hakkında bilgi için bkz. A. Özcan (2012). "Topal Osman Paşa" *TDV İslam Ansiklopedisi*, (41), ss. 244-246.

⁸⁶ M. And (1958). Gönlü Yüce Türk. Dost Yayınevi, s. 38; G. Renda (1985). "Avrupa Sanatında Türk Modası" *Sanat Üzerine*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, s.44.

⁸⁷ D. Gürhan (2016). "Batı'da opera, operet ve bale sanatında Türkleri ve Türk kültürünü konu alan çalışmalar" *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (58), s. 88.

bırakarak tüm Avrupa'ya örnek olacak bir davranış sergilemiştir.⁸⁸ Mozart'ın Türk müziğinden etkilendiği ve eserlerinde kullandığı başka örnekler de vardır.⁸⁹

Küçük el sanatlarına gelindiğinde ise porselen fabrikalarının kurulmasına kadar az sayıda esans şişesi kapları, saat otomatları gibi eserler görmekteyiz. Bununla birlikte yüzyıl başlarında hamiliğini Polonya Kararı II. August'un yaptığı Alman simyacı Johann Friedrich Böttger'in sert macunlu porselen formülü sayesinde porselen üretim fabrikaları kurulmuş, Türk figürlü porselenler üretilmeye başlanmıştır.⁹⁰ Avrupa'da ilk porselen fabrikalarının kurulması ile porselen Türk figürleri üretimi arasında geçen süre çok uzun değildir. 1710 yılında Almanya'nın Saksonya Krallığı bölgesinde kral II. August himayesinde Meissen porselen fabrikası kurulmuş,⁹¹ 1733 yılında Johann Johachim Kändler bu fabrikanın baş modelcisi olmuştur. Onun gelişinin ardından bazıları bizzat modellediği Türk figürlü porselenler bu fabrikada üretilmeye başlanmıştır.⁹² Modelleme aşamasında gravürlerden, yağlı boya tablolardan ve Charles de Ferriol'un albümü başta olmak üzere kıyafet albümlerinden yararlanılmıştır. 1746 yılında Frankfurt yakınındaki Höchst'de iki Frankfurtlı tüccar ve Meissen fabrikasından bir ressam olan Adam Friedrich von Löwenfinck tarafından kurulan (1714-1754) Höchst fabrikası da Almanya'da Türk figürlü porselenler üreten bir diğer fabrikadır.⁹³ 1765 yılında burada çalışmaya başlayan ve 1767 yılında baş modelci olan Johann Peter Melchior (1742-1825) da Türk figürlü porselenler tasarlamıştır.

⁸⁸ Renda, 1985, **a.g.k.**, 44; T. Aydınöglü (2018). "Osmanlı Dönemi Türk Müziğinin Wolfgang Amadeus Mozart'ın Eserlerine Etkisi" *Aşya Studies, Akademik Sosyal Araştırmalar*, (5), 63-64.

⁸⁹ Bu eserler için bkz. Aydınöglü, 2018, **a.g.k.**, 57-66.

⁹⁰ Williams, 2015, **a.g.k.**, 175.

⁹¹ M. C. Güngör (2020). "18. Yüzyıl Avrupa porselenlerinde Osmanlı figürleri" *İdil*. (69), s. 770.

⁹² Güngör, 2020, **a.g.k.**, 771.

⁹³ C. Jacob-Hanson (1998). "Johan Peter Melchior, master modeler (Illustrated antique porcelain)" *Magazine Antiques*. (154), 3, pp. 339.

Görsel 2.15, Johann Friedrich Eberlein, Türk modeli, 1743, 15.6 cm, Victoria & Albert Museum, C.92-1931⁹⁴

Görsel 2.16, Sultan, Johann Peter Melchior, yakl. 1770, Indianapolis Museum of Art, 62.169⁹⁵

⁹⁴ Kaynak: <https://collections.vam.ac.uk/item/O333305/figure-eberlein-johann-friedrich/> (Erişim tarihi: 08.08.2021)

⁹⁵ Kaynak: <http://collection.imamuseum.org/artwork/33300/> (Erişim tarihi: 08.08.2021)

Görsel 2.17, Gaspero Bruschi, Türk, 1760-70, 15.4 cm, Doccia Porselen Fabrikası, Metropolitan Museum of Art, 1977.216.34⁹⁶

Türk figürlü porselenler zamanla Avrupa'nın çeşitli bölgelerinde kurulan porselen fabrikalarında ve kimi zaman figür grupları şeklinde üretilmeye devam etmiştir. Yüzyıl ortalarında İngiltere'de kurulan Chelsea ve Bow porselen fabrikalarında çoğunlukla Meissen'de üretilen Türk figürleri taklit edilmiş⁹⁷; 1760-1770 yıllarında Doccia'da 24 modelden oluşan bir seri, 1760-1771 yıllarında da Thüringen'de 21 figürle Türk Saray Halkı porselenleri üretilmiştir.⁹⁸

Turquerie için herhangi iki tarih arasında bir sınırlandırma yapmak mümkün olmadığı gibi Avrupa'daki ilgili tüm ülkeler/krallıklar için de tek bir tür Turquerie olduğunu da söylemek mümkün değildir. Ortaya çıktığı ve ilk örneklerini gördüğümüz Fransa ile İngiltere ya da İtalya'nın, Polonya'nın ve Amerika'nın Turquerie'yi aynı şekilde deneyimlediği ve benzer örnekler verdiğini düşünemeyiz.

Bölümün girişinde belirtildiği üzere Almanca konuşulan bölgelerde birkaç yüzyıl boyunca yaşanan korku, 1683 yılındaki Osmanlı'nın başarısız Viyana Kuşatması ile yerini farklı bir anlayışa bırakmıştır. Bu dönemde özellikle törenlerde Türk gibi giyinmek bir moda haline gelmiştir. Bunun örneklerinden biri 17 Eylül 1719'da Almanya'da çok kısa bir süre önce korkuya ve paniğe neden olan Osmanlı davullarının sesleri eşliğinde, Dresden'de Prens II. Frederich August ve Avusturyalı Maria Josepha'nın evlilik törenleri

⁹⁶ Kaynak: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/206652> (Erişim tarihi: 08.08.2021)

⁹⁷ Williams, 2015, **a.g.k.**, 181.

⁹⁸ Tez, 2015, **a.g.k.**, 238-239.

için Türk konseptli kutlamaların gerçekleştirilmesidir.⁹⁹ Uzun süre boyunca coğrafi Osmanlı'nın askeri tehdidi altında kalmış Avusturya ve Almanya bölgesi hakkında yapılacak daha ayrıntılı çalışmalarla Turquerie modasına ne derece dahil oldukları konusunda daha sağlıklı bir kaniya varılabilecektir. Elimizdeki veriler ışığında bu moda ne derece dahil olduklarını ve bu etkinin kaynağını saptamak şimdilik zordur.

Turquerie modası Fransa'da 18. Yüzyıl sonlarına doğru etkisini yitirmiştir. Bunda en etkili olan faktör ise Fransız Devrimi'dir. Fransız Devrimi bu modaı uygun bulmamış ve hatta bu moda tutkunlarını sürgün ve idam gibi cezalara çarptırmıştır.¹⁰⁰ 19. Yüzyıl başlarına gelindiğinde ise yaşanan birçok gelişmenin etkisiyle Avrupa sanatında Doğu'yu Turquerie'den daha farklı bir bakış açısıyla ele alan oryantalizmin varlığını görmekteyiz.

3. BAŞLANGICINDAN 18. YÜZYIL SONUNA KADAR OSMANLI-İNGİLİZ İLİŞKİLERİ

Osmanlı İmparatorluğu ve İngiltere arasındaki ilişkileri kavramak tezin ana konusu olan 18. Yüzyılda İngiltere'deki Türk modasını / Turquerie'yi anlamlandırmak konusunda oldukça önemlidir. İngiltere'nin ticari kaygıları ile başlayan ilk resmi ilişkiler, İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu üzerinde Fransa ve diğer Avrupa ülkeleri arasında statüsünü koruması için diplomatik adımlarla da pekiştirilmiştir. Bu bölümde iki ülke arasındaki ilişkinin kırılma noktaları sayılabilecek önemli olaylara ve bu olaylarda rol alan önemli isimlere değinilecektir.

3.1. İlk ilişkiler

Osmanlı İmparatorluğu ve İngiltere ilk kez 1396 yılındaki Niğbolu Savaşı'nda karşılaştıktan sonra aralarında 16. yüzyıla kadar bilinen herhangi bir resmi ilişki gerçekleşmemiştir.¹⁰¹ 16. yüzyılın başlamasıyla birlikte Akdeniz adaları ve Suriye kıyılarında başlayan İngiliz ticareti yüzyılın ortalarında Osmanlı İmparatorluğu ile resmi ilişkilerin bilinen ilk adımının atılmasına neden olmuştur. Anthony Jenkinson isimli İngiliz bir tüccar 1553 yılında Kanuni Sultan Süleyman'dan herhangi bir vergi ödmeden Osmanlı topraklarında ticaret yapma izni almıştır. Ancak bu izin Jenkinson tarafından

⁹⁹Bevilacqua and Pfeifer, 2013, **a.g.k.**, 75.

¹⁰⁰ Williams, 2015, **a.g.k.**, 195.

¹⁰¹ A. N. Kurat (1953). *Türk-İngiliz münasebetlerinin başlangıcı ve gelişmesi (1553-1610)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi, s.7.

verimli bir şekilde kullanılmamıştır.¹⁰² Yüksek ihtimalle o sıralarda kurulan Moscow Company sebebiyle kesintiye uğrayan Osmanlı ile ticari faaliyetler Joseph Clement ve John Wright isimli iki tüccar tarafından 1575 yılında yeniden başlatılmıştır. Önemli devlet adamlarıyla görüşmeler yapan Clement ve Wright yaklaşık bir buçuk yıl sonra İngiltere'ye geri dönmüş ve 1578 yılında işin İngiltere ayağındaki Edward Osborne ve Richard Staper'ın temsilcisi olan William Harborne İstanbul'a gelmiştir.¹⁰³ Harborne İstanbul'da dönemin veziriazamı Sokollu Mehmed Paşa ve başka diğer devlet adamları ile ilişki kurmayı başarmış ve Sultan III. Murad'dan bir ahidname ile üç İngiliz tüccarının Osmanlı topraklarında serbestçe ticaret yapabilmesi için müsaade almıştır. Bu da İngiliz tüccarları imtiyazlı olan Fransız ve Venedikli tüccarlarla eşit konuma getirmiştir.¹⁰⁴ Harborne İstanbul'dan yanında Padişah III. Murad'dan Kraliçe Elizabeth'e hitaben üç İngiliz elçisinin serbestçe ticaret yapmalarına verdiği izni içeren bir mektupla dönmüştür. Kraliçe Elizabeth'in bu mektuba cevaben yazdığı 25 Ekim 1579 tarihli mektubu da yine bizzat Harborne tarafından Osmanlı padişahına iletilmiştir. Bu mektupta Kraliçe üç İngiliz tüccara verilen müsaadeye teşekkür etmekle birlikte diğer İngilizlerin de bu imtiyazdan faydalanması talebinde bulunmuştur.¹⁰⁵ Kraliçenin bu isteği Mayıs 1580 tarihli bir ahidname ile kabul edilerek, İngiliz tüccarlara Osmanlı topraklarında serbest ticaret yapma imtiyazı verilmiştir.¹⁰⁶

3.2. İstanbul'da İngiliz Büyükelçiliği ve Önemli Diplomatlar

İngilizlerin ticari emelleri doğrultusunda başlayan Osmanlı-İngiliz ilişkileri 1583 yılında İngiltere'nin İstanbul'da ilk daimî büyükelçiliğini açmasıyla pekişmiştir. Uzun yıllar İngiltere'nin ticari çıkarları için Osmanlı ile iyi ilişkiler kurmaya çabalayan William Harborne, 20 Kasım 1582'de "*hatip, elçi, vekil ve temsilci*" olarak ve Levant'ta ticaret yapan tüm İngiliz tüccarlar üzerinde yasalar çıkarma gibi güçlü yetkilerle Osmanlı başkentine daimî büyükelçi olarak atanmıştır. Bir sonraki yılın Mart ayında İstanbul'a ulaşan Harborne, 18 Mayıs 1583'te padişah III. Murad tarafından bir törenle kabul edilmiştir.¹⁰⁷ William Harborne ile birlikte Osmanlı-İngiltere arasındaki diplomatik

¹⁰² M. S. Kütükoğlu (1974). *Osmanlı-İngiliz iktisadi münasebetleri I (1580-1838)*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, s.9.

¹⁰³ Kütükoğlu, 1974, **a.g.k.**, 11.

¹⁰⁴ A. N. Kurat (1952). *Türk-İngiliz münasebetlerine kısa bir bakış (1553-1952)*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, s. 5-6.

¹⁰⁵ Kütükoğlu, 1974, **a.g.k.**, 12-13.

¹⁰⁶ Kütükoğlu, 1974, **a.g.k.**, 13.

¹⁰⁷ A. L. Honiker (1942). "William Harborne and the beginning of Anglo-Turkish diplomatic and commercial relations" *The Journal of Modern History*, (14), 3, pp, 303.

ilişkiler süreklilik kazanmıştır. Harborne sonrasında elçi olarak atanan Sir Edward Barton ise Sultan III. Murad ile birlikte Haçova seferine katılarak iki ülke arasındaki dostluğun da pekişmesine katkı sağlamıştır.¹⁰⁸ Bu noktada karşılıklı olarak gönderilen hediyeler de oldukça önemli bir yere sahiptir. Özellikle Kraliçe I. Elizabeth tarafından 1599 yılında Sultan III. Murad'a gönderilen org ihtişamıyla dikkat çekicidir.¹⁰⁹

Harborne sonrasında atanan büyükelçilerin misyonu genellikle Osmanlı devlet adamlarıyla iyi ilişkiler kurmak ve Levant Company'nin çıkarlarını gözetmek olmuştur. Thomas Roe (1621-28)¹¹⁰, Heneage Finch (1660-69)¹¹¹ gibi isimler bunu başarılı bir şekilde yerine getiren isimlerdir. 17. yüzyıl sonlarına doğru Osmanlı'ya gelen büyükelçi Sir William Trumbull (1686-91) da İngiltere'nin devletler arası ilişkilerinin gelişmesinde oldukça önemli şahıslardan bir diğeridir. XIV. Louis döneminde 1685-86 yılları arasında Fransa'da "olağanüstü büyükelçi" sıfatı ile bulunmuş, hemen sonrasında ise aynı yıl İstanbul'a büyükelçilik görevine atanmıştır. Atamasından yaklaşık bir yıl sonra 17 Ağustos 1687 tarihinde İngiltere'den ayrılan Trumbull, Mayıs 1691'e kadar burada görevini sürdürmüştü,¹¹² kendinden önceki elçilerden farklı olarak diplomatik faaliyetlere ticari çıkarlardan daha çok önem vermiştir. Görev süresinde her ne kadar 1683'te başlayan Osmanlı-Avusturya savaşını durdurma ve bir barış ortamı yaratma işini yerine getirmeye çalıştıysa da bu görev ancak kendinden sonra gelen Lord Paget tarafından

¹⁰⁸ Z. Arıkan (2003). "Sir Paul Rycout: Osmanlı İmparatorluğu ve İzmir" *Osmanlı Araştırmaları*, (XXII), s,114.

¹⁰⁹Thomas Dallam tarafından yapılan bu org, yine onun tarafından gemiyle İstanbul'a getirilip parçalar halinde Topkapı Sarayı'na taşınarak orada kurulmuştur. Dallam bu orgu bizzat Sultan'ın huzurunda çalmıştır. Ancak bu org I. Ahmed döneminde imha edilmiştir. Bkz. Emre Aracı (2015). *Yusuf Agah Efendi 18. Yüzyıl Londrası'nda İlk Türk Büyükelçi*. İstanbul: Pera Müzesi Yayınları, s.12.

¹¹⁰ 1580 yılında Essex'te doğan Thomas Roe (ö.1644), yaşadığı dönemde İngiltere'nin en önemli diplomatlarından biri olmuştur. Diplomatik kariyerine Hindistan'da başlayan Roe, 1614-18 yılları arasında dört boyunca Hindistan'a İngiliz elçisi olarak gönderilmiştir. Bkz. <https://www.britannica.com/biography/Thomas-Roe> ; Hindistan'dan döndükten yaklaşık üç yıl sonra, kendinden önceki Sir John Eyre'in Levant Kumpanyası ile sorunlar yaşamaya üzerine 1621 yılında Osmanlı İmparatorluğu'na elçi olarak gönderilmiştir. Roe'nun Osmanlı İmparatorluğu'nda elçilik görevi 1628 yılında sonlanmıştır. Sir Thomas Roe gerek İngiltere ile gerekse diğer temsilcilerle, Osmanlı İmparatorluğu'nda elçilik görevinde iken şahit olduğu olaylar hakkında belge niteliğinde yazışmalar yapmıştır. Roe'nun elçiliği döneminde yaptığı yazışmalar için bkz: Sir Thomas Roe (1740). *The Negotiations of Sir Thomas Roe, in his Embassy to the Ottoman porte, from the Year 1621 to 1628*. Samuel Richardson; A. Başer (2013). "İngiliz Elçisi Thomas Roe'nun yazışmalarında II. Osman Dönemi" *History Studies*. (5), 2, s.45-55; A. Büyükkaksoy (2012). *İngiltere'nin Osmanlı Büyükelçisi Thomas Roe'nun diplomatik yazışmaları (1621-1628)*. Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

¹¹¹ Bir diğer önemli İngiliz diplomat ise Lord Winchelsea olarak da bilinen Heneage Finch'tir. 1660-69 yıllarında yürüttüğü elçilik görevinde Veziriazam Köprülü Fazıl Ahmet Paşa ile iyi ilişkiler kurmuş ve iki ülke ilişkilerinin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Bkz. Kurat. 1952, a.g.k., 9.

¹¹² J. Black (1993). "British foreign policy and international affairs during Sir William Trumbull's Career" *The British Library Journal*, 19, (2), pp. 199.

yerine getirilebilmiştir.¹¹³ Lord Paget (1692-1702), Osmanlı tarihinde ilk olarak yabancı devletlerin arabuluculuk yaptığı bir antlaşmada (Karlofça Antlaşması)¹¹⁴ İngiltere’yi temsilen başarılı bir şekilde arabuluculuk yapmış dönemin İngiliz büyükelçisidir.¹¹⁵ Bu iki önemli olayla birlikte artık İngiliz büyükelçilerin diplomatik faaliyetlerinin arttığını, ihtiyaç duyulması halinde Osmanlı’nın dış politikasında da etkin bir şekilde var olabilecek duruma geldikleri anlaşılmaktadır.

18. yüzyıla gelindiğinde diplomatik faaliyetleriyle en çok dikkat çeken isim İngiliz diplomat Sir Robert Ainslie olmuştur. Sir Robert Ainslie (1776-1794), iki ülke arasındaki ilişkileri geliştirmek ve devamlılığını sağlamak amacıyla Osmanlı İmparatorluğu’na gönderilen İngiliz büyükelçiler arasında oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu konudaki başarısını İngiliz hükümetine ispatlayan Ainslie, kendinden önceki büyükelçi John Murray (1766-1775) döneminde kötüye giden ilişkileri düzeltmek amacıyla 15 Eylül 1775 tarihli bir yazı ile İngiliz Dışişleri Bakanı tarafından büyükelçi olarak atanmıştır.¹¹⁶ Bir sonraki yılın Nisan ayında yola çıkan Ainslie, 2 Ekim 1776’da İstanbul’a ulaşmış ve 1 Aralık 1776 yılında dönemin Sultanı I. Abdülhamid tarafından resmen kabul edilmiştir.¹¹⁷

Ainslie büyükelçiliği öncesinde Osmanlı ile İngiltere arasındaki ilişkiler, 1774 yılında Küçük Kaynarca Antlaşması ile sonuçlanan 1768-1774 Osmanlı Rus Savaşı’nda İngiltere’nin Çeşme’de Osmanlı donanmasını yakan Rusya’ya yardım etmesi nedeniyle kopma noktasına gelmiştir. Bu olayda İngilizler Ruslara hem denizcilikle ilgili eğitim konusunda yardımcı olmuş hem de bazı çavuşlar Rus donanmalarıyla birlikte gönüllü olarak Akdeniz’e gitmişlerdir.¹¹⁸ İngiltere’nin Osmanlı aleyhine bu tavrı iki ülke arasındaki ilişkileri fazlasıyla germiştir. İşte böyle bir ortamda İstanbul’a İngiliz büyükelçisi olarak atanan Sir Robert Ainslie işe ilk olarak Babıali’nin İngiltere’ye

¹¹³ Kurat, 1952, **a.g.k.**, 10.

¹¹⁴ Avusturya ile imzalanan bu antlaşmada İngiltere ve Hollanda arabuluculuk yapmıştır. Bkz. U. Kurtaran (2016). “Karlofça Antlaşması’nda Venedik, Lehistan ve Rusya’ya Verilen Ahidnamelerin Genel Özellikleri ve Diplomatik Açısından Değerlendirilmesi” *Tarih Araştırmaları Dergisi*, (35), 60, s.103.

¹¹⁵ Kurat, 1952, **a.g.k.**, 10.

¹¹⁶ A. İ. Bağış (1984). *Britain and the struggle for the integrity of the Ottoman Empire: Sir Robert Ainslie’s Embassy to İstanbul 1776-1794*. İstanbul: İsis, s. 2-3; M. A. Yalçinkaya (2008). “Sir Robert Ainslie’nin İstanbul Büyükelçiliği (1776-1794)” *Osmanlı Araştırmaları* (XXXI), s.130; N. Küçükhasköylü (2017). “Ambassadors, painters and travelers in Pera at the end of 18th Century: A Look at Robert Ainslie and his activities” *Researches on the Multidisciplinary Approaches* (ed. Hasan Aksu). SRA Academy, pp. 73-88.

¹¹⁷ Bağış, 1984, **a.g.k.**, 2-3; Yalçinkaya, 2008, **a.g.k.**, 131.

¹¹⁸ A. R. İşıpek ve O. Aydemir (2006). *1770 Çeşme Deniz Savaşı 1768-1774 Osmanlı- Rus Savaşları*. İstanbul: Denizler Kitabevi, s. 152.

yeniden güvenmesini sağlamaya çalışmak olmuştur. Öyle ki Ainslie bir süre sonra Osmanlı'nın Rusya politikasında fikrini önemseydiği biri haline gelmiştir.¹¹⁹ Böylelikle Osmanlı için Rusların yeniden İngiltere desteğiyle Akdeniz'e inme korkusunu da gidermiştir. Ainslie'nin büyükelçilik dönemindeki önemli başarılarından biri de Osmanlı'nın İngiliz mallarına uygulanan masdariyye (misteria) vergisini kaldırtmış olmasıdır. Bu sayede Levant Company tüccarları Osmanlı topraklarındaki ticaretinde Fransızlarla eşit koşullarda ticaret yapabilecek hakka sahip olmuşlardır. Bunun dışında 1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Osmanlı'ya askeri malzeme ve savaş gemilerinin alınmasına olan desteği sayesinde Osmanlı İmparatorluğu'nun kendisine olan güvenini pekiştirmiştir.¹²⁰

Sir Robert Ainslie İstanbul'da resmi olarak 18 yıl büyükelçilik görevini icra etmiştir. Böylece kendisi o güne kadar en uzun süre İstanbul'da en uzun süre büyükelçilik yapan kişi olmuştur.¹²¹ Ainslie'nin büyükelçilik yıllarının sonlarına doğru gerçekleşen en önemli olaylardan biri de Osmanlı İmparatorluğu'nun yurtdışına, İngiltere'ye ilk daimî büyükelçisini göndermiş olmasıdır. Bu gelişme Ainslie'nin son görev yıllarının en önemli icraatları arasında sayılabilir.

3.3. İngiltere'de İlk Daimî Büyükelçi: Yusuf Agah Efendi (1744-1824)

Sultan III. Selim tahta çıktığında imparatorluğun savaş halinde olması nedeniyle herhangi bir reform başlatamamıştır. Osmanlı İmparatorluğu 1791 yılında Avusturya ile imzaladığı Zıştovi ve 1792 yılında Rusya ile imzaladığı Yaş Antlaşması sonrasında III. Selim bazı kurumları yeniden düzenlemeye başlamıştır. Bu düzenlemeler/reformlar Nizam-ı Cedid (Yeni Düzen) olarak adlandırılmıştır. Nizamı Cedid'in en önemli maddelerinden biri Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'da daimî temsilcilikler kuracak olmasıdır. Buna göre üç yılda bir değişmek üzere büyükelçi maiyetinde Ser kâtibi (başkatip), tercüman-ı evvel ve tercüman-ı sâni (birinci ve ikinci tercüman), ateşe, hazinedar ve bazı gençlerden oluşan bir kadronun oluşturulmasına karar verilmiştir. Başta Osmanlı'nın çıkarlarını temsil eden büyükelçi olmak üzere bu ekibin iki ana görevinden biri yabancı dil öğrenen, genel ve ilmi bilgilerini geliştiren memurlar, gençler yetiştirmek; ikincisi ise Osmanlı tüccarlarının ticari faaliyetlerindeki çıkarlarını korumak olmuştur.¹²²

¹¹⁹ Bkz. Bağış, 1984, a.g.k., 5-18.

¹²⁰ Yalçinkaya, 2008, a.g.k., 141.

¹²¹ Bağış, 1984., a.g.k., 2-3; Yalçinkaya, 2008, a.g.k., 132; Küçükhasaköylü, 2017, a.g.k., 74.

¹²² Yalçinkaya, 1994, a.g.k., 396-397.

Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk daimî elçiliğini İngiltere'de kurmak istemesinde o dönemki İngiliz büyükelçisi Sir Robert Ainslie'nin iki ülke arasındaki ilişkileri düzenleyip pekiştirmesinin payı büyüktür. Reisülküttab Mehmed Raşid Efendi bu kararı doğrudan Ainslie ile görüşmek üzere 30 Haziran ve 9 Temmuz 1792 tarihlerinde iki mektup göndermiştir. İkinci mektup üzerine Mehmed Raşid Efendi'nin Bebek'teki köşkünde bir heyet toplantısı gerçekleşmiştir.¹²³ Toplantıda İngiliz Heyeti'ni Sir Robert Ainslie (büyükelçi), Plobrond (Ainsli'nin sekreteri) ve Stephano Pisani temsil etmiştir. Türk Heyeti'ni temsil edenler ise Mehmed Raşid Efendi (reisülküttab), Tatarcık Abdullah Efendi (oturum başkanı) ve G. Konstantin Moroni (baş tercüman)'dir.¹²⁴ Bu görüşmenin sonunda Sultan III. Selim dönemin Kalyonlar Kâtibi Yusuf Agah Efendi'yi 23 Temmuz 1793'te Londra'ya büyükelçi olarak atamış; bunun ertesi gününde Yusuf Agah'a Sultan'ın da katıldığı bir törende kaftan giydirilmiştir.¹²⁵

¹²³ M. A. Yalçinkaya (2001). "Türk diplomasisinin modernleşmesinde Reisülküttab Mehmed Raşid Efendi'nin rolü" *The Journal of Ottoman Studies*, (XXI), İstanbul: Enderun Kitabevi, s.120

¹²⁴ M. A. Yalçinkaya. (2008). "Sir Robert Ainslie'nin İstanbul Büyükelçiliği (1776-1794)" *Ottoman Studies* (XXXI), s.138.

¹²⁵ Yalçinkaya, 2001, **a.g.k.**, 121.

Görsel 3.1, Yusuf Agah Efendi, Carl Fredrik von Breda, 1794-96, Pera Müzesi Koleksiyonu¹²⁶

Yusuf Agah Efendi, Osmanlı İmparatorluğu'nun Londra'daki ve yurtdışındaki ilk daimî büyükelçisi olarak göreve başlamıştır.¹²⁷ Onun büyükelçilik faaliyetleri -M. A. Yalçinkaya'nın da belirttiği üzere- daha çok askeri, siyasi ve ekonomik konular üzerine olmuştur.¹²⁸ Diğer yandan bu diplomatik ilişkinin sosyal ve kültürel anlamda da önemli bir temas olduğu belirtilmelidir. Yaklaşık yirmi kişilik maiyetiyle birlikte 1793 yılının 14 Ekim tarihinde gemi ile İstanbul'dan ayrılan Yusuf Agah Efendi aynı yıl, 19 Aralık

¹²⁶ Kaynak: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Yusuf_Agah_Efendi.jpg (Erişim tarihi 07.09.2021)

¹²⁷ M.A. Yalçinkaya, (1994). "Mahmud Raif Efendi as the Chief Secretary of Yusuf Agah Efendi, The first permanent Ottoman-Turkish Ambassador to London (1793-1797)" *OTAM*, (5), s.385-86; Aracı, 2015, **a.g.k.**, 8.

¹²⁸ Yalçinkaya, 1994, **a.g.k.**, 386.

gününde Dover'a, 21 Aralık günü de Londra'ya ulaşmıştır.¹²⁹ Elçinin varışı İngiliz basınında da büyük yankı uyandırmıştır. Dönemin gazetelerinde onunla ilgili çok sayıda haber bulmak mümkündür. Örneğin 26 Aralık tarihli *The Times* gazetesinde Yusuf Agah Efendi'nin yakınındakilere nargile ikram ettiği belirtilmiş, ayrıca tütün içme adetinin yeniden canlanma ihtimalinden söz edilmiştir. Onun Türk alışkanlıkları üzerinde uyandırdığı ilgi hakkında haberde şunlara da yer verilmiştir: "...Şerbet, Ekselanslarının en sevdiği meşrubat olarak her kâğıt oyununda sunuluyor ve bir bir ortaya dökülen adetlerini takip etme şevki o kadar büyük ki, bu gidişle Noel'de Imperial Tokay şarabının yeni adı Sublime Port olacak; hatta bildiğimiz pastanın Turk's Cap olarak anılması bekleniyor!"¹³⁰ Büyükelçinin Londra'ya gidişinin yüzyıl sonuna denk gelmesine - dolayısıyla bu tarihe kadar Türk alışkanlıklarına yoğun olarak aşına olunmuş olunmasına rağmen gündelik hayatı büyük merak konusu olmuştur. 13 Ocak 1794 tarihli *Hampshire Chronicle* bu konuyla ilgili şöyle bir habere yer vermiştir:

"Öğünleri son derece düzensiz. Uyanma saatleri de sürekli değişiyor, bazı günler diğer günlerden çok daha erken uyanıyor. (...) Kahvaltıda bazen sadece kahve içiyor, ama genellikle meyve suyu içiyor ve peynir yiyor, ki peynire çok düşkün. Akşamları genellikle çok sade yemekler yiyor; masadan çorba içmeden nadiren kalkıyor. (...) Sofra toplanır toplanmaz, tıpkı bir terzi gibi bağdaş kurarak halının üzerine oturuyor, ardından önüne elini yüzünü yıkaması için su dolu bir leğen konuyor, bu düzenli olarak yerine getirilen adetlerden biri; sonra ayağa kalkıyor ve divanın üzerine yerleşiyor, divanda bacakları yerde otururkenki pozisyonunu aynen devam ettiriyor. Kendisine alışılmadık derecede uzun, ağızından neredeyse halıya kadar uzanan ahşap bir çubuk veriliyor."¹³¹

¹²⁹ Aracı, 2015, **a.g.k.**, 14-16.

¹³⁰ *The Times*, 26 Aralık 1793. (Akt. Aracı, 2015, **a.g.k.**, 21).

¹³¹ *Hampshire Chronicle*, 13 Ocak 1794. (Akt. Aracı, 2015, **a.g.k.**, 22).

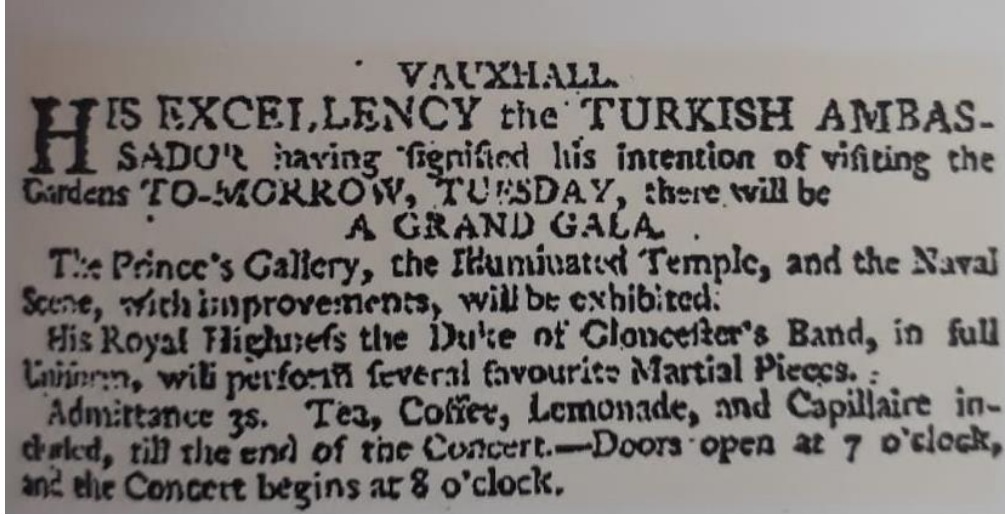

Görsel 3.2, *Majesteleri ve Devlet Memurlarının Türk Büyükelçi ve Maiyetini Kabulü, 1797, Daniel Orme (Mather Brown sonrasında), 48.5x60.9 cm, British Museum: 1877,0609.1713¹³²*

Yusuf Agah Efendi İspanya ve Hollanda büyükelçileriyle birlikte 8 Ocak 1794 tarihinde İngiliz Kralı III George tarafından kabul edilmiştir. Bunun ardından Levant Company de büyükelçi için bir ziyafet hazırlamıştır. Büyükelçinin dönemin Britanya Başbakanı William Pitt ile de Başbakan'ın Downing Street'teki evinde kahve içerek ilk görüşmesini gerçekleştirdiği bilinmektedir.¹³³ Yusuf Agah Efendi tüm bu kabul törenlerinin ve kutlamaların yanında park ve bahçeleri de ziyaret etmiştir. 24 Haziran 1794 tarihinde Vauxhall bahçelerinde büyükelçi adına kutlama düzenlenmiş, söz konusu kutlama *The Times* gazetesinin bir gün önceki -23 Haziran 1794 tarihli- basımında halka duyurulmuştur (Bkz. Görsel-3.2).

¹³² Kaynak: https://www.britishmuseum.org/collection/object/P_1877-0609-1713 (Erişim tarihi: 10.10.2021).

¹³³ Aracı, 2015, **a.g.k.**, 25.

Görsel 3.3, 23 Haziran 1794'te The Times gazetesinde yer alan haber¹³⁴

Yusuf Agah Efendi Londra'da dönemin ünlü mimarları Adam Kardeşler tarafından yapılmış Thames Nehri'ne bakan Adelphi Terrace konutlarında konaklamıştır. Büyükelçilik görevi sona erdikten sonra 1 Ağustos 1797 yılında İstanbul'a dönmek üzere Londra'dan ayrılmış ve onun yerine İsmail Ferruh Efendi atanmıştır.¹³⁵ Ferruh Efendi'nin Londra büyükelçiliği Yusuf Agâh Efendi kadar parlak geçmemiş; Fransa'nın Mısır'ı işgali üzerine 1800 yılında dönemin padişahı III. Selim, Avrupa'daki daimî elçilikleri maslahatgüzarlık seviyesine indirmiştir. Böylece Ferruh Efendi üç yıldır yürüttüğü bu görevini Temmuz 1800'de İstanbul'a dönerken, tercümanı Yanko Aziropolo'yu maslahatgüzar olarak Londra'da bırakmıştır.¹³⁶

Bu önemli diplomatik adımın en önemli Osmanlı kaynağı Ser kâtip Mahmud Raif Efendi tarafından yazılan sefaretnamedir. Yusuf Agah Efendi kadar Mahmud Raif Efendi'nin de büyükelçilik temsili İngilizler arasında oldukça büyük ilgi uyandırmıştır. Mısır Seferi'nde Mahmud Raif Efendi ile birlikte görev alan 93. Piyade alayı komutanı Robert Walsh 1803 yılında yayınlanan notlarında onun İngiltere'de iyi bilindiği, sahip olduğu Avrupa görgü kuralları sayesinde iyi ilişkiler kurabildiğini ve Fransızca'yı çok iyi

¹³⁴ The Times, 23 Haziran 1794, (Akt. Aracı, 2015, **a.g.k.**, 27)

¹³⁵ İsmail Ferruh Efendi'nin büyükelçilik görevi hakkında bkz: M. A. Yalçınkaya (2006). "The Modernisation of the Ottoman Diplomatic Representations in Europe: The Case of İsmail Ferruh Efendi to London (1797-1800)" *A bridge between cultures Studies on Ottoman and Republican Turkey in Memory of Ali İhsan Bağış*, (Ed. Sinan Kunalp). İstanbul: The Isis Press, s.51-67

¹³⁶ İ. Çakır (2022). "19. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı-İngiliz diplomatik ilişkileri (1793-1853)" *Journal of Anglo-Turkish Relations* (3), 2, 106; A. Dönmez. (2006). *Karşılıklı diplomasiye geçiş sürecinde Osmanlı daimî elçiliklerinin Avrupa'da yeniden tesisi 1832-1841*. Selçuk Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 27

konusabildiğini aktarmıştır.¹³⁷ Mahmud Raif Efendi'nin Londra'daki izlenimlerini Fransızca kaleme aldığı 1798'de basılan *Tableau des Nouveaux Reglements de L'Empire Ottoman (Osmanlı İmparatorluğu'nda Yeni Nizamların Cetveli)* isimli kitabı 1988 yılında Türkçe olarak da basılmıştır.¹³⁸

Yusuf Agah'ın İngiltere'deki büyükelçiliği diplomatik olmasının yanı sıra kültürel anlamda da büyük bir atılımdır. Dönemin gazete haberlerinden görüldüğü üzere İngilizler Türk büyükelçinin uyku düzeninden yemek saatlerine, oturma şeklinden tütün içme alışkanlığına kadar gündelik hayatını nasıl deneyimlediğine dair gözlemlerde bulunmuşlardır. Büyükelçinin kendisi için hazırlanan kabul törenleri ve kutlamaların dışında park ve bahçe ziyaretlerinde de bulunması, bunların gazetelerde duyurulmuş olması İngiliz halkı için ne kadar popüler bir isim haline geldiğini göstermektedir.

3.4. Levant Company

Levant kelimesi Latince “yukarı kaldırma, meydana çıkma, yükselme” anlamındaki *levare*'den türemiş; güneşin doğduğu yönü/doğuyu işaret eden bir kelimedir.¹³⁹ Ancak terim olarak baktığımızda karşımıza “Doğu Akdeniz kıyısındaki adalar ve ülkeleri” işaret etmektedir.¹⁴⁰ Tezin bu bölümünü oluşturan Levant Company olarak bilinen şirket de İngiltere'nin Doğu Akdeniz kıyılarındaki ülkelerle çeşitli ürünlerin ticaretini gerçekleştirdiği önemli bir kuruluş olarak faaliyetlerini uzun yıllar sürdürmüştür.

Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin başlangıcına bakıldığında -bölümün girişinde de belirtildiği üzere- ticari ilişkiler oldukça önemli bir yere sahiptir. İngiltere'nin Osmanlı ile ticari ilişkiler kurması aynı zamanda Doğu pazarına ve Akdeniz'e açılması demektir. İlk ticari adımların atıldığı zamanlar göz önüne alınarak değerlendirildiğinde Osmanlı İmparatorluğu ile yapılan ticari antlaşma hem ticari hem siyasi anlamda kazanılmış büyük bir güç demektir. Öncelikle Anthony Jenkinson'ın Kanuni Sultan Süleyman'dan aldığı ticari imtiyaz, sonrasında William Harborne'un dönemin padişah veziri olan Sokollu Mehmed Paşa ve diğer önemli devlet adamlarıyla kurduğu iyi ilişkiler sayesinde kazandığı üç İngiliz tüccarı için geçerli ticaret kolaylığı ve sonrasında bizzat dönemin kraliçesi Elizabeth tarafından İngiliz tüccarları için talep edilen olanaklarla birlikte

¹³⁷ T. Walsh (1803). *Journal of the Late Company in Egypt*. London: T. Cadell and W. Davies, s. 153.

¹³⁸ Bkz. Mahmud Raif Efendi (1988). *Osmanlı İmparatorluğu'nda yeni nizamların cedveli*. (Çev. Arslan Terzioğlu ve Hüsrev Hatemi). İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu.

¹³⁹ Ş. Turan. (2003)., “Levant” *TDV İslam Ansiklopedisi*, (27) Ankara, s.145.

¹⁴⁰Kaynak: <https://dictionary.cambridge.org/tr/s/C3%B6z1%C3%BCk/ingilizce/levant> (Erişim tarihi: 12.10.2021).

İngilizler Osmanlı ile ticari ilişkilerinin temeli atılmıştır. Bahsi geçen son atılımla birlikte Kraliçe I. Elizabeth'in 11 Eylül 1581'de on iki İngiliz tüccara yedi yıl boyunca Osmanlı topraklarında/Türkiye'de ticaret yapma izninin verilmesi Turkey Company'nin (Türkiye Kumpanyası) kurulmasıyla sonuçlanmıştır.¹⁴¹ Söz konusu şirket/kumpanya yedi yıl boyunca her yıl belli sayıda gemi göndermek ve ilk yıldan sonra yıllık 500 sterlin ödemekle yükümlü olmuştur. Yedi yılın bitiminden sonra ise Venedik'le ticaret yapan Venice Company ile birleşmesinin daha karlı olacağı düşüncesiyle gündeme gelmiştir. 7 Ocak 1592 yılında bu iki kumpanya/ticaret şirketi Kraliçe tarafından birleştirilerek, "Governor and Company of Merchants of the Levant" yani bugün Levant Company olarak bilinen şirket kurulmuş ve burada yıllık bir yönetici ve on iki asistanının seçilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁴²

Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgelerine göre İngiliz Levant Şirketi İngiliz limanlarından toz ve kelle şekeri, siyah havyar, kalay, kurşun, beyaz teneke, kehribar, çivid, demir, çelik, İngiliz peyniri, sade yağ, Hindistan cevizi gibi ürünleri getirerek Osmanlı pazarına sunmuştur.¹⁴³ Bunun karşılığında Osmanlı topraklarından da harir (ipek), tiftik, rişte, keçi postu, gül yağı, üzüm, keten tohumu, kahve, anason, incir, kök boya gibi ham ürünleri kendi ülkesine ithal etmiştir.¹⁴⁴

Osmanlı-İngiltere arasındaki ticaretin en güçlü olduğu dönem 1620-1683 yılları arasındadır. Ancak 18. yüzyıla gelindiğinde iki ülke arasındaki ticaretin zayıfladığı görülmektedir. Özellikle 1767 yılında ticaret öyle durgunlaşmıştır ki; 1768, 1770 ve 1775 yıllarında şirketin borçlarını ödeyebilmesi için İngiliz hükümeti tarafından para yardımı sağlanmıştır.¹⁴⁵ Son yıllarında iki ülke arasındaki gelgitlerden oldukça fazla etkilenen Levant Company 244 yıllık varlığının ardından 19 Mayıs 1825'te kapatılmıştır.¹⁴⁶

Turkey Company ismiyle kurulduğundan itibaren 244 yıl boyunca İngiltere ve Osmanlı arasında ticaret yapan bir İngiliz şirketinin varlığı iktisadi olduğu kadar siyasi,

¹⁴¹ A. Anderson and J. Adams (1764). *An historical and chronological deducation of the origin of commerce: from the earliest accounts to the present time. containing, an history of the great commercial interests of the British Empire. London*, pp.420; A. C. Wood (1935). *A History of the Levant Company. London: Frank Cass and Co*, pp. 11; Kütükoğlu, 1974, **a.g.k.**, 14.

¹⁴² Wood, 1935, **a.g.k.**, 20; Kütükoğlu, 1974, **a.g.k.**, 14; Anderson and Adams, 1764, **a.g.k.**, 440.

¹⁴³ E. Şigan (2015). *İngiliz Yakın Doğu Şirketi'nin kuruluşu ve 1583-1630 Osmanlı-İngiliz ilişkileri*. Erciyes Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 67-72

¹⁴⁴ Şigan, 2015, **a.g.k.**, 72-80.

¹⁴⁵ A. İ. Bağış (1985). "III. George döneminde İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğundaki ekonomi siyaseti 1760-1815" *Türk-İngiliz İlişkileri 1583-1984*. Ankara: Kurtuluş Ofset Basımevi, s. 43.

¹⁴⁶ Wood, 1935, **a.g.k.**, 202.

kültürel ve sanatsal açıdan da etkili olmuştur. Dolayısıyla Levant Company, ticari olmanın ötesinde bir anlama sahiptir ki bu kapsamda iki ülke arasındaki diplomatik ilişkileri başlatmış olması önemlidir. Ayrıca İngiliz tüccarlarının çeşitli Osmanlı şehirlerine gelip gitmesi ya da buralarda yaşaması karşılıklı bir etkileşime, kültürel bir alışverişe de neden olmuştur. Osmanlı'dan bazı kültürel özellikler İngilizlere taşınmış, özellikle kahve ve tütün gibi Türklerle özdeşleşmiş bazı tüketim ürünleri İngilizlerin yaşamına girmiştir. Bunun dışında ilerleyen bölümlerde örnekleri sunulacağı gibi Levant'ta görevliken Türk giysileri giyerek resimlerini yaptıran tüccarlar ve tüccar kökenli ailelerden gelen bazı kişiler İngiltere'ye hem Osmanlı ürünlerini hem de Osmanlı gündelik alışkanlıklarını, giyim kuşamlarını taşımışlardır.

4. 18. YÜZYIL İNGİLİZ KÜLTÜR SANAT ORTAMINDA TÜRK İMGESİ

4.1. Türk İmgesinin Oluşmasında Lady Montagu (1680-1762) ve “Doğu Mektupları”¹⁴⁷

18. yüzyıl İngiliz gezi edebiyatında Osmanlı İmparatorluğu seyahatleri hakkında çok sayıda yayına rastlamak mümkündür. Bunun nedenleri arasında dönemin soylu ve zengin sınıfının *Grand Tour* merakının payı büyüktür. Bu turlara gidecek olan soylular yola çıkmadan önce söz konusu yayınları okuyarak yolculuğa hazırlanmışlardır. Din, yemek, giyim-kuşam, evler gibi kültürel kaynaklardan beslenen yabancı seyyahlar; Osmanlı yönetimi ve harem hayatı hakkında bilgi verirken, yabancı ve çoğunlukla erkek olmalarından dolayı -harem hayatı, hamam kültürü gibi- bazı konularda bilgiye ulaşmaları zor olabilmıştır. Bu durum, edebi yazım türlerinde -gerçek bilgi yerine- kişisel ve taraflı yorumların ya da daha önceki yazarların yazdıklarından alıntılarının yer almasına / tekrarlanmasına sebep olmuştur. Lady Mary Wortley Montagu'nun *Doğu Mektupları* tam olarak bu noktada kendinden önceki eserlerden ayrılmaktadır. Meraklı ve cesur bir kadın olan Montagu, Osmanlı topraklarında kaldığı sürece toplumla iç içe olmayı başarabilmiş ve aracısız edindiği gözlem ve deneyimlerini yakınlarına samimi bir dille yazdığı mektuplarıyla aktarmıştır.

Lady Montagu, Mary Pierreport adıyla 1680 yılında soylu bir ailenin kızı olarak doğmuştur. Babası sonradan Kingston Dükü olacak olan Evelyn Pierreport, annesi ise

¹⁴⁷ Bu bölümde Prof. Dr. Murat Aykaç Erginöz tarafından Türkçe'ye çevrilen ve İstanbul Aydın Üniversitesi tarafından 2016 yılında basılan nüsha kaynak alınmıştır: Lady Montagu (2016). *Doğu mektupları*. (Çev. Murat Aykaç Erginöz). İstanbul Aydın Üniversitesi Yayınları.

çocukluğunda kaybettiği Denbigh Kontu William Feilding'in kızıdır. Lady Mary 26 Mayıs 1689'da Covent Garden'da vaftiz edilmiştir. Zeki ve güzel bir kız olan Lady Mary kadın hakları savunucusu Mary Astell ve ilk Sandwich Dükü'nün torunu Anne Wortley Montagu ile yakın arkadaşlık kurmuştur. Mektuplaşmaya devam ettiği Anne Wortley Montagu, Lady Mary'ye genellikle erkek kardeşi Edward Wortley Montagu tarafından yazılan taslakları taklit ederek cevap vermiştir. Anne'in 1709'daki ölümünden sonra Lady Mary ile Edward Wortley Montagu arasındaki mektuplaşma devam etmiş, Lady Mary'nin babası mirasını olası bir varise vermeyi istemediği için kızının Edward Wortley Montagu ile evlenmesini reddedince çift aileden habersiz evlenmiştir.¹⁴⁸ Montagu ailesi 1716 yılında Edward Wortley Montagu'nün diplomatik bir görevi nedeniyle İngiltere'den ayrılmış, bu görevin uzamasıyla 1717'de İstanbul'a gelmiştir. Aile 1718 yılına kadar İstanbul'da kalmıştır.¹⁴⁹ Lady Montagu bu seyahati sırasında akraba ve dostlarıyla haberleşmek amacıyla yazdığı mektuplarında Osmanlı kültürü hakkında edindiği çok değerli bilgiler aktarmıştır. Yazar sağlığında söz konusu mektupları ve Osmanlı topraklarında bulunduğu sırada yazdığı günlüklerini bir kitapçık şeklinde derlemiş, ancak bunlar ölümünden sonra kızı Lady Bute tarafından yakılmıştır. Geriye kalan mektuplardan elli iki tanesi 1763'te, -Lady Montagu'nün ölümünden bir yıl sonra- *Turkish Embassy Letters* adıyla basılmıştır.

Montagu ailesi, Edward Wortley Montagu'nün diplomatik görevi sebebiyle 2 Ağustos 1716'da Hollanda üzerinden Avusturya'ya gitmek üzere İngiltere'den ayrılmıştır. Montagu esasen Osmanlı İmparatorluğu ile Venedik Cumhuriyeti'nin içinde bulunduğu savaş ortamında, öncelikle Avusturya'ya, savaşa katılmaktan alıkoymak ve İngiltere'nin arabuluculuk yapabileceğini bildirmek göreviyle yola çıkmıştır. Ancak Osmanlı Sultanı III. Ahmed'in İngiltere'nin arabuluculuğu konusunda istekliliğini ifade etmesi üzerine yolları Osmanlı topraklarına da düşmüştür.¹⁵⁰

Lady Montagu'yü çalışma açısından önemli kılan seyahati esnasında Osmanlı toplumu hakkında yazmış olduğu mektuplarıdır. Bunlarda; Türklerin geleneklerine, yasalarına, konutlarına, giyim kuşamlarına, dini inançlarına, eğlence biçimlerine, mutfaklarına değinirken, Türkler hakkında önceden sahip olunan kimi bilgileri doğrulamış, kimilerini de yalanlamıştır. Osmanlı'daki kadınların güzelliği Montagu'nun

¹⁴⁸ Encyclopædia Britannica (1911). "Lady Mary Wortley Montagu", 18, s.746.

¹⁴⁹ Encyclopædia Britannica (1911). "Lady Mary Wortley Montagu", 18, s.746.

¹⁵⁰ Lady Mary Wortley Montagu. (1994). *The Turkish Embassy Letters*. London: Virago Press, pp. xv-xvi.

ayrıca dikkatini çekmiş ve birçok mektubunda Türk kadınlarının güzelliğine değinmiştir. Tezin bu bölümünde Montagu'nun yazmış olduğu mektuplardan metinler alıntılanarak, İngiltere'ye ulaştırdığı Türk imajı değerlendirilecektir. Bu noktada şunu belirtmek gerekir ki, Montagu'nun mektupları Avrupa'da, İngiliz toplumunun üst sınıfının günlük yaşamında, modasında, eğlence alışkanlıklarında ve sanatta oldukça etkili olmuştur. Onu diğer seyyahlardan ya da yazarlardan farklı kılan önemli özelliği, -yani İngiliz toplumu üzerindeki etkisini arttıran şey- Osmanlı topraklarında kaldığı sürece Türk gibi yaşamayı deneyimlemeye çalışmış olması, kadın kimliğiyle Türk kadınlarını yakından gözlemleme şansını yakalamasıdır. Montagu Türkçe'yi öğrenmeye çalışmış, üst düzey memurların eşlerinin davetlerine katılmış, hamamları ziyaret etmiş, Türk giysileri giyerek dolaşmış ve hatta bunu dışarıya çıkarken de alışkanlık haline getirmiştir.

Montagu'nun mektuplarında Osmanlı halkına, yönetimine, yasalarına ve kadınların haklarına karşı sempatik ama aynı zamanda da gerçekçi yaklaşımların olması dikkat çekicidir. Yazar, çoğu yerde Türkler hakkında daha önce değinilen, edinilen bilgilerin yanlış ve taraflı olduğunu vurgulamıştır. 1 Nisan 1717'de Edirne'den Rahip Conti'ye gönderdiği mektubunda bunu açıkça ifade etmiştir:

*“Kuşkusuz bu insanların davranışları ve inancı hakkında çok yanlış bilgilere sahibiz. Zira dünyanın bu kısmı, yalnızca kendi işleriyle uğraşan tüccarlar ya da kendilerinin öğrenmiş oldukları herhangi bir şeyi anlatamayacak kadar kısa süreyle kalmış gezginlerin dışında, çok ender ziyaret edilmektedir. Türkler genellikle yalan yanlış bilgiler toplamakla yetinen tüccarlarla senli benli olmayacak kadar onurlu insanlardır...”*¹⁵¹

17 Haziran 1717'de İstanbul'dan, kendisinden Yunanlı bir köle satın almasını isteyen bir arkadaşına yazdığı mektubunda; Türklerin hiçbir zaman konuşmaya tenezzül etmeyeceği yazarların; aralarına kabul edilmediği Türk erkeklerinden, yine hiç görmedikleri Türk kadınlarından, ve de içine giremedikleri camilerden söz etmesini sert bir dille eleştirmiştir. Ayrıca karşı tarafın sahip olduğu bilgilerin ‘öylesine, bilgisizce yazılar yazan’ yazar Dumont'tan¹⁵² alındığını da anladığını yazmış, ondan ve kendinden önceki seyahat yazarlarını eğlenerek okuduğunu belirtmiştir.¹⁵³

¹⁵¹ Montagu, 1994, **a.g.k.**, 60; Lady Montagu, 2016, **a.g.k.**, 26.

¹⁵² Jean Dumont (1667-1727) Fransız asıllı yazar, 1696 yılında basılan “A new voyage to the Levant” isimli gravürlü seyahatnamesiyle döneminin en çok okunan seyahat yazarlarından olmuştur.

¹⁵³ Montagu, 2016, **a.g.k.**, 68-69; Montagu, 1994, **a.g.k.**, 135.

Lady Montagu Osmanlı topraklarındaiken Türkçe’yi öğrenmeye merak salmış, Türk kadınlarıyla onların dilinden konuşma ve arkadaşlık kurma zevkine erişmiştir. Nisan 1718 tarihli mektubunda şunları söylemiştir: “*Türk dilini şöyle böyle konuşuyorum ve Türk kadınlarıyla dostluk kurma ve onların hoşuna gitme avantajına sahibim ve hiçbir zaman bu zevke ulaşamamış olan diğer yabancı kadınlar içinde ilk yabancı kadın olmaktan övünç duyuyorum.*”¹⁵⁴

Montagu sadece bununla kalmamış Türk kıyafetleri giydiğini de dile getirmiştir. 1 Nisan 1717 tarihinde Leydi Mar’a gönderdiği mektubunda bu şekilde resmini göndermek istediğinden söz etmiştir: “*En büyük şaşkınlığınız, şu anda olduğum gibi, beni Türk usulü giyinmiş olarak görmeniz olurdu. Bunun çok yerinde olduğunu benim gibi siz de düşünürdünüz. Size bir resmimi göndermek niyetindeyim. Bu arada kabul edin.*”¹⁵⁵ Devamında, kıyafetini ayrıntılı bir biçimde tanıtmıştır. 17 Mayıs 1717 tarihinde Rahip Conti’ye yazdığı mektubunda ise; “*Uygun bir kılıkta, Türk kıyafetimle pazarı görmeye gitme merakına kapıldım, ancak yeniçeri kalabalığını gördüğümde çok rahat olmadığını kabul ediyorum.*”¹⁵⁶ ifadesini kullanarak Türk kıyafetlerini hem gündelik hayatında hem de sosyal alanlarda -birçok gezginin de yaptığı gibi- bir kamuflej olarak kullandığı anlaşılmaktadır.

10 Nisan 1718 tarihli, Leydi Bristol’a yazdığı ve kent hakkında bilgi vermek zorunda hissettiği mektubunda da yine peçe ve yaşmakla nasıl rahatça dolaşabildiğini anlatmış, diğer yandan Fransız sefiresinin ilgisizliğine değinmiştir:

“Kadınların Pera’da peçe taktıkları doğrudur fakat bunlar (peçeler) güzelliklerini daha çok menfaat için göstermelerine yaramaktadır ki buna İstanbul’da izin verilmez. Bu gibi nedenler neredeyse tüm canlıları, onu görmekten alıkoymaktadır. İnanıyorum ki Fransa sefiresi buraları görmeden Fransa’ya geri dönecektir. Oralara sıklıkla gittiğimi ilave etmem sizi şaşırtacaktır hanımefendi. Yaşmak ya da Türk peçesi yalnızca rahat değil aynı zamanda hoş da gelmeye başladı ancak öyle olmasaydı bile içimdeki merak kadar güçlü olan bir tutkuyu tatmin etmek için bazı sakıncalara katlanmaktan memnun olurum.”¹⁵⁷

Şüphesiz ki Türk kadınları hakkındaki gözlemleri Lady Montagu’yu Türkler hakkında bilgiler veren diğer seyahat yazarlarından ayrı bir yerde konumlandırmamıza

¹⁵⁴ Montagu, 2016, a.g.k., 92; Montagu, 1994, a.g.k., 132.

¹⁵⁵ Montagu, 1994, a.g.k., 69; Montagu, 2016, a.g.k., 35-36.

¹⁵⁶ Montagu, 1994, a.g.k., 92.

¹⁵⁷ Montagu, 1994, a.g.k., 126.

neden olmaktadır. Montagu mektuplarında gittiği hamamları ve hamamlardaki eğlenceleri anlatmış, diğer yandan Osmanlı'nın üst sınıf kadınları tarafından ağırlandığı davetlerden bahsetmiştir. 17 Nisan 1717'de Edirne'den Leydi Mar'a gönderdiği mektubundan anlaşıldığı üzere sadrazamın eşi tarafından akşam yemeğine davet edilmiş; yemek, çorba, kahve ve koku sürme ile tamamlanan yemeğin ardından cariyelerin müzikli dans gösterisini izleyip ziyaretini sonlandırmıştır. Ayrıca Osmanlı mutfağına değinirken salçaların çok baharatlı oluşunu ve etlerin çok fazla pişirildiğini eleştirmiştir.¹⁵⁸ Bu ziyaretinin ardından Rum çevirmeni tarafından ısrarla kâhyanın evini de ziyarete ikna edilmiş olan Montagu, kâhyanın karısı Fatma'nın güzelliğinden ve giysilerinden öylesine etkilenmiştir ki bu konuda şunları söylemiştir: *“İngiltere ya da Almanya’da güzel denilen her şeyi gördüm. Ancak, bu denli güzel bir kadını hiçbir zaman görmediğimi söylemek zorundayım ve onun güzelliğinin yanında, dikkat çekecek bir yüzü anımsayamıyorum.”*¹⁵⁹ Fatma'nın giysileri konusunda da şu bilgilere yer vermiştir:

*“Beline iyice oturmuş, yalnızca bluzunun ince tülüyle örtülü boğazının güzelliğini daha fazla ortaya koyan, üzeri gümüş çiçekler serpili, altın renginde brokar bir kaftan giyinmişti. Şalvarı açık pembe, yeşil ve gümüş rengindeydi. Beyaz terlikleri zengin bir biçimde işlenmişti. Güzel kolları elmaslı bileziklerle süslüydü ve geniş kemeri elmaslarla örtülüydü. Başında Türk modasına uygun, pembe ve gümüş renginde geniş bir mendil vardı. ... Kendi hesabıma, ben Fatma'ya bakmaktan, en güzel bir heykeli seyretmekten daha fazla zevk aldığımı kabul etmekten utanç duymuyorum.”*¹⁶⁰

Montagu'nun Fatma hakkında yaptığı bu betimlemeler İngiltere'de öylesine etkili olmuştur ki 1768 yılında Danimarka Kralı tarafından Londra'da Haymarket Tiyatrosu salonunda düzenlenen maskeli baloda III. Richmond Düşesi'nin kostümü Montagu'nun tarif ettiği Fatma karakterine benzetilmiştir.¹⁶¹ Aynı mektubunda Türk müziği dinlemekten duyduğu zevki, yine önceki bilgileri eleştirerek dile getirmiştir: *“Türk müziğinin yalnızca kulakları tırmalayacak kadar iyi olduğunu okumuşsunuzdur. Bu, yalnızca sokaklarda çalınanları duymuş olan kişilerin ileri sürdüğü savdır... İnanın ki müzikleri çok duygusal.”*¹⁶²

¹⁵⁸ Montagu, 2016, **a.g.k.**, 53.

¹⁵⁹ Montagu, 2016, **a.g.k.**, 54; Montagu, 1994, **a.g.k.**, 89.

¹⁶⁰ Montagu, 2016, **a.g.k.**, 55; Montagu, 1994, **a.g.k.**, 90.

¹⁶¹ N. Tromans (ed.). (2008) *The lure of the east: British orientalist painting*. Yale University Press, s.52; A. Ribeiro (1984). *Dress in Eighteenth-century Europe 1715-1589*. Batsford, s. 178.

¹⁶² Montagu, 2016, **a.g.k.**, 56.

Yazarın ziyaret ettiği Osmanlı kadınlarından bir diğeri de -daha önceki padişah-Sultan Mustafa'nın karısı Hafize Sultandır. 10 Mart 1718 tarihli Leydi Mar'a yazdığı mektubunda Hafize Sultan'ın giysisi ve aksesuarlarından ayrıntılı olarak şöyle bahsetmiştir:¹⁶³

“Giysisi, size betimleme fırsatını kaçırmayacağım kadar şaşırtıcı bir zenginlikteydi. Dolama denilen ve kaftandan daha uzun olan kollarıyla ayrılan bir ceket giyiyordu. Bu ceket koyu renkli bir kumaştandı. Vücuduna iyice oturmuştu ve her yanı yukarıdan aşağıya işlenmiş ve kollar üzerinde normal bir düğme büyüklüğünde, en güzel incilerle sık sıralar halinde süslenmişti. ... Bu giysi bele daha küçük incili iki kordon püskülle bağlanmış ve kolların üzeri iri elmaslarla işlenmişti. Bluzu göğsünün üzerine eşkenar dörtgen biçiminde iri bir elmasla kapanyordu. En geniş İngiliz kurdelesi genişliğinde olan kemerinin üzeri elmas serpintiliydi. Boynunda dizlerine kadar inen üç sıra kolye vardı: biri incilerden oluşmuştu ve ucunda hindi yumurtası büyüklüğünde bir zümrüt vardı. İkincisi, hepsi de en güzel yeşil, son derece uyumlu, her biri yarım kron irilikte ve üç kron kalınlığında iki yüz zümrüitten oluşuyordu. Üçüncüsü de çok kusursuz yuvarlak küçük zümrütlereydi. Başlığının etrafında, Düşes Marlborough'un gibi dört kolye oluşturacak boyda, iri bir yakuttan oluşmuş ve etrafı çok güzel yirmi elmasla çevrili, iki gülle bağlı en güzel ve en beyaz dört sıra inci bulunuyordu. Ayrıca, saç zümrüt ve elmas baş iğneleriyle kaplıydı. Kocaman elmas bilezikler ve parmaklarında asla görmediğim kadar iri tek taş elmastan beş yüzük vardı.”

164

Diğer yandan Montagu, Türk kadınlarının kadınlıklarının, sahip oldukları çocuk sayısına göre değerlendirilmesini ve bu nedenle kadınların çok fazla çocuk sahibi olmasını mektuplarında eleştirel bir üslupta dile getirmiştir. Buna rağmen kendisi de bu toplum baskısına maruz kalmış ve boyun eğerek -birlikte Türkiye'ye geldikleri oğlundan sonra- bir kız çocuk sahibi olmuştur. 4 Ocak 1718'de Beyoğlu'ndan Anne Thisletwayte'ye yazdığı mektupta Türk kadınları için doğum yapmanın genç olduklarının bir ispatı olduğunu ve kimi zaman bunu kanıtlamak için başvurdukları yolların kadınların canına mal olduğunu anlatmıştır. Ülkeye gelen sefirelerin de bu moda uymak zorunda kaldıklarını ve Fransa sefiresinin bu modadan hoşnut olduğunu ve uyum sağladığını da eklemiştir.”¹⁶⁵

Bir kadın çocuk doğurmayı bıraktığında her ne kadar görünüşü aksini söylese de onun bu iş için yaşlı olduğu düşüncesine sahip olurlar. Bu düşünce yüzünden buradaki kadınlar gençliğini kanıtlamaya öyle hazırlardır ki doğal yöntemlere razı olmayıp çocuk doğurma yaşını geçmiş olma

¹⁶³ Montagu, 2016, **a.g.k.**, 74.

¹⁶⁴ Montagu, 2016, **a.g.k.**, 75-76; Montagu, 1994, **a.g.k.**, 115.

¹⁶⁵ Montagu, 2016, **a.g.k.**, 71-72.

dedikodusundan kaçınmak için türlü şarlatanlıklara başvururlar ve bu sıklıkla canlarına mal olur. Abartısız, tanıdığım on yıldır evli bütün kadınların on iki ya da on üç çocuğu var. Yaşlı olanları yirmi beş otuz çocuk sahibi olmakla övünürler ve doğurdukları çocuk sayısına göre saygı görürler. Hamile kaldıklarında genellikle Tanrı'nın merhametli davranacağı ve bu kez iki çocuk birden vereceği umduklarını söylerler. Bu kadar fazla çocuğa nasıl bakacaklarını sorduğumda vebanın muhakkak yarısını öldüreceğini söylerler ki genellikle bu denli çok çocuk doğurma onuruyla mutlu olan ebeveynler için önemsizdir. Fransız sefiresi de benim gibi bu modaya uymaya zorlanıyor. Bir yıldan biraz fazladır burada ve bir kez doğum yaptı, yine hamile.¹⁶⁶

Nisan 1718 tarihinde yazdığı bir mektubunda Osmanlı'da kaldığı her sene boyunca 'Fransa sefiresi' gibi doğum yapmak zorunda kalmamak için bir an önce dönmek istediği konusunda dertleşmiştir:

"Birçok neden arasından bu nedenle, tüm kalbimle dönüşümü çabuklaştırmak isterdim çünkü burada kaldığım sürece her yıl kesinlikle doğum yapmaya mecburum. Fransa sefiresi bu zorlamaya gönülden razı, bir doğum yaptı, yine hamile. Ülkenin kadınları doğurdukları çocuk sayısıyla saygı görüyorlar. Eşim benden yüzlerce kilometreler uzakta olduğu için hamile kalmadan üç ay geçirmenin yasal bir özür olduğuna güçlükle ikna ediyorum."¹⁶⁷

Türk yasaları hakkında da bilgi edinen Lady Montagu yalan söyleyenlerin alınlarına kızgın demir basılarak damgalandıklarını ve bu uygulamanın kendi memleketindekinden daha iyi olduğunu aktarmıştır.¹⁶⁸ Özellikle Mayıs 1718'de yazdığı mektubunda Türk yasalarına göre evlat edinmenin kurallarını ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır. Türklerde ve onlardan daha sık rastlanan Yunanlar ve Ermenilerde evlat edinmenin sebeplerinin başında, ölümlerinden sonra mallarının padişah hazinesine aktarılmasının önüne geçmek gelmektedir. Buna göre evlat edinmek isteyenler seçtikleri güzel yoksul çocukları alırken, çocukların aileleri çocuk üzerindeki haklarından feragat ettiğini, evlat edinecek aile de o çocuğu mirasçı olarak kabul ettiğini kadının huzurunda beyan ederdi. Montagu Osmanlı'daki evlat edinme yasalarını kendi ülkesindekine göre daha mantıklı bulmuştur:

"Ancak ebeveynlere has güçlü bir içgüdüyle, bu yöntemle çocuklarını çok zengin Yunanlılara bırakmak üzere onlardan ayrılmayı kabul etmeyen basit dilenciler gördüm. Evlat edinen babaların ruhları -onlara dedikleri gibi- çocuklara karşı çok hassas. Bu geleneğin beni bizim saçma bir şekilde adımıza bağlılığımızdan daha çok memnun ettiğini kabul ediyorum. Bence kendi anlayışına göre yetiştirdiğim, Türk deyimizle kendi dizimde büyüttüğüm, bir evlat saygısıyla

¹⁶⁶ Montagu, 1994, a.g.k., 107.

¹⁶⁷ Montagu, 1994, a.g.k., 132; Montagu, 2016, a.g.k., 92.

¹⁶⁸ Montagu, 2016, a.g.k., 73.

*bakmayı öğrenmiş bir çocuğu mutlu ve zengin etmek, benimle birkaç harf dışında bir ilişkisi ya da liyakatı olmayan bir insana mirasını bırakmaktan daha anlamlıdır. Lakin sıklıkla uygulandığını gördüğümüz bir saçmalaktır bu.*¹⁶⁹

Yine Esir pazarlarının da Lady Montagu'nün sosyal çevresi tarafından merak edilen konulardan biri olduğu anlaşılmaktadır ki, Leydi Bristol'a 10 Nisan 1718'de yazdığı mektubunda şunları söylemiştir:

*“Köleler hakkında özel bir şeyler söylememi beklediğinizi biliyorum. Benden önceki Hristiyanların yaptığı gibi korku hikayeleriyle konuşmadığımda benim yarı Türk olduğumu düşünebilirsiniz. Ancak kendimi Türklerin bu insanlara karşı insanlığını alkışlamaktan alıkoyamıyorum. Onlara asla kötü davranılmaz ve bence onların kölelikleri dünyanın diğer tüm yerlerindeki hizmetkarlığından kötü değildir. Maaşları olmadığı doğrudur ama bizim sıradan hizmetçilerimize verdiğimiz maaştan daha yüksek değerde yıllık giysi verirler. Erkeklerin şeytani düşüncelerle kadınları satın aldıklarını söyleyeceksiniz. Benim görüşüm onlar bizim alenen ve adı çıkmış büyük Hristiyan şehirlerimizde olduğu gibi alınıp satılmaktadırlar.*¹⁷⁰

Aktardığı bu bilgiler, konu ile ilgili kendinden önceki yazarlardan farklı bir tutum sergilediğini gösterir ve ait olduğu dünyayla kıyaslama yaptığında, kölelerin daha insani koşullara sahip olduğunu vurgulamadan geçmemiştir.

Türk evi de Montagu'nün sıkça değindiği konulardan biridir. Anne Thistlethwayte'e yazdığı bir mektubunda; çok sayıda Türk evine girmiş biri olarak yapıların dışarıdan görüldüğü gibi kötü olmadığını, ancak ev sahiplerinin ölümü durumunda -evlerin hazineye geçmesi sebebiyle- insanların sadece yaşamlarını tamamlamaya yetecek bir konforda evlerini inşa etmekle yetindiklerini söylemiştir.¹⁷¹ Mektubun devamında kent dokusu ve bazı yapılar hakkında da yüzeysel bilgiler vermiştir:

“Parklarda, evlerinde pek rahat edemeyen insanların kahve, şerbet gibi şeyler içmek amacıyla gittikleri halk köşkleri bulunmaktadır. Daha dayanıklı türden binalardan haberleri yok. Camilerinin tümü yerel taşlarla yapılmış, umumi hanları ve misafirhaneleri son derece görkemli, bunların çoğu büyük taş kemerlerin altında içinde fakir kiracı ve zanaatkarların ücretsiz kaldığı dükkanlarla kaplanmış büyük kare alan oluşturmaktadır. Mutlaka bir cami ile birleşmektedirler.

¹⁶⁹ Montagu, 1994, **a.g.k.**, 137-138.

¹⁷⁰ Montagu, 1994, **a.g.k.**, 130.

¹⁷¹ Montagu, 1994, **a.g.k.**, 84; Montagu, 2016, **a.g.k.**, 49.

*Hanın ana yapısı çok büyük bir avlu ve etrafında bizim kolejlerimizi anımsatan bir tür çitle üç ya da dört yüz kişiyi alabilen en heybetli salondur.*¹⁷²

Montagu sadece Türk kültürü ve yaşamını yansıtmamış, Osmanlı dünyasına ilişkin bilimsel bilgilere de yer vermiştir. 1 Nisan 1717 tarihli, Edirne'den Sarah Chiswell'e yazdığı mektubunda;

“Hastalık konusunda, size burada olma isteği vereceğinden emin olduğum bir şeyi anlatacağım. Bizde çok ölümcül ve o kadar da sık rastlanan çiçek hastalığı, burada aşılamanın bulunmasıyla etkisiz hale getirilmiş. Burada operasyonda uzmanlaşmış bir grup ihtiyar kadın bulunmaktadır.”

173

cümleleriyle aşının müjdesini verdikten sonra, uygulanma şeklini ve aşılanan kişilerin iyileşme sürecini de anlatmıştır. Bu buluşu kendi ülkesine götürmek istediğini ise *“Bu yararlı buluşu İngiltere’de moda haline getirecek kadar vatanımı seviyorum.”*¹⁷⁴ ifadesiyle dile getirmiştir.

¹⁷² Montagu, 1994, **a.g.k.**, 86; Montagu, 2016, **a.g.k.**, 51.

¹⁷³ Montagu, 2016, **a.g.k.**, 46; Montagu, 1994, **a.g.k.**, 81.

¹⁷⁴ Montagu, 2016, **a.g.k.**, 47; Montagu, 1994, **a.g.k.**, 81.

Görsel 4.1, Lichfield Katedrali'nde Lady Mary Montagu anıtı

Yazarın eşiyle -muhtemelen bir süreliğine ayrı kaldığı dönemlerde-yazışmalarının ana konusu, oğulları Edward Wortley Montagu'ye yaptırdığı çiçek aşısı olmuştur. Kızını ise aşılatamadığından bahsetmiştir. Fakat ülkesine döndükten sonra, -1720'lerde İngiltere'de başlayan çiçek salgınında- küçük kızını aşılatmış ve bu nedenle Osmanlı'daki aşı uygulamasını İngiltere'ye taşıyan ilk Avrupalı olmuştur.¹⁷⁵ Lady Montagu'nün bu katkısına ithafen Lichfield Katedrali'nde bir anıt yapılmıştır (Görsel-4.1.).

¹⁷⁵Oxford Dictionary of National Biography online: <https://www.oxforddnb.com/view/10.1093/ref:odnb/9780198614128.001.0001/odnb-9780198614128-e-19029> (Erişim tarihi: 08.04.2021)

Kuşkusuz, Lady Mary Wortley Montagu Osmanlı İmparatorluğu'nu ziyaret eden tek İngiliz kadın değildir. Onun mektuplarının kitap halinde yayınlanmasından yaklaşık 15 yıl sonra doğu seyahatine çıkan Lady Elizabeth Craven (1750-1828)¹⁷⁶'in de 1785-1786 yılları arasında Osmanlı topraklarına gerçekleştirdiği bir seyahatine ilişkin Prusya Dükü Christian Frederick Charles Alexander'a hitaben yazdığı mektupları, 1789 yılında kitap haline getirilmiş ve *A Journey through the Crimea to Constantinople* (Kırım'dan İstanbul'a Seyahat) başlığıyla yayınlamıştır.¹⁷⁷

Lady Elizabeth Craven'ın anlatımlarından; İstanbul'da kaldığı süre boyunca çoğunlukla yabancı büyükelçilerle vakit geçirdiğini, Fransız Sarayı'nda misafir edildiğini,¹⁷⁸ neredeyse bütün büyükelçiler tarafından ağırladığını, şerefine yemekler ve balolar düzenlendiği anlaşılmaktadır. Lady Craven; İstanbul'da kaldığı süre boyunca Türk adet ve geleneklerini merak eden Lady Montagu'den farklı olarak Avrupalı mevkidaşlarının / çağdaşlarının davetlerinden fazlasıyla hoşnut kalmıştır.¹⁷⁹ Montagu ise Fransız sefiresiyle bile zorunlu haller dışında görüşmeyip, olabildiğince Türklerle vakit geçirmeye çalışmıştır.

Lady Craven'ın da Türk kadınlarının özgürlükleri hakkında Lady Montagu ile benzer görüşlere yer vermiş, ne kadar özgür olduklarından, erkekleri tarafından saygı gördüklerinden, tüm vücutlarını örten ferace ve yaşmakların onların özgürlüğünü kısıtlamanın aksine kimliklerini gizleyebilme olanağı sağlayarak daha da özgür kılması konusundan gıpta ile söz etmiştir. Özel konutlarında bile bir odanın kapısının önünde bir çift terlik bulunması durumunda erkeklerin o odaya girmekten imtina ettiklerini mektubunda belirtmiştir. Lady Montagu gibi o da İstanbul sokaklarında rahatça dolaşabilmek adına ferace giymiş ve yaşmak takmıştır.¹⁸⁰ Ancak yazarın Türk kadınları hakkındaki olumlu düşünceleri bu kadarıyla sınırlı kalmıştır. Montagu'nün anlattığı Türk kadınlarının güzelliklerine ilişkin bir konuya Lady Craven'da rastlanılmamaktadır.

¹⁷⁶ 17 Kasım 1750'de Charborough Kontu Henry Drax'ın kızı olarak dünyaya gelmiştir. 1767 yılında yaptığı ilk evliliği kısa sürmüş, daha sonra Baron William Craven ile evlenmiştir. 1780 yılından sonra eşinden ayrı yaşamaya ve Avrupa seyahatlerine başlamıştır. Bu sırada tanıştığı Prusya Dükü Christian Frederick Charles Alexander ile sevgili olmuş, mektuplarını da ona ithafen yazmıştır. Eşinin 1791 yılındaki ölümünün üzerine Charles Alexander ile evlenmiş; 1806'da eşini kaybetmiş, 1828'de ise hayata gözlerini yummuştur. A. Karabulut (2011). *Elizabeth Lady Craven'in 1785-1786 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu'na yaptığı seyahati*. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. s.2-3.

¹⁷⁷ L. E. Craven (1789). *A journey through the Crimea to Constantinople*. London: G. G. J and G. Robinson.

¹⁷⁸ Craven, 1789, **a.g.k.**, 214-215.

¹⁷⁹ Craven, 1789, **a.g.k.**, 213.

¹⁸⁰ Craven, 1789, **a.g.k.**, 205.

Sadece; doğanın bazı kadınlara bir güzellik sunduğundan ancak bu kadınların zamanla birtakım alışkanlıkları sebebiyle bu güzelliklerini kaybettiklerini; kötü makyaj yaptıklarını, sıcak suda yıkanmalarından dolayı olduklarından yaşlı göründüklerini; oldukça anlamsız işlerle uğraştıklarını ve sohbetlerinin yüzeysel olduklarını belirtmiştir.¹⁸¹ Yine, Türk kadınlarının haremde kaygıdan uzak, başıboş ve korunaklı yaşamalarını eleştirel bir dille ele almıştır. Erkeklerin para kazanma şartları ne kadar zor olursa olsun, eşlerin ziynetinden ve yaşam konforundan ödün vermediklerini, her şeyi kullanma hakları olduklarını vurgulamıştır. Ona göre Türk kadını kendi yaşam biçiminde ‘*nefes alan en mutlu canlılardır*’.¹⁸²

Craven İstanbul’dayken Ayasofya’yı da ziyaret etmiş, mimari detayları ayrıntılı olarak aktarmıştır. Bu gözlemleri sırasında Türklerin inancı hakkında öznel yorumlar aktarmış, onların camiler dışında da -herhangi bir yerde- ibadet edebileceklerinden söz etmiştir. Yine -birçok gezgin gibi- mezarlıklardan ve servi ağaçlarından, mezar taşlarındaki sarıklardan ve bunların anlamından söz etmiştir.¹⁸³ İstanbul sokaklarındaki köpeklerden oldukça rahatsızlık duyan yazar, şehirdeki köpeklerin çirkin ve saldırgan olduğundan yakınmıştır.¹⁸⁴ Ayrıca Türklerin Hristiyanların bakışlarından rahatsız olduğunu, kendilerine özellikle de çocuklarına uğursuzluk getireceğinden korktuklarını ve başka batıl inançları olduklarından da bahsetmiştir.¹⁸⁵

4.2. Kulüpler ve Turk’s Head

17. ve 18. yüzyıllarda İngiltere’de farklı çevrelerden insanlar tarafından kulüpler kurulması bir moda haline gelmiştir. Bu kulüpler edebiyat, sanat, spor, tarih gibi ortak ilgi alanları etrafında toplanan üyelerden oluşmaktadır.¹⁸⁶ Çalışmanın konusunu oluşturan Türk modası / Turquerie kapsamında Türklerle temas etmiş iki önemli kulüp bulunmaktadır. Bunlar Dilettanti Cemiyeti (Society of Dilettanti) ve Divan Kulübü’dür (Divan Club). Dilettanti Cemiyeti, ana odağında Türkler olmayan ancak bireysel düzeyde kalmış Türk ilgisini takip edebildiğimiz bir topluluktur. Divan Kulübü ise tamamen Türk modasının / Turquerie’nin gerçekleştirildiği, üyelerinin toplantılarda kendilerini Türk

¹⁸¹ Craven, 1789, **a.g.k.**, 225-226.

¹⁸² Craven, 1789, **a.g.k.**, 233-234.

¹⁸³ Craven, 1789, **a.g.k.**, 217-219.

¹⁸⁴ Craven, 1789, **a.g.k.**, 227.

¹⁸⁵ Craven, 1789, **a.g.k.**, 230.

¹⁸⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz: P. Clark (2000). *British clubs and societies 1580-1800: The Origins of an Associational World*. Oxford: OUP.

gibi hissedip Türk olmayı performe ettikleri bir topluluktur. Bu iki kulüp dışında isminde Türk kelimesi geçen ancak içerikte Türkler hakkında herhangi bir ilgi ya da iddia taşımayan Turk's Head Club da bu bölümde incelenmiştir.

Kuruluş tarihlerine göre bu topluluklardan ilki 1732 yılında kurulan Dilettanti Cemiyetidir. İtalyanca amatörler anlamına gelen “dilettanti” ismini taşıyan topluluk 2003 yılına kadar varlığını sürdürmüştür. Dilettanti Cemiyeti'nin ilk kurucuları birbirlerini Grand Tour sırasında İtalya'da tanımış olan bir grup İngiliz erkekten oluşmaktadır. Topluluğun kuruluş tarihi bilinmese de 1730'ların başında kurulduğu tahmin edilmektedir.¹⁸⁷ İlk yıllarda resmi olarak toplanılmaması nedeniyle -kesinliği bulunmasa da- muhtemel kurucuları şöyledir: İkinci Boyne Vikontu Gustavus Hamilton (1710-1746), İkinci Middlesex Dükü Charles Sackville (1711-1769), daha sonra 12. Le Despencer Baronu olacak Sir Francis Dashwood (1708-1781), Joseph Spence (1699-1768), Sir James Gray (yakl. 1708-1773), Sewallis Shirley (1709-1765), sonradan Duncannon Vikontu ve İkinci Bessborough Kontu olacak William Ponsoby (1704-1793), William Denny (1709-1765), William Strode (1712-1715). Cemiyetin 6 Mart 1736 tarihli ilk toplantı tutanağında ise Thomas Archer, Lord Boyne, John Howe, Sir James Gray, Sir Francis Dashwood, William Degge, Sir Hugh Smithson, Sir Brownlow Sherard ve William Denny isimleri bulunmaktadır. Cemiyeti bir akşam yemeği topluluğu olmanın ötesine geçiren, sloganlarıyla İngiliz zevkinde bir değişiklik yaratmaya çalışmasıdır: *Viva la virtù*¹⁸⁸, *Esto praeclara*¹⁸⁹, *esto perpetua*¹⁹⁰, *Grecian taste and Roman spirit*¹⁹¹, and *Seria ludo*¹⁹². Bunlar sayesinde ekonomik kaynaklarını da bir araya getiren cemiyet zamanla George Knpton, Sir Joshua Reynolds, Sir Thomas Lawrence, Frederic, Lord Leighton gibi sanatçıların koleksiyonlarına sahip olmuştur.¹⁹³ Dilettanti Cemiyeti aynı zamanda Royal Akademi'nin kuruluşunda rol oynayarak İngiliz sanatına büyük bir katkıda bulunmuştur.¹⁹⁴

¹⁸⁷ Clark, 2000, a.g.k., 78.

¹⁸⁸ İtalyanca: Yaşasın erdem

¹⁸⁹ Latince: Mükemmel ol

¹⁹⁰ Latince: Ebedi ol

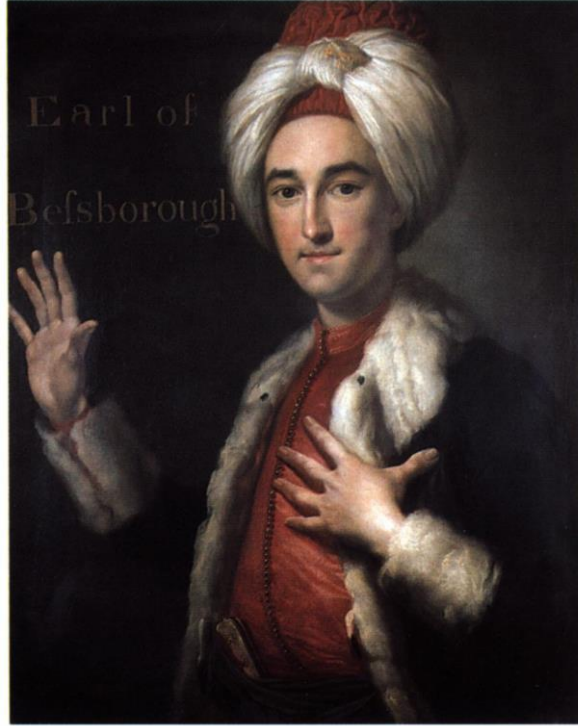
¹⁹¹ İngilizce: Yunan zevki ve Roman ruhu

¹⁹² Latince: Ciddi oyun

¹⁹³ Oxford Dictionary of National Biography online erişimi, Dilettanti Society maddesi <https://www.oxforddnb.com/view/10.1093/ref:odnb/9780198614128.001.0001/odnb-9780198614128-e-92790;jsessionid=6B2D78A564484B40DA619ABD5DE903A7?back=%2C23429> (Erişim tarihi: 04.04.2021)

¹⁹⁴ Clark, 2000, a.g.k., 442.

Dilettanti Cemiyeti Antik Yunan ve Roma Dönemi kalıntılarına, müzik ve tiyatroya ilgili olmuştur. Diğer yandan 18. yüzyılda; ağır içkiler ile sanata olan ilgisi ve aristokratlar tarafından himaye edilmesiyle öne çıkmıştır.¹⁹⁵ Ana odağında Türkler / Turquerie olmayan bu cemiyetin içinde Türk ilgisinin bireysel düzeyde ya da çok küçük bir grupla sınırlı kaldığını söyleyebiliriz. 1740’larda Dilettanti Cemiyeti’nin resmi ressamı olan George Knapton, cemiyetin iki üyesi olan Bessborough Kontu (Görsel-4.2) ve Sandwich Dükü’nün (Görsel-4.3) Türk kostümlü birer portresini yapmıştır. Bu iki resim sanatçının ‘Türk Grubu’ başlıklı portreleri kategorisinde incelenir. Bu resimler patronlarının daha önce yaptırdıkları iki portreyle oldukça benzerdir: 1740’ta yapılmış ve Joseph Highmore’a atfedilen Sandwich Dükü Portresi, Liotard tarafından yapılan 1742-43 yıllarına ait Bessborough portresi.¹⁹⁶

Görsel 4.2, *George Knapton, Lord Bessborough Portresi, 1743, 91.4x71.1 cm, Londra, Society of Dilettanti*¹⁹⁷

¹⁹⁵ B. Redford (2001), “‘Seria Ludo’ George Knapton’s portraits of the Society of Dilettanti” *The British Art Journal*, (3), 1, pp. 56.

¹⁹⁶ Redford, 2001, **a.g.k.**, s, 66.

¹⁹⁷ B. Redford (2008). *The antic and antique in Eighteenth-Century England*, Getty Publications, pp. 41.

Görsel 4.3, George Knapton, Lord Sandwich portresi, 1745, 91.4x71.1 cm, Londra, Society of Dilettanti¹⁹⁸

1762 yılında James ‘Athenian’ Stuart (1713-1778)¹⁹⁹ ve Nicholas Revett’in ‘Antiquities of Athens’²⁰⁰ isimli kitabının yayınlaması ile cemiyet arkeolojik amaçlı seyahatler düzenleyen ve maddi anlamda destek olan bir kuruluş halini almıştır. Yunanistan ve Anadolu’nun İyon bölgesine gerçekleştirilen bu seyahatler İngiltere’de 18. yüzyıl sonunda mimaride Yunan üslubu canlandırılmasında ve antikite ilgisinin doğuşunda oldukça önemlidir.²⁰¹ Daha sonra cemiyet 1764 yılında araştırma yapmak üzere bütçeden ve yolculuktan sorumlu Richard Chandler (1738-1810), ressam William Pars (1742-1782)²⁰² ve mimar Nicholas Revett (1720-1804) aynı amaçla Anadolu’ya

¹⁹⁸ Redford, 2008, a.g.k., s.41.

¹⁹⁹ İskoç bir denizci olan babası erken yaşta ölünce ailesine destek olmak zorunda kalan Stuart, 25 yaşına geldiğinde mimarlar ve sanatçılar arasında çok moda olan Roma seyahatini gerçekleştirmiş; burada 1750 yılında Mr. Nicholas Revett ile tanışana kadar çizimlerini satarak geçimini sağlamıştır. Revett ile birlikte gerçekleştirdikleri arkeolojik çalışmaları ve çizimleri Londra’ya döndükten sonra 1762 yılında Dilettanti Cemiyeti desteği ile “Antiquities of Athens” kitabında yayınlamışlardır. Bkz: Transactions of the Edinburgh architectural allocation. (1891). C.1, s. 141.

²⁰⁰ J. Stuart and N. Revett (1762). *The Antiquities of Athens measured and delineated by James Stuart F.R.S. and F.S.A. and Nicholas Revett painters and architects*, I, London: Haberkorn.

²⁰¹ A. V. Gunn (2010). “Paul Sandby, William Pars and the Society of Dilettantia” *The Burlington Magazine*, s.219.

²⁰² Londra’da bir avcının oğlu olarak dünyaya gelen Pars St. Martin Lane School ve Richmond Dükü’nün galerisinde eğitim almıştır. 1761 yılında Society of Artists sergisinde portre ve minyatürlerini sergilemiş; 1763 yılında Free Society of Artists üyesi olmuş ve 1764 yılında Society of Arts’tan tarihsel resimlerindeki başarısından dolayı madalya kazanmıştır. Bir sonraki yıl Society of Dilettanti’ye katıldıktan sonra Richard Chandler ve Nicholas Revett ile Kasım 1766’ya kadar sürecek doğu seyahatini gerçekleştirmiştir. Bu

gönderilmiştir.²⁰³ Ekip 1764 yılı Ağustos ayında Çanakkale Boğazı üzerinden Anadolu topraklarına ulaşmış, tam bir yıl burada kaldıktan sonra, Kasım 1766'da İngiltere'ye dönüşlerine kadar, Yunanistan'da araştırmalar yapmıştır.²⁰⁴

Bu ekibin ve cemiyetin resmi ressamı olan William Pars portre ve manzara resimleriyle ünlüdür. Sanatçı mimari kalıntıları incelerken o bölgede yaşayan halkın giyim kuşamına ve davranışlarına kayıtsız kalmamıştır. Dolayısıyla gözlemlerini başarılı bir şekilde çizimlerine aktarırken, ayrıntılı olarak tasvir ettiği kalıntıların etrafında Türk tiplerine de yer vermiştir (Görsel 4.4, 4.5 ve 4.6).²⁰⁵

Görsel 4.4, William Pars, *Mylasa (Milas) Mezar Anıtı*, 29.7x47.1 cm, 1764-65, British Museum, *Mm*, 11.73²⁰⁶

seyahatteki çizimleri döndükten sonra kitap olarak yayınlanmıştır. Bkz: S. Redgrave (1878). *A Dictionary of Artists of the English School: Painters, Sculptors, Architects, Engravers and Ornamentists: with Notices of Their Lives and Works*. Bell, s.321.

²⁰³ Ekip 1766 yılı Kasım ayında Londra'ya geri dönmüş ve bir an önce *Ionian Antiquities* kitabının hazırlıklarına başlamışlardır. Bkz. L. Cust and S. Colvin (1898). *History of the Society of Dilettanti*. London s.90-91.

²⁰⁴ Gunn, 2010, **a.g.k.**, 220.

²⁰⁵ Redford, 2008, **a.g.k.**, 74.

²⁰⁶ Kaynak: https://www.britishmuseum.org/collection/object/P_Mm-11-73 (Erişim tarihi: 10.04.2021)

Görsel 4.5, *William Pars, Didim'deki Apollo Tapınağı taşıyıcı başlığı, 18x21 cm, 1765, British Museum, 1857,0110.25²⁰⁷*

Görsel 4.6, *William Pars, Propylon, 1764-66, 32.3x44.8 cm, British Museum, Mm, 11.3²⁰⁸*

²⁰⁷ Kaynak: https://www.britishmuseum.org/collection/object/P_1857-0110-25 (Erişim tarihi: 10.04.2021)

²⁰⁸ Kaynak: https://www.britishmuseum.org/collection/object/P_Mm-11-3 (Erişim tarihi: 10.04.2021)

Dilettanti Cemiyeti günümüz arkeoloji yayınlarında da zaman zaman karşımıza çıkmaktadır. Cemiyet 1764 sonrasında da Anadolu'ya araştırma ekipleri göndermiş ve bu araştırmacılar sayesinde Didyma Antik Kenti'ndeki Apollon Tapınağı,²⁰⁹ Magnesia Antik Kenti ve Artemis Tapınağı'nın ilk ayrıntılı çizimlerini²¹⁰, Aphrodisias antik kentindeki Aphrodit Tapınağı ve temenos alanındaki ilk yüzey araştırmalarını²¹¹ ve Teos antik kentinin ilk arkeolojik çalışmalarını²¹² gerçekleştirmiştir. Cemiyet Antiquities of Ionia serisinde bunları yayınlarak Anadolu'da günümüzde de devam eden birçok arkeolojik kazıya kaynaklık etmiştir.

18. yüzyılda İngiltere'de Türk modasının / Turquerie'nin en iyi okunabildiği oluşumlardan biri Divan Kulübü'dür. Divan Kulübü yalnızca erkeklerin kabul edildiği, Türkiye seyahati gerçekleştirmiş bir grup İngiliz tarafından 8 Ocak 1744'te kurulmuş ve yirmi sekiz ay boyunca varlığını devam ettirmiştir. Bir yemek kulübü olan Divan Kulübü üyelerinin iki haftada bir Londra'da St. James Caddesi'nde bulunan Season isimli bir restoranda buluşup -kulüp üyelerine özel giysileri içinde- Türkiye seyahatlerindeki deneyimlerini paylaşıp, Türkiye üzerine sohbet ettikleri bilinmektedir. Üyeler toplantılarda kulübe özel bir kutlama olan "harem" için kadeh kaldırıp, Al-Koran adını verdikleri deftere toplantı kayıtlarını işlemişlerdir.²¹³ Sir Francis Dashwood'un bir portresi söz konusu bu kutlama anının bir temsili niteliğindedir (Görsel 4.7).

²⁰⁹ *Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu'nun 30. Yılı Anısına Türkiye Arkeolojisi*. (2008). Ankara: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, s. 87.

²¹⁰ G. Kökdemir, (2015). "Magnesia ad Meandrum: 300 yıllık Araştırma Tarihçesi "1715-2015"" *Anadolu (Anatolia)*. 41, s.164.

²¹¹ S. Doruk (1990). "Aphrodisias'taki Aphrodit Tapınağı Temenosu" *Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, (33), 1-2, s. 91.

²¹² T. B. Güler (2015). "Teos antik kenti ve Dionysos sanatçılar birliği" *TAD*, 34, (57), s.23.

²¹³ Williams, 2015, **a.g.k.**, 58.

Görsel 4.7, 2. Baronet Sir Francis Dashwood, 1744-46, Adrien Carpentiers, 12. Baronet Sir Edward Dashwood'un özel koleksiyonu

Bu kulüp hakkında yapılmış en kapsamlı yayın, Rachel Finnegan'ın "The Divan Club 1744-46" başlıklı çalışmasıdır. Yazar, Al-Koran'ın National Maritime Museum'da bulunan kopyasına ulaşmış ve 11. Sandwich Kontu John Montagu'nün izniyle bunu yayınlamıştır. Burada değineceğimiz kulüp toplantı kayıtlarına ve ilkelerine dair bilgiler için söz konusu bu kaynak kullanılmıştır.²¹⁴ Divan Kulübü 8 Ocak 1744'te bir araya gelen on İngiliz tarafından bir Türk kulübü kurulmasına karar verilerek kurulmuştur. Sir Francis Dashwood (1708-1781), Lord Duncannon (1704-1793), Mr. Edgcumbe (1716-1761), Mr. Fanshawe, Sir Everard Fawkener (1684-1758), Mr. Frölich, Lord Granby (1721-1770), Mr. Mackie (1707-1797), Dr. Pococke (1704-1765) ve Lord Sandwich (1718-1792) tarafından kurulan bu kulübün ilk toplantısında her toplantı için bir "Vizir" ve "Reis Effendi" pozisyonları öne sürülmüş; Lord Sandwich Vizir, Mr. Edgcumbe ise Reis Efendi görevine seçilmiştir.

Kulübün kurucu üyelerinden Sir Francis Dashwood Türkiye ile ipek ticareti yapan bir aileden gelmektedir (Görsel-4.7). Dashwood, 1739-1741 yılları arasında Doğu seyahatini gerçekleştirmiştir.²¹⁵ Bir diğer önemli üye William Ponsoby (Lord Duncannon/Earl of Bessborough)'nin (Görsel-4.8) Grand Tour'unu gelecekte aynı

²¹⁴ R. Finnegan (2006). 'The Divan Club, 1744-1746', *EJOS*, (IX), 9, pp. 1-86.

²¹⁵ Williams, 2015, **a.g.k.**, 58.

kulüpte buluşacakları Lord Sandwich (Görsel-4.9), arkeolog Richard Pococke (Görsel-4.10) ve James Nelthorpe (1719-1767) (Görsel-4.11), ile 1738-1740 yılları arasında gerçekleştirdiği bilinmektedir. Bu yıllarda İstanbul'da büyükelçi olarak bulunan Sir Everard Fawkener (1694-1758) onları kendi evinde misafir etme teklifinde bulunmuştur.²¹⁶ Bu tur esnasında ileride 'Türk ressamı' olarak anılacak Jean Etienne Liotard ile tanıştıkları ve Liotard'ın onlarla Türkiye'ye geldiği bilinmektedir. Bu İngiliz grubu Liotard'ın hem yol arkadaşları hem de cömert patronları olmuştur.

Görsel 4.8, William Ponsoby, *Duncannon Vikontu (daha sonra Bessborough II. Kontu), Jean Etienne Liotard, 1741-42, 124.5x99.7 cm, Stansted Park Foundation*

Görsel 4.9, 4. Sandwich Kontu John Montagu, 1738, Jean Etienne Liotard, 1997'de çıkan yangında yok olmuş²¹⁷

²¹⁶ M. Fehlmann (2015). "Jean Étienne Liotard" *Orientalism*. (Ed: C. Baker, W. Hauptman, M. A. Stevens). London: Royal Academy of Arts, 67.

²¹⁷ C. Baker, W. Hauptman, M.A. Stevens (ed.) (2015). *Jean-Etienne Liotard*, London, fig. 39.

Liotard birlikte İstanbul'a geldiği İngiliz gezginlerin Türk giysileri içinde resimlerini yapmıştır. Bu resimlerde gezginlerin etrafına tülbent sarılmış feslerle sarık görünümü kazandırılmış başlıklar, tunik, kuşak ve üzerine kaftan giydikleri görülmektedir. Figürlerin arkasına yerleştirilen klasik mimari manzara da dikkat çekicidir. Ayrıca Lord Sandwich'in Liotard tarafından yapılmış tarihi bilinmeyen iki portresi daha bulunmaktadır.²¹⁸

Görsel 4.10, Arkeolog Richard Pococke, 1740, Jean Etienne Liotard, Musée d'art et d'histoire, Geneva Cenevre

²¹⁸ Usta, 2019, **a.g.k.**, 101-102.

Görsel 4.11, James Nelthorpe, 1738, Jean Etienne Liotard, The Holburne Museum; A358²¹⁹

Kulübün kurulduğu ilk toplantıda kurucu üyeler tarafından on beş ilke/kural (law) belirlenmiştir. Bu ilkeler yönetim şekli ve işleyişi, yeni üye kabulü, toplantı periyodu ve şekli gibi konular hakkındadır. Bu bağlamda 1. ilkeye göre üyeler listedeki isim sırasına göre bir hiyerarşik sıralamaya tabidir. En önemli görevlerden biri olan Vizir (Vezir) olarak atanma koşulu 2. ilkede belirtilmiştir; daha önce bu görevde bulunmamış bir kıdemli üye bu görevi üstlenebilir. 11. ilke Mr. Frölich'in o yılın Hazinesarı olarak atanması hakkındadır. Kulübün yönetim kurallarını içeren 14. ilkede ise günün vezirinin bir sonraki toplantının Reis Efendi'sini belirleme hakkına sahip olduğunu, ancak aday göstereceği kişinin son altı toplantıda görev yapmamış olması gerektiği koşulu yer almaktadır. Son olarak 15. ilkede bir üyenin vezirlik sırası gelip bu görevi kabul etmez ya da o toplantıya katılmaz ise bir gine ödemekle cezalandırılacağını görmekteyiz. Kulübün görev ihmal konusundaki hassasiyetini Al Koran'a geçirilen kayıtlardan anlamak mümkündür. 18 Ocak tarihli bir kayıttan Reis Efendi, tatbikinde hazır olmadığı için yarım gineyle cezalandırılmıştır. 15 Şubat'ta atandığı Reis Efendilik görevini reddeden Sir Dashwood yine yarım gineyle cezalandırılmış, 6 Nisan'da da günün Reis

²¹⁹ <http://collections.holburne.org/object-a358> (Erişim tarihi: 02.05.2021).

Efendisi olarak atanan Sir Francis Dashwood görevinde bulunmaması nedeniyle Fındıklı²²⁰ hakkını kaybetmiştir.²²¹

Kulüpte karar alma süreçleri hakkında belirleyici ilkeler 5. ve 7. ilkelerdir. 5. ilke herhangi bir iş yapılması için o sırada en az beş üyenin bir arada bulunması gerektiğini belirtir. 7. İlkeye göre ise kulüpte herhangi bir öneri oy çoğunluğuyla kabul edilir ancak yeni bir üye kabulü ya da eski bir üyenin topluluktan çıkarılması buna dahil değildir. Bunlar için oy birliği gerekmektedir.²²²

Kulübün kurulduğu gün belirlenen kurallar arasında kulüp toplantılarının Aralık ayının ilk Cuma gününden Mayıs ayının son Cuma gününe kadar her iki cumada bir, yani iki haftada bir gerçekleşeceği, 6. ilke ile belirtilmiştir. Toplantılar ile ilgili bir diğer kural ise 9. ilkedeki gibi “*the master of the tavern*” ünvanına sahip kişinin her toplantı için kişi sayısına göre yemek sağlayacağıdır. Buradan da anlaşılacağı üzere kulüp aslında bir yemek kulübü olarak yola çıkmış,²²³ ancak konsepti onu diğerlerinden farklı kılmıştır.

Kulüp yeni üye kabulünde de göreve itaatte olduğu kadar katı ve keskin kurallara sahiptir. Buna göre yeni üye, mevcut bir üye tarafından önerilmeli ve üyeliği oy birliği ile kabul edilmelidir (4. İlke). Bunu tamamlayan 13. İlkeye göre ise herhangi bir üye bir kereliğine ve hesabını ödemek koşuluyla bir arkadaşını önerebilir; önerilen kişi Türkiye’ye gideceğini beyan etmelidir ve eğer gerçekleştirirse Türkiye seyahati dönüşü oylama yapılmaksızın koltuk talep edebilir. Ancak bir kişi yalnızca bir kez önerilebilir. 8. İlke bu sürecin hızlı bir şekilde işleyişi üzerinedir; uygun bir kişi önerildiğinde topluluk hemen oylama yapmalıdır. Ayrıca 12. İlkeye göre üye kabul edilirken gereken fikir birliği üye çıkarılırken de gereklidir. Bu nedenle bir kişi üyelikten çıkarılacaksa bu oylamaya sunulur ve oy birliği sağlanırsa ancak topluluktan çıkarılabilir. 10. İlke ise her bir yeni üyenin girişte bir gine ödeyeceği ile ilgilidir.²²⁴

Kulübün önemli üyelerinden biri oğul Edward Wortley Montagu (1713-1776)’dür. Montagu kulübe Mr. Edcumbe tarafından önerilmiş ve 3 Şubat 1744’te kuzeni

²²⁰ III. Ahmed döneminde (1703-1730) yasa dışı bir şekilde kenarları kırılarak ve ayarı düşürülerek piyasaya sürülen altın sikkeye verilen ad. Kırılan altının zamanla altının fındık şeklini almasından dolayı fındıklı altını / fındıkiye adlarını almıştır. Bkz: İ. Artuk (1996). “Fındık Altını”, TDV İslam Ansiklopedisi, (13), s.27

²²¹ Finnegan, 2006, **a.g.k.**, 19-21.

²²² Finnegan, 2006, **a.g.k.**, 20.

²²³ Finnegan, 2006, **a.g.k.**, 20-21.

²²⁴ Finnegan, 2006, **a.g.k.**, 19-21

-Reis Efendi- Lord Sandwich tarafından üye olarak kaydedilmiştir. 17 Şubat tarihinde usulünce seçildikten sonra haracını ödeyerek koltuğunu almış ve bundan sonra 6 Nisan'da gerçekleşen toplantıya katılmıştır. 6 Nisan'daki tutanak Montagu'nün adının geçtiği son tutanaktır.²²⁵

Topluluğun kuralları ve keşiflerinin yazılması için altı peniden daha ucuza alınan bir kitabın, 20 Nisan 1744'teki toplantıda kabına altın harflerle "Al.Koran" yazılmış şekilde hazır bulunduğunu görmekteyiz. Bu kitaba Mr. Edgecumbe'ün el yazısıyla kaydedilen ilkelere bağlı kalan kulüp sadece toplantı günlerinde değişiklik yapmıştır: 31 Ocak 1746'da toplantı günlerinin Pazar gününe alınması kararlaştırılmıştır.²²⁶

İçeriğinde Türklerle ilgili olduğuna dair bir bilgi bulunmayan, ancak isminden dolayı araştırma ihtiyacı duyduğumuz Turk's Head Club (1764-1784)²²⁷ ise bir edebiyat kulübüdür. Kulüp adını Londra'da Gerrard Caddesi'nde bulunan ve kulüp üyelerinin her Cuma akşamı saat 19.00 sıralarında bulunduğu bir bardan/pubdan almaktadır. Bazı kaynaklara göre bu kulüp 1764 yılında önce Turk's Head ismiyle kurulmuş, daha sonra Literary Club (Edebiyat Kulübü) adını almıştır.²²⁸ Sir Joshua Reynolds'ın Dr. Samuel Johnson'a teklifi üzerine kurulan kulübün diğer üyeleri arasında Edmund Burke, onun kayınpederi Dr. Christopher Nugent, Topham Beauclerk, Mr. Bennet Langton, Oliver Goldsmith, Mr. Anthony Chamier, Sir John Hawkins, Mr. Percy, David Garrick ve Adam Smith olduğu bilinmektedir.²²⁹

Netice Yıldız'ın makalesinde yer verdiği üzere 17. yüzyıl itibarıyla Turk's Head ya da Sultan's Head olarak bilinen kahvehane ya da barların girişlerinde yer alan türbanlı figürler yalnızca başkent Londra'nın merkezinde değil küçük kasabalarda dahi bir sembol haline gelmiştir. Yıldız bununla ilgili bir dönem kaynağının aktarımına yer vermiştir: buna göre bir mekanın önünde sarıklı, Türk giyimli, padişah ya da sultan giyimli

²²⁵ R. Finnegan (2019). *English Explorers in the East (1738-1745): The Travels of Thomas Shaw, Charles Perry and Richard Pococke*. Brill, s. 285.

²²⁶ Finnegan, 2006, **a.g.k.**, 22.

²²⁷ Oxford Dictionary of National Biography online erişimi, Club (Literary Club, Johnson's Literary Club), Kaynak: <https://www.oxforddnb.com/view/10.1093/ref:odnb/9780198614128.001.0001/odnb-9780198614128-e-49211> (Erişim Tarihi: 30.04.2021).

²²⁸ P. Burke. (1853). *The Public and Domestic Life of the Right Hon. Edmund Burke*. Ingram, Cooke & Company, s.46.

²²⁹ Burke, 1853, **a.g.k.**, 46; A. L. Stronach (1891). *Simple History of English Literature: with Illustrative Extracts*. A. L. Stronach, T. Nelsons & Sons, s.125.

figürlerin ya da cezveden fincana dökülen kahve işaretinin görülmesi buraların Türk kahvesi satılan yerler olduğunu işaret etmektedir.²³⁰

Turk's Head Club'ın toplanma yeri olan Turk's Head isimli barın/barların nerede/nerelerde olduğuna ilişkin araştırma yapıldığında, bu yıllarda New Castle'da ve de Londra'da olmak üzere iki aynı isimli barın varlığı tespit edilmiştir. Thomas Bewick tarafından -Turk's Head Club'ın kuruluşundan yaklaşık 12 yıl sonra yapılmış olan- söz konusu New Castle'daki mekâna ait bir gravürde kostümü, bıyıkları ve sarığıyla bir Türk figürü resmedilmiştir (Görsel 4.13). İngiltere'de ilk kahvehanenin bir tüccar tarafından yine bu şekilde "Türk başı (Turk's Head)" işaretiyle 1662 yılında açıldığı ve burada Sultan'ı temsil eden jetonların basıldığı da bilinmektedir. Turk's Head isminin zamanla kahve satılan barları temsil ettiği anlaşılmaktadır ki buralar sanatçıların hem birbirleri hem de patronlarıyla / müşterileriyle tanıştıkları, ortaklıklar ve iş birliklerinin kurulduğu mekânlar haline gelmiştir.²³¹ Bazı kaynaklara göre bu barlarda -egzotik bir atmosfer katmak amacıyla olsa gerek- kahve servisini de sarık giymiş garsonlar yapmaktaydı.²³²

²³⁰ Yıldız, 2014, **a.g.k.**, 553-554.

²³¹ J. Tims (1866). *Club life of London: with anectodes of the clubs, coffe-houses and taverns of the metropolis during 17th, 18th and 19th centuries*. London: Richard Bentley, Publisher in Ordinary to her Majesty, 2, s.93-95.

²³² Kaynak: <https://collections.vam.ac.uk/item/O154572/figure-of-a-merchant-with-watercolour-unknown/> (Erişim tarihi 10.05.2021).

Supper 1799

B R O D I E,

N E W C A S T L E.

Breakfast	
Dinner	
Supper <i>10/6</i>	<i>4</i>
Port	
Claret	
Madeira	
Lisbon	
Sherry	
Punch	
Brandy and Rum	
Coffee and Tea	
Negus <i>10/6</i>	<i>4</i>
Bier, Porter, & Ale	
Cyder and Fruit	
Servants Eating	
Hay and Corn	
Obayse & Saddle Horses	
<i>5-4</i>	

Görsel 4.12, Brodie için antetli kağıda hazırlanmış adisyon, 9 Aralık 1779, Thomas Bewick'in gravürü kullanılmış, British Museum, Heal,I.383²³³

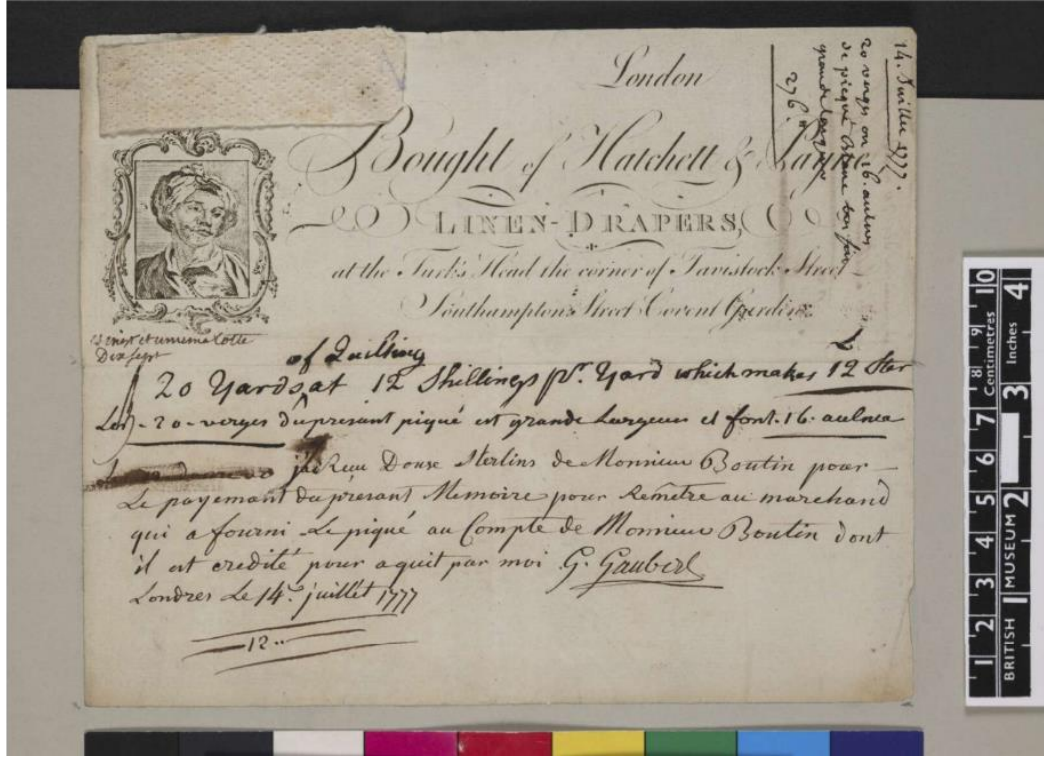
²³³ Kaynak: https://www.britishmuseum.org/collection/object/P_Heal-I-383 (Erişim tarihi: 05.05.2021).

Görsel 4. 13, Thomas Bewick, New Castle'daki Turk's Head için hazırlanan gravür, yakl. 1778.²³⁴

Diğer yandan anlaşılmaktadır ki Turk's Head isimli mekânlar için hazırlanan gravürlerde özel kişilerin isimlerine de yer verilmiştir. Muhtemelen bu kişiler bar sahipleri olmalıdır. New Castle'da menünün en üzerinde yer alan Türk başı tasvirinin benzeri bir yıl sonra yine Thomas Bewick tarafından başka bir bar için hazırlanmıştır (Görsel 4.12). Menüdeki listeye bakıldığında mekânın kahve servisinin de yapıldığı bir bar olduğu anlaşılmaktadır. Londra'da tespit edilen diğer Turk's Head için basılan, İngilizce ve Fransızca açıklamaları olan gravürde ise Hitchell ve Payne isimleri ile adresine yer verilmiştir ki bu yazılar biri Fransız biri İngiliz olmak üzere iki kişi tarafından işletildiğine işaret etmektedir (Görsel-4.14).

²³⁴ Kaynak: https://www.britishmuseum.org/collection/object/P_1882-0311-3213 (Erişim tarihi: 05.05.2021).

Görsel 4.14, Covent Bahçeleri'nde, Tavistock Caddesi ve Southampton Caddesi köşesinde yer alan Turk's Head için Hatchell ve Payne adına hazırlanmış kartvizit, 14 Temmuz 1777 tarihli ve G. Gaubert imzalı.²³⁵

Turk's Head ismi bu yüzyılda sadece kahve satılan mekânlarda popüler olmamıştır. 18. yüzyılda karakteristik Türk türbanı şeklinde hazırlanmış, Turk's Head ya da Turk's Cap diye bilinen tatlı/şekerleme kalıpları da popüler olmuştur. Bu kalıpların 2000'li yıllara kadar seramik ev eşyaları kataloglarında bulunduğu bilinmektedir. Turk's Head daha sonraları Amerika'da türbana benzeyen kek kalıpları için de kullanılmıştır. Hatta günümüzde Hillside Metal Ware gibi fırın malzemeleri üreten bazı şirketler hala bu isimle kek kapları üretmektedir (Görsel-4.14).²³⁶

²³⁵ Kaynak: https://www.britishmuseum.org/collection/object/P_Banks-80-102 (Erişim tarihi: 05.05.2021)

²³⁶ N. McDonald (2004), *Pulp fictions of Medieval England: Essays in popular romans*. Manchester University Press, pp.127.

Görsel 4.15, Amazon satış sayfasında yer alan bir Hillside Turk's Head kalıp

4.3. Türk Odaları

18. yüzyılda İngiltere’de / İngilizlere ait Türk tarzında döşenmiş odaların varlığı bilinmektedir. Bunlardan en bilineni küçük yaşta annesi Lady Mary Wortley Montagu ve babası Edward Wortley Montagu ile Osmanlı topraklarına gelen Edward Wortley Montagu’nün Venedik’teki evinde bulunan Türk odasıdır. Oğul Montagu 1773 yılında bir süreliğine Venedik’e taşınmış ve buradaki evinde bir Türk odası döşemiştir. Turquerie modasını birçok alanda benimseyen Montagu’nün sıklıkla inziva yaşadığı ve “İslam’ın sadık çocuğu” gibi gerçek bir Türk görünüşünde olduğu bilinmektedir.²³⁷

Doktor Sir John Moore, Hamilton Dükü’ne refakat etmek amacıyla geldiği Venedik’teki anılarını anlattığı mektuplarından birinde Edward Montagu’nün evine gerçekleştirdiği ziyaretten de bahsetmektedir. Montagu onları Türk Odası’nda Türk geleneklerine göre ağırlamış ve kendisi de Türk gibi davranmıştır. Montagu ve Sir John Moore’un tanışıklıkları bu ziyaret öncesine dayanmaktadır. Doktor Moore bu tanışıklığa dayanarak Montagu’yü ziyaret etmiştir. Moore’un anlatımına göre Hamilton Dükü de Venedik’te Montagu ile tanışma konusunda heveslidir. Doktor mektuplarında şöyle der:

“Montagu’nun nezaketiyle sahanlıkta tanıştık ve bizi sonundaki oldukça farklı tarzdaki odaya kadar Venedik tarzındaki odalar boyunca buyur etti. Orada sandalyeler yoktu ve kendisi yerdeki mindere Türk modasındaki gibi bacakları çapraz bir şekilde otururken bizim bir sofaya oturmamızı istedi. İri siyahi köle onun yanına oturdu ve uzun sakallı, saygın görünen yaşlı bir adam bize kahve servis etti. Bu aperatiften sonra bazı aromatik sakızlar getirildi ve küçük gümüş kaplarda yakıldı. Mr. Montagu burnunu birkaç dakika boyunca buharın üzerinde tuttu ve tuhaf bir tatminde kokuyu burnuna çekti; daha sonra dumanı elleriyle toplamaya çalıştı... Bu saygıdeğer

²³⁷ Anonim (1873). *The Eclectic Magazine of Foreign Literature, Science, and Art*, (17), Leavitt, Trow, & Company, pp. 588.

*görümlü son derece zeki, konuşkan, eğlenceli, konuşması ve tarzı Fransız canlılığı ve Türk ağırbaşlılığıyla harmanlanmış kişiyle çok hoş sohbetimiz oldu.”*²³⁸

Moore, Montagu hakkındaki kişisel görüşleri ve sohbet konularına da değinmiştir:

*“Montagu'nün Türk karakteri ve tarzı uç noktadaydı. Türkleri genellikle hassas/mantıklı ve dürüst, en misafirperver, cömert ve insanlığın en mutlu insanları olarak tanımladı.... Montagu en kısa zamanda mükemmel bir cennet olarak tasvir ettiği Mısır'a döneceğinden bahsetti.”*²³⁹

Ayrıca bu ziyaretin karşılığında bir iade-i ziyaret de gerçekleşmiş, yine orada da Türk alışkanlıklarına devam edilmiştir.

*“Mr. Montagu nadiren yurtdışında dolaşsa da Hamilton Dükü'nün ziyaretine karşılık vermekte kibar ve minderle döşenmemesine rağmen sofada bağdaş kurarak oturdu. Bu duruş uzun alışkanlıkla, ona yakışır gelmiştir ve aslında Montagu Türkler arasında hüküm süren tüm adetler için aynı görüşü besliyor gibi görünüyor. Çok eşlilik uygulamasına karşı ve eğer onu seçseydi bin Türk'ten biri bile Hristiyan cennetine gidemezdi.”*²⁴⁰

Moore, Montagu'nün Müslüman inancına sahip olduğunu iddia etmemekle birlikte onun Türk gibi yaşamayı diğer tüm uluslardan daha üstün gördüğünü belirtmektedir.²⁴¹ Başka bir kaynağa göre ise Montagu uzun süre Türklerle yaşadığını ve Türklerin davranışları üzerine çalışmak için her fırsatı elde ettiğini belirtmiştir.²⁴²

Gentleman's Magazine'de de Montagu'nün verdiği bir akşam yemeği davetine rastlanmaktadır. Montagu bu akşam davetinde misafirlerini önce görmek istedikleri Türk eğlencesiyle tanıştırmış, daha sonra onları kendi usullerine göre ağırlamıştır:

*“Büyük şahsiyet, bir Türk eğlencesini görmeyi dilediğini ifade etmeden önce, Mr. Montagu H. R. H. 'yi nazikçe akşam yemeğine davet etti. Masa ve sandalye görünmüyordu, inanılmaz sayıda tabak odanın ortasına, doğu modasıyla süslenmiş eşyalarla, meyvelerle, dondurmalarla ve şerbetle dolu zengin halının üzerine yerleştirilmişti ancak şarap yoktu. Şaşkınlığımızla bir süre eğlendikten sonra, bir işaretle iki katlanır kapı açıldı ve gerçek İngiliz tarzında mevsimin tüm leziz lokmalarının sergilendiği muhteşem masa görüldü. En iyi şarap çeşitleriyle ve Londra siyah birasıyla, rosto ve üzümlü Noel pudingi unutulmamıştı.”*²⁴³

²³⁸ William Fordyce Mavor (1813). *A general collection of voyages and travels*. Coxe, More, Sherwood, Neely & Jones, pp. 96.

²³⁹ Mavor, 1813, **a.g.k.**, 96.

²⁴⁰ Mavor, 1813, **a.g.k.**, 96.

²⁴¹ Anonim (1873). *The Eclectic Magazine of Foreign Literature, Science, and Art*, 17. Cilt, Leavitt, Trow, & Company, pp. 588.

²⁴² *Gentleman's Magazine*, 97, s.7.

²⁴³ *Gentleman's Magazine*, 97, s.7.

Çok sık görülmemekle birlikte 18. yüzyılda klasik görünümlü Avrupa binalarında gayri resmi olarak Türk odalarına yer verilmiştir. Sanatçı William Beckford'un (1709-1770) 1768'de tamamlanan Fonthill'deki (Wiltshire/İngiltere) evi ve aynı addaki oğlu William Beckford'un (1760-1844)²⁴⁴ 1793'te kendisi için Lizbon'da yaptırdığı evin planında yer alan Türk Salonu buna güzel iki örnektir.

18. yüzyılın önemli sanatçılarından William Beckford, Wiltshire'daki Fonthill Evi'nde sanat, müzik etkinlikleri yapmış, "hoş kokular içeren imeceli, çok algılı ve hayali görünümlü" eğlenceler düzenlemiştir. Bu evde, kapsamlı kurguları, kubbeli ve destekli örtüsüyle 'Mısır Salonu / Egyptian Hall' ile akla Binbir Gece Masalları'ndaki büyümlü sarayların efsunlu girintilerini hatırlatan bir 'Türk Odası / Turkish Room' olduğundan söz edilmektedir.²⁴⁵

John Britton otobiyografisinde Fonthill'deki Türk odası hakkında ayrıntılı olarak bilgi vermektedir.

*"Sağa doğru Türk Odası'na bağlanan kütüphaneye açılan kemerli bir oda bulunur. Türk odası (26x23 feet) 7.92 x 7.01 metredir ancak aynalar başarılı bir şekilde kullanılarak sınırsızmış gibi bir görüntü çizilmiştir. Bu odanın dekorasyonunda -aşağıdaki betimlemeden anlaşılacağı üzere- Mr. Beckford'un lüks zevki ve doğu fantezisi o zaman bile kendini göstermiştir. Üzerinde seçkin Fransız sanatçıların -Boileau ve Feuglet- kaleminden doğanın canlı renklerinde çizilmiş en güzel arabesk bezemeler ve çiçek çelenkleri, kubbeli/tonozlu tavanın yüzeyi tamamen altındandır. Odanın tamamına en zengin turuncu satenden heybetli / geniş ipek ve altundan kalın / derin saçaklı, perdeler asılmıştır. Bu kumaşın kıvrımları arasında, büyük boyutlu aynalar diğer daireye açılıyor izlenimi uyandırmaktadır. Halı, kızılımsı Etrüsk kahverengisi, duvar kâğıdı / duvar halısının renk tonlarıyla hayranlık uyandıran bir tezat oluşturuyor. Pencereleer sıcak yaz ışıltısını içine alan turuncu ipek güneşlikler tarafından kaplanmış. Bu ışık huzmesinin karşısında şömineli en iyi verd-antikten bir sunak, yaldızlı bronzla iyi bir şekilde korunmaktadır. Her iki tarafta da zarif ve özgün formda oyulmuş üst kısımları Smirke, çekmeceler Hamilton tarafından boyanmış iki dolap (cabinet) bulunmaktadır. Şamdan, japon vazoları, buhurdanlar ve minder yığınları odanın her yanına yayılmıştır."*²⁴⁶

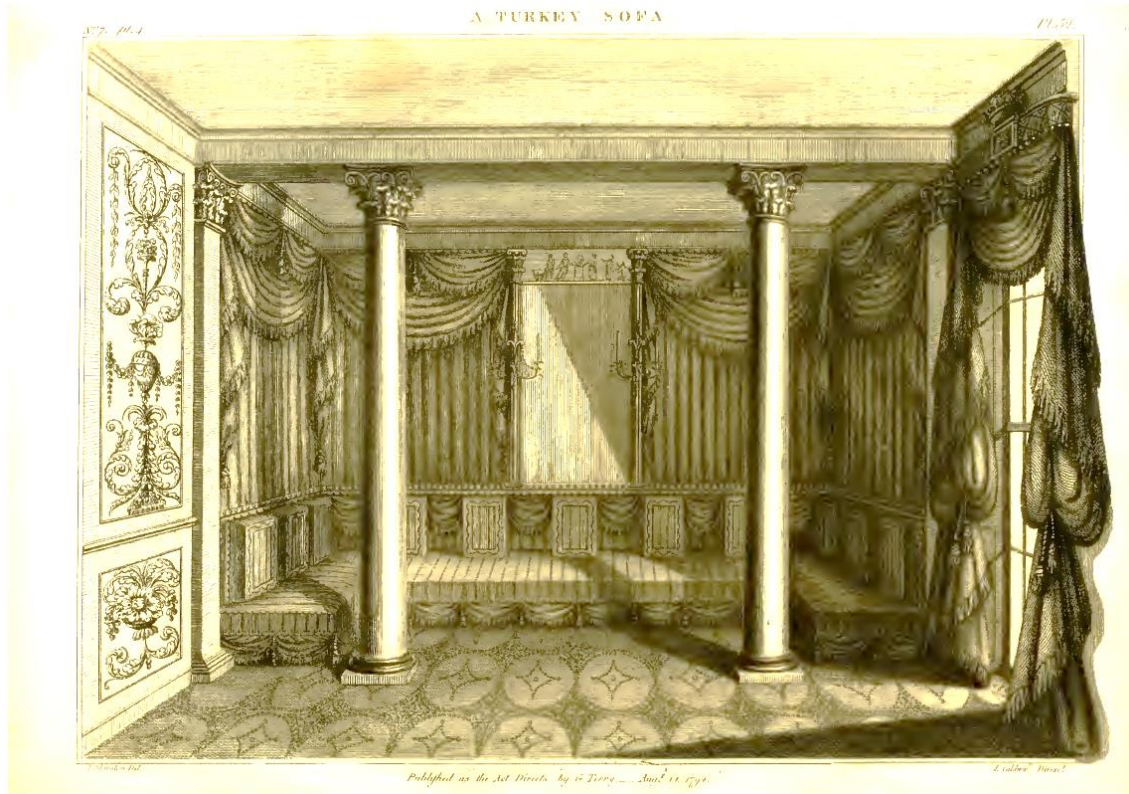
²⁴⁴ William Beckford Vathek isimli romanında, 9. Abbasi Halifesi Vathek'in merakı ve açgözlülüğü sonucu karşılaştığı olayları oryantalist bir bakış açısıyla ele almıştır. İlk kez 1768'de Fransızca yazılan ve daha sonra İngilizce'ye çevrilen bu roman Gotik edebiyatın da önemli eserlerindedir. Kitabın Türkçe basımı için bkz. W. Beckford (2015). Vathek. (Çev. İsmail Yerguz). İstanbul: İthaki Yayınları.

²⁴⁵ Swindells and Taylor, 2014, a.g.k., 273-274.

²⁴⁶ J. Britton (1849). *The Auto-biography of John Britton: A descriptive account of the literary Works*. T. E. Jones, pp. 23.

Ziyarete açık olan evin bazı bölümlerinde yalnızca çok özel misafirlerin ağırlandığı bilinmektedir. “Turist ziyareti ya da Fonhill’de ‘dairelerin yabancılara gösterimi” Türk odasıyla birlikte sona erer; yalnızca ayrıcalıklı birkaç aile veya arkadaşın evin daha özel alanlarına kabul edilmesine izin verilirdi.”²⁴⁷ Bu bilgi Fonhill’deki Türk odasına ait çizimlere rastlanmaması konusunda açıklayıcıdır. Ziyaretçi konusunda bile bu denli titiz davranılan bir alanın resmine bu tez kapsamında yapılan çalışmada ulaşılamamıştır.

İngiltere’de bir kitapta yayımlanan anonim bir Türk odası çizimi ve açıklaması ise şöyledir: “*Bunlar en revaçtaki evlerde kullanılan kibar oturma yerleridir ve Türk oturma tarzının bir taklididir. Dolayısıyla çok alçaktır; minderinin üst yüzüne kadar olan yükseklik nadiren 30 santimi geçer.*”²⁴⁸

Görsel 4.16, Bir Türk sediri²⁴⁹

²⁴⁷ Caroline Dakers (ed.) 2018. *Fonhill recovered a cultural history*. UCL Press, pp. 82.

²⁴⁸ T. Sheraton (1802). *The cabinet-maker and upholsterer's drawing book*. T. Bensley, (Appendix) pp. 57; Williams, 2015, **a.g.k.**, s.160.

²⁴⁹ Kaynak: Sheraton, 1802, **a.g.k.**, (Appendix), pp.56.

4.4. Maskeli Balolar

Ortaçağ dönemi boyunca maskeli baloların aristokratlara özgü yapısı öne çıkmakla birlikte 18. yüzyıl İngiltere'sinde sadece aristokratlara değil aynı zamanda da hitap etmeye başladığı gözlemlenmektedir. Bu dönemle birlikte düzenlenen balolar ve bu balolara katılımlardaki yoğunluk dikkat çekicidir. Bunda İngiltere'de yaşayan yabancı girişimcilerin de payı bulunmaktadır. Yüzyılın ilk yarısında büyük çaplı maskeli balo düzenleyicileri arasında İsveçli John James Heidegger (1659-1749) ve Venedik doğumlu Theresa Corneyls (1723-1797) gibi yabancı kökenli girişimcileri görmekteyiz.²⁵⁰ Londra'daki halk için gerçekleştirilen ilk önemli maskeli baloların 1717'de Heidegger tarafından Haymarket Tiyatrosu'nda gerçekleştirildiği bilinmektedir. Biletlerini Haymarket'in ya da White kahve evinin sattığı ve de ücretini ödeyen herkesin katılabildiği bu balolar halk tarafından öyle ilgi görmüştür ki 1720-1730'larda haftalık 700-800 kişi arasında katılımcı sayısına ulaşmıştır. Genellikle akşam 21.00-22.00 civarı başlayan bu balolar ertesi sabahın erken saatlerine kadar sürmüş, söz konusu balolara "Geceyarısı Maskeli Baloları" denilmiştir.²⁵¹ İngiltere Kralı II. George'un ve dönemin Galler Prensi'nin de bu maskeli balolara katılması baloların farklı sosyal tabakalardan insanları bir araya getirmesi başarısının da uç bir örneğidir.²⁵² Weekly Journal 25 Ocak 1724 tarihli haberinde bu durumu şöyle ifade etmiştir: "*Lord ve çırak, berduş ve düşes uzun bir süreliğine eşit.*"²⁵³

²⁵⁰ T. Castle (1986). "Masquerade and civilization: The carnivalesque in eighteenth-century" *English Culture and Fiction*. Stanford University Press, pp.10.

²⁵¹ T Castle (1995). *The female thermometer: eighteenth-century culture and invention of the Uncanny*. Oxford University Press, pp. 86.

²⁵² Castle, 1995, **a.g.k.**, 85.

²⁵³ Castle, 1995, **a.g.k.**, 87.

Görsel 4.17, Giuseppe Grisoni, *Haymarket Kral Tiyatrosu'nda Bir Maskeli Balo*, 1724, 24x44.7 cm, Victoria&Albert Museum, P.22-1948²⁵⁴

Geniş katılımlı maskeli balolar yüzyıl boyunca düzenlenmeye devam etmiştir: 1740'lar ve 1750'lerde Ranelagh Bahçeleri, Marylebone Meydanı ve Soho Meydanı; 1760'lar ve 1770'lerde Pantheon ve Almack'larda düzenlenmiştir.²⁵⁵ Bu yüzyılda özellikle Türkler, sihirbazlar, süvariler ve palyaçolar maskeli baloların vazgeçilmez karakterleri olmuştur.²⁵⁶ Maskeli balolarda Türk kostümü giyilmesi ilk kez 18. yüzyılda karşılaşılan bir durum değildir. Yaklaşık iki yüzyıl önce, 1530'larda İngiliz kralı VIII. Henry'nin İngiliz sarayında gerçekleştirdiği bir maskeli baloda Türk Sultanı kostümü giydiği bilinmektedir.²⁵⁷ Yüzyıl boyunca Pers, Çinli ve Türk kostümleri maskeli balolara katılanlar tarafından ilgi görmüştür. 18. yüzyılda basılan kostüm katalogları, diğer adıyla kıyafet albümleri yabancıların kostümleri üzerine odaklanmıştır. John Tinney'nin "*Collection of Eastern and Foreign Dresses (1750)*" ve Thomas Jeffery'nin "*Collection*

²⁵⁴Kaynak: <https://collections.vam.ac.uk/item/O84862/a-masquerade-at-the-kings-painting-grisoni-giuseppi/> (Erişim tarihi: 18.03.2021).

²⁵⁵ Castle, 1986, **a.g.k.**, 10.

²⁵⁶ Castle, 1995, **a.g.k.**, 88.

²⁵⁷ C. Jirousek (2005). "Ottoman influences in Western dress" *Ottoman dress: from textile to identity*. (ed. Suraiya Faroqhi ve Christoph K. Neunmann). İstanbul: Eren Yayıncılık, s. 240.

of the Dresses of Different Nations, Ancient and Modern (1757)”²⁵⁸ isimli albümleri maskeli balolara kostüm dikenler için başvuru kaynağı haline gelmiştir. Bir Arap sultanı ya da bir Türk yeniçerisi kılığına girmek isteyen biri söz konusu kataloglarda gerekli görsel bilgiyi ve ölçüleri bulabilmiştir.²⁵⁹ Thomas Jeffery (1727-1788) 1757’de Türk giysilerini İngiliz elitlere tanıttığı kendi *Collection of the Dresses of Different Nations* başlıklı ünlü albümünde Fransız ressam Jean Baptiste Vanmour’un birçok resmini yeniden kullanmıştır.²⁶⁰

Bu balolarda giyilen kostümlerin ayrıntılarına dönem basını tarafından da ilgi gösterilmiştir. Danimarka Kralı VII. Christian’ın Ekim 1768’de Londra’da düzenlediği maskeli baloyu *Gentleman’s Magazine* basına şöyle yansıtmıştır: “*Bir sultan karakterine bürünmüş Ancaster düşesi herkesçe beğenildi; kakım kürklü saten kaftanı yeri süpürürken Doğu ihtişamı tarzıyla öylesine dalgalanmaktaydı ki, Thames kıyılarından İstanbul’un saraylarına hayal gücüyle taşındık.*”²⁶¹ Bahsi geçen haberin gravüründe merkezin hemen sağında, hilal şeklinde başlığı ve yerleri süpüren kaftanıyla önde duran kadın Ancaster düşesi olmalıdır (Bkz. Görsel-4.18). Sahnede en sağ ve en önde duran, başındaki sarığı ve belindeki kuşağıyla kolayca fark edilebilen bir de Türk kostümlü erkek figüre yer verilmiştir.

²⁵⁸ Bkz. T. Jeffery (1772). *A collection of different nations, ancient and modern particularly old English dresses*. London: Thomas Jefferys.

²⁵⁹ Castle, 1986, **a.g.k.**, 60.

²⁶⁰ O. İnal, (2011). “Women’s fashions in transition: Ottoman borderlands and the Anglo-Ottoman exchange of costumes” *Journal of World History*, June 2011, (22), 2, pp. 251.

²⁶¹ *Gentlemens Magazine*, 38, Ekim 1768, pp. 450.

Görsel 4.18, Danimarka Kralı tarafından verilen maskeli balodaki giysilerin görünümü, 1769, Lewis Walpole Library: 768.11.00.04²⁶²

Bu dönemde kostümlere Eccard Deposu gibi -reklamında Çerkezleri, Sultanları geçiren- işletmelerden kiralarak ulaşmak mümkün olmuştur.²⁶³ Söz konusu balo kostümlerindeki bazı unsurların, kullanıldıkları baloların sınırlarını aşarak gündelik giyim modasına girecek kadar özümsemişliğini 1777'de *Magazine a la Mode*'da geçen şu ifadeden anlamaktayız: “*Moda bir eğlence olarak maskeli balo yönündeki zevkin yayılmasından beri hanımlarımızın elbiselerinde İran ve Türk tarzına fazlasıyla bir yöneliş var.*”²⁶⁴ Bu bilgi Türk gibi giyinmenin sadece balolarla sınırlı kalmadığını göstermesi açısından oldukça önemlidir. Ayrıca bu modanın sadece yetişkinlerle sınırlı kalmadığı Johann Zoffany'nin Kraliçe Charlotte ve iki büyük oğlunu resmettiği portresinden (yakl. 1765) de anlaşılmaktadır. Bu portrede genç York Dükü padişah kıyafeti içinde betimlenmiştir (Görsel-4.19).²⁶⁵ 18. yüzyılda Londra gazetelerinde de düzenli olarak fantezi giysi tasarımlarının -ki bunların arasında Türk kostümleri de bulunmaktadır- satın alınabileceği toptan satış yerlerinin ve maskeli balo aboneliklerin

²⁶² Kaynak: <https://findit.library.yale.edu/catalog/digcoll:941030> (Erişim tarihi: 30.03.2021).

²⁶³ Williams, 2015, **a.g.k.**, 76.

²⁶⁴ *The Magazine à la Mode, Or Fashionable Miscellan* (1777), pp. 367.

²⁶⁵ Williams, 2015, **a.g.k.**, 76.

reklamları verilmektedir. Yüzyılın ikinci yarısında da gazetelerde özellikle şık maskeli baloların uzun betimlemelerine yer verilmiştir.²⁶⁶

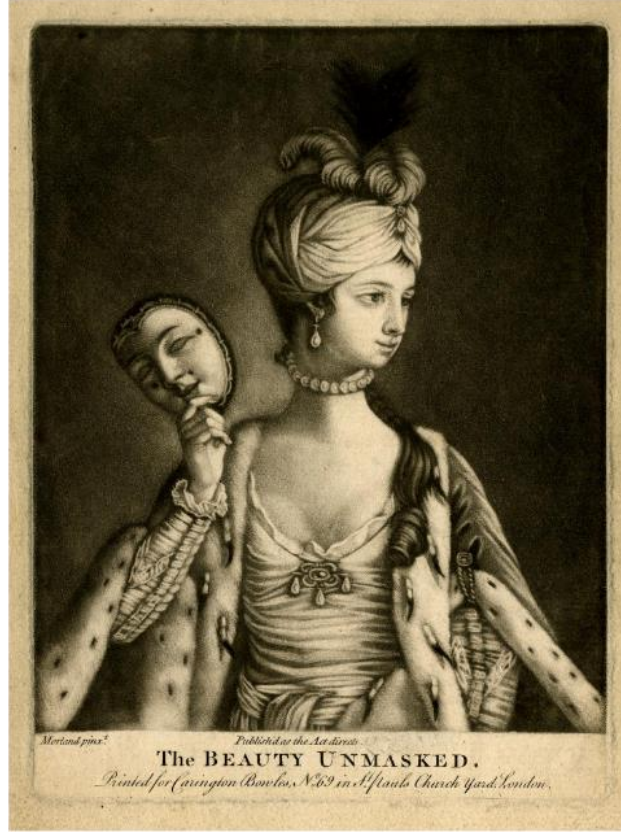
Görsel 4.19, Johann Zoffany, *Kraliçe Charlotte iki büyük oğluyla birlikte*, 1765, 112.2x128.3 cm, Royal Collection Trust, RCIN 400146.²⁶⁷

18. yüzyılda İngiltere’de maskeli balolarda Türk kostümü giymenin yanı sıra bu kostümlerle portre yaptırmak da bir moda halini almıştır. Bunun en önemli örneği ressam Henry Robert Morland’ın “The Beauty Unmasked” isimli portresinden esinlenen, farklı sanatçılar tarafından farklı patronlar için üretilen portreler olmuştur. Söz konusu portrelerde kaftanlı ve sarıklı, inci kolyeli ve küpeli, elinde maske tutan kadınlar resmedilmiştir. Kadınların giysileri ve türbanları birbirinin aynısı olmakla birlikte sadece yüz hatları ve maskeleri değişmektedir. Bu durumda iki ihtimal söz konusudur; portre yaptıranlar bu kostümleri bir yerden kiralamış ve aynı pozu vermiştir ya da daha güçlü

²⁶⁶ Castle, 1986, a.g.k., 3.

²⁶⁷ Kaynak: <https://www.rct.uk/collection/themes/publications/the-conversation-piece/queen-charlotte-1744-1818-with-her-two-eldest> (Erişim tarihi: 31.03.2021).

bir ihtimal olarak bu gravürler aynı kalıptan üretilmiş yalnızca modellerin yüzleri ve maskeleri farklı işlenmiştir. Bu şekilde birbirinin aynısı -tespit edilebilen- 6 Türk kostümlü portre göstermektedir ki, maskeli balo portrelerinde Türk modası talep görmekte ve seri üretimi gerçekleşmektedir.²⁶⁸

Görsel 4. 20, *The Beauty Unmasked*, 1770, Henry Morland'dan sonra Carington Bowles için yapılmış gravür, 15.3x11.4 cm, British Museum, 2010,7081.1649²⁶⁹

²⁶⁸ Bu gravürlerin tamamına British Museum resmi internet sayfasından 2010,7081.834; 2010,7081.1648; 1902,1011.6769; 1872,0511.266 müze numaraları ile ulaşabilirsiniz.

²⁶⁹ Kaynak: https://www.britishmuseum.org/collection/object/P_2010-7081-1649 (Erişim tarihi: 31.04.2021).

Görsele 4.21, The Beauty Unmasked, 1765-75, Robert Sayer için yapılmıştır, 15.1x11.2 cm, British Museum, 1874,0613.2671²⁷⁰

4.5. İngiliz Tiyatrosunda Türkler

18. yüzyıl, İngiliz tiyatrosunda seyirci, eğlence türleri, tiyatro sayısı gibi konularda dikkat çekici büyümenin görüldüğü bir dönemdir. Covent Garden Tiyatrosu'nun açılması (1732), Drury Lane Tiyatrosu'nun (eski adıyla Theater Royal) genişletilmesi, Londra dışında tiyatroların açılması ve gezici kumpanyaların yeniden canlanması gibi birçok gelişmenin yaşandığı bu dönemde tiyatronun daha geniş kitlelere ulaşabilmesi tüm bu değişimlerin en olağan sonucudur. Bu yüzyılda dönemin önemli oyuncularından Charles Macklin (1690-1797), David Garrick (1717-1779), Spranger Barry (1719-1777) ve John Philip Kemble (1757-1823) gibi sanatçıların popülerlikleri nedeniyle oyun yazarlarını geride bıraktıkları bilinmektedir.²⁷¹ Yüzyıl boyunca yaşanan gelişmeler göz önüne alındığında tiyatronun aristokrasiye özgü bir eğlence şeklinden, popüler ve gündelik bir eğlence halini aldığı görülmektedir. Bu duruma ek olarak tiyatroların -hangi sosyal sınıfa mensup olduğu fark etmeksizin- insanlara sosyalleşme ve

²⁷⁰ Kaynak: https://www.britishmuseum.org/collection/object/P_1874-0613-2671 (Erişim tarihi: 31.04.2021).

²⁷¹ M. Fuat (2010). *Tiyatro Tarihi*. İstanbul: MSM Yayınları, s. 145.

statülerine yönelik bir haberleşme imkânı sunarak, gitme ve orada görülme isteği uyandırmasının da büyük payı vardır.²⁷²

18. yüzyılda İngiliz tiyatrosunda Türklerle ilgili tarihi konular da sıkça işlenmiştir. Hem gelişen sanayi kentlerinin sağladığı ekonomik refah, hem İngiltere'nin bir imparatorluk haline gelmesi, hem de Osmanlı İmparatorluğu'nun daha tanınan ve sık ziyaret edilen bir yer olması tiyatrodaki önceki yüzyıllardan beri var olan Osmanlı konulu eserlerde tutumun değişmesine yol açmıştır. Öncesinde güçlü ve acımasız tasvir edilen Türkler, 18. yüzyıl oyunlarında genellikle padişahların esir aldıkları kadınlarla yaşadıkları aşk hikâyeleriyle betimlenir olmuştur.²⁷³

Bu yüzyılda Türklerin konu edildiği İngiliz tiyatro oyunları ile ilgili en kapsamlı çalışma İngiliz dili ve edebiyatı alanında, Yıldız Aksoy tarafından yazılan "XVIII. Yüzyıl İngiliz Tiyatrosunda Türkler"²⁷⁴ olmuştur.²⁷⁵ Yazar bu kitapta Türkler hakkında yazılmış, yayınlanmış 21 İngiliz tiyatro oyununu incelemiş ve bu oyunları konularına, türlerine ve kaynaklarına göre sınıflamıştır: Oyunlar konusuna göre tarihi²⁷⁶, yarı tarihi²⁷⁷ ve tarihle ilgisi olmayan²⁷⁸; türlerine göre kahramanlık, neo-klasik trajedi, trajedi, komik operet, müzikli Fars ve romansvari; kaynaklarına göre ise tarih kitapları, İngilizce oyun ve hikâyeler, Fransızca vd. Avrupa dillerinde yazılmış oyun ve hikâyeler ve kaynağı bilinmeyen oyunlar olarak sınıflandırılmıştır.²⁷⁹

²⁷² A. Dickons (2018) Charts the Growth of 18th-century Theatre, Looking at the New Venues, Stage Technology, Audiences, Playwrights and Great Actors of the Age. British Library online article, <https://www.bl.uk/restoration-18th-century-literature/articles/18th-century-british-theatre> (Erişim tarihi: 17.12.2020).

²⁷³ N. Yıldız, (2014). "Turkish Britons and Ottoman Turks in England during the eighteenth century", *Ottoman Empire and European Theatre II the time of Joseph Haydn: From Sultan Mahmud I to Mahmud II*, s. 557.

²⁷⁴ Y. Aksoy (2016). *XVIII. yüzyıl İngiliz tiyatrosunda Türkler*. Kurgan Edebiyat.

²⁷⁵ 16. yüzyılda Türkleri konu alan tiyatro oyunları ise Nazan Aksoy tarafından kapsamlı bir şekilde dönemin tarihsel koşulları ile birlikte ele alınıp incelenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. N. Aksoy (2017). *Rönesans İngilteresinde Türkler*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

²⁷⁶ N. Rowe, Tamerlane (1702); J. Trapp, Abra Mule (1704); C. Goring, Irene, or the Fair Greek (1708); C. Johnson, The Sultanness (1717); W. Havard, Scanderbeg (1733); G. Lillo, The Christian Hero (1735); D. Mallet, Mustapha (1739); T. Whincop Scanderbeg (1747); S. Johnson, Irene (1749); J. Brown, Barbarossa (1755); C. Arnold, Osman (1757); F. Gentleman, The Sultan, or Love and Fame (1770); W. Preston, The Siege of Ismail (1794); H. Brand, Huniades (1798).

²⁷⁷ E. Haywood, The Fair Captive (1721); W. Hodson, Zoraida (1780); I. Bickerstaffe, The Sultan, or a Peep into the Seraglio (1787); J. Cobb, The Siege of Belgrade (1791); H. Cowley, A Day in Turkey, or Russian Slaves (1792).

²⁷⁸ C. Dibdin, The Seraglio (1776); G. Colman, Blue-Beard (1798).

²⁷⁹ Aksoy, 2016, **a.g.k.**, 355-364.

Görsel 4.22, Bayezid ve Selime karakterinde Mr. ve Mrs. Barry, 1776, James Roberts (sanatçı), J. Thornthwaite (gravürcü), Bells İngiliz Tiyatrosu (yayıncı), Victoria and Albert Museum, (S.267-2014)²⁸⁰

Görsel 4.23, Nicholas Rowe, Timur, 1791, James Fittler (gravür), John Bell (yayıncı), Bell İngiliz Tiyatrosu, British Museum, 1875,0710.3470²⁸¹

²⁸⁰ Kaynak: <http://collections.vam.ac.uk/item/O1288719/mr-mrs-barry-in-the-print-roberts-james/> (Erişim tarihi: 18.12.2020).

²⁸¹ Kaynak: https://www.britishmuseum.org/collection/object/P_1875-0710-3470 (Erişim tarihi: 18.12.2020).

18. yüzyılda İngiltere’de oynanan en popüler oyunlardan biri Timur ve I. Bayezid (Yıldırım Bayezid) orduları arasında yaşanan Ankara Savaşı ve sonrasında Timur’un Bayezid’i esir alması üzerine gelişen Tamerlane oyunudur. Bu yüzyılda yazılan ilk oyun olarak da kabul edilen Tamerlane’nin 1702 yılında Nicholas Rowe tarafından yazıldığı bilinmektedir. Bu oyun öylesine ilgi görmüştür ki çeşitli kaynaklara göre yazıldığı tarihten 5 Mayıs 1729 tarihine kadar geçen süre zarfında 91, 4 Aralık 1729-22 Ağustos 1747 tarihleri arasında 120, 4 Kasım 1747-6 Kasım 1775 tarihleri arasında 84 kez sahnelenmiştir. Ayrıca oyun 1747 yılında Fransızca’ya çevrilmiştir.²⁸² Rowe’un, Tamerlane oyununu yazarken George Knolles’ın *The Generall Historie of Turks* (1603)²⁸³ isimli eserine başvurduğu düşünülmektedir.²⁸⁴ Oyunun çok ilgi görmesi ve çok kişi tarafından izlenmesinin önemli nedenlerinden biri; dönemin İngiliz Kralı III. William ile Fransa Kralı XIV. Louis arasında yaşanan olayların alegorik bir temsili olmasıdır. İspanya ve Hollanda üzerinde tahakküm kuran XIV. Louis Yıldırım Bayezid, onu bu eylemlerinden vazgeçmesi için uyaran III. William da Timur karakterleriyle özdeşleştirilmiştir.²⁸⁵ Tüm bunlara paralel olarak Tamerlane oyunu en çok gravürlenmiş oyunlardan biri olmuştur. Bu gravürler kimi zaman oyunun çeşitli sahnelerinden kesitler, kimi zaman da oyuncuların canlandırdıkları karakterlerin, kostümlerinin içindeki portreleridir. Örneğin; Victoria and Albert Museum’da bulunan Bayezid ve Kızı Selima’yı canlandıran Bay ve Bayan Barry’nin portresi (Görsel-4.22) bunlar arasındadır. Burada Selima babasından af diler şekilde dizleri üzerine çökmüş ve ellerini birleştirmiştir. Benzer bir örnek de Bell İngiliz Tiyatrosu tarafından basılan ve British Museum’da bulunan gravürdür (Görsel-4.23). Bu sahnede ise Selima, babası Bayezid’den peşindekilerden kurtulmak için yardım istemektedir.

²⁸² Aksoy, 2016, **a.g.k.**, 28.

²⁸³ G. Knolles (1603). *Generall Historie of the Turkes*. London.

²⁸⁴ D. B. Clark (1950). “The source and characterization of Nicholas Rowe’s Tamerlane” *Modern language notes*, 65, (3), pp. 145-152.

²⁸⁵ Clark, 1950, **a.g.k.**, 146.

Görsel 4.24, Bayezid rolünde Mr. (Henry) Mossop, 1751-1770, K,62.180²⁸⁶

Görsel 4.25, Bayezid rolünde Robert Bensley, 1770-1790, 1875,0710.6011²⁸⁷

²⁸⁶ Kaynak: https://www.britishmuseum.org/collection/object/P_K-62-180 (Erişim tarihi: 20.12.2020).

²⁸⁷ Kaynak: https://www.britishmuseum.org/collection/object/P_1875-0710-6011 (Erişim Tarihi 20.12.2020).

Görsel 4.26, Bayezid rolünde Mr. Kemble, 14 Nisan 1792, Samuel de Wilde (sanatçı), Audinet (gravür), John Bell (yayıncı), Harry Beard Collection²⁸⁸

Yukarıda değinildiği gibi, Tamerlane gibi popüler oyunların gravürlerdeki yansımalarından biri de oyuncuların canlandıkları karakterlerin kostümleriyle gösterildiği portrelerdir. Mr. Mossop'un 1751-1770 (Görsel-4.24), Mr. Kemble'ın 1792 (Görsel-4.25) ve Mr. Bensley'in 1770-1790 (Görsel-4.26) yıllarında Bayezid karakteri kostümüyle gösterildiği, ölümsüzleştiği gravürler bunlardandır. Yüzyılın farklı tarihlerinde yayınlanan bu tür gravürler ve seriler Tamerlane gibi popülerleşmiş ve ün kazanmış oyunların nasıl bir etki yarattığı, görsel kültür ve imgeleri etkilediğinin de bir kanıtıdır.

Yüzyılın çok ilgi gören bir diğer konusu Sultan II. Mehmed ve aşık olduğu Rum köle Irene'nin hikâyesidir. İstanbul'un Türklerin eline geçmesini sağlayan, bu nedenle geniş kesimlerce tanınan / merak edilen II. Mehmed (Fatih) oyunlarda güçlü ve acımasız bir karakter olarak temsil edilmiştir. Özellikle Rum köle Irene ile ilgili söz konusu hikâye farklı versiyonlarıyla 18. yüzyılda sıkça sahnelenmiştir: The Siege of Constantinople,

²⁸⁸ Kaynak: <http://collections.vam.ac.uk/item/O182141/h-beard-print-collection-print-de-wilde-samuel/> (Erişim Tarihi 20.12.2020).

(1675); Irene, or the Fair Greek (1708); Irene (1749)²⁸⁹.²⁹⁰ Bu oyunlardan Irene, or The Fair Greek sahneye konulduğu 9 Şubat 1708 tarihinden itibaren üç gece üst üste sahnelenmiş, yazarın temsil şekli ve oyuncuların başarısızlıklarından yakınılması nedenleriyle sahneden kaldırılmıştır.²⁹¹ Samuel Johnsons tarafından yazılan Irene oyunu ise basılmasının ardından ilk ay sadece Drury Lane tiyatrosunda dokuz kez oynanmış ve yıl boyunca büyük ilgi görmüştür. Kaynakları birbirinden farklı olsa da bu konuyu içeren tüm oyunların hepsinde Sultan Mehmed çeşitli sebeplerden dolayı Irene’yi öldürür. Gravürlerde de -hangi versiyona ait olduğu tam açık olmasa da- bu konuya ait imgelere sıkça yer verilmiştir (Görsel-4.27-4.29).

Bunlar dışında Voltaire tarafından yazılan, ilk kez 1732 yılında Paris’te sahnelenip ve kısa bir süre sonra da *Zara: A Tragedy* adıyla İngilizceye çevrilerek Londra’da da sahnelenmeye başlanan *Zaire* İngiltere’de de talep görmüştür.²⁹² Oyunun ana kahramanlarından Zaire bebekken Müslümanların eline geçmiş Hristiyan bir köle, Orosmene ise onun sevgilisini canlandıran bir sultandır. Ayrıca bu hikâyede Zaire’nin yakın arkadaşı ve köle Fatime / Fatima karakteri de bulunmaktadır.²⁹³

²⁸⁹ Aksoy, 2016, **a.g.k.**, 80, 83,92.

²⁹⁰ B. Moran (1958). “İngiliz Edebiyatında Fatih Sultan Mehmed hakkında piyesler” *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, (VIII), s. 73-83.

²⁹¹ Aksoy, 2016, **a.g.k.**, 83.

²⁹² Williams, 2015, **a.g.k.**, s.81.

²⁹³ Oyundaki karakterler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: R. E. Pike. (1936). “Fact and fiction in Zaire”, *Proceedings of the Modern Language Association of America*, (51), 2, pp. 436-439; C. Weber. (2004). “Voltaire’s Zaire: Fantasies of Infidelity, Ideologies of Faith “, *South Central Review*, (21), 2, pp. 42-62.

Görsel 4.27, Türk İmparator Mahomet Güzel Irene 'yi öldürürken, Charles Theodore Middleton 'ın *A New and Complete System of Geography* isimli kitabından, II. Cilt, London: J. Cooke, 1779., VAM SP.408:2²⁹⁴

Görsel 4.28, Mahomet rolünde Mr. Bensley, 1 Aralık 1776, James Roberts (sanatçı), J. Thornthwaite (gravür), Henry Beard Collection, VAM, S.596-2009²⁹⁵

²⁹⁴Kaynak: <http://collections.vam.ac.uk/item/O1106716/middletons-complete-system-of-geography-print-wale-samuel/> (Erişim Tarihi 20.12.2020).

²⁹⁵ Kaynak: <http://collections.vam.ac.uk/item/O182380/h-beard-print-collection-print-roberts-james/> (Erişim tarihi: 20.12.2020).

Görsel 4.29, Mahomet rolünde Mr. Bensley, 8 Mart 1777, Edwards (sanatçı), Lowndes and Partners (yayıncı), Henry Beard Collection, VAM, S.761-2012²⁹⁶

Tespit edilen oyunlar hakkında yapılan incelemede 18. yüzyılın başlarında basılan, Timur ve I. Bayezid orduları arasında yaşanan Ankara Savaşı sonrası konu alan Tamerlane oyunu yüzyılın ilk yarısına damga vurmuş ve etkisi yüzyılın ikinci yarısında da devam etmiştir. IV. Mehmed'in tahttan inişi ve II. Süleyman'ın tahta çıkışını anlatan Abra-Mule ise toplamda 41 kez sahnelenerek yüzyılın ilk yarısının en çok talep edilen ikinci oyunu olmuştur.

Yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde en çok sahnelenen dört oyundan üçünün Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'ni konu alan oyunlar olduğu görülmektedir. Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nin ünlü Kaptan-ı Derya'sı Barbaros Hayrettin Paşa'nın ağabeyi Oruç Reis'in hayatını konu alan Barbarossa oyunu 1754-1772 yılları arasında 43 kez ve sonrasında da yüzyıl boyunca defalarca sahnelenmiştir. The Sultan; or, Peep into the Seraglio isimli Kanuni Sultan Süleyman ve cariye Roxalana'nın evlilik hikayesini anlatan oyun da ilk kez 12 Aralık 1775'te sahnelendikten sonra defalarca kez sahnelenmiştir. Belgrad Kuşatması konulu The Siege of Belgrade ise ilk kez Ocak 1791'de sahnelenmiş, daha sonra 47 ya da 60 kez daha tekrarlanmıştır. Yukarıda

²⁹⁶ Kaynak: <http://collections.vam.ac.uk/item/O1254658/h-beard-print-collection-print-edwards/> (Erişim tarihi: 20.12.2020).

bahsedilen bu üç oyun da tarihsel olarak Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'ni kapsamakta; ikisi askeri başarıları ile ilgili konulara sahipken biri ise en merak edilen aşk hikayelerinden biri olan Roxalana / Hürrem ile olan evliliğini konu almaktadır. Yüzyılın ikinci yarısı için tiyatrodaki en çok izlenen/sahnelenen oyunların Kanuni Sultan Süleyman'ın hayatı ve onun yönetimiyle ilgili olduğunu söylemek mümkündür. Bunun dışında yüzyıl dönümüne doğru Türk karakterlerin Türk köyünde yaşadığı bir hikâyeyi konu alan Blue-beard 16 Ocak 1798'de ilk kez sahnelendikten sonra aynı sezon içinde 64 kez daha sahnelenmiştir.

18. yüzyılda İngiliz tiyatrosunda Türk konulu oyunlar yüzyıl başında Tamerlane (1702) ile başlamış, yüzyıl boyunca devam etmiştir. Ancak özellikle 70'li ve 90'lı yıllar arasında bir yoğunluk olduğu gözlemlenmektedir. Diğer yandan konu olarak Kanuni Sultan Süleyman Dönemi olayları ağırlıkta olmuştur. Oyunların konusuna ve içeriğine bakıldığında ise genel olarak adaletli, saygılı ve güçlü bir Türk profili çizildiğini söylemek mümkündür.

5. 18. YÜZYIL İNGİLİZ SANATINDA TÜRK MODASI / TURQUERIE

5.1. İngiliz Bahçelerinden Turquerie Örnekleri

Modernleşme sürecinde parklar, uzak ülkelerin ve farklı kültürlerin tanıtılmasında oldukça önemli bir yere sahiptir. İngiltere bu konuda diğer Avrupa ülkelerine öncülük etmiştir.²⁹⁷ Çin, Hindistan gibi Uzakdoğu ülkeleri bu dönemde en ilgi çeken ülkelerden olmuştur. Özellikle Çin hakkındaki ilgileri öyle yoğundur ki bu dönemde chinoiserie denen bir akımla karşılaşmaktayız. Chinoiserie de Turquerie gibi Fransızca kökenli bir kelimedir; rokoko döneminde özellikle dekoratif sanatlarda karşımıza çıkan Çin esintili eserleri, ürünleri ve tasarımları tanımlamak için kullanılır. Chinoiserie'nin Avrupa bahçelerinde yerini almasında Napolili Rahip Matteo Ripa (1682-1746) etkisi büyüktür. Dini misyonerlik amacıyla Çin'e giden rahip, Doğu Hindistan Şirketi (East India Company) gemisi ile İngiltere üzerinden Avrupa'ya dönmüştür. Londra'ya vardığında Kral I. George'a kendi çizimlerini ve Çin ve Tataristan haritasının birer kopyasını hediye etmiştir. Rahip Ripa Doğu Hindistan Şirketi tarafından da hoş karşılanmış, şirketin ana binası olan *East India House*'da ağırlanmış, toplantılarına ve yemeğe davet edilmiştir.

²⁹⁷ A. Fekete and P. Gyori (2021). "Chinese pavilions in the early landscape gardens of Europe" *Scientific Journal of Latvia University of Life Sciences and Technologies Landscape Architecture and Art*. (18), 18, pp. 78.

Ayrıca iyi niyet göstergesi olarak onun ürünleri gümrük vergilerinden muaf tutulmuştur.²⁹⁸ Rahip Ripa'nın çizimlerinin İngiltere'ye bu şekilde ulaştığı bilinmektedir. Ripa ve onun gibi gezginlerin resimleri üzerinden dış görünümü taklit edilen özgün işlevinden uzak Çin binaları İngiliz bahçe peyzajında diğer egzotik binalarla birlikte yerini almıştır.

Bu bağlamda verilen örnekler incelendiğinde 18. Yüzyılda Avrupalıların Turquerie ilgisi gündelik hayatta tiyatrolar, kulüpler, maskeli balolar gibi kültür-sanat etkinlikleri ile sınırlı kalmadığı görülmektedir. Bu dönemde ziyarete açık bahçe tasarımında yer verilen köşk, çadır ve camiler üzerinden söz konusu ilginin etkilerini görmek mümkündür. Bu türden girişimler 18. yüzyıl Turquerie'sinde ilgi çekici uygulamalar arasındadır. Bu kapsamda İngiltere'de Vauxhall Bahçelerindeki Türk köşkü, West Wycombe ve Painshill Park'taki çadırlar ve Kew Bahçeleri'ne inşa edilen cami sayılabilir.

İngiltere'deki bahçe yapıları arasında Turquerie etkisinin hissedildiği bilinen ilk proje Vauxhall Bahçeleri'ndeki Türk Köşkü'dür (Kat.no.1). Bu alandaki koruluğa önce, Galler Prensi Frederick Louis (1707-1751) 1736-37 yıllarında bir "Müzik Mabedi" ile kendi adını taşıyan bir pavyon yaptırmıştır. Daha sonra bu yapılara 1742 yılında bir "Türk Çadırı" ve "Müzik Salonu/Orkestra" eklenmiştir. Tasarımının William Kent tarafından yapıldığı tahmin edilen söz konusu çadır orkestranın hemen arkasına yapılmıştır.²⁹⁹ Vauxhall bahçelerindeki bu Türk çadırı -her ne kadar literatürde çadır olarak geçse de- esasen bir yemek alanını örten köşk görünümündedir. Köşkün inşasından kısa süre sonra -1750 ve 1762 yıllarında- basılan kitaplarda da "çadır" olarak tanımlanmıştır. Bahçenin merkezine konumlandırılan bu yapı sekizgen bir alan üzerine oturmaktadır. Kalın yivli dilimler halinde görünen kubbesini, merkezine yerleştirilen iyon başlıklı sekiz sütun ayakta tutarken, çevresi dor başlıklı on iki sütunun üzerine oturtulmuştur. Altında on dört tane masaya yer verilen bu yapının içi ve dışı çiçeklerle süslenmiştir.³⁰⁰

²⁹⁸ B. Gray (1960). "Lord Burlington and Father Ripa's Chinese Engravings" *British Museum Quarterly*, (22), ½, pp. 40 (40-43).

²⁹⁹ Avcioğlu, 2014, **a.g.k.**, 130-131.

³⁰⁰ Anonim. (1750). *A sketch of the spring gardens, Vauxhall, in a letter to a Noble Lord*. London: G. Woodfall, pp.14; Anonim. (1762). *Descriptions of Vauxhall Gardens*. London: S. Hooper, pp. 9-10; (1765). *The Gentleman's Magazine and Historical Chronicle*. Vol. 35. London: D. Henry and R. Cave, pp. 354.

Lady Montagu, Anne Thistlethwayte'e gönderdiği 1 Nisan 1717 tarihli mektubunun sonlarında Türkiye'de gördüğü bu tarz köşklere şu şekilde bahsetmiştir: “Parklarda, evlerinde pek rahat edemeyen insanların kahve, şerbet gibi şeyler içmek amacıyla gittikleri halk köşkleri bulunmaktadır.”³⁰¹ Avrupa'da daha erken örneklerini görsel de İngiltere'de bilinen ilk uygulama olması bakımından bu köşk oldukça önemli bir yere sahiptir. Ayrıca Kral II. George'un en büyük oğlu ve -yaşasaydı- tahtının ilk varisi olacak kişi tarafından yaptırılmış olması da politik bir temsil olduğunu akla getirmektedir. Çünkü kamuya açık eğlencelerin ve ziyaretlerin düzenlendiği bu bahçelerde aristokratların misafirlerini de ağırladığı bilinmektedir.³⁰²

Prens Frederick halkın her kesiminden insanın burayı görebilmesi için giriş biletlerini benzer bahçelerin beşte biri kadar ucuz tutmuştur. Böylece sıradan insanlar da -müstakbel- Kral ile ortak bir noktada buluşma fikrine sahip olacaklardı. Bununla birlikte bu bahçeler insanları içki konusundaki kötü alışkanlıklardan ve birtakım zihinsel rahatsızlıklardan kurtarma amacı taşımasıyla faydalı birer proje olarak da görülmüştür. Prens'in varlığında başarılı bir şekilde yönetilen bu bahçe, onun ölümünden sonra siyasi rolünü/önemini kaybetmiş ve sonrasında sadece bir eğlence alanı olarak anılmıştır.³⁰³ Dönem dönem kapatılıp açılan Vauxhall Bahçeleri günümüzde “Vauxhall Pleasure Gardens” ismiyle şehir içi parkı olarak ziyarete açık durumdadır.³⁰⁴

Vauxhall Bahçeleri'nden sonra Türk esintili bahçe tasarımı uygulamaları devam etmiştir. West Wycombe ve Painshill parklarındaki diğer yapı örnekleri Vauxhall Bahçeleri'ndekinden biraz farklı -tam anlamıyla çadır olarak- inşa edilmişlerdir. Kulüpler bölümünde değinildiği üzere Divan Kulübü'nün kurucu üyelerinden olan Sir Francis Dashwood, ailesine ait Buckinghamshire'daki West Wycombe Park arazisinin peyzajı yenilenirken bir çadır yaptırmıştır. Hakkında ayrıntılı bilgi bulunmasa da -hem çadır kavramının Türklerle özdeşleştirilmiş olması, hem de Sir Francis Dashwood'un Turquerie modasındaki yerinden dolayı- Türk çadırı olduğu tahmin edilmektedir

³⁰¹ Montagu, 2016, a.g.k., 51.

³⁰² Yıldız, 2014, a.g.k., 568.

³⁰³ Avcıoğlu, 2014, a.g.k., 150-151.

³⁰⁴ Güncel ve aktif internet sitesi: <http://www.vauxhallgardens.com/index.html> (Son erişim: 16.03.2022)

(Kat.no.2).³⁰⁵ Bahçeye hangi tarihte eklendiği tam olarak bilinmemekle beraber orijinal hali, William Hannah tarafından yapılmış, 1757 yılında William Woollet tarafından tekrar çizilmiş bir gravürde görülmektedir. Buna göre 1757 öncesinde var olduğunu söylemek mümkündür.

Bu tür yapıların diğer bir örneği Painshill'deki Charles Hamilton (1704-1786) tarafından yaptırılmış olan çadırıdır. Hamilton, Painshill Bahçesi'ni 1738 ve 1740 yılları arasında parça parça satın almış ve 35 yılını burada çalışarak geçirmiştir. Daha sonra bu araziyi borçlarını ödemek için satmak zorunda kalmıştır. Buradaki Türk çadırının 1760 yılından önce yapıldığı bilinmektedir.³⁰⁶ 1763 yılında Painshill Bahçelerini ziyaret eden John Parnell çadırı “*zarif bir şekilde sonlanan, arka kısmı kurşunla sıvanmış ve maviye boyanmış olan; fistolar dizilmiş mavi bir saçakla kaplanmış*” şekilde tasvir etmiştir (Kat.no.3; Görsel 2.13).³⁰⁷ Çadırın boyalı kanvastan (kaputbezi/branda) yapılmış olması onun daha sağlam kalmasını ve uzun ömürlü olmasını sağlamıştır.³⁰⁸ 1981 yılında Painshill Park Vakfı restorasyon kararı almasıyla, 90'lı yıllarda neredeyse yalnızca tuğla zemini kalabilmiş olan bu çadır özgün haline sadık kalınarak yenilenmiştir (Görsel-5.4). Çadırın yenilenmesinde, yaklaşık beş yüzyıl önce Türkiye'nin İspanyol Yahudilerine sığınma imkânı vermesinin anısına Jeffery Steiner (1937-2008) ve ailesi destek sağlamışlardır.³⁰⁹

Painshill Bahçesi de Vauxhall'daki gibi birçok farklı üslupta yapıyı bünyesinde barındırmaktadır. Parkı çevreleyen gölün hemen yanında Gotik bir bina, Baküs Tapınağı olarak adlandırılan dorik bir tapınak, yürüyüş yolunu süsleyen köprüler, yıkık bir kemer ve bir mağara bu bahçedeki yapılarıdır.³¹⁰ Esasen egzotikliği ile dikkat çeken Türk çadırının bahçenin esas ögesi olarak öne çıkmadığını, fakat bahçedeki mimari çeşitliliğin bir parçası olduğunu söylemek mümkündür.

İngiltere'de -ibadet amacı taşımasa da- bilinen ilk cami Kew Bahçeleri'nde inşa edilmiştir (Kat.no.4). Dönemin müstakbel Britanya Kralı ve Galler Prensi Frederick, Kew

³⁰⁵ E. Ruoff (2011). “Turquerie in the West-European landscape gardens in the 18.th and in the early 19.th Centuries” *Tüba-Ked*, 9, pp.173.

³⁰⁶ Collier and Wrightson, 1993, **a.g.k.**, 46.

³⁰⁷ J. Sambrook (1980). “Painshill Park in the 1760's”, *Garden History* (8), 1, s.95.

³⁰⁸ Collier and David, 1993, **a.g.k.**, 49.

³⁰⁹ Collier and David, 1993, **a.g.k.**, 46.

³¹⁰ J. M. Gabler. (1995). *Passions: the wines and travels of Thomas Jefferson*. California: Bacchus Press, pp. 38.

Bahçeleri'ni 1731 yılında kiralamıştır.³¹¹ Ancak prensin erken ölümü nedeniyle -yaklaşık yirmi beş yapı- eşi Galler Prensesi Augusta tarafından 1757-63 yılları arasında yaptırılmıştır.³¹² Bu yapılar arasında kronolojik sıra ile Konfüçyus Evi (1750), Limonluk ve Antik Eserler Galerisi (1757), Elhamra Mabedi, Arethusia Mabedi ve Pan Mabedi (1758), Gotik Katedral (1759), Bellona Mabedi, Yıkık Tak ve Zafer Mabedi (1760), Güneş Mabedi, Büyük Sera, Augusta Tiyatrosu, Türk Camisi ve Padoga (1761) bulunmaktadır.³¹³ Prens Frederick'in Kew bahçelerindeki bu yapıların Klasik Yunan ve Roma, Çin, İslam, Mağribi gibi üslupsal çeşitlilik barındırması tarihçiler tarafından tartışma konusu olmuştur. John Harris burası için "gezginin Mekke'si" tanımını kullanmış³¹⁴; imparatorluk tarihçilerinin oluşturduğu akademisyen bir grup ise -sadece Bellona ve Zafer Mabedi gibi dar bir yapı grubunu kapsayan- bir değerlendirmelerinde 'Britanya'nın emperyal tutkularını besleyen bir mimari' yorumunu getirmiştir.³¹⁵ Ancak Nebahat Avcıoğlu'nun da belirttiği üzere bu yaklaşım bahsi geçen yapılarla neredeyse aynı yıllarda inşa edilmiş Türk Camisi ve Padoga ile ortaklık barındırmaması nedeniyle kapsamlı ve yeterli değildir. Aynı şekilde bu mimari üslupları ticari ilişkilere dayandırmak da açıklayıcı ve anlamlı değildir. Özellikle İngiltere'nin Osmanlı ile ticaretinin 1700'lerde durgunlaşması ve o dönemlerde aktif bir şekilde ticari faaliyetlerin devam ettiği Hindistan'ı temsil eden herhangi bir yapının henüz bulunmaması görüşü de bu yorumu çürütmektedir.³¹⁶

Caminin mimarı Sir William Chambers'ın yaptığı çizimler üzerinden yapının sekizgen planlı ve merkezi kubbeli olduğu anlaşılmaktadır (Kat.no.5). Sekizgen harim, doğu ve batı yönlerinde kubbeyle örtülü birer odaya açılmaktadır. Yapıya doğu ve batı dışındaki tüm cephelerinden birer at nalı kemerli açıklıklarla giriş ve çıkış sağlanmaktadır. Yapıdan bağımsız iki minare doğu ve batı yönlerinde kare bir kürsü üzerine oturtulmuştur. Camide mihrap ve minbere yer verilmemiştir ki bu da yapının ibadet amacıyla değil bahçenin peyzajı için inşa edildiği düşünüldüğünde daha anlaşılır olmaktadır. Kew Bahçeleri'ndeki Türk camisi Prens Frederick Louis'nin 1751'de ölümünün ardından -tahtın varisi olan ve dedesi II. George'un ölümü üzerine- 1760'ta

³¹¹ Avcıoğlu, 2014, **a.g.k.**, 170.

³¹² Williams, 2015, **a.g.k.**, 122.

³¹³ Avcıoğlu, 2014, **a.g.k.**, 165.

³¹⁴ J. Harris (1963). "Exoticism at Kew", *Apollo*, (78), 18, pp. 103-108.

³¹⁵ P. Eyres (1992). "Neoclassicism on active service: commemoration of the Seven Years' War in the English landscape garden", *New Arcadian Journal*: 35, (36), pp.62-123.

³¹⁶ Avcıoğlu, 2014, **a.g.k.**, 168.

tahta çıkan Kral III. George döneminde yapılmıştır. Bu dönem aynı zamanda Yedi Yıl Savaşı'nın (1757-63) da sürdüğü bir döneme denk gelmektedir. Böyle bir atmosferde uzun ömürlü hanedanın birçok farklı dine ve etnik kimliğe ev sahipliği ettiğinin göstergesi olarak Kew'deki bu imparatorluk bahçesinin peyzajı için gerekli görülen unsurlardan biri de cami olmuş olmalıdır.³¹⁷ Caminin mimarı Chambers 1763 tarihli yazısında şöyle bir açıklamada bulunmuştur: “(Minarelere), ayrıca bizzat binanın bütün dış dekorasyonuna ilişkin tasarımımda, Türk mimarisinin başlıca özelliklerini bir araya getirmeye çalıştım. İç mekân dekorasyonuna gelince, binanın bu üslubuna o kadar titizlikle bağlı kalmadım; amacım alışılmamış ve aynı zamanda hoş bir şey yaratmaktı.”³¹⁸

Yaptığı bu açıklama da caminin inşasında bahçe peyzajının öncelikli olduğunu göstermektedir. Painshill ve Vauxhall bahçelerinde olduğu gibi Kew bahçeleri de yerel ve yabancı birçok tasarımın bir arada sunulduğu bir temsil alanıdır. Aydınlanma Çağı İngiltere'sinde hem kültürel hem politik hâkimiyet alanlarının sergilendiği bu bahçelerdeki Türk yapılarının / Türk ismi ile anılan yapıların yukarıda değinildiği gibi Turquerie ile bağlantılı yönleri de mevcuttur.

Yüzyılın sonlarına doğru gelindiğinde İspanyol büyükelçinin, Kralının hastalığından kurtulması sebebiyle 8 Haziran 1789'da Ranelagh Gardens'ta düzenlediği kutlama üzerinden, Türk öğelerinin bahçe tarasımında peyzajın ötesinde bir tema haline geldiğini söylemek mümkündür. Bu kutlamada akşam yemekleri Türk çadırı şeklinde düzenlenmiş kulübelere verilmiştir. Bu eğlence için tasarlanan çadırların her birinde iyi tasarlanmış bir aydınlatma ve içine yemek konduğunda açılan fiyonklu perdeler bulunmaktadır.³¹⁹

5.2. Türk Kostümlü Portreler

İngiltere'de 18. yüzyıl boyunca aristokrat kadınlar arasında Lady Montagu ile özdeşleştirilmiş olan Türk giysileri ile portre yaptırma modası yayılmıştır. Lady Montagu'nun İngiltere'de önderliğini yaptığı bu modanın yayılmasında, Türkiye'de bulunmuş Levant Company tüccarlarının, Grand Tour gerçekleştiren zenginlerin ve

³¹⁷ Avcioğlu, 2014, a.g.k., 169.

³¹⁸ Williams, 2015, a.g.k., 122.

³¹⁹ Caroline Powys (1899). *Passages from the diaries of Mrs. Philip Lybbe Powys of Hardwick House, Oxon, A. D. 1756-1808*, (Ed. Emily J. Climens), Newyork and Bombay: Longmans, Green, and Co, pp. 240-241.

soyluların, çeşitli kulüplere mensup üyelerin ve “Türk ressamı” olarak bilinen ressam Jean Étienne Liotard’ın etkisinin olduğunu söylemek mümkündür.

Konu kapsamındaki portreleri incelemeye başlamadan önce Türklere özgü bazı giysi ya da aksesuarlara değinmek aydınlatıcı olacaktır. Zira farklı sanatçılar tarafından farklı patronların siparişleri olarak yüzyıl boyunca yapılmış olan bu portrelerin ayrıntılarındaki farklılıklar -zaman zaman da benzerlikler- kaçınılmazdır. Öncelikle bu anlayışının yayılmasında öncü olan / örnek alınan Lady Montagu’nün portrelerinin ve mektuplarındaki kıyafet tasvirlerinin ele alınması -ilk defa bu çalışmada Turquerie kapsamında ayrıntılı incelenecek olan- İngilizlerin Türk kostümlü portrelerini yaptırmaları konusunun temellendirilmesi açısından oldukça önemlidir.

Lady Montagu -ölümünden sonra Doğu Mektupları adı altında basılan mektuplarında diğer ilgi gösterdiği birçok konunun yanı sıra Türk kadınlarının giysilerinden de bahsetmiştir. Örneğin, 1 Nisan 1717 tarihli kardeşi Leydi Mar’a yazdığı mektubu giysiler konusunda ayrıntılı gözlemlerini içermektedir: Öncelikle “*Simden çiçeklerle işlenmiş pembe renkli kareli kumaştan yapılmış, bacakları tamamen gizleyen şalvar topuklara kadar inmektedir...*” şeklinde giydiği şalvarını tanımlamıştır. Ardından “*kolları dirseğe kadar gelen beyaz ipekten ve göğüs kısmı elmas bir düğmeyle kapanan bir gömlek ve gömleğin üzerinde uzun kollu ve beli saran bir entari ile en üste şalvarı ile aynı kumaştan bir kaftan*” gibi detaylarını sunduğu giysilerinden söz etmiştir. Kaftanın Montagu’nun bedenine tam oturan, uzun kollu ve şalvarı kadar uzun olduğu, kıyafetin yaklaşık dört parmak genişliğindeki kuşak ile tamamlandığı belirtilmişti. Son olarak üzerinde kolları çok kısa olan ve “tuhaf” bulunduğu, kürdi denilen, kürkle astarlanmış giysiden de bahsetmiştir. Saç aksesuarı olarak ise -kendisinin de yaptırmış olması muhtemel olan- eğik şekilde başa takılmış bir püskül, elmas taç ya da nakışlı mendille tutturulmuş olan kalpakların kullanıldığını belirtmiştir. Söz konusu mektubun devamında örgüler halinde sarkan gür saçların çiçeklerle, değerli taşlarla ya da tüylerle süslendiğini hayranlıkla anlatmıştır.³²⁰

Lady Montagu, Sadrazam’ın eşi tarafından davet edildiği akşam yemeği sonrası kâhyanın eşi Fatıma’ya da ziyarette bulunmuş ve onun güzelliğinden çok etkilenmiştir. Kardeşi Lady Mar’a yazdığı mektubunda bu konuda şunları söylemiştir:

³²⁰Montagu, 2016, a.g.k., 35.

“Beline iyice oturmuş, (...) altın renginde brokar bir kaftan giyinmişti. Şalvarı açık pembe, yeşil ve gümüş rengindeydi. Beyaz terlikleri zengin bir biçimde işlenmişti. Güzel kolları elmas bileziklerle süslüydü ve geniş kemeri elmaslarla örtülüydü. Başında Türk modasına uygun, pembe ve gümüş renginde geniş bir mendil vardı.”³²¹

Lady Montagu'nün mektuplarında, giysilerinden ayrıntılarıyla bahsettiği bir diğer isim Sultan II. Mustafa'nın dul eşi Hafize Sultan'dır ki, Montagu ile tanıştığı yıllarda - yıllar önce kendisini saraya aldırın ve o sıralarda çok yaşlı olan- Bekir Efendi ile evli olduğu belirtilmiştir. Lady Montagu onun üzerindekiğini şu şekilde anlatmıştır:

“Dolama denilen ve kaftandan daha uzun olan, kollarıyla ayrılan bir ceket giyiyordu. Bu ceket koyu renkli bir kumaştandı. Vücuduna iyice oturmuştu ve her yanı, yukarıdan aşağıya işlenmiş ve kollar üzerinde normal bir düğme büyüklüğünde olan en güzel incilerle sık sıralar halinde süslenmişti... Bu giysi bele daha küçük incili, iki kordon püskülle bağlanmış, kolların üzeri ise iri elmasla kaplanmıştı. En geniş İngiliz kurdelesini genişliğinde olan kemerinin üzeri elmas serpintiliydi. Boynunda dizlerine kadar inen üç sıra kolye vardı.... Kocaman elmas bilezikler ve parmaklarında asla görmediğim kadar iri tek taş elmadan beş yüzük vardı.”³²²

Bu betimlemeye ek olarak “hiçbir Avrupalı kraliçenin bunun yarısı kadar mücevhere sahip olmadığını” notunu da düşmüştür.

Lady Montagu'nün mektuplarından yola çıkılarak değerlendirilme yapıldığında Türk kıyafetini içten dışa doğru şu şekilde sıralamak mümkündür: ayak bileklerine kadar inen bir şalvar, uzun bir gömlek, entari, kuşak ve kaftan. Saç aksesuarı olarak ise bir tüy ya da mendil tutturulmuş kalpak, kimi zaman da sadece mendil ve örgülü şekilde dökülen saçların moda olduğu anlaşılmaktadır. Bu çalışmada ele alınan ve aşağıda örnekleri sunulan 18. yüzyıl resimlerinde de Montagu'nün giydiği, portresini yaptırdığı veya anlattığı giysiler ile saç aksesuarlarının paralel olarak izlenebildiği anlaşılmaktadır.

Bu kapsamda ele alınan portrelerin 18. yüzyılın belli tarih aralıklarında üretilmiş olduğu; belli üslup, patron ve sanatçıların çevresinde şekillendiği tespit edilmiştir. Eserlerin sınıflandırılması söz konusu tarih aralıklarındaki yoğunlaşma dönemleri gözetilerek yapılmıştır. Buna göre eserleri kronolojik olarak üç döneme ayırmak, söz konusu dönemlerin iyi anlaşılabilmesini ve bu kapsamında değerlendirmelerin yapılabilmesini olanaklı kılmıştır: Birinci dönemde 1710-1725, ikinci dönemde 1725-

³²¹ Montagu, 2016, a.g.k., s.55.

³²² Montagu, 2016, a.g.k., 75-76.

1755³²³ ve üçüncü dönemde 1755³²⁴-1785 tarihi aralığında yapılan eserler ele alınmıştır. Birinci alt başlıkta incelenecek olan on üç eser genel olarak Lady Montagu ile ilişkilidir; ikinci alt başlıktaki yirmi altı eser ise bu konuda öne çıkan ressamalara portre yaptıran kişiler ile bunların mensubu olduğu gruplar etrafında şekillendirilmiştir. Üçüncü alt başlıkta yer alan olan kırk dokuz portre ise Royal Academy of Art (İngiliz Kraliyet Akademisi) kurucu ressamı, üyeleri ve bu çevrede olan sanatçıların eserleri olarak ayrılmıştır.

5.2.1. Birinci Dönem: Lady Montagu Portreleri ve Etkileri (1710-1725)

18. yüzyıl İngiltere'sinde bir moda haline gelecek olan Türk kostümlü portrelerin ilk örneklerini yaptıranlardan biri kuşkusuz ki Lady Montagu'dür. Lady Montagu yalnızca bu kostümlerle portre yaptırmakla kalmamış hem Türk kadınlarını -gerek güzellikleriyle gerek özgürlükleriyle- öven hem de kıyafetlerinin ve takılarının zenginliklerini ayrıntılı bir şekilde anlatan mektuplar yazmıştır. Bu nedenle Lady Mary Wortley Montagu'nün 18. yüzyıl İngiltere'sinde Türk kıyafetli portre yapımının öncüsü olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedendir ki çalışma kapsamında kendisine ait olduğu tespit edilmiş olan altı portrenin dışında çok sayıda isimsiz portre de ona atfedilmiştir. Bu bölümde Lady Montagu'nün söz konusu portreleri ile bu portrelerin sanatçılarının yaptığı diğer Türk kostümlü portreler ele alınmıştır.

Lady Montagu'nün ilk portrelerinden biri oğlu Edward Wortley Montagu ve hizmetlileriyle birlikte gösterildiği Jean Baptiste Vanmour'a atfedilen resmidir (Kat.no.6). Osmanlı topraklarına Fransız elçisinin ressamı olarak gelen Jean Baptiste Vanmour burada başka ülkelerin elçilerine de hizmet vermiş, onlar için de resimler yaptığını Turquerie başlığı altında söylemiştir. Eşi Edward Wortley Montagu'nün görevi nedeniyle aynı dönemde İstanbul'da bulunan Lady Montagu'nün de ressama sipariş verenler arasında olması muhtemeldir. Söz konusu eserde Lady Montagu sadece Türk kıyafetleri içinde değil aynı zamanda bir Türk yaşantısı içinde resmedilmiştir. Lady Montagu, oğlu ve hizmetlileri ile devasa sütunların önünde, üzeri madalyonlu bir Türk halısıyla kaplı olan bir zeminin üzerinde durmaktadır. Sahnenin solunda kadın hizmetli, el ele tutuşmuş anne oğula tambur benzeri bir müzik aleti çalarken, sağda ise bir elinde

³²³ Üslubu ve sanatçısı dolayısıyla bu başlık altında değerlendirilmiş 1756 tarihli bir istisna portre bulunmaktadır.

³²⁴ Üslubu ve sanatçısı dolayısıyla bu başlık altında 1751 ve 1753 tarihli olmak üzere iki istisna portreye yer verilmiştir.

çubuk tutan erkek hizmetli diğer elindeki mektubu Lady Montagu'ye uzatmaktadır. Osmanlı topraklarında yazdığı mektuplarla Türkleri İngiltere'ye ve Avrupa'ya tanıtan Lady Montagu için resme yerleştirilmiş bu mektubun simgesel bir anlamı vardır. Ayrıca resmin arka planında İstanbul manzarasına yer verilmiştir.

Vanmour'a atfedilen bu eserde Lady Montagu'nün üzerinde görülen kıyafete daha sonraki portrelerinde yer verilmemiştir. Gösterişli duruşuna ve ayrıntılarına bakıldığında 1 Nisan 1717'de kardeşi Lady Mar'a gönderdiği mektubunda kendisine göndermek istediği resminde ayrıntılı olarak tasvir ettiği kıyafetiyle benzer olduğu anlaşılmaktadır. Ayakta ve oğlunun elini tutarak poz verdiği bu portresinde, açık renk şalvar üzerine sırma uzun entarisi ile kenarı kürklü ve altın işlemeli mavi kaftanı görülmektedir. Belindeki değerli taş kakmalı kalın altın kemeri, başında mendile iliştilmiş incileri, kolundaki altın bilezikler ve inci kolyesi kıyafetini zenginleştiren aksesuarlardandır.

Vanmour'a atfedilen söz konusu bu eserden sonra Lady Montagu'yü Türk kostümleri içinde gösteren bilinen en erken tarihli portre 1718-20 yılında Charles Jervas (1670/75-1739)'a³²⁵ aittir (Kat.no.7). Resmin tarihlendirildiği yıllar göz önüne alındığında Montagu'nün Türkiye seyahatinden henüz döndüğü anlaşılmaktadır. Mektupların yanı sıra Lady Montagu'nün İngiltere'ye getirdiği giysilerin ve Jean-Baptiste Vanmour'un gravürleri diğer İngiliz sanatçılar gibi Charles Jervas için de önemli birer kaynak niteliği taşıdığı anlaşılmıştır.³²⁶ Dolayısıyla Montagu'nün hem diğer sanatçılara yaptırdığı kendi portrelerinde hem de dönemin -benzer kostümle benzer pozda yapılmış- diğer kadın portrelerinde tüm bu kaynaklar ilham vermiştir. Jervas Montagu'yü ayaklarına kadar uzanan kırmızı uzun içlik, üzerinde tül entari, ince altın kemer ve siyah kaftan göstermiştir. Başındaki bordo kalpak, ona sarılı ve püskül şeklinde sarkan beyaz mendil ve değerli bir taş ile tutturulmuş kuş tüyü kostümü tamamlayan aksesuarlardır.

³²⁵ Charles Jervas ailesinin ilk çocuğu olarak yaklaşık 1675 yılında İrlanda'da doğmuştur. Yaklaşık 1695 yılında Sir Godfrey Kneller'den bir süre eğitim aldıktan sonra 1699 yılında -muhtemelen Paris üzerinden-Roma'ya gitmiştir. 1710'lu yıllarda döndükten sonra İngiltere'de portreleriyle ünlü bir sanatçı olmuştur. Sanatçının evi ve atölyesi 1713 yılından ölümüne kadar Londra'da Cleveland Court'ta olmuştur. Jervas 1726/27 yılında zengin bir dul olan Penelope Hume ile evlenmiştir. Charles Jervas 1739'daki ölümüne kadar pastel ve yağlı boyalarla yaptığı portreleriyle İngiltere'de ünlü bir ressamdır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Neil Jeffares. (20 July 2020). "Charles Jervas (1670-75-1739)" *Dictionary of Pastellists before 1800*. Online Edition. (Erişim tarihi: 02.04.2022) Caroline Pegum (2009). *The Artistic and Literary Career of Charles Jervas (c.1675-1739)*. University of Birmingham Unpublished Master Thesis.

³²⁶ Pegum, 2009, **a.g.k.**, 35.

Sanatçının, Lady Montagu ile neredeyse aynı pozda ve aynı kıyafetlerle yaptığı yaptığı iki portresi daha bilinmektedir: *Montagu Düşesi Lady Mary Churchill (1689-1751)* ve *Lady Jemima Grey (Lady Ashburnham) (1698-1731)*'e ait söz konusu portrelerin (Kat.no.8-9) tarihi tam olarak bilinmese de yaklaşık yıllarda olduğu tahmin edilmektedir. Sanatçının bunların dışında yine birbirine benzer yaptığı başka Türk kostümlü eserleri de bulunmaktadır: *Bridgewater Kontesi Lady Elizabeth (1710-14)* ve *Townshend Kontesi Dorothy Walpole (1718)*'e ait portrelerinde (Kat.no.10-11) ilk üç eserinden farklı olarak daha açık ve parlak renkler tercih etmiştir. Her ikisinde de modeller başlarında beyaz sarığa bir kuş tüyü takılmış olarak, uzun birere beyaz entarinin içinde parlak renkte kısa bir entariyle gösterilmişlerdir. Sanatçının önemli patronlarından biri olan Walpole ailesi üyelerinden Dorothy Walpole'u yaptığı diğer bir portresinin arka planında Türklerle özdeşleştirilmiş olan çadırlara yer verilmiştir. Jervas'nın *Lady Barbara North portresi* (Kat.no.12)'nde ise modelin giyiminde herhangi bir Türk ögesi olmamakla birlikte başında örgülerle çevrili olan bir başlık üzerinde Türk kostümlü resimlerinde gördüğümüz kuş tüyüne yer verilmiştir. Resimlerinin arka planında görülen rokoko manzaralar ise sanatçının tüm resimlerinin ortak noktasıdır.

Lady Montagu'yü Türk kostümüyle gösteren diğer bir sanatçı Sir Godfrey Kneller (1646-1723)'dir.³²⁷ Kneller 17. yüzyılın sonlarında ve 18. yüzyıl başlarında aktif olan önemli bir portre sanatçısı olmakla birlikte yüzyılın ilk akademisini 1711 yılında kurmuş kişidir.³²⁸ Sanatçının yaptığı Türk kostümlü portrelerden biri Yale Center for British Art'ta bulunan *Lady Montagu portresi*'dir (Kat.no.13). Altın rengi tonlarında bir entari ve ince bir kemerle arka plandaki renkle uyum içinde gösterilmiş olan Montagu, yarım boy ve profilden betimlenmiştir. Kısa kollu kürk benzeri kıyafeti, Lady Mar'a yazdığı mektubunda bahsi geçen kürdi olmalıdır. Son olarak başındaki mendil ve tüy aksesuarları

³²⁷ Sir Godfrey Kneller, Gottfried Kneller adı ile 1646 yılında Almanya'da doğmuş, Hollanda ve İtalya'da eğitim almıştır. Sanatçının bir İngiliz sanatçı olarak ünlenmesinin sebebi 1676'da İngiltere'ye taşınması ve burada ismini değiştirmesidir. Kneller'in sanatı İngiliz kralları tarafından da beğenilmiş, Sir Peter Lely (1618-1680)'nin ölümünden sonra Kneller saray ressamı olmuştur. Kral III. William'dan 1692 yılında şövalyelik unvanı almış, kendisi için çalıştığı son kral olan I. George ona o zamana kadar bir ressamın ulaştığı en yüksek unvan olan baronet unvanı vermiştir. Sanatçı hakkında daha fazla bilgi için bkz: Ian Chilvers (2017). *The Oxford Dictionary of Art and Artists*. Oxford University Press, pp. 726. Neil Jeffares. (2021). "Sir Godfrey Kneller" *Dictionary of Pastellists before 1800*. Online Edition. (updated 08.12.2021) <http://www.pastellists.com/Articles/KNELLER.pdf> (Erişim tarihi 02.04.2022); Piet Bakker. (2017). "Godfrey Kneller" *Leiden Collection Catalogue*. (Ed. Arthur K. Wheelock) <https://www.theleidencollection.com/artists/godfrey-kneller/> (Erişim tarihi: 02.04.2022)

³²⁸ A. C. Darlington (1990). *The Royal Academy of Arts and its anatomical teachings; with an examination of the art-anatomy practises during the eighteenth and early nineteenth century in Britain*. University of London, PhD Thesis, pp. 134

ile diğer portrelerine göre daha mütevazı bir kostümle görülmektedir. Resmin sol altına kırmızı renkte “Lady M. Wortley Montagu” yazılmıştır. Sanatçının diğer bir Türk kostümlü portresi, Dorotheum Müzayede Evi tarafından 2019 yılında satılan ve Lady Montagu portresi olduğu düşünülen eserdir (Kat.no.14). Burada tam anlamıyla bir Türk kostümünün içinde betimlenmiş olduğu anlaşılmasa da turkuaz rengi kürklü kaftan ve incilerle süslü olan saçlarının arasından çok küçük bir kısmı görülen mendili ile kayıtlara Türk kostümlü portre olarak geçmiştir.

Aynı ismi taşıyan baba-oğul iki sanatçının yaptığı iki portre de bu çalışma kapsamında saptanmış erken tarihli Lady Montagu portreleri arasındadır. Bunlardan 1718 civarına tarihlenen ilki baba Jonathan Richardson (1667-1745) tarafından yapılmıştır (Kat.no.15). Portre hem poz hem de giyim tarzı ve renkleri ile Charles Jervas tarafından yapılan 1716 tarihli Lady Montagu portresine benzemektedir. Burada arka plandaki şehir manzarasının İstanbul olduğu daha net anlaşılmaktadır. Oğul Jonathan Richardson (1694-1771) tarafından yapılmış (Kat.no.17) olan ve 1719 sonrasına tarihlenen eserde ise model aynı olmakla birlikte fondaki manzara Jervas ve baba Richardson’inkinden farklıdır. Oğul Richardson 1725 tarihli ve sağ altta “Lady Mary Wortley Montagu” notunu düştüğü diğer bir Lady Montagu portresinde de siyahi bir hizmetliyi göstermiştir (Kat.no.18). Montagu burada uzun beyaz iç entari üzerine altın rengi entarisi, taşlarla süslü kalın kemeri ve başında mendili ile elinde koyu mavi tonlarındaki kürklü kaftanıyla betimlenmiştir. Resmin arka planında solda bahçe içinde kubbeli bir yapı (muhtemelen köşk olarak inşa edilen çadır benzeri yapılardan) görülürken sağdaki fon görülemeyecek kadar karanlıktır.

Bu grupta yer verilen diğer bir eser 1725 tarihli baba Jonathan Richardson tarafından yapılmış olan *Lady Anne Cavendish* portresidir (Kat.no.16). Elihu Yale’in kızı Lady Anne, mavi entari, belinde incilerle süslü kemer ve başında -elbisesiyle aynı renkte olan- bir mendille poz vermiştir. Lady Cavendish kenarları kürklü kaftanının yalnızca bir kolunu giyerek diğer kol kısmından içinin de kürkle kaplı olduğunu gösterecek şekilde betimlenmiştir. İç mekânda devasa bir paye ve duvarlar resmin arka planını oluşturmuştur.

5.2.2. İkinci Dönem: Türk Kostümlü Portreler ve Modanın Yayılması (1725-1750)

Yüzyılın ortalarına doğru gelindiğinde -özellikle 1730 sonları ve 1740’larda- Türk kostümlü portre siparişlerinin arttığı izlenmektedir.

Bu yılların en önemli özelliği öne çıkan sanatçıların ve patronların varlığıdır. Yukarıda bahsedildiği gibi Liotard bu sanatçılardan en önemlisidir. Dilettanti Cemiyeti'nin ressamlarından George Knaption ve tarihi konuları resmetmesiyle ünlü Joseph Highmore bu konuda öne çıkan ressamlardan olmuştur. Yine diğer bazı sanatçılar da az sayıda eserleriyle bu modanın bir parçası olmuştur.

Bu dönemde soylu erkeklerin Türk kostümlü portreler yaptırdığını izlemek mümkündür. Ayrıca portrelerin patronları daha çok tüccarlar ve kulüp üyeleri arasındadır. Bu kapsamda aşağıda incelenen portreler; tüccar portreleri, kulüp üyelerinin portreleri ve soylu kadınların portreleri olarak üç başlık altında ele alınmıştır.

5.2.2.1. Tüccar Portreleri

Levant Company tüccarlarının resimlerini yaparak ünlenen isimlerden biri Andrea Soldi'dir. 1703 yılında Floransa'da doğan sanatçı, 1730'lu yıllarda yaptığı tüccar portreleri ile adını duyurmuştur. Bu yıllarda İstanbul ve Halep'teki İngiliz tüccarların portrelerindeki başarısından dolayı Londra'ya davet edilen Soldi, teklifi kabul ederek Londra'ya gitmiş ve hayatının geri kalanını Birleşik Krallık topraklarında geçirmiştir.³²⁹

Soldi tarafından yapılmış bir grup eser; Levant Company tüccarlarının Doğu Akdeniz'deki görevleri sona erdiğinde hatıra olarak yaptırdığı Türk kostümlü portrelerdendir.³³⁰ Bu grupta bahsedilecek olan dört portreden ilki sanatçıya Henry Lannoy Hunter tarafından sipariş verilmiştir (Kat.no.19). Av esnasında dinlenirken poz veren Hunter, bir Türk halısı üzerinde oturmaktadır. Kırmızı şalvarı ve neredeyse aynı renk entarisi, beyaz kuşağı ve mavi kaftanı, başındaki sarığı Türk kostümünün gerekliliklerini karşılamaktadır. Kaftanın kollarının kısa olması yaz aylarında yaptırılmış olma ihtimalini düşündürmektedir. Tüccar yarım bağdaş kurarak oturmuş ve izleyiciye sahnenin solundaki uyuyan beyaz köpeği işaret etmektedir. Bu pozisyonu görevini sadakatle yaptığı konusunu göstermek istediğini düşündürmektedir. Tüccarın hemen arkasında, elinde avladıkları hayvanları tutan sarıklı kişi ise hizmetindeki adamlardan birisi olmalıdır. Diğer hizmetlilerinin de -kıyafetlerinin tamamı görünmese de- başlarında sarık vardır. Sahnede mimari kalıntılara da yer verilmiştir.

³²⁹ J. Ingamells (1978-80). "Andrea Soldi-a check-list of his works" *The Volume of Walpole Society 1978-80*. 47, pp.1.

³³⁰ Williams, 2015, a.g.k., 56.

Andrea Soldi'nin portresini yaptığı diğer tüccarların isimleri bilinmese de benzer amaçlarla sipariş verilmiş oldukları düşünülebilir. Katalog 20'de görülen portrede de bir tüccar kırmızı şalvarı, pembe tonlarında entarisi, kenarlarına kahverengi kürk kakılmış mavi kaftanı ve kırmızı kalpağının üzerine beyaz sarığıyla bir Türk gibi giyinmiştir. Türklere benzer şekilde bıyık bırakmış olan bu tüccar, Türk halısı üzerinde, sağ elinde kahve fincanı ile gösterilmiştir. Sağ kolunun altında ipekli kumaştan bir yastık bulunmaktadır. Arkasında ağaçlar, daha geride bir dağ manzarası yer almaktadır. Soldi, diğer bir eserinde (Kat.no.21) kürklü kırmızı kadife bir kaftan giyerek poz veren modelini yarım boy ve dikine oval olarak çalışmıştır. Modelinin uzun sakal ve bıyıklarıyla Türk gibi görünmeyi önemseydiği anlaşılmaktadır. Yine Soldi'ye ait doğa manzarası önünde oturarak poz vermiş olan bir diğer tüccar portresinde de figür yine bıyıklıdır ve şalvarı, iç entarisi ve belindeki kuşağıyla Türk kostümü içinde betimlenmiştir (Kat.no.22).

Türk kostümüyle portre yaptırdığını bildiğimiz diğer bir İngiliz tüccar da John Levett'dir. Levett Osmanlı'da bulunduğu sırada Liotard'a üç portresini yaptırmıştır. Bunlardan ikisinde Tatar ve Türk kostümlü olarak yalnız, Louvre Müzesi'nde yer alan üçüncüsünde ise (Kat.no.23) ise Kırım'da Fransız konsolosluğu yapan Saverio Glavani'nin kızı Hélène Glavany ile birlikte resmedilmiştir. İkili tüm odayı kapladığı tahmin edilen bir sedirde otururken resmedilmiştir. Solda yer alan Glavany, tatarları anımsatan başlığıyla bağdaş kurmuş halde seyirciye bakarken tambur benzeri bir müzik aleti çalmaktadır. Önünde sehpa benzeri bir kutunun üzerinde altın kaplamalı bir şekerlik ve (muhtemelen) bir kandil görülmektedir. Sahnenin sağında yer alan Levett ise sağ elinde tesbih ve sol elinde çubukla Hélène Glavany'ye bakarak poz vermiştir. Levett'in bıyıkları, kürklü mavi kaftanı ve başlığının etrafındaki sarığı Türk tarzını tamamlayan özelliklerdir. Arkada ise taslak halinde bir Türk evi cephe çizimine yer verilmiştir.

5.2.2.2. Kulüp Üyelerinin Yaptırdığı Portreler

Yüzyıl ortalarına doğru artan Türk kostümlü portre siparişlerinde Divan Kulübü üyelerinin büyük etkisi olduğu görülmektedir. Daha önce bahsedildiği gibi 1744'te açılan kulübün önemli üyelerinden Bessborough Kontu William Ponsoby, Sandwich Kontu John Montagu, arkeolog Richard Pococke ve James Nelthorpe 1738-40 yılları arasında 'Grand Tour'larını gerçekleştirmiş kişilerdendir. Daha önce de bahsedildiği üzere bu ekip Paris'te İsviçreli ressam Jean Etienne Liotard ile karşılaşmış, onu İstanbul'a davet etmiş ve ona Türk kostümlü portrelerini yaptırmışlardır. William Ponsoby'nin ekibini taşıyan

yatı 'Clifton' 3 Nisan 1738'de Napoli'den ayrılarak, İzmir üzerinden Anadolu'ya ulaşmıştır.³³¹ Liotard İstanbul'da bulunduğu süre boyunca birlikte yolculuk yaptığı bu İngiliz soylularının ve daha birçok kişinin Türk kıyafetleri içinde portrelerini yapmıştır. 1742 yılında İstanbul'dan ayrılan ressam 1756 yılında memleketi Cenevre'ye yerleşene kadar Romanya, Viyana, Venedik, Frankfurt, Paris ve Londra gibi şehirleri ziyaret etmiştir. 1753-56 yılları arasında Londra'da bulunan sanatçı portreler yapmaya devam etmiştir.³³² Liotard hem yaptığı Türk kostümlü portrelerinin niceliğiyle, hem de kullandığı zengin kıyafet ve kumaş yelpazesıyla Avrupa'da Türk kostümlü portre modasının yayılmasında adeta katalizör görevi üstlenmiştir. İngiltere özelinde bakıldığında ise Lady Montagu ve Jean Baptiste Vanmour'dan sonra Turquerie modasına en büyük katkıyı sağlayan, hatta bu modayı şekillendiren isimlerden biri olmuştur.

Bu dönemde resamlara Türk kostümlü portre siparişleri veren patronlar daha çok yukarıda sözü edildiği gibi kulüp üyeleri yer almaktadır. 4. *Sandwich Kontu John Montagu (4), Bessborough Kontu William Ponsoby (3), Richard Pococke (1) James Nelthorpe (1) ve Sir Francis Dashwood (1)* söz konusu portre siparişleri veren üyeler arasındadır. Liotard İstanbul'a birlikte gittiği ve iki yıl geçirdiği -Dashwood dışındaki- bu dört kişinin Türk kostümlü portrelerini yapmıştır.

John Montagu /Lord Sandwich'in Türk kostümlü portresini yapan ilk sanatçı Jean Etienne Liotard'dır. Liotard'ın yaptığı portre 1738 tarihlidir (Kat.no.24). Bu tarih ikilinin aynı anda İstanbul'da olduğu Grand Tour yıllarına denk gelmektedir. O sırada henüz 20 yaşında olan John Montagu ayakta poz vermiş ve üzerinde kırmızı şalvar, şalvarla aynı renkte bir entari, kahverengi tonlarında kuşak ve kürkle kaplı yeşil kaftanıyla gösterilmiştir. Başındaki kalpağın etrafına beyaz bir kumaş dolanarak sarık görüntüsü verilmiştir. Bir mimari yapının içinde resmedilen John Montagu'nün arkasında doğa manzarasına yer verilmiştir.

John Montagu'nün diğer iki Türk kostümlü portresi Dilettanti Cemiyeti'nin resmi ressamı ve ilk portrecisi olan George Knapton tarafından yapılmıştır. Londra doğumlu George Knapton 3 Kasım 1715'te Jonathan Richardson'a çıraklık yapmaya başlamıştır. Beş yıl süren çıraklığın bitiminden birkaç yıl sonra -1725'te başladığı- İtalya seyahatini 1732 yılında bitirmiş, İngiltere'ye döndükten sonra daha çok pastel ve yağlıboya

³³¹ Makzume ve Kocabaşoğlu, 2003, a.g.k., 63.

³³² Usta, 2019, a.g.k., 19.

portreleriyle tanınmıştır.³³³ 1740 yılında resmi ressamı/sanatçısı olduğu Dilettanti Cemiyeti üyelerinin portrelerini yapmaya başlamıştır. Yirmi üç portreden oluşan serisine, cemiyetin önceliklerini vurgulayan ve üç mottosundan biri olan ‘*Seria ludo*’³³⁴ ismi verilmiştir.³³⁵ Sanatçıya 1750 yılında Kraliyet Koleksiyonu için bir katalog hazırlama görevi verilmiştir. 1765’te de Kral’ın sanat işleri sorumlusu (Surveyor and Keeper of King’s Pictures) olarak atanmış ve ressam Francis Cotes’u yetiştirmiştir.³³⁶

Knapton’ın John Montagu’yü resmettiği ilk portre 1739-40 yıllarına tarihlenmektedir (Kat.no.25). John Montagu Knapton’a da bir önceki resminde olduğu gibi bir mimari yapının içinde, kısmen manzara görünen bir arka planın önünde ayakta poz vermiştir. Kırmızı uzun şalvarı, mavi gömleği ve mavi tonlarındaki kuşağını kırmızı feracesiyle tamamlayan Montagu’nün başındaki beyaz sarığı üzerinde de bir kuş tüyü bulunmaktadır. Sandwich Kontu John Montagu bu resimde sol eliyle -İstanbul Boğazı olması mümkün olan- manzarayı işaret etmektedir. Resmin sağ altında bulunan yay, onun avdan dönmüş izlenimi yaratmak istediğini düşündürmektedir. Aynı sanatçı tarafından bir diğer John Montagu portresi 1745 yılında yapılmıştır (Kat.no.26). Kendisinin İstanbul’dan döndüğü ve hatta Divan Kulübü’nün de kurulmuş olduğu bu yıllarda yaptırılmış olan bu yarım boy portresinde elinde bir kadehle poz vermiştir. Kırmızı gömleğinin üzerine lacivert kaftan giymiş olan Sandwich Kontu’nun belindeki kuşağa sıkıştırılmış bir hançer sapı görülmektedir.

John Montagu’nün Türk kostümlü bir diğer portresi 1740 yılında ressam Joseph Highmore tarafından yapılmıştır (Kat.no.27). Yine benzer tarzda bir arka planda bu kez - altın minare tepelikleriyle- bir camii görülmektedir. Montagu’nün kırmızı entarisi üzerine beyaz kürklü lacivert bir kaftan ve sarığı görülmektedir. Diğer yandan Montagu’nün elini koyarak destek aldığı -ipekli iplerden yapıldığı anlaşılan bir örtüyle kaplı olan- bir masa ya da yüksek sehpa da yer alan bazı ayrıntılar da dikkat çekicidir. Masanın üzerinde altın varaklı bir defter ve defterin hemen yanında birtakım karalamalar yapılmış beyaz bir kâğıt bulunmaktadır. Resmin tarihi göz önüne alındığında Montagu’nün Grand Tour’dan henüz dönmüş olması muhtemeldir. Burada yer alan dokuma, defter gibi eşyaların oradayken

³³³ N. Jeffares (2021). “George Knapton” *Dictionary of Pastellists before 1800*. Online Edition, s.1 Son güncelleme: 25 Ekim 2021 <http://www.pastellists.com/Articles/Knapton.pdf> (Erişim tarihi: 05.03.2022)

³³⁴ Latince: Ciddi oyun

³³⁵ Redford, 2001, **a.g.k.**, 56.

³³⁶ Jeffares, 2021, **a.g.k.**, 1.

aldığı ya da kendisine hediye edilen eşyalar olması mümkündür. Aynı şekilde kağıttaki çizim karalamaların da döneminin birçok seyyahı gibi gördüğü yerler hakkında aldığı bazı notlardan olma ihtimali yüksektir. Sandwich Kontu John Montagu, Doğu seyahati gerçekleştiren İngiliz soyluları arasında -bilinen- en çok Türk kostümlü portre yaptıran kişidir. Bunun en önemli sebebi ilgisi ve merakının yanı sıra, bulunduğu ortam ve sahip olduğu imkanlar olmalıdır.

Bu dönemde portre yaptıran diğer bir kulüp üyesi *Bessborough Kontu William Ponsoby*'dir. Ponsoby de Lord Sandwich gibi hem Dilettanti Cemiyeti'nin içindeki küçük Türk grubuna dahil olmuş hem de Divan Kulübü'nün ilk üyeleri arasına girmiştir. Ponsoby'nin de ilk Türk kostümlü portresini yapan Jean Etienne Liotard'dır. Liotard'a 1738'de boydan poz veren Ponsoby (Kat.no.28), kırmızı şalvarı üzerine giydiği kırmızı uzun entarisinin beline lacivert bir kuşak bağlamış ve üzerine beyaz kürklü lacivert kaftan giymiştir. Kırmızı kalpağının üzerine sarılan beyaz kumaşla sarık görüntüsü elde etmiş olan Bessborough Kontu Ponsoby'nin de -John Montagu gibi- belindeki kuşağa hem sapı hem de kılıfı süslenmiş bir hançer yerleştirilmiştir. Bu resmin, sanatçısı bilinmeyen -Jeremiah Davison'a atfedilen- 1743-50 tarihli yarım boy bir kopyası bulunmaktadır (Kat.no.29). Söz konusu portrede orijinalinin arka planındaki görülen mimari fon yerine "Wm Earl of Bessborough" yazısına yer verilmiştir. Ponsoby'nin George Knapton tarafından 1743 yılında yapılmış olan portresinde de yine aynı giysiler ve aksesuarlar yer almaktadır (Kat.no.30). Her üç portresinde izleyiciye bakan Ponsoby Knapton'ın yaptığı portrede yüzü kendi sağına dönük, sağ eli yine o yöne doğru açık ve sol eli kalbinin üzerinde olacak şekilde resmedilmiştir. Yine resmin solunda siyah zemin üzerinde "Earl of Bessborough" yazısına yer verilmiştir.

Liotard gelecekte Divan Kulübü üyeleri arasında olacak olan James Nelthorpe ve arkeolog Richard Pococke'un da Türk kostümlü portrelerini yapmıştır. *James Nelthorpe* yarım boy portresinde (Kat.no.31) sarı entarisi, kenarlarında kahverengi kürkü olan kırmızı kaftanı ve sarılarıyla görülmektedir. Mr. Nelthorpe'un verdiği bu mütevazı pozun yanında *Richard Pococke*'un portresinin resmi zenginleştiren öğelerle dolu olduğu söylenebilir (Kat.no.32). Öncelikle resmin solundaki lahit ile arkeolog kimliğinin, sağındaki İstanbul manzarası ile ise gezgin oluşunun altını çizilmiştir. Siyah çarık üzerine giydiği şalvarı, sarı-kahverengi çizgili iç entarisi, mavi dış entarisi, kahverengi kuşağı ve kahverengi kürklü kaftanıyla gayrimüslim Osmanlı gibi giyinmiştir. Pococke'un bir eli

kemerini tutarken diğerk elinde görülen kitap, eğitimli oluşunun ve dini kimliğinin simgesi olarak öne çıkar. Liotard'ın yaptığı diğerk üç kişiden farklı olarak sakal ve bıyık bırakmış olması onun Türk gibi görünmeyi önemseydiğini göstermektedir.

Kulübün kurucu üyelerinden olan ve tüccar bir aileden gelen *Sir Francis Dashwood*, 1744-46 yılları arasında Türk kostümlü bir portre yaptırmıştır (Kat.no.33). Bu eser kulübün aktif olduğu iki yıl içerisindeki bir tarihte ve kulübün bir ritüelini yerine getirirken poz verilmiş olması yönüyle diğerk portrelerden ayrılmaktadır. Bugün ailenin özel koleksiyonunda yer alan bu resimde Dashwood üst düzey bir Osmanlı paşası gibi giyinmiş ve bir eliyle şarap dolu bir kadeh kaldırırken betimlenmiştir. Bu poz daha önce sözü edilen “kulüp üyelerinin toplantılara Türk gibi giyinerek geldikleri ve harem için kadeh kaldırdıkları” bilgisini hatırlatmaktadır. Dashwood'un bu yarım boy portresi; muhtemelen kulüp toplantılarında yeşil üzerine altın sırmalar olan, değerli taşlar işlenmiş bir entari giydiğini göstermektedir. Kadife lacivert kumaştan ve kenarları kürklü olan kaftanının yakası üzeri taşlarla süslü bir iğneyle birleştirilmiştir. Kıyafetinin zenginliği başındaki değerli taş ve tüylerle süslü sarıyıyla tamamlanmıştır. Carpentier burada modelini -Dashwood'un lakabı olan- “El Faquir Dashwood Pasha” olarak resmetmiştir.³³⁷

5.2.2.3. Diğerk Portreler: Portre Modasında İngiliz Kadınlar

Bu bölümde yukarıda yer verilen başlıkların dışında kalan Türk kostümlü kadın portreleri ele alınmış ve ressamlardan sırasıyla Joseph Highmore, George Knapton ve Jean-Etienne Liotard'ın eserlerine yer verilmiştir.

İstanbul merkezli çalışan bir tüccar olan Thomas Pelham'ın³³⁸ eşi Anneta Pelham Türk kostümlü portre siparişi veren kişiler arasındadır. Joseph Highmore'un 1720'lerde William Hoare ile birlikte yaptığı *Anneta Pelham portresi* (Kat.no.34) söz konusu portrelerinden biridir. Yaklaşık 1720'lere tarihlenen bu resminde Mrs. Pelham; yukarıda sözü edilen Türk kostümlü portrelerde benzerini görmediğimiz şekilde, oturarak ve bir kolunu koltuğun minderine yaslayarak poz vermiş, tenini gösterecek kadar ince bir kumaştan yapılmış beyaz gömleğin üzerine, çiçek desenli bir entari giymiş olarak gösterilmiştir. Entarinin üzerine giydiği lacivert kadife kumaştan olan kaftanının içi

³³⁷ Finnigan, 2019, a.g.k., 286.

³³⁸ E. A. Rothenberg (2007). “The Diligent Hand Maketh Rich” *Cultures of Selling: Perspectives on Consumption and Society Since 1700*. John Benson and Laura Ugolini. Ashgate Publishing, pp. 218.

kürkle kaplı, kenarları ise altın renkli işlemelidir. Kaftanın dirsekten itibaren açılan kollarının içinden de uzun kollu entarisinin kumaşını görmek mümkündür. Mr. Pelham'ın inci kolyesi, altın küpeleri ve değerli taşlarla süslü başlığı giysilerini tamamlayan aksesuarlarıdır. Tüm ayrıntılarla birlikte değerlendirildiğinde Mrs. Pelham eşinin varlığını ve statüsünü izleyicilere göstermektedir.

Joseph Highmore'un tarihi ve yeri saptanamamış, müzayede evleri kataloglarında yer alan imzasız bir *Lady Montagu* portresi de olduğu bilinmektedir (Kat.no.35). Kataloglara bu tanımlamayla geçen, alışılmışın dışında bir giyim tarzıyla karşımıza çıkan portrenin Lady Montagu olduğu konusunda şüphe duymak mümkündür. Eser daha önceki Lady Montagu portreleri ile karşılaştırıldığında yüz hatlarında benzerlikler olsa da -ressamın bu konulara yönelmiş olduğu- 1740-45'lerde yapılmış olduğu düşünüldüğünde bu yıllarda yaş almış Lady Montagu olabileceği konusunu şüpheli kılar. Modelin üzerinde beyaz ince bir gömlek ve uzun kollu mavi gömlek görülmektedir. Saçları ise başındaki örtüyle tamamen kapatılmış ve incilerle süslü olarak betimlenmiştir. Bileklik, inci küpeler ve ucu hilal şeklinde sonlanan kolyesi zengin aksesuarlar olarak kıyafetini tamamlanmıştır.

1740-45 yıllarına tarihlenen *Susanna Highmore* portresinde ise Joseph Highmore, Türk kostümü giyerek resim yaptırmanın artık bir moda haline geldiğini adeta belgelemiş gibidir (Kat.no.36). Sanatçı bu eserinde kendi kızını resmetmiştir. Kızın önünde -belki de kostüm diktireceği/diktirdiği bir yerde- bir kıyafet albümü/katalogu bulunmaktadır. Kız izleyiciye bakarak elindeki Türk kıyafetli madalyon bir portreyi göstermektedir. Bu dönemde oldukça yaygın olan bu portrelerin önemli bir yere sahip olduğunu belirtmek gerekir. Özellikle 1750'li yıllarda dönemin önemli madalyon portre ustalarından Gervase Spencer'ın fildişi üzerine yaptığı Türk kostümlü madalyon portreleri bilinmektedir. Bu portrelere tezin ilerleyen sayfalarında değinilecektir.

George Knapton'ın -yukarıda sözü edilen eserlerinin dışında- iki kadın portresi daha bulunmaktadır. Türk giysileri içinde resmettiği kadınlardan birincisi Carlisle Kontu Charles Howard'ın büyük kızı Elizabeth Howard'dır (Kat.no.37). Elizabeth Howard (1701-1739)'ın kıyafeti beyaz ve bedenini gösterecek kadar ince bir gömlek, yine beyaz üzerine altın renkli desenler işlenmiş entari ile kenarları beyaz kürklü olan kısa kollu lacivert kadife kumaştan bir kaftandan oluşmaktadır. Saç aksesuarı olarak; başının üst kısmını örten, entarisi ile aynı kumaştan olan bir mendil ve alın kısmında değerli taşla

tutturulmuş bir kuş tüyü yer almaktadır. Ayrıca saçında ve boynunda inci dizileri ile kulağında inci küpeler görülmektedir. Resmin tarihi tam olarak bilinmese de Howard'ın ölümünden önce, yoğunlukla Türk kostümlü portreler yaptığı 1730 sonlarında yapılmış olduğu söylenebilir.

Knapton'ın diğer kadın portresi Catherine Collingwood'a, diğer adıyla Lady (Robert) Throckmorton'a (ö.1761) aittir (Kat.no.38). Elizabeth Howard'ın portresinden farklı olarak burada tam anlamıyla bir Türk kostümü görülmemekle birlikte, altın ve değerli taşlarla işlemeli kemeri, ön kenarları kürklü kaftanı ve başındaki kuş tüyüyle yine Türk havasının sunulmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır.

Jean Etienne Liotard hem Türkiye hem de Londra'dayken birçok İngiliz'in resmini yapmıştır. Yukarıda sözü edilen tüccar ve gelecekte Divan kulübünü kuracak kişilere ait portreler sanatçının Türkiye'de iken gerçekleştirdiği eserlerdir. Bunların dışında hem Türkiye hem de Londra'da yaptığı diğer portrelere burada yer verilmiştir. İzmir'de görev yapan İngiliz Konsolosu James Cooke'un kızı, tüccar *James Frémeaux'un eşi Margaret Frémeaux* Liotard'a portresini yaptıranlardandır (Kat.no.39). 1738 tarihli bu portre Liotard'ın Türkiye'de olduğu ilk zamanlarda, hatta muhtemelen İzmir'den giriş yaptığı günlerde yaptırılmıştır. Madam Frémeaux oldukça zengin bir kıyafet içinde, yakasının birleşim yerine pembe bir gül kondurulmuş olan gömleği, turkuaz üzerine altın sarısı renginde işlemler yapılmış kaftanı ile gösterilmiştir. Kaftanın kol birleşim yerleri ve kol uçları altın rengi kumaştan püsküllerle, önü ise düğme işlevi gören küçük inci dizileriyle hareketlendirilmiştir. Başına verev bir şekilde taktığı başlığının kırmızı kumaşında da değerli taşlar ve inci dizileri görülmektedir.

Duncannon Vikontu (ve daha sonra Bessborough Kontu) William Ponsoby'nin eşi *Lady Caroline Cavendish* 1739-40 yılları arasında Liotard'a poz verenler arasındadır (Kat.no.40). Lady Cavendish'in kıyafeti Margaret Frémeaux'ta gördüğümüz gibi özgün ve zengindir. Sanatçıya ayakta poz veren Duncannon Vikontesi yakası boynuna kadar kapalı olan uzun kollu gömleğinin üzerine vücuduna tam oturan çiçek ve yaprak desenli altın rengi bir entari giymiştir. Belindeki sade kemerin yanında saç aksesuarı oldukça hareketlidir. Başında saçları ile birlikte inen ince beyaz bir kumaşa sarılı inci dizileri, çiçekler ve lacivert bir kurdele vardır. Lady Caroline Cavendish'in bu özgün kıyafetiyle yaptırdığı portresi -onun da eşiyle birlikte Doğu seyahatine çıkmış olduğunun bir göstergesi olarak- birlikte seyahatte buldukları Liotard'a yaptırılmıştır.

Yüzyıl ortalarında Avrupa’da Türk kostümlü portreleriyle bilinen/anılan Liotard 1753-56 yılları arasında Londra’dayken çok sayıda İngiliz’in portresini yapmıştır. “Sofada oturan, Türk giysili kadın” konulu eserleri bilinen portre serilerindedir. Bu portrelerin ilkinin hangi tarihte yapıldığı tam olarak bilinmese de 1750’lerde yapıldıklarını söylemek mümkündür. Bu serisinde genellikle yerdeki halı, poz verenin oturduğu minder, kitap, kişisel bakım ürünlerinin konulduğu bir sepet yaygın olan ikonografisinin önemli ayrıntılarıdır. Sanatçı kendi eşini de bu şekilde resmetmiştir.³³⁹ *Coventry Kontesi Maria Gunning* (Kat.no. 41) de 1749 yılında Liotard’a benzer şekilde bir resmini yaptırmıştır. Gunning’in üzerinde beyaz gömlek, beyaz iç entari ve beyaz üzerine küçük mavi çiçek desenleriyle -Liotard’ın eserlerinde sıkça kullandığı- bir dış entari ile görülmektedir. Bu gruptaki eserlerinde sıkça görülen madalyon tarzında iki tokayla birleşen kemer dikkat çekicidir ve Liotard sonrasında yapılmış Türk kostümlü portrelerde de sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Figürün saçları başının etrafında bir tur kumaşla dolanmış olarak aşağı sarmaktadır. Liotard’ın benzer şekilde yaptığı bir diğer isim bu modayı başlatanlardan biri olan ve Türk kostümlü portreleriyle ünlenen *Lady Montagu*’dür (Kat.no.42). Montagu -muhtemelen kendine ait olan kıyafetini giyerek- sadece dış entarisinin kesimi ve kemerde diğerleriyle benzerlik gösterecek şekilde betimlenmiş; saçının tamamını örten başlığı, dış entarisinin kumaşı ve kısa kollu kürküyle diğerlerinden farklı resmedilmiştir. Bu tarzda yapılmış eserlerden bir diğeri 1767 yılına ait George Willison tarafından yapılmış olan *Nancy Parsons portresidir* (Kat.no.93).

Liotard aynı Türk giysisiyle yarım boy portreler de yapmış, figürlerinin başında kadife kumaştan yarım bir kalpak ve kalpağa değerli bir taşla tutturulmuş kuş tüyüne yer vermiştir. *Northampton Kontesi Lady Ann Somerset* ve *Lady Catherina Hawke* portreleri buna örnektir (Kat.no.43-44).

5.2.3. Üçüncü Dönem: Royal Academy ve Çevresinde Türk Kostümlü Portre Modası

Turquerie modası kapsamında İngiltere’de Türk kostümlü portrelerin üçüncü dönemi olarak adlandırabileceğimiz dönem -öncesi ve sonrasına tarihlenen birkaç örnekle beraber- yoğunlukla 1760-80 yıllarına denk gelmektedir. Bu dönemde İngiltere’de sanat alanında önemli gelişmeler yaşanmış, 1768’de en önemli kurumlardan biri olan Royal

³³⁹ Bu resim Amsterdam’da bulunan Rijksmuseum’da SK-A-240 envanter numarası ile yer almaktadır. <https://www.rijksmuseum.nl/en/my/collections/66085--eva/liotard/objecten#/SK-A-240,0> (Erişim tarihi: 20.03.2022).

Academy kurulmuştur.³⁴⁰ Farklı arka plana sahip otuz altı sanatçının kurduğu bu akademinin akademisyenleri; ressam, heykeltıraş veya mimar, en az yirmi beş yaşında, kendi alanlarında saygın kabul edilen, Büyük Britanya’da yaşayan, Londra’daki herhangi bir sanat topluluğuna üye olmayan kişilerden olması gerektiği gibi birtakım seçme kriterlerine tabi olmuşlardır.³⁴¹

Bu bölümde incelenen sanatçıların kurucu hocası, hocası veya öğrencisinin Royal Academy’de eserlerini sergileyen ressamlardan olması nedeniyle akademi merkeze alınmıştır. Bu kapsamda Türk kostümlü portreler yapan sanatçıların çoğunun -aşağıda değinileceği üzere- kendi aralarında bir usta-çırak ilişkisi içinde oldukları anlaşılmıştır. Royal Academy dışında kalan sanatçılar için de yine akademinin varlığı önemlidir; örneğin George Romney akademiye karşı duruşuyla bilinmektedir. Akademinin kurulduğu yıllarda aktif, başarılı ve ünlü bir sanatçı olmasına rağmen üye olmamış, başvurmamış ve hatta hiçbir eserini sergilemeyerek karşı bir duruş sergilemiştir.

Bu dönemde artık Türk kıyafetleri ve aksesuarlarının gündelik hayatta kullanıma girmiş olmasıyla birlikte kimi portrelerde bütün ayrıntılara yer verilmiş, kimilerinde ise sadece bir ya da birkaç aksesuarla yetinilmiştir. Burada 8 sanatçının 49 adet Türk kostümlü portresi *Royal Academy’nin Kurucu Üyeleri, Türk Kostümlü Portre Yapan Royal Academy Sanatçıları* ve *George Romney ve Diğer Sanatçılar* başlıkları altında ele alınmıştır.

5.2.3.1. Royal Academy’nin Kurucu Üyelerinin Yaptığı Portreler

Francis Cotes

Royal Academy of Arts yüzyılın son çeyreğine girerken kurulmuş, İngiliz resim sanatı için oldukça önemli yere sahip bir oluşumdur. Bu bölümde incelenecek sanatçılar akademi kurulmadan önce de Türk kostümlü portreler yapmış kişilerdendir. Bu başlık altında ele almak yukarıda belirtildiği gibi Royal Academy’deki önem ve değerlerini değil, ülkenin en kapsamlı kraliyet akademisini kuracak yetenek ve üne sahip olan sanatçıların Türk kostümlü portreler yapmasını vurgulamakla ilişkilidir. Bu sanat

³⁴⁰ A. R. Spofford, C. Annandale (1895). *The new cabinet cyclopaedia and treasury of knowledge, a handy book of reference on all subjects and for all readers with about two thousand pictorial illustrations*. Gebbie Company, pp. 18.

³⁴¹ H. Hoock (2006). “Founders of the Royal Academy of Arts (act. 1768-1825)” *Oxford Dictionary of National Biography*, Online Edition. 25 May 2006. <https://doi.org/10.1093/ref:odnb/94593> (Erişim tarihi 07.04.2022).

ortamında yapılan portrelerin daha geniş bir kitleye hitap ettiği, etki alanlarının daha geniş olduğu düşünülebilir. Bu başlık altında sırasıyla akademinin kurucu üyeleri Francis Cotes, Sir Joshua Reynolds ve Angelica Kauffman'ın Türk kostümlü portreleri incelenmiştir.

Bu grup arasındaki en erken Türk kostümlü portre örnekleri Francis Cotes'a aittir. 1726 yılında Londra'da doğan Francis Cotes, 18. yüzyılın önemli portre ressamlarından biri olmuştur. Özellikle Kral III. George'un eşi Kraliçe Charlotte'u kucağında bebek prenses ile resmettiği 1767 tarihli resmi ona büyük ün getirmiştir.³⁴² Yağlıboyada da başarılı olan sanatçı özellikle pastel boya resimleri ile tanınmıştır.

Francis Cotes, George Knapton'ın öğrencisi olmuştur. Pastel boylarıyla tüm kıtada ünleneen Rosalba Carrera'nın resimleri üzerinden çalışan sanatçı hocalarının ötesinde bir başarı elde etmiştir. William Hogarth onun Reynolds'dan daha yetenekli bir sanatçı olduğunu belirtse de bu görüşü desteklenmemiştir. Cotes, kırk beş resmini sergilediği Anonim Sanatçılar Topluluğu (Incorporated Society of Artists)'na üye olmuş ancak daha sonra bu topluluktan ayrılmıştır. Sanatçı Royal Academy of Arts (Kraliyet Sanat Akademisi) kurucularından ve ilk akademisyenlerinden biri olmuştur. Henüz 45 yaşına girmeden, erken yaşlarında başlayan safra taşı hastalığının tedavisi amacıyla içtiği sabun tortusundan/posasından zehirlenerek 1770 yılında hayatını kaybetmiştir.³⁴³

Francis Cotes'un çoğu özel koleksiyonlarda olan resimleri için müzayede evleri katalogları oldukça önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında tespit edilebilen on sekiz Türk kostümlü portresiyle, dönemin diğer sanatçıları arasında kısa yaşam süresine rağmen en fazla Türk kostümlü portre üreten İngiliz sanatçısı olmuştur. Cotes'un tarihi bilinen ilk Türk kostümlü portresi, 1751 yılına ait imzalı *Elizabeth Gunning* (Kat.no.45) portresidir. I. Hamilton Barones'i Elizabeth Campbell'i yarım boy gösterdiği bu eserinde modelin üzerinde turkuaz kaftan ile mavi ve altın tonlarında bir entari görülmektedir.

Francis Eyre'in eşi Lady Mary Radcliffe portresi (Kat.no.46) de 1755 tarihiyle sanatçının ilk Türk kostümlü portreleri arasındadır. Yarım boy portrede Lady Radcliffe'in

³⁴² J. R. Hobbes (1849). *The Picture Collector's Manual: Being a Dictionary of Painters, Containing Fifteen Hundred More Names Than in Any Other Work*. II, London: T. W. Boone, pp.66.

³⁴³ C. Welch (1887). *Dictionary of National Biography*. XII, New York: Macmillan and Co-London: Smith, Elder & Co, s. 281; M. Pilkington (1824). *A General Dictionary of Painters*. I, London: Thomas M'Lean, pp. 236.

kırmızı ve mavi renkli ve üzeri altın sırmalarla işlenmiş zengin bir entari giydiği görülmektedir. Üzerinde kısa kollu ve kürklü bir kaftan ile belinde -entarisıyla aynı tonlarda olan bir kumaştan yapılmış olan- kuşağıyla betimlenmiştir. Saç aksesuarı inci dizileri, ince ipekli kumaş ve kuş tüyü ile oldukça gösterişli bir portredir.

Lady Elizabeth Campbell de 1762 tarihli portresinde -önceki iki portresinden farklı fakat bundan sonraki portrelerinde sıkça göreceğimiz şekilde- ayakta klasik bir rokoko manzarasının önünde, bir sütun yastığının yanında poz vermiştir (Kat.no.47). Campbell uzun kollu beyaz bir iç entarinin üzerine sarı renk ve kenarları işlemeli dış entarisıyla görülmektedir. Yaka ve kolları işlemeli gece mavisi kaftanı, aynı renkteki kuşağı ve inci süslemeleriyle Türk kostümü tamamlanmıştır.

Sanatçının 1765 tarihli bir portresinde (Kat.no.48) kimliği bilinmeyen model bir perde önünde yarım boy poz vermiştir. Bu portrede modeli incilerle süslenmiş sarı entarili, kenarları kahverengi kürklü lacivert kaftanı ve kaftanı ile aynı renk kumaştan saç aksesuarıyla görülmektedir. İnci küpeleri ve saçındaki inciler, Türk kostümünü tamamlayan diğer aksesuarlarıdır.

Weldgrave Kontesi, Gloucester ve Edinburg Düşesi Maria Walpole (Kat.no.49) da bu dönem Türk kostümlü portre yaptıran İngiliz soylularındandır. Poz verirken giydiği kostümü; entarisinin sarı, kaftanının ve kuşağının yavruağzı olmasıyla çok benzer olan Elizabeth Campbell (Kat.no.46) portresinden ayrılmaktadır. Maria Walpole elinde tuttuğu gitar benzeri müzik aletiyle Türk kadınlarının enstrüman çalmadaki yeteneğine atıfta bulunuyor olmalıdır.

National Trust Collection'da bulunan *Rhoda Delaval, Lady Astley* portresinin katalog bilgilerinde çerçevesinde Francis Cotes tarafından 1768 yılında yapıldığı bilinmektedir (Kat.no.50). Bu resim Liotard portrelerinde görülen kıyafetlerin aynen yapılmaya devam edildiğini göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Cotes'a ayakta poz veren Lady Astley, ince ipekli gömleğinin üzerine göğüs kısmında kahverengi şeritlerle birleşen, uzun beyaz ipek bir entari giymiştir. Beline taktığı madalyon şeklinde tokalı altın kemerinden dizlerine kadar beyaz üzerine altın işlemeli etekliği sarkmaktadır.

Kenarları kahverengi kürklü, lacivert kadife kumaştan uzun kollu kaftanı ve incilerle süslü kalpak benzeri başlığı ile kostümü tamamlanmıştır.

Elizabeth Campbell portresi gibi *Wrotham'lı Mrs. William Colquhoun* da rokoko manzaranın önünde, bir altlığa yaslanmış olarak diğer Cotes portrelerindeki gibi poz vermiştir (Kat.no.51). Francis Cotes'un bazı resimlerinde Türk kostümü ile Antik Yunan kostümleri oldukça benzerdir. Bu durumlarda, gömlek ve üzerindeki entarinin kesimi, belindeki kuşağın kalınlığı ve Mrs. William Colquhoun'un özellikle görmemizi istediği üzere çift kat entari ile kapalı ayakkabıları Türk kostümlerini Antik Yunan kostümlerinden ayırt etmek için portrelerde görülen dikkat edilen noktalaradır.

1760 sonlarına tarihlenen *Lucy Ann Byron*'ın yarım boy portresinde (Kat.no.52) de Francis Cotes portrelerinde sıklıkla görülen gömlek ve entari üzerinde içi kürklü dışı ipekten olan turkuaz bir şal görmekteyiz. Sanatçının *Elizabeth Burdett* portresinde (Kat.no.53) de Elizabeth Campbell ve Lady Mary Racliffe portrelerine benzer bir ikonografi kullanılmıştır. Tarihi bilinmeyen bu portrenin de sanatçının erken dönemlerinde, 1750'lerde yapılmış olma ihtimali yüksektir. Altın sarısı entari üzerine işlenmiş çiçek desenleri, Turkuaz renkli kaftanı ve onunla uyumlu olan kuşağı, kostümünü oldukça zengin göstermektedir.

Shipbrook Kontesi Mrs. Alice Vernon, 1770 tarihinde Francis Cotes'a yaptırdığı portresinde (Kat.no.54) beyaz gömleğinin üzerine zemin rengi beyaz olan altın renkli desenli bir entarisiyle görülmektedir. Kürklü turkuaz kaftanı, turkuaz kuşağı ve aynı renkteki saç aksesuarı kontesin Türk kostümünü oluşturmaktadır. Mrs. Alice Vernon elinde tuttuğu ud benzeri müzik aletiyle poz vererek tıpkı Maria Walpole (Kat.no.49) gibi Türk kadınlarının bu konudaki yeteneklerine ve alışkanlıklarına atıf yapmaktadır. *Catherine Fleming, Lady Leicester*'in Cotes'a verdiği poz ise diğer kadınlardan biraz farklıdır. Resimde oturan ve bir bacağını diğer bacağının üzerine atan Lady Leicester (Kat.no.55) entarisi, pabuçları, kaftanı ve kuşağıyla Türk kıyafetleri içindeyken form olarak belindeki kuşağa benzeyen beyaz bir kumaşı başına sarmıştır. Bu haliyle türban görüntüsü yaratılmak istenmiş olmalıdır.

Mrs. Myddleton, Lady Elizabeth Rushout da Cotes'a portresini yaptıranlar arasındadır (Kat.no.56). Lady Rushout ayakta ve bir sütunun yastığına yaslanarak poz vermiştir. Bu pozu için kenarları kahverengi işlemeli turkuaz bir entari, kürklü kahverengi

kaftan ve üzeri değerli taşlarla süslü kahverengi bir kemer takmıştır. Üzeri değerli taşlar ve tüylerle süslü beyaz başlığını elinde tutmaktadır. Sanatçı *Susan Murray*'i resmettiği (Kat.no.57) portresini ise yarım boy, dikine oval şekilde hazırlamıştır. Lady Murray açık pembe tonlarında entarisinin üzerine kürklü siyah kaftan giymiş ve siyah kuşak takmıştır. Kaftanı ve kuşağıyla aynı renkte olan bir kumaş ve inci dizileriyle saç aksesuarını tamamlamıştır.

Lady Elizabeth Lee (Kat.no.58) ve *Sheffield Kontesi Abigail Holroyd* (Kat.no.59) portrelerinde modeller daha önce Cotes tarafından yapılmış örneklerdeki gibi (Bakınız Kat.no.50, 51, 56) açık havada bir manzara önünde ayakta ve yanlarına yaslanarak poz vermişlerdir. Her ikisi de kaftan giymezken Elizabeth Lee açık turkuaz tonlarında entari üzerine açık sarı bir kuşak, Abigail Holroyd ise koyu turkuaz entari üzerine altın sarısı bir kuşak bağlamıştır.

Lady Fortescue (Kat.no.60) ve *Miss Anne Dutton* (Kat.no.61) portreleri oturarak ve ilki sol diğeri sağ dirseği üzerine yaslanarak poz vermişlerdir. Her ikisinin kıyafetinin de oldukça sade ve açık renklerde olduğunu söylemek mümkündür. Bellerinde turkuaz renkli kuşaklar sayesinde Türk kostümlü portreler olarak değerlendirmek mümkün olmaktadır. Lady Fortescue kapalı alanda bir perdenin önünde, Miss Anne Dutton arka planda rokoko bir manzarayla resmedilmiştir.

Mary Dering (Kat.no.62) yaka kısımları altın renkli işlemeli turkuaz tonlarında bir entari ile kol ve yaka kısımları altın işlemeli beyaz ince/yazlık bir kaftan giymiştir. Elindeki ayna ile Türk kadınlarının güzelliğe düşkünlüklerine ve/veya Liotard'ın kadın portrelerine eklemeye özen gösterdiği kişisel bir eşya olarak aynaya işaret ediyor olmalıdır.

Sir Joshua Reynolds

18. yüzyıl ortalarından sonun kadar İngiliz sanatına neredeyse egemen olan ve Royal Academy of Arts'ın ilk ve kurucu üyelerinden sanatçı Sir Joshua Reynolds, Samuel Reynolds ve Theophila Potter'ın çocuğu olarak 16 Temmuz 1723'te Devonshire'da dünyaya gelmiş ve ilkokulu burada okumuştur.³⁴⁴

³⁴⁴ M. F. Sweetser. (1878). *Sir Joshua Reynolds*. Wentworth Press, pp.9; Sir Joshua Reynolds, Edmond Malone (1797). *The Works of Sir Joshua Reynolds, Knight: Containing His Discourses, Idlers, A Journey*

1740 yılında on yedi yaşındayken Jonathan Richardson'ın öğrencisi ve damadı olan geleneksel portre ressamı Thomas Hudson'ın yanında çıraklık yapmaya başlamıştır. Eğitiminden sonra 1744 ve 1746 yılları arasında iki yıl Londra'da bulunmuş, bu sürede eski sanat ustaları hakkında bilgi edinmiştir. Sanatçı 1753 yılında Londra'ya temelli taşınmış ve hayatının sonuna değin burada yaşamıştır.³⁴⁵ 1760lara geldiğinde sanatında kendi tarzını bulan sanatçı (Eskiden Turk's Head isminde olan) Literary Club ve Dilettanti Cemiyeti'nin önemli üyelerinden olmuştur.³⁴⁶ Reynolds'un sanatı kral tarafından her zaman takdir görmüştür. Kralın 2 ve 22 Eylül 1761'de gerçekleşen düğünlerinde Reynolds sanatçı olarak görev almış ve birçok kişinin portresini yapmıştır.³⁴⁷ Allan Ramsay'nin ölümünden sonra Reynolds Kral III. George'un ressamlığına atanmıştır.³⁴⁸

Sanatçının kronolojik olarak sözü edilecek olan ilk Türk kostümlü eseri *Giuseppe Marchi*'dir. Bu eser Sir Joshua Reynolds'un ilk öğrencisinin portresidir. Roma'dan Londra'ya davet ettiği bu İtalyan ressam onun portrelerinde, özellikle de kumaşlarda çalışmıştır. Ölümüne kadar Joshua Reynolds ile birlikte çalışan Marchi'nin Türk kıyafetleri içinde görüldüğü bu resim (Kat.no.63) onun Roma'dan Londra'ya ilk kez gelişinden çok kısa bir süre sonra yapılmış olmalıdır.³⁴⁹

Grace Pelham Watson, Lady Sondes (Kat.no.64) de sanatçıya ait tespit edilen Türk kostümlü bir portredir. Oval hazırlanmış yarım boy portrede model, üzeri sarı desenli beyaz entarisinin üzerine pembe tonlarında bir kaftan giymiş ve beline sarı püskülleri olan pembe bir kuşak bağlamıştır. Lady Sondes'in saçları örgüler halinde omzuna düşerken inci dizileri de saç aksesuarını tamamlamıştır.

Lady Elizabeth Amherst Sir Joshua Reynolds tarafından yapılan 1767 tarihli yarım boy portresinde (Kat.no.65) ayakta poz vermiştir. Kostümünü; beyaz gömleğinin üzerindeki beyaz uzun kollu entari, kürklü pembe kaftan ve kaftanla aynı renk kuşak

to Flanders and Holland, and His Commentary on du Fresnoy's Art of Painting. T. Cadell and W. Davies I, pp. iii; Pilkington, 1824, **a.g.k.**, 234.

³⁴⁵ John Woodward. Joshua Reynolds, Britannica Online Encyclopedia. <https://www.britannica.com/biography/Joshua-Reynolds> (Erişim tarihi 05.04.2022).

³⁴⁶ James Northcote. (1819). *The Life of Sir Joshua Reynolds: Comprising Original Anecdotes of Many Distinguished Persons, His Contemporaries; and a Brief Analysis of His Discourses*, II, London: Henry Colburn, pp.1.

³⁴⁷ Sir Claude Philips. (1894). *Sir Joshua Reynolds*. New York: Charles Scribner's Sons, pp.70.

³⁴⁸ Sweetser. (1878). *Sir Joshua Reynolds*. Boston: Houghton, Osgood and Company, pp. 138-139.

³⁴⁹ J. Northcote, 1818, **a.g.k.**, s. 57-58.

oluşturmaktadır. Ayrıca saçındaki kumaş şeritler ve inci dizileri kostümünün tamamlayıcı parçaları olmuştur.

Sanatçının *Türk Maskeli Balo Kostümüyle Mrs. Trecothick'in Portresi* (Kat.no.66) -Giuseppe Marchi portresi gibi- katalog bilgilerinde Türk kostümlü portre olarak geçen nadir eserlerindedir. 1770-71 tarihlerinde tamamlanan bu eseri için, 27 Kasım 1771 ve 6 Mart 1775'te ilki 75 ikincisi 78 ginelik olmak üzere iki taksitle ödeme yapılmıştır.³⁵⁰ Açık havada manzara önünde poz veren Trecothick'in Türk maskeli balo kıyafetlerini beyaz uzun bir entari, belinde kırmızı kuşak, kırmızı pabuçlar ve kürklü kırmızı kaftan oluşturmaktadır. Örgülü saçları başının etrafına sarılmış, elbisesinin göğüs kısmına da üzerinde yapraklar olan küçük bir dal yerleştirilmiştir.

Mrs. Richard Paul Jodrell portresi (Kat.no.67) sanatçının dikine oval şekilde tasarladığı portrelerinden biridir. Burada Mrs. Jodrell beyaz/krem tonlarında bir entari ve üzerine aynı renkte kürklü bir kaftan giymiş, turkuaz renkte bir kuşak takmıştır. Başında altın rengi şeritlerle süslenmiş oldukça hacimli olan bir sarık görülmektedir. Örgü halinde omzuna dökülen saçları kuşağıyla aynı renkteki kumaş aksesuar ve inci dizileri ile süslenmiştir.

Sanatçının önemli portrelerinden biri de *Gloucester ve Edinburg Düşesi Maria Walpole*'ün Türk kostümlü portresidir (Kat.no.68). Mrs. Walpole manzara önünde oturarak ve bir mimari sütunun yastığına/kaidesine yaslanarak teatral bir poz vermiştir. Modelin kıyafetini oluşturan iki ana parça kahve tonlarındaki iç ve dış entarisi ile belindeki kuşaktır. Maria Walpole portresiyle çok benzer bir poz *Lady Louisa Conolly* portresinde (Kat.no.69) de görülmektedir. Burada model beyaz entari üzerine kürklü kahverengi bir kaftan giymiş ve kırmızı tonlarında bir kuşak bağlamıştır. Lady Conolly'nin örgülü saçları inci dizileri ile süslenmiştir.

Sir Joshua Reynolds çocukları ile poz veren kadınların resimlerini de yapmıştır. *Mrs. Jelf Powis ve kızının portresi* (Kat.no.70) bunlardan biridir. Cotes ve Reynolds portrelerinde klasikleştiğini söyleyebileceğimiz doğa manzarası önünde ve antik bir amfora yanında poz veren ikiliden anne beyaz entari üzerine pembe bir kaftan giymiş ve beline altın rengi bir kuşak bağlamıştır. Kızında ise annesinin kaftanı ile aynı renk iç

³⁵⁰ W. Cotton. (1859). *Sir Joshua Reynolds' Notes and Observations on Pictures*. London: John Russell Smith, pp. 102-103.

entari ve başındaki sarık dikkat çekicidir. Sarık beyaz kumaştan yapılmış, üzerinde kırmızı bir kuş tüyü ile süslenmiştir. Sanatçının klasik, manzara önündeki bir diğer anne-çocuk portresi ise *Hester Thrale ve kızı Hester'in portresidir* (Kat.no.71). Yakl. 1777 tarihinde yapılmış portrede annenin Doğulu kıyafetler giydiği görülmektedir. Yaka, kol ve etekleri altın rengi desenlerle işlenmiş krem tonlarında uzun kollu bir üst entari giyen Mrs. Thrale beline altın rengi işlemeli kırmızı bir kuşak bağlamıştır. Anne Hester'in saçları inci dizileriyle süslenmiştir. Son olarak çocukları ile birlikte resmedilmiş portre *Lady Williams Wynn'a* aittir (Kat.no.72). Bu portrede de sadece anne Doğulu kıyafetler giymiştir. Yerdeki halının üzerine oturan ve bir mindere yaslanan anne Wynn Liotard'ın "Sofada Okuyan Kadın" (Uffizi Galeri'de bulunan Maria Adelaide portresi) eserindeki gibi resmedilmiştir.³⁵¹

Reynolds'un *Lady Elizabeth Kerr* (Kat.no.73), *Lady Marchesa Castiglione* olduğu düşünülen (Kat.no.76) ve kim olduğu kesin olarak bilinmeyen (Kat.no.77) üç portresi de modellerin pozu, arka planı ve -sadece renk farklarıyla birbirinden ayrılan-kostümleri ile oldukça benzerdir. Bunlar dışında kalan iki kadın portresi ise *Mrs. Baldwin* (Kat.no.74) ve *Nancy Parsons* (Kat.no.75) portreleridir. Mrs. Baldwin, özellikle başındaki sarığıyla Hint kostümünü hatırlatsa da sahnenin tasarımı, üzerindeki giysiler ve modelin oturuşu ile Liotard'ın başlattığı Türk kostümlü portre tarzını/temasını devam ettirir niteliktedir. İzmir'de doğan ve bir İngiliz tüccarın kızı olan Mrs. Baldwin'in Türk kostümü zorlama/yapmacık bulunmuştur. Bu portrede Baldwin "egzotik" tarafını ön plana çıkararak dikkat çekmek istemiş olmalıdır.³⁵² Diğer yandan doğu masallarının sıkça okunduğu bir dönemin edebi kültürüyle de ilişkili olma ihtimali vardır.

Nancy Parsons'ın hangisi daha erken tarihli olduğu bilinmemekle birlikte hem Sir Joshua Reynolds (Kat.no.75) hem de İskoç ressam George Willison (Kat.no.93) tarafından Doğulu giysiler içinde portreleri yapılmıştır. Buradaki gibi giysiler Anadolu ve Orta Doğu'nun tarzını yansıtmaktadır ki -özellikle toplumun yüksek rütbeli kesiminden- pek çok kişi bu tarz giysilerle portresini yaptırmıştır. Bir süre sonra bu tür giysiler; türban, devekuşu gibi bazı öğelerle birlikte gündelik hayattaki giyimlere de yansımıştır. Bazı araştırmalarda Parsons'ın bu şekilde birden fazla portre yaptırması, bir sonraki yüzyılda daha çok belirginleşecek harem kadını temasıyla kendisinin Grafton Dükü ve Dorset

³⁵¹ Portre için bkz. <http://catalogo.uffizi.it/it/29/ricerca/detailiccd/1396732/> (Erişim tarihi: 25.03.2022).

³⁵² H. Southern (2020). *Sir Joshua Reynolds's Mrs. Nesbitt as Circe (1781): Fashioning Reputations*. American University, Master Thesis, pp. 32.

Dükü gibi isimlerin resmi metresi olmasıyla örtüşmesinden kaynaklandığı şeklinde değerlendirilmiştir.³⁵³

Angelica Kauffman (1741-1807)

Bu alt başlıkta incelenecek son sanatçı Angelica Kauffman'dır. Royal Academy kurucu üyelerinden olan Angelica Kauffman, İsviçre'nin Graubünden Kantonunun başkenti Chur kentinde 1741 yılında dünyaya gelmiştir. Babası Johann Joseph Kauffman da bir sanatçıdır. Erken yaşlarına denk gelen 1752 yılında ailesiyle birlikte İtalya'da Lombardiya Bölgesi'ne bağlı Como'ya taşınmış, burada iyi bir resim eğitiminin yanı sıra edebiyat ve müzik alanında da kendini geliştirmiştir. Hatta genç Angelica'nın müzik ve resim yeteneğinden hangisine eğileceği konusunda kararsız kaldığı bir dönem olmuştur.³⁵⁴ 1754'te annesinin ölümü ve babasının kendi memleketine dönmesi üzerine burada amcasının evinde kalarak sanat alanında gelişimine devam etmiştir. Bu dönemde ilk kez bir freskoda On İki Havari figürlerini boyamıştır. Bu işi tamamladıktan sonra Milano'ya ve oradan da Floransa'ya giden sanatçı Cardinal de Roth tarafından portre yapmak üzere Constanza'ya çağırılmıştır. Kauffman Floransa ve Roma'da sanat etkinliklerinde bulunmuş, Johann Joachim Winckelmann ile tanışmış, ömür boyu sürecek arkadaşlıklarını kurmuştur.³⁵⁵ Bu sürede Winckelmann'ın da bir portresini yapmıştır.³⁵⁶ Roma, Bolonya ve Venedik'teki eğitim ve kazandığı deneyimden sonra Napoli'de bir yıl kalmış, bu sırada soylu İngiliz aileleriyle tanışarak resim siparişleri almıştır. 15 Haziran 1766'da Londra'ya ulaşan sanatçı,³⁵⁷ Sir Joshua Reynolds ile arkadaş olmuştur. Onun bireysel yardımını sayesinde akademi çevresine dahil olmuş ve Royal Academy of Arts'ın kurucu üyelerinden -yalnızca iki kadın üyesinden- biri olmuştur.³⁵⁸

Tez kapsamında Kauffman'ın beş Türk kostümlü portresi tespit edilmiştir. Sanatçının Türk kostümlü portrelerinin bu sayıdan fazla olduğu düşünülmektedir. Ancak

³⁵³ P. Knight. (2011). "All the men admired her, many of the women envied her": *The Role of Dress in Portraits of Eighteenth-Century British Courtesans, 1751-1790*. Stockholm University, Master Thesis, pp. 51.

³⁵⁴ Sanatçının bu konu ile ilgili 1794 tarihli bir otoportresi bulunmaktadır. Bu portre için bkz.: <https://www.nationaltrustcollections.org.uk/object/960079> (Erişim tarihi: 26.03.2022).

³⁵⁵ E. F. Ellet. (1859). *Women Artists in All Ages and Centuries*. Harper&Brothers, pp. 121-127; J. Johnson (1862). *Clever Girls of Our Time, by the Author of Heroines of Our Time*. London: Darton and Hodge, pp. 113-118.

³⁵⁶Bu portre için bakınız: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Johann_Joachim_Winckelmann_\(Angelika_Kaufmann\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Johann_Joachim_Winckelmann_(Angelika_Kaufmann).jpg)

³⁵⁷ F. A. Gerard (1893). *Angelica Kauffman A Biography*. New York: MAcmillan & Co, pp. 40.

³⁵⁸ Ellet, 1859, **a.g.k.**, 128.

bu eserlere ulaşamamıştır. Sanatçının Türk kostümlü portrelerini Londra'da ikamet ettiği sırada yapmıştır. Bunlardan ilki *Lady Hervey* olduğu tahmin edilen 1770 tarihli portredir (Kat.no. 78). Yarım boy dikey oval şekilde hazırlanan eserde model beyaz ince gömleğinin üzerine yakası altın rengi şerit halinde süslenmiş entari, onun üzerinde yine aynı renk ve kenarları yine altın renginde şerit halinde süslenmiş bir kaftan ve kaftanın üzerinde ince bir şalla görülmektedir. Modelin belinde altın rengi bir kuşak ve başında - elbisesiyle aynı kumaştan olan- bir sarık görülmektedir.

Kauffman'ın diğer bir yarım boy portresi de 1771-74 yılına tarihlenen ismi bilinmeyen bir kadın portresidir (Kat.no.79). Bu portrede daha renkli giyinen modeli bir öncekinin aksine izleyiciye bakmamaktadır. Model tenini gösterecek kadar ince beyaz bir gömlek üzerine, kenarları altın şeritle geçilmiş pembe entari ile kol ve yakaları altın sırmalarla saç örgüsü şeklinde işlenmiş lacivert kısa kollu kaftan giymiştir. Başındaki altın renkli işlemeli yeşil -sarı görünümü verilmiş- mendil omzuna dökülmektedir. Bu resimde de yine e tül bir şal dikkati çekmektedir.

Sanatçı *Minerva büstüyle otoportre*'sinde (Kat.no.80) kendisini mütevazı bir Türk kostümü içinde resmetmiştir. Francis Cotes ve Sir Joshua Reynolds'da görülen klasik döneme ait bir mimari kalıntı ya da plastiğin yanında Türk kostümüyle portre yapma teması burada bir adım öteye taşınmış, Türk kostümlü portreler ile klasik dönem canlandırması biraz daha birbirine yakınlaştırılmıştır. Neoklasik tarzda yaptığı resimlerle ünlü olan sanatçı bu ilgisini/uzmanlığını Turquerie modasına yansıtmıştır. Kauffman *Minerva (Athena) büstüyle* yaptığı bu otoportresinde önceki modellerinde görülen bir tarzda altın rengi işlemeli beyaz entarisi üzerine kenarları kürklü, kahverengi ipek bir kaftan giymiştir. Saçındaki beyaz mendil ile Türk kostümünü tamamlayan sanatçı, elinde defter ve kalemle poz vermiştir.

Kauffman'ın daha erken tarihli portrelerde görülen bir türde de Türk kostümlü portresi bulunmaktadır: *Mary Walsh, Mrs. Ralph Clavering* adlı eserinde (Kat.no.81) oturarak poz veren model Lady Walsh yaka ve kenarları altın renkle işlenmiş beyaz entarisinin üzerine değerli taşlar kakılmış altın kemer takmıştır. Kenarları kürklü altın sarısı kaftanıyla zengin bir görünüm elde edilen kıyafeti modelin başındaki inci taneleri, beyaz mendil ve kuş tüyüyle tamamlanmıştır.

Kauffman'ın burada sözü edilecek son eseri bir grup portresidir. *Derby Kontesi Lady Elizabeth Smith-Stanley*'in bebeği Edward ve üvey kız kardeşi ile resmedildiği söz konusu eserinde (Kat.no.82) Derby Kontesi Türk kostümlü olarak gösterilmiştir. Lady Hervey'in 1770 tarihli portresinde (Kat.no.78) giydiğine benzer bir kostüm içinde görülen modeli bir manzaranın önünde oturarak poz vermiştir.

5.2.3.2. Türk Kostümlü Portre Yapan Royal Academy Sanatçıları

Türk kostümlü portre yaptırma modasına birer örnekle dahil olan Royal Academy ressamı da bulunmaktadır. Ele alınacak resimlerinin kronolojik sırasıyla Johann Zoffany (1733-1810), Daniel Gardner (1750-1805) ve Matthew William Peters (1742-1814) bu bölümde incelenecek sanatçılardandır.

Johann Zoffany (1733-1810) 1733 yılında Frankfurt'ta dünyaya gelmiştir. Tarihleri tam olarak bilinmese de genç bir delikanlı iken Almanya'dan ayrılmış ve Roma'da bir sanat tutkunu olarak on iki yıl geçirmiştir. Almanya'ya kısa bir ziyaretten sonra 1761 yılında Londra'ya gitmiştir.³⁵⁹ 1768'de Royal Academy kurulduğunda Johann Zoffany de üye olarak seçilmiştir. 1772 yılında akademinin otuz dört erkek ve iki kadın kurucu üyesini grup portresi olarak resmetmiştir.³⁶⁰ Ona İngiltere'deki ününü getiren eserlerden biri de *Kral III. George'un eşi Kraliçe Charlotte ve iki büyük oğlunu* resmettiği işidir (Kat.no.83). 1765 yılına tarihlenen bu resmini sarayın bahçe katındaki dairelerinden birinde yaptığı düşünülmektedir. Kraliçe Charlotte ilk oğlu Galler Prensi George ve ikinci oğlu York Dükü Frederick ile resmini yaptırmıştır. Galler Prensi Yunan mitolojisinden Telemachus gibi giydirilmişken York Dükü Türk kıyafetleri içinde betimlenmiştir. Resmin solunda boş sandalyenin üzerindeki trompet ve sancak, orada bulunmayan Kralın gücünü ve ağırlığının sembolüdür. İngiliz kraliyetinin varisleri, doğunun ve batının iki önemli ve köklü ulusunu temsil etmektedir. Annelerinin İngiliz kraliyet elbiseleri içinde olmasıyla Aydınlanma Çağı'nı yaşayan İngiltere'nin/Britanya'nın Doğu ve Batıyı kucaklıyor olması/onlara hâkim olması sembolize edilmiştir.³⁶¹

³⁵⁹ W. H. Carey (1882). *The Good Old Days of Honorable John Company*. Argus Press, pp. 240.

³⁶⁰ <https://www.rct.uk/collection/400747/the-academicians-of-the-royal-academy> (Erişim tarihi: 22.03.2022)

³⁶¹ Bkz. <https://www.rct.uk/collection/400146/queen-charlotte-1744-1818-with-her-two-eldest-sons> (Erişim tarihi: 31.03.2021)

Bu dönemde Türk kostümlü portre yapan bir diğer Royal Academy sanatçısı Daniel Gardner'dır. İngiliz sanatçı Daniel Gardner 1750-1805 yılları arasında yaşamıştır. İlkokuldan sonra George Romney (1734-1802)'den resim eğitimi alan sanatçı 1760 sonlarında ya da Royal Academy'ye başladığı yıl olan 1770'te Londra'ya taşınmıştır. Orada Benjamin West ve Johann Zoffany ile birlikte çalıştığı düşünülmektedir. Bir çıplak model çalışması sayesinde döneminde gümüş madalya ile ödüllendirilen nadir öğrencilerden biri olmuştur. Bir dönem de Sir Joshua Reynolds'un atölyesinde başarılı bir asistan olarak çalışmıştır. Pastel ve guvaş boya üzerine nerede ve kim tarafından eğitildiği tam olarak bilinmemektedir. Eserlerine tarih ve imza atmayan sanatçı, teknikleri konusunda da paylaşımcı olmamıştır. Çok fazla yağlı boya eseri bulunmamakla birlikte çok sayıda guvaş ve pastel tam boy tekli portreler ya da aile portreleri yapmıştır. Karaciğer hastalığı nedeniyle 1805 yılında Londra'da vefat etmiştir.³⁶²

Bu dönemde kimi portrelerde Türk ya da Doğulu kostümleri bir bütün halinde değil, sadece kıyafete eklenen bir kuşak, kaftan ya da baştaki herhangi bir aksesuar ile de yansıtılmıştır. Daniel Gardner'ın *Üç Çocuğu ile Birlikte Lady Roshout portresi* de bunlardan biridir (Kat.no.84). 1775-1797 yıllarında Worcestershire 5. Baroneti John Rushout ile evlenen Rebecca Bowles, bu evliliğinden doğan iki kız ve bir erkek çocuğu ile poz vermiştir. Lady Rushout bir elinde tuttuğu üzümle doğurganlığını vurgularken diğer eliyle 3-4 yaşlarındaki oğlunu işaret etmektedir.

Bu başlık altında değerlendirilecek son ressam olan Matthew William Peters, İngiliz kilisesinin Royal Academy'ye girme ayrıcalığına sahip olmuş tek rahibidir. Peters 1742'de Wight Adası'na bağlı Freshwater'da dünyaya gelmiştir. Esasen İngiliz olan ve bilinmeyen bir tarihte İrlanda'ya göçen ailesi, Williams'ın doğumundan bir sene sonra yeniden İrlanda'ya taşınmıştır. Sanatçı ilk eğitimini burada, kiliseye bağlı bir okulda almıştır. Yetenekleri doğrultusunda tasarım okuluna devam eden Peters, burada Royal Dublin Society'nin önemli üyelerinden Francis Robert West'in öğrencisi olmuştur. Bir süre bu okulda eğitim gören genç William, Thomas Hudson'ın öğrencisi olarak Londra'ya gönderilmiştir.³⁶³ Öncesinde resimlerini sergileme olanağı bulduğu Royal Academy'nin, 1778'de üyesi olmuş ve burada çok sayıda eseri sergilenmiştir. Edward

³⁶² K. Baetjer and M. Shelley_(2011). *Pastel Portraits: Images of 18th-century Europe*. Metropolitan Museum of Art, pp. 50.

³⁶³ L. V. Manners (1913). *Matthew William Peters*. London: The Connoisseur, pp. 1-2.

Wortley Montagu'nun 1775 tarihli portresi (Kat.no. 85) 1776 yılında “*Arap Prensi giysisiyle Mr. Wortley Montagu*” başlığıyla Royal Academy’de sergilenmiştir.³⁶⁴ Her ne kadar bu başlık kullanılmış olsa da resim Turquerie kapsamında değerlendirilmelidir. Zira o dönemde İngiltere ve bazı Avrupa ülkeleri için Türk/Arap/Ermeni gibi kavramların isimlendirmelerin genel olarak doğudaki Osmanlı’yı temsil ettiği bilinmektedir. Ölümünden yaklaşık bir yıl önce yapılmış olan bu portresinde Edward Montagu halı ile örtülü bir desteğe yaslanarak poz vermiştir. Üzerindeki koyu renk elbisesinin belinde kahvenin açık tonlarında kalın bir şekilde sarılmış kuşağı görülmektedir. Bu kuşağa sıkıştırılmış hançerin sapı da kuşağın ve omzundaki şalın rengi ile uyumludur. Son olarak başındaki bordo sarığa dolanmış altın sırmalar yüzünün yanından sarkmaktadır.

5.2.3.3. *George Romney ve Diğer Sanatçılar*

George Romney özellikle 18. yüzyılın son çeyreğinde, Londra’nın en ünlü portre ressamlarından. Sanatçı 15 Aralık 1734’te Cumberland’da dünyaya gelmiştir. Dokuzu erkek biri kız olan on çocuklu ailenin bir üyesi olan Romney’in kısa bir süre okula gittiği, sonrasında ise babasının işlerine yardım ederek hayatına devam ettiği bilinmektedir. Babasının doğramacılık ve mobilyacılık yapan bir marangoz olması nedeniyle Romney’in küçüklüğü ahşap oymakla geçmiştir.³⁶⁵ Resim yeteneği Daniel Gardner’ın annesi tarafından fark edilmiş ve 21 yaşında iken -Paris’te Carle Van Loo ile birlikte eğitim aldığı söylenen- Christopher Steele isimli bir ressamın yanında çıraklık yapmaya başlamıştır.³⁶⁶ 1755 yılından 1757 yılına dek süren bu çıraklığın ardından İngiltere’nin kuzey kontluklarını gezerek yaptığı portrelerle resim kariyeri başlamıştır. Doğası gereği duyarlı ve içe dönük olan Romney, kendisini Royal Academy’den ve diğer ressamlardan uzak tutarak felsefe ve edebiyat çevrelerinden arkadaşlar edinmeye çalışmıştır.³⁶⁷

Romney 1756 yılında Mary Abbott isimli bir kadınla evlendikten sonra resim kariyerine başlamıştır. İlk siparişi Kendal’da bir postanenin penceresi için bir reklam panosu boyamak olmuştur. Daha sonra sanatçı portre siparişleri de almaya başlamıştır. Kısa süre sonra Londra’da sanat eğitimi almak için Kendal’dan ayrılan Romney, 21 Mart

³⁶⁴ Manners, 1913, **a.g.k.**, 9-10.

³⁶⁵ Lord Ronald Sutherland Gower (1882). *Romney and Lawrence*. Scribner and Welford, pp. 4.

³⁶⁶ N. Jeffares (2020). *Dictionary of Pastellists Before 1800*. Online Edition, Son güncelleme: 27 Ekim 2020.

³⁶⁷ K. Kuiper (11 Aralık 2021). *George Romney British Painter*. Britannica Online Encyclopedia, Kaynak: <https://www.britannica.com/biography/George-Romney-British-painter>, Erişim tarihi: 1.3.2022

1762’de Londra’ya ulaşmıştır. Romney’in Sir Joshua Reynolds ile ilk karşılaşması burada olmuş ve sanatçı Reynolds tarafından hafife alınmıştır.³⁶⁸

George Romney resim yaparak kazandığı gelirini Roma ve Paris gibi şehirleri ziyaret etmek için kullanmıştır. Roma seyahatinden 1775’te dönen sanatçı Londra’da Cavendish Square’de -Francis Cotes’un ölümüne değin yaşadığı- bir daire tutmuştur. Burada aldığı siparişler ve sanatının yarattığı etkiyle dönemin önemli sanatçıları Sir Joshua Reynolds ve Thomas Gainsborough ile yarışır hale gelmiştir. Sanatçının Lady Hamilton olarak tanınan Emma Hamilton portrelerinde verdiği zarif şevhvetli ifadeleriyle rakiplerinin birçok eserini geride bırakacak bir başarı sergilediği düşünülmektedir. Ayrıca sanatçı bu başarısına ve müşteri kitlesine rağmen hayranlık duyduğu Shakespeare’in oyunlarından sahneler yapmaya da devam etmiştir.³⁶⁹

Sanatçı kazandığı başarı ve üne rağmen hiçbir zaman -1768’den itibaren İngiliz resim sanatını domine eden- Royal Academy of Arts üyesi olmamış, orada eğitim almamış, yaşamı boyunca herhangi bir eserini orada sergilememiştir. Hatta ölümünden altmış dokuz yıl sonrasına kadar herhangi bir Romney eseri akademinin duvarına asılmamıştır. Bunun en önemli sebebi olarak Royal Academy’nin kurucu üyelerinden ve ilk başkanı olan Sir Joshua Reynolds’un Romney’e karşı tutumu olduğu düşünülmektedir. Royal Academy’nin aktif üyelerinden biri olan Jeremiah Meyer, akademinin açılış töreninin ardından yakın arkadaşı George Romney’e buradaki bir sergiye resmini göndermesi ve bu sayede henüz yeni olan bu enstitüye üye olarak seçilebileceği konusunda bir teklifle gitmiştir. Ancak Romney yakın arkadaşı William Hayley’in ısrarına rağmen teklifi reddetmiştir.³⁷⁰ Royal Academy dışında kalmasının ona kaybettirdiği en önemli şeylerden biri soylu patronlar olmalıdır. Buna rağmen Romney hem döneminde hem günümüzde 18. yüzyıl İngiltere’sinin en başarılı ve ünlü sanatçıları arasına girmiştir. Yaptığı yaklaşık 2000 portreyle 18.yüzyıl İngiliz ekolünde Sir Joshua

³⁶⁸ Gower, 1882, **a.g.k.**, 4-6.

³⁶⁹ Gower, 1882, **a.g.k.**, 15-16.

³⁷⁰ H. Gamlin (1894). *George Romney and His Art*. London: Swan Sonnenschein, pp. 80.

Reynolds ve Thomas Gainsborough'tan sonra 'portrecilikte üçüncü adam' olma unvanını taşımıştır.³⁷¹

Çalışma kapsamında George Romney tarafından yapılmış yedi Türk kostümlü portre tespit edilmiştir. Bunlar arasından tarihi bilinenler kronolojik bir sırada incelenmiştir: 3. *Tankerville Kontu Charles'ın kızı Francis Alicia Bennet portresi* (Kat.no.86), sanatçının bilinen ilk Türk kostümlü kadın portresidir. Manzara önünde yarım boy şeklinde yapılmış, gerçek boyutlarda olan bu portrede modelin üzerinde genellikle erkeklerin üzerinde gördüğümüz türden sade entari, kaftan ve kuşak vardır. Bunu Romney'in kadın portrelerinin çoğu için söylemek mümkündür (Bkz. Kat.no.89-91). Özellikle çok sayıda portre yaptırmış olan *Bessborough Kontu William Ponsoby'nin kızı Catherine Ponsoby'nin* portresinde de (Kat.no.91) model avda giyilen bir erkek kaftanı ile resimlenmiştir. Diğer yandan başlarında kıyafetleriyle uyumlu olan mendiller figürlerinin tamamlayıcı aksesuarları olmuştur.

Romney İtalya seyahati dönüşünde, Venedik'te yaşayan Edward Wortley Montagu'nün Türk kostümlü portresini yapmıştır.³⁷² İlk kez bu vesileyle tanışan ikili arkadaş olmuş, Montagu Romney'e onun da sıklıkla yaptığı Türk kahvesi için bir tarif vermiştir.³⁷³ Romney'in Montagu'yü arkasında bir savaş sahnesiyle resmettiği gerçek boyutlardaki bu portresi İngiltere'ye döner dönmez Warwick Kontu tarafından 40 gineye satın alınmıştır. Ancak resmi teslim etmeden önce bir kopyasını yapmasına izin verilmesi şart koşulmuştur.³⁷⁴ George Romney alanındaki başarısı ve Edward Montagu'nün Doğu ilgisi sayesinde arkadaşlıklarının uzun süre devam edebileceği öngörülürken Montagu hayata veda etmiştir. 1809 tarihli -dönem kaynağı olarak nitelendirilebilecek- William Hayley'in³⁷⁵ kitabında verdiği bilgiye göre ikilinin birlikteyken yedikleri küçük bir kuşun

³⁷¹ S. E. May. (2007). 'Sublime and Infernal Reveries': *George Romney and the Creation of an Eighteenth-Century History Painter*. Liverpool John Moores University PhD Thesis, pp.1.

³⁷² Bu bilgi doğrultusunda görseline ulaştığımız müzayede evi kataloğunda tarih bilgisi bulunmayan portrenin 1754 sonları ya da 1755 başlarında yapıldığı düşünülmektedir.

³⁷³ Gamlin, 1894, **a.g.k.**, 61.

³⁷⁴ Gamlin, 1894, **a.g.k.**, 61-62.; William Hayley. (1809). *The Life of George Romney*. T. Payne, pp. 59.

³⁷⁵ William Hayley George Romney ile tanışmış, 1777-79 tarihlerine ona portresini de yaptırmıştır. Portre için bkz: https://artsandculture.google.com/asset/william-hayley/tQHdiovAEDIT_g?hl=tr&ms=%7B%22x%22%3A0.499999999999999967%2C%22y%22%3A0.49930162378183357%2C%22z%22%3A8.38181605363425%2C%22size%22%3A%7B%22width%22%3A3.6008502033081595%2C%22height%22%3A1.237500000000012%7D%7D (Erişim tarihi: 27.03.2022).

bir kemiği Montagu'nün boğazına takılmış ve yarattığı inflamasyon birkaç gün içinde ölümüne yol açmıştır.³⁷⁶

Sanatçının *Manzara Önünde Mrs. Cross Portresi* de (Kat.no.88) Türk kostümlü portreleri arasındadır. Üzeri çiçek desenli beyaz entari, kahverengi kuşak ve kısa kollu beyaz kürklü mavi/açık turkuaz kaftanıyla poz veren Mrs. Cross türban şeklinde sarılmış başlığıyla poz vermiştir. Sanatçının bir diğer Türk kostümlü portresi *Jemima Pole Carew Portresi* (Kat.no.92)'dir ki bu eseri kostümün tarzı nedeniyle diğerlerinden farklıdır. Manzara önündeki resmedilmiş Lady Carew entarisinin belinde kahve tonlarında bir kuşak ve üzerinde kenarları altın rengi desenlerle işlenmiş açık mavi kaftanıyla bu sefer -diğer modellerden farklı olarak- bir kadın giysisi ile gösterilmiştir.

George Romney dışında Royal Academy üyesi olmamış Türk kostümlü portre yapan sanatçılardan bir diğeri George Willison'dır. Daha çok İtalya ve Hindistan'da aktif olan sanatçı daha önce Sir Joshua Reynolds tarafından da resmedilen Nancy Parsons'ın portresini yapmıştır (Kat.no.93). Bu resim Liotard'ın 1750'lerde başlattığı, modelin Türk kostümü içinde divanda oturarak gösterdiği ikonografinin 1770'lerde de aynen devam ettiğini gösteren önemli örneklerden biridir.

5.3. Türk Kostümlü Madalyon Portreler

18. yüzyılda Türk kostümüyle yaptırılan resimler -neredeyse birebir ölçülerde yapılan yağlıboya ve pastel boyalara paralel olarak- özellikle yüzyıl ortalarından itibaren fildişi ve mine malzemeler üzerinde minyatür boyutlarda madalyon şeklinde de varlığını göstermektedir. Bu çalışma kapsamında on iki adet Türk kostümlü madalyon portre incelenmiştir. Bu eserler de bir önceki bölümde olduğu gibi müze ve müzayede evleri katalogları taranarak toplanmış, ilk kez bu çalışma kapsamında literatürde bir araya getirilmiştir.

Dönemin önemli İngiliz minyatür ressamlarından *Gervase Spencer* (4), Francis Cotes'un erkek kardeşi *Samuel Cotes* (2) ve *John Smart* (4) bu dönemde Türk kostümlü portreler üretmişlerdir. Aslen Alman olup İngilizler için çalışan *Christian Frederick Zincke*'ın ürettiği Türk kostümlü bir portre de çalışma kapsamında incelenmiştir. Bunların dışında sanatçısı bilinmeyen bir portreye daha yer verilmiştir. Söz konusu eserler katalogda kronolojik olarak sunulmuştur. Oval madalyon şekilde hazırlanan

³⁷⁶ Hayley, 1809, a.g.k., 59-60.

eserlerden bazılarının yükseklik ve genişlikleri bilinirken bazılarının yalnızca yükseklik ölçülerine ulaşılabilmektedir.

Madalyon portreler minyatür boyutlarda yapılan portrelerdir. Resimlerin minyatürlerini yaptırmak onları bir kutuya, kolye veya bileklik gibi takılara ve madalyonlara monte edilebilir hale getirmiştir. Bu haliyle giyilebilir ve taşınabilir olan portreler sanat çevresinde popüler olmuştur. Minyatür portrelerin 18. yüzyılda moda haline gelmesinde çağdaş bir yazarın verdiği bilgi oldukça önemlidir. Bu bilgiye göre 1769 yılında Kensington Düşesi saraya sunulduğunda sol omzunda bir Saksonya kadın seçmeninin portresi vardır. Bu da madalyon portrelerin eskiden olan (babaya ya da kocaya) saygı gösterme işlevinin uzantısı olarak sayılabilecek bir örnektir. Bu örneği takiben başka kadınlar da minyatür portre giymeye başlamıştır.³⁷⁷

Bu yüzyılda önemli bir yere sahip olan madalyon portrelerin kullanım amaçları oldukça yaygındır. Yukarıdaki örnekte olduğu gibi bir zincir ya da kurdelenin ucuna takılan örnekleri göğsünde, boynunda ya da bileğine takarak kullananlar olmuştur. Özellikle -üzerinde daire şeklinde zincirin takılması için yapılmış- bir aparat olan madalyon portrelerin sıkça kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bunun dışında broş şeklinde ya da çeşitli kutuların içine ya da dışına monte edilerek kullanılanlar da vardır. Bu bağlamda çalışma kapsamında tespit edilen örneklerin yedisinin (üzerinde zincir geçirilen bir aparatla birlikte) kolye ucuna takılmak üzere tasarlandığı anlaşılmaktadır. (Kat.no.94, 97, 99, 100, 101, 104, 105). Geriye kalan beş taneden Kat.no. 95 ve Kat.no.103'te yer verilen eserlerin süslemelerinden broş olarak tasarlanmış olabileceği, diğer portrelerin (Kat.no. 96, 98, 102) ise -enfiye ya da takı kutularının kapağının iç kısmı gibi- bir yüzeye yapıştırılarak kullanılmak üzere hazırlanmış olmaları muhtemeldir.

Dönemin önemli madalyon portre ressamlarından Gervase (Jarvis) Spencer (1715-1763) hakkında yayınlarda kısıtlı bilgilere ulaşılmaktadır. Spencer'in gençken bir evde erkek hizmetçi olarak çalışırken boş zamanlarında resim yaptığı bilinmektedir. Çalıştığı evdeki aile bir gün bir minyatür ressamına portre yaptırdıktan sonra Spencer'in bunu kopya edebileceği iddiası üzerine bir deneme yapmasına izin verilmiş ve yeteneği oradakileri şaşırtmıştır. Bunun üzerine hizmet ettiği ailenin teşvikiyle ünlü bir minyatür

³⁷⁷ M. Pointon (2001). ““Surrounded by brilliants”: Miniature portraits in eighteenth-century England” *The Art Bulletin*, (83), 1, pp. 53.

ressamı olmuştur.³⁷⁸ Gervase Spencer minyatür, mine ve gravür alanında başarılı olmuş bir sanatçıdır. 1761-63 yılları arasında Society of Artist'de beş minyatürü yayınlamış, ünlü bir sanatçı olduktan sonra Sir Joshua Reynolds tarafından bir portresi yapılmıştır. Eserlerini G. S. olarak imzalayan sanatçı, 30 Ekim 1763'te Londra'da ölmüştür.³⁷⁹

Tez kapsamında sanatçının dört eserine ulaşılabilmektedir. Bunlardan ilki ve aynı zamanda çalışma kapsamındaki en erken tarihli örnek 1748 yılına ait tarihli ve imzalı *Bir Kadın Portresi*'dir (Kat.no. 94). Bu eserin bir önceki bölümde incelediğimiz portreler içinde de erken tarihli Türk kostümlü portrelerle hemen hemen aynı tarzda olduğunu söylemek mümkündür (Kat.no. 95, 96, 97, 103, 105). Spencer'ın ikinci portresi *Türk Kostümlü Bir Kadın Portresi* (Kat.no. 95)'dir ki bu eser hakkındaki bilgiye -bir sonraki yüzyılda yapılmış- gravür kopyalar üzerinden ulaşılabilmiş fakat eserin özgün örneği henüz bulunamamıştır. Sanatçının *Susannah Beckford* portresi (Kat.no. 96) Jean Etiénne Liotard'ın sofada düşünen kadın portresine; kıyafeti, saçı ve pozu ile oldukça benzerdir. Buna benzer bir örnek *Coventry Kontesi Maria Gunning Portresi*'dir (Kat.no. 41). Son olarak ismi tarihi bilinmeyen bir *Kadın Portresi* (Kat.no. 104) de portre sanatında 1760'larda gördüğümüz örneklerle paraleldir.

Dönemin önemli madalyon portre sanatçılarından biri de ünlü ressam Francis Cotes'un kardeşi olan Samuel Cotes (1734-1818)'dur. Sanatçı ağabeyinin etkisiyle döneminin ilk mine ve minyatür/madalyon ressamlarından biri olmuştur. Sanatçı, -yine bir ressam olan ikinci kızı Miss Sarah Sheppard'ın 1814'teki ölümünden dört yıl sonra- 1818'de ressamlığı bırakmıştır.³⁸⁰ Burada Samuel Cotes'a ait iki madalyon portre incelenmiştir. Bunlardan ilki *Buckinghamshire Kontesi Mary Ann Portresi* (Kat.no. 97), kıyafet özelinde ağabeyi Francis'in ayırt edici özelliklerinden olan yaka şekli ve Shipbrook Kontesi, turkuaz renk üzerine *Lady Alice Portresi*'nde (Kat.no.1.49) gördüğümüz entari deseninin uygulanmış olması ağabeyinden etkilendiğini göstermektedir. Cotes'un diğer minyatür portresi *Bir Kadın Portresi*'dir (Kat.no. 98) ki

³⁷⁸ K. Arvine (1852). *The Cyclopædia of Anecdotes of Literature and the Fine Arts, Etc.* Boston; Gould & Lincoln, pp. 200; Journal of The Royal Institution of Cornwall 1778-1781. (1781) Volume VI, Truro: Lake&Lake, pp. 289.

³⁷⁹ Benezit Dictionary of British Graphic Artists and Illustrators. (2012) Stephen Bury (ed.) Vol.1, Oxford University Press, pp. 405.

³⁸⁰ Pilkington, 1824, **a.g.k.**, 236-37; Matthew Pilkington. (1840). *A general dictionary of painters; containing memoirs of the lives and works.* London: Thomas Tegg, pp, 150.

genel olarak dönemin genel eğilimlerine uygun bir Türk kostümlü portre olduğu söylenebilir.

Çalışma kapsamında incelenen eserlerden dördü de dönemin diğer bir ünlü ressamı olan John Smart'a (1742-1811) aittir. Titiz çalışan ve canlı renkler kullanarak minyatürler yapan Smart, genellikle Londra'da çalışmış, 1785-1795 yılları arasında geçen süreyi ise Hindistan'da geçirmiştir.³⁸¹ Smart'ın iki portresinin -üzerinde yer alan dairesel aparatından dolayı- boyuna takılarak kullanılan örneklerden olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu eserlerden ilki; 1777 tarihli *Abingdon Kontesi Charlotte Bertie* (Kat.no. 99) portresi ve diğeri de 1779 tarihli *Miss Hammond Portresi* (Kat.no. 100)'dir. İki modelin giysileri birbirinden farklı görünse de saç modelleri çok benzerdir. Charlotte Bertie'nin kostümü gömlek, entari ve sedefli ipek kaftandan oluşmaktayken Miss Hammond'un üzerinde yalnızca kenarları sarı bir şerit halinde mavi entari görülmektedir. Elbisenin yalınlığından olsa gerek bu portrede Türklerle özdeşleştirilmiş bir aksesuar olarak sadece figürün baş mendilinin üzerinde bir kuş tüyü dikkati çekmektedir. Sanatçının son iki portresinde ise herhangi bir ek aparata yer verilmemiştir. Bu açıdan bakıldığında ismini bilmediğimiz *Bir Kadın Portresi*'nin (Kat.no. 102) kutu içine monte edilmek amacıyla tasarlanmış olması muhtemeldir. Bu eserinde de kısa kollu turkuaz kaftanın üzerinde öncekilerle aynı saç modeli tercih edilmiş ve yine saç aksesuarı olarak kuş tüyü kullanılmıştır. Sözü geçen bu üç eserde sol altta imzaya ve tarihe yer verilmiştir. Son portresi olan *Bir Leydi* (Kat.no. 103) portresinde ise resmin açısından dolayı modelin gömleği, entarisi, kuşağı ve kaftanı rahatlıkla seçilebilmektedir. Bu eserin yer aldığı müzayede evinin, çerçevenin orijinal olduğunu belirtmesi nedeniyle bütüncül olarak bakıldığında eserin broş olarak tasarlanmış olduğu anlaşılır.

Yukarıda bahsedilen üç sanatçı dışında Christian Friedrich Zincke (1684-1767)'in da bir minyatür portresi bulunmaktadır. Zincke 1684 yılında Dresden'de doğmuş, 1706'da İngiltere'ye gelmiştir. Burada uzun yıllar boyunca başarılı bir şekilde sanatını icra etmiş ve Kral II. George ve Kraliçe için çalışmıştır. Zincke görme kabiliyetinin yetersizliği nedeniyle 1746 yılında emekli olmak zorunda kalmıştır.³⁸² Tarihsiz olan portredeki modelin *Lady Mary Wortley Montagu* olduğu bilinmektedir. Burada kostümünü net olarak göremediğimiz Montagu'ye, başına taktığı türban ve üzerindeki tüy

³⁸¹ The Oxford Dictionary of Art and Artists (2004). Ian Chilvers (ed.) Oxford University Press, pp. 657.

³⁸² Journal of The Royal Institution of Cornwall 1778-1781. (1781) Volume VI, Truro: Lake&Lake, pp. 289.

ile Türk havası verilmiştir. Mrs. Richard Brinsley Sheridan'ın resmedildiği yaklaşık olarak 1780 yılına tarihlenen portrenin (Kat.no. 101) ise ressamı bilinmemektedir. Modelin üzerindeki Türk kıyafetleri nedeniyle çalışmaya dahil edilmiştir.

18. yüzyılda yapılmış minyatür portrelere baktığımızda dönemin tuval üzerine birebir ölçülerde yapılmış yağlı ya da pastel boyalarına paralel bir kostüm tasarımının olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle Gervase Spencer'ın Kat.no. 94'teki kadın portresinin; Türk kostümlü portrelerin ilk dönemlerinde sıklıkla görülen örneklerin tekrarı olduğu anlaşılmaktadır. Sanatçı Susannah Beckford portresinde de (Kat.no. 96) dönemin Türk portreleri ile ünlü ressamı Jean-Etienne Liotard'ın eserlerinden esinlenmiştir. Aynı şekilde Samuel Cotes portrelerinde de dönemin ünlü ressamlarından olan ağabeyi Francis Cotes'un Türk kostümü örneklerinin etkisini görmek mümkündür. Gervase Spencer *Susannah Beckford* (Kat.no. 96) portresindeki minder ve *Samuel Cotes Buckinghamshire Kontesi Mary Ann* (Kat.no. 97) portresi fonundaki manzara dönemin Türk kostümlü portre ikonografisini tekrar eden örneklerdir. Diğer portrelerde ise arka planda herhangi bir detay görülmemiştir.

5.4. Gravürler

Gravür, hazırlanan tek bir negatif kalıbın seri üretime olanak vermesi sayesinde 18. yüzyılda İngiliz sanatında Turquerie'yi yansıtan en kalabalık grubu oluşturmaktadır. Bu dönemde Türk kostümlü yağlıboya portrelerin gravür kopyaları, gravürlü kıyafet albümleri, tiyatro sahneleri ve gravürlü hikâye kitapları basılmıştır. Tez kapsamında erişilen gravür örneklerinin niceliği, bu bölümde bir sınırlandırma yapma zorunluluğu doğurmuştur. Bu bağlamda seçilen örnekler bu yüzyılda İngiliz kültür ve sanat ortamında Turquerie'nin dolaşımında bir etkiye sahip ya da o etkinin çıktısı olarak gördüğümüz ve bu kapsamda dönemi anlamak adına örnekleme olarak sunabileceğimiz eserlerdir.

Bunlardan ilki tiyatro oyunlarının gravürleridir. Oyunların bazı sahnelerinin gösterildiği ya da oyuncularının oynadığı karakterlerin kıyafetleri içinde poz verdikleri portreler hem dönemin Türk konulu / Türk figürlü oyunlarını göstermesi, hem de oyuncuları oynadıkları karakterlerinde gösteren portreleri sipariş etmiş olmaları bakımından önem taşımaktadır. Diğer yandan bunların çok sayıda gravürlerinin olması ayrı bir başlık altında burada yer verilmesini gerekli kılmıştır.

Gravürlerin yaygın olarak kullanıldığı alanlardan biri albümlerdir. Bu bölümde Thomas Jeffery tarafından basılan ve Jean-Baptiste Vanmour'un gravürlerinden

yararlanılmış olan kıyafet albümü dönemin gravürlü albümlerine bir örnek olarak değinilmek üzere seçilmiştir. *Collection of Dresses of Different Nations Ancient and Modern* başlıklı bu eser 18. yüzyıl İngiliz soylularının Türk kostümü diktirirken başvurduğu önde gelen albümlerden biridir. Bu bölümde 4 cilt olarak basılan eserin birinci cildinde yer alan Türk kostümleri tanıtılmış ve Türk kostümü giyerek resim yaptıran ya da Türk kostümüyle maskeli baloya gidecek birinin başvurduğu kaynaklardan biri olarak nasıl kullanıldığına ilişkin örnekler verilmiştir.

Ayrıca burada kısa öykülerden oluşan gravürlü bir kitabın incelemesi de örnek olarak sunulmuştur. Solomon Sobersides tarafından yazılan *Christmas Tales; for the Amusement and Instruction of Young Ladies and Gentlemen in Winter Evenings* isimli söz konusu öykü kitabında Türkleri konu alan bölümler ve bu bölümleri güçlendiren gravürlere yer verilmiş, dolayısıyla Turquerie'nin edebi alandaki bir örneği sunulmuş, görsel imgeleri değerlendirilmiştir.

5.4.1. Tiyatro Gravürleri

İngiltere'de -özellikle Londra'da- basılan Türk konulu tiyatro gravürleri oldukça dikkat çekicidir. Çalışma kapsamında 18. yüzyıla ait bu türden 21 gravüre yer verilmiştir. Tiyatrolar bölümünde bahsedildiği üzere bu yüzyılda Türkleri konu edinen oyunlarda artış görülmektedir. Bunun yansımalarını gravürlerde de izlemek mümkündür. Bu bölümde incelenen gravürlerin ikisi (Kat.no. 106 1726, Kat.no. 107 yaklaşık olarak 1751-1770 yılları arasında) dışındaki gravürler 1770 yılı sonrasına tarihlenmektedir. Ancak yoğunluk 1776-1778 yılları arasındadır.

Ulaşılabilen gravürler üzerinden resmedilen konulara bakıldığında ikisi Tamerlane oyunundan Selima karakteri ile birlikte (Kat.no. 113 ve 114), üçü ise farklı aktörlerin Bayezid rolünde verdikleri pozlardan (Kat.no. 107, 109 ve 125) beş farklı Bayezid gravürü bulunmaktadır. 18. yüzyılda önemli oyunlardan biri olan Zara oyunundan üçü Lusignan ve Zara karakterlerinin görüldüğü sahneden (Kat.no. 111, 116 ve 117), ikisi farklı aktrislerin Zara rolünde verdiği tek kişilik pozları resmeden (Kat.no. 120, 124) beş gravüre ulaşılmıştır. Zara ve Bayezid kadar popüler bir diğer karakter de II. Mehmed'dir (Fatih Sultan Mehmed). Bu kapsamda, ikisi Mahomed oyunundan (Kat.no. 106 ve 127), ikisi aktör Mr. Bensley'in Mahomed olarak verdiği pozlardan (Kat.no. 112 ve 115) oluşan, biri ise (Kat.no. 121) -muhtemelen başka bir oyundan- II.

Mehmed'in güzel kölesi Irene'yi öldürmesini konu alan toplam beş gravür tespit edilmiştir.

Tiyatro sahnelerinin gravürlenmesi yalnızca Türk konulu oyunlara özgü değildir. Ancak Türk konulu oyunların gravürlenmesi Turquerie kapsamında incelenmesi gereken önemli somut çıktılardır. Bu oyunların izlenmekle kalmadığı, bu sahnelerin ölümsüzleştirilmek adına seçildiği ve teknik olarak bir hamleyle birden fazla kopya oluşturmaya yarayan gravür yöntemiyle kâğıda aktarıldığı -ve muhtemelen sonraları da defalarca kopyalanabilmeleri nedeniyle³⁸³- sahnelerin etki alanını daha da genişlettiği / yayılım gösterebildiğini izleyebilmek açısından önemlidir. Özellikle gravürlerin 1770'lerle birlikte yoğunlaşması, portrelerde de en yoğun örneklerin verildiği döneme denk gelmektedir.

5.4.2. Maskeli Balo Kostümleri İçin Başvuru Kaynağı: *Collection of Dresses of Different Nations Ancient and Modern*

Bu bölümde incelenecek olan *Collection of Dresses of Different Nations Ancient and Modern* isimli albüm Thomas Jeffery tarafından ilk kez 1757 yılında İngilizce ve Fransızca olarak toplamda dört cilt halinde basılmıştır. Toplamda 480 gravürden oluşan albümde Türk, Tatar, Alman, İtalyan, İngiliz, Etiyopyalı, İspanyol, Arap ve Çinli gibi birçok ülkeden/milletten insanın kıyafetlerine yer verilmiştir. Son 25 gravürde ise Yunan mitolojisinden figürlere yer verilmiştir. İlk basımında kaç adet basıldığına dair herhangi bir bilgi olmamakla birlikte 1772 yılında ikinci kez basıldığı bilinmektedir.³⁸⁴ Albümün giriş kısmında İngilizce ve Fransızca karşılıklı sayfalar halinde gravürlerin numara ve isimlerine yer verilmiş, sadece bazılarında kısa açıklamalar yapılmıştır.³⁸⁵

Bu albüm İngiliz kültür-sanat ortamında oldukça önemli bir yere sahiptir. Yaklaşık on beş yıl sonra tekrar basılmış olması da bunun göstergesidir. Jean Baptiste Vanmour ve Joseph Marie Vien'in gravürlerinin kopyalarını içeren bu dizi, -Türk giysileri de dahil olmak üzere- farklı coğrafyalardan ilgi çekici insanlar/meslekler/karakterler ile bunların kostümlerini İngiliz aristokratlarına tanıtan model kitabı niteliği taşımaktadır.³⁸⁶ Bu albümün Turquerie'ye en önemli katkılarından biri özellikle 1768'de Danimarka Kralı

³⁸³ Gravür 11 ve 12'de aynı sahnenin iki farklı koleksiyonda bulunan kopyalarını görmekteyiz.

³⁸⁴ Eserin basılı kopyaları günümüzde İngiliz Kraliyet Akademisi Kütüphanesi'nde, Avustralya Ulusal Kütüphanesi'nde ve New York Halk Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.

³⁸⁵ Bu tez kapsamında eserin 1772 baskısına ulaşılmıştır: Thomas Jeffery. (1872). *A Collection of the Dresses of Different Nations, Antient and Modern*. London: Thomas Jeffery.

³⁸⁶ İnal, 2011, a.g.k., 251.

tarafından Londra’da verilen maskeli balo giysileri için kaynak olarak kullanılmış olmasındır. Maskeli balolarda Türk kostümlerine olan bu merak/düşkünlük yukarıda sözü edildiği gibi 1770’lerde başlamış ve İngiliz toplumsal ve kültürel hayatında uzun süre devam etmiştir.³⁸⁷

Bu albümün birinci cildinin ilk yirmi dokuz gravürü Türk giysilerine ayrılmıştır.³⁸⁸ Her resmin altına İngilizce ve Fransızca olmak üzere figürlerin tanımları yazılmıştır. İncelediğimiz 1757 basımının girişinde de her bir gravürün adı ve sıra numarası ile -başka bir gravürden kopyalandıysa eğer- orijinal eserin sanatçısı hakkında bilgi verilmiştir. Her ne kadar Fransız elçi Ferriol’ün albümünün etkisi altında şekillenmiş olsa da yirmi dokuz gravürden yirmi ikisinin açıklamasında Joseph Marie Vien tarafından yapılmış olan, Roma’daki Fransız Akademisi öğrencilerinin 1748 yılında verdiği maskeli karnavalda³⁸⁹ giyilen kıyafetlerin gravürlerine referans verilmiştir.³⁹⁰ Bunun dışında altı eserde Ferriol, birinde de daha erken tarihli bir kaynağa atıf yapılmıştır.³⁹¹

Albümdeki gravürler sırasıyla şöyledir: Büyük Senyör (*The Grand Seignior, 1749*), Büyük Senyör ya da Türklerin İmparatoru (*The Grand Seignior of Emperor of The Turks, 1700*), Kraliçe Sultan ya da Türk İmparatoriçe (*The Sultanness Queen, or Empress of the Turks 1749*), Kraliçe Sultan (*The Sultanness Queen, 1700*), Yunan Sultan (*The Greek Sultanness, 1749*), Transilvanya Sultanı (*The Sultanness of Transilvania, 1749*), Beyaz Sultan (*White Sultanness, 1749*), Beyaz Sultan (*White Sultanness, 1749*) (Black Sultaneess, 1749), Siyahi Sultan (*Black Sultaneess, 1749*), Padişahın Sarayının Leydisi (*Lady of The Grand Seignior’s Seraglio, 1568*), Beyaz Hadım (*White Eunuch, 1749*), Siyahi Hadım Ağası (*Chief of the Black Eunuch’s, 1749*), Siyahi Hadım Ağası (*Chief of the Black Eunuch’s, 1749*), Büyük Vezir (*Grand Vizier, 1749*), Yeniçeri Ağası (*A Janisary Aga,*

³⁸⁷ B. B. Baines (1981) *Fashion Revivals: From the Elizabethan Age to the Present Day*, London: Batsford; New York: Drama Book Specialists, pp. 162.

³⁸⁸ Bunlardan yalnızca ikisinde; 5. gravürde Rum sultan ve 6. gravürde Transilvanya Sultanı gösterilmiştir. Osmanlı yönetiminde / hakimiyeti altındaki topraklardan gösterilmiş olan figürler olması -ve Osmanlı/Türk kavramının bu yüzyılda iç içe kullanılıyor olması nedeniyle- Osmanlı/Türk figürler arasında değerlendirilmiştir.

³⁸⁹ Turquerie başlığında ayrıntılı bahsedilen *Caravanne du sultan a la Mecque* isimli bu karnavalın kostüm tasarımı için sanatçı Joseph-Marie Vien kapsamlı ve ayrıntılı bir araştırma yapmıştır. Bu noktada temel kaynak olarak Marquis de Ferriol’ün Vanmour gravürlerinden oluşan *Recueil de Cent Estampes Representant Differentes Nations du Levant* isimli eseri ile ressam François Boucher’in gravürlerinin yer aldığı *Moeurs et Usages des Turcs* isimli kitabını kullanmıştır. Bkz. Williams, 2015, **a.g.k.**, 74.

³⁹⁰ Bu gravürler daha sonra kitap halinde basılmıştır: Joseph Marie Vien. (1748). *Caravane du Sultan a la Mecque. Mascarade Turque donnée à Rome par Messieurs les pensionnaires de l’Académie de France et leurs amis au carnaval de l’année 1748.*

³⁹¹ Jeffery, 1757, **a.g.k.**, 15-22.

1700), Yeniçeri Ağası (*Aga of the Janisaries, 1749*), Torbacı ya da Yeniçerilerin Kaptanı (*Tchorbadgi or Captain of the Janisaries, 1700*), Aşçıbaşı (*Ast-chi-bachi, Officer of the Janisaries and Superintendant of Their Kitchen, 1700*), Paşa (*A Bashaw of Three Tail, 1749*), Sipahi kumandanı (*Commander in Chief of the Spahis, 1749*), Yüce Padişahın koruması (*Grand Seignior's Body Guard, 1749*), Türk Sancak taşıyıcı (*Turkish Standard-Bearer, 1749*), Emir Paşa (*Emir Bashaw, 1749*), Müftü (*The Mufti, 1749*), Müftü ya da Kur'an yorumcusu (*The Mufti or Chief Interpreter of the Law, 1700*), Türk Rahip (*Turkish Priest, 1749*), Ulu Camii'nin imamı (*Iman of the Great Mosque, 1749*), Kumandan (*Commander, 1749*).

Yukarıda bahsi geçen Osmanlı figürlerinin gravürleri renklendirilmiş, kumaş desenlerinin ve dokularının aktarımına özellikle dikkat edilmiştir. Ayrıca takı ve aksesuarlara ayrıntılı yer verilmiş ve çoğunlukla teatral pozlar tercih edilmiştir. Hem kadınlarda hem de erkeklerde dikkati çeken en abartılı kısım ise saç aksesuarları olmuştur. Resmedilen kişilerin Osmanlı halkından değil de yönetici sınıftan olması, gravür üreticilerine gelen talebin bu yönde olduğunu göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında Jean Baptiste Vanmour'un Fransız elçiliği hamiliğinde İstanbul'da çalışması ve üst düzey Osmanlı bürokratlarını birebir gözlemleyerek eserlerini gerçekleştirmiş olması etkili olmalıdır. Ayrıca bu kıyafet albümünü tüketen/kullanan, maskeli balolar için kaynak olarak seçen ve uygulayan kişiler de İngiliz toplumunun aydın aristokratları arasındadır. Seçtikleri rollerin de genellikle bu açıdan paralel olduğu gözlemlenebilir. Bunları, gündelik hayatta kullanmaktan öte maskeli balolar gibi fantastik giysilerin/kostümlerin giyilmesinin tercih edildiği bir etkinlikte/ortamda giymek için talep etmişlerdir. Diğer yandan yukarıda örnekleri sunulan dönemin oyunlarının / toplumsal kültürünün etkisinin/yansımalarının izlenebileceği unsurlar olmuştur.

5.4.3. Kış Geceleri İçin Kısa Öyküler: *Christmas Tales*

Turquerie hem gündelik hayatta hem de kültür-sanat ortamında farklı alanlarda kendini gösterdiği gibi edebiyat alanında da varlığını hissettirmiş ve/veya Turquerie'ye katkı sağlamıştır. Bu bölümde örnek olarak kısa öykülerden oluşan gravürlü bir öykü kitabındaki Türk konulu hikâyelere değinilecektir: *Christmas Tales; for the Amusement and Instruction of Young Ladies and Gentlemen in Winter Evenings* başlıklı beş kısa öykü içeren kitap İngiliz Solomon Sobersides tarafından yazılmıştır. Bu öykülerden birinci ve dördüncüsü Türklerle ilgilidir. British Museum'da da söz konusu bu öykülere ait 1780-

82 ve 1784 tarihli Thomas Bewick tarafından yapılmış gravürler tespit edilmiştir. Öyküler yaklaşık bu yıllarda yayılmış olsa da çalışma kapsamında, 1821 tarihli ve renkli gravürlü baskısına ulaşılabilmektedir.³⁹²

Birinci öyküye yazar İspanya'da İspanyol bir tüccarla yaşadığı bir anı ile başlamıştır: İspanyol limanlarında yönetici olarak çalıştığı dönemde Türk ve Mağrip ganimetleriyle dolu bir İspanyol gemisi yanaşır. Gemideki esirler arasından bir Türk, görünümü ve duruşuyla çok dikkatini çeker. Onun için istenen fahiş meblağı ödeyen kahraman onu satın alır (Kat.no. 156). Satın aldığı an ona özgür olduğunu, verdiği paranın özgürlük ve arkadaşlık bedeli için olduğunu söyleyerek serbest bırakır. Ancak İstanbul'da varlıklı bir paşanın oğlu olduğunu söyleyen Türk Orramel gitmek istemez ve babasından fidye istenmesini teklif eder. Bu teklifi kabul etmeyen yazar/kahraman onu azat eder.

Orramel İstanbul'a döner. İspanya'da görevi sona eren yazar/kahraman ise Hollanda'ya gitmek üzere yola çıkar ve yolda gemisi Türk bir korsan tarafından ele geçirilerek İstanbul'a götürülür. Köle olarak satılacakken tesadüfen Orramel çıkagelir ve bu sefer de onun fidyesini Orramel ödeyip onu azat eder (Kat.no. 157). İkilinin sohbetleri esnasında Orramel, kendisinin İspanya'da olduğu esnada babasının öldüğünü ve üç kız kardeşinin kendisine emanet edilmiş olduğunu belirtir. Ardından kardeşlerinden biri ile evlenmesinden mutluluk duyacağını ve istediğini seçebileceğini söyler.

Orramel, kız kardeşlerinden birinin Hristiyan bir anneden / güzel Ermeni bir kadından dünyaya geldiği bilgisini verir. Bunun üzerine yazar/kahraman heyecanlanır ve görmek ister. Hemen sonrasında Orramel onu kız kardeşlerinin de katıldığı bir yemeğe davet eder, hediye olarak da bir sürü kıyafet ve iki zenci hizmetli verir. Ertesi gün çok güzel bir yazlık evde kardeşlerini gören kahraman (Kat.no. 158) Ermeni olanı beğenir ve İngiliz elçisi bir papazın kıydığı nikahla gizlice evlenirler.

Dördüncü hikâyenin konusu ise şöyledir: Bir gün fakir bir köylü Şam sultanı Mahmud'a evine giren Türk bir hırsızdan şikâyet etmeye gider (Kat.no. 159). Hırsızın evine zorla girdiğini ve kaçmak için karısıyla birlikte evi terk etmek zorunda kaldıklarını söyler. Sultan Mahmud da köylüyü eğer bu bir daha yaşanırsa hemen yanına gelmesini tembihleyerek gönderir. Bunun üzerine üçüncü gün köylünün evine yine aynı Türk hırsız

³⁹² S. Sobersides (1821). *Christmas tales; for the amusement and instruction of young ladies and gentlemen in winter evenings*. London: John Marshall.

gelir. Sultan birkaç adamı ile birlikte köylünün evine gider. Ev çok karanlık olmasına rağmen tüm ışıkları söndürtür, kılıcı ile hırsızın parçalara ayırır. Daha sonra meşaleleri yaktırıp, yerde ölü olarak yatan “zorbayı”/hırsızın görünce tanrıya şükreder (Kat.no. 160).

Fakir köylü Sultan’ın neden şükrettiğini sorunca Sultan sebebini şöyle açıklar: “Sen bana şikâyetinde bulunduğunda, eldeki delillerden bu hırsızın kendi oğlumdan başka biri olamayacağı kanısına vardım. Ancak gözlerim kalbimi ayartmasın ve doğanın şefkati gücün adaletini zayıflatmasın diye, gecenin fark edilemez örtüsünde keşif yapmaya karar verdim. Ancak onun oğlum değil de maiyetimdeki bir memur olduğunu görünce benim oğlumun bu meselede öfkemin gazabına uğramamış olmasından dolayı mutluluktan yere düştüm.” Türk sultanın adaleti, kendi oğlunu öldürmek pahasına suçlunun cezasını alması için uğraşması ve oğluna karşı beslediği sevgi duygusuna yenik düşmemek adına duyularının onu sezemeyeceği koşullarda infaz yapması hikâyede özellikle vurgulanmıştır.

İncelenen bu eser İngilizlerin günlük hayatlarında okuyabilecekleri şekilde, sade dille yazılmış bir öykü kitabıdır. Bu tür yayınların ve gravürlerin İngilizlerin zihnindeki Türk imajının oluşmasında etkili olduğu açıktır. Örneğin bu iki kısa hikâyede Türklerin adaletli ve cömert oldukları ön plana çıkarılmıştır.

5.5. Türk Figürlü Porselenler

18. yüzyıl başlarında ünlü Alman simyacı Johann Friedrich Böttger ve çalışma arkadaşları sert macunlu porselen üretimi için yeni bir formül bulmuştur. Onun hamiliğini yapan Polonya Kararı II. August -porselene olan ilgisi nedeniyle- 1710’da Meissen’de bir imalathane kurdu muştur. Burada -yaklaşık 1725 civarında- farklı milletlerden oluşan bir grup porselenin arasında bir sultan ve bir genç adam olmak üzere iki adet Türk figürlü porselen üretilmiştir. Bunlar bu çalışma kapsamında saptayabildiğimiz Almanya’da üretilmiş bilinen ilk Türk figürlü porselenlerdendir.³⁹³ Bu tür Türk figürlü Meissen porselenlerinin tasarımında genellikle gravürler kaynak alınmıştır. Özellikle İstanbul’da görev yapmış olan Fransız Büyükelçi Marquis de Ferriol’ün görevi sürecinde Vanmour’a yaptırdığı gravürlerden oluşan *Recueil de Cent Estampes Representant Differentes Nations du Levant*³⁹⁴ isimli albümü önemli kaynaklardan biri olmuştur. Bu noktada bir

³⁹³ Williams, 2015, a.g.k., 175.

³⁹⁴ Bu eser ilk kez 1715 yılında basıldıktan sonra sonraki yıl tekrar basılmıştır. 1723’te Almanya’da Charles Comte de Ferriol tarafından Almanca basımı yapılan eser 1789’da yine Almanca basılmıştır. Döneminin Fransızca ve İngilizce tıpkıbasımları hakkında bilgiye ulaşılmasa da günümüze yakın tarihlerde, 1996

konunun/modelin dolaşımına ilişkin örnek sunmak söz konusu üretimleri anlamak açısından faydalı olacaktır: Nicolas Lancret (1690-1743)'in 1730-35 tarihli *The Amorous Turk* isimli yağlıboya tablosunun (Görsel-5.1) 1736 yılında Georg Friedrich Schmidt tarafından bir gravürü yapılmıştır (Görsel-5.2). Meissen İmalathanesi tasarımcılarından Johann Friedrich Eberlein ve Peter Reinicke söz konusu bu gravürden esinlenerek 1744'te üretilmiş olan “Şehvetli Türk” porselenini tasarlamışlardır (Görsel-5.3).³⁹⁵

Görsel 5. 1. Nicolas Lancret, *The Amorous Turk (Aşık Türk)*, 1730-35, Yağlıboya, 70.3x46.7 cm, The Museum of Fine Arts, Houston: Bf.1989.³⁹⁶

yılında Londra'da Sotheby's Müzayede evi tarafından İngilizce ve 1979 yılında İstanbul'da Fransızca olarak yeniden basılmıştır. Marquis de Ferriol. (1714). Recueil de cent estampes representant differentes nations du Levant, gravées sur les tableaux peints d'après nature en 1707 & 1708. Paris: Chez Basan, graveur.

³⁹⁵ Williams, 2015, a.g.k., 175-176.

³⁹⁶Kaynak:

<https://emuseum.mfah.org/objects/18440/the-amorous-turk?ctx=d37944c4c0d55b50d6e747ff92d08edb701207f5&idx=2> (Erişim tarihi: 05.05.2021)

Görsel 5. 2, Georg Friedrich Schmidt, *The Amorous Turk (Aşık Türk)*, 1736, gravür, 27.1x20.4 cm, Baltimore Museum of Art: 1946.112.7624³⁹⁷

Görsel 5. 3, Meissen İmalathanesi, *Şehvetli Türk figürü*, Johann Friedrich Eberlein ve Peter Reinicke (tasarımcılar), sert macunlu porselen.³⁹⁸

Türk figürlü porselenler genellikle bir kadın bir erkek olmak üzere çift şeklinde ya da gruplar halinde yapılmıştır. Almanya'daki Ansbach İmalathanesi'nde tamamı Türk giysili figürlerden oluşan 20 parçalık bir seri oluşturulmuştur. Yine Almanya'da

³⁹⁷ Kaynak: <https://collection.artbma.org/objects/76995/the-amorous-turk> (Erişim tarihi: 05.05.2021)

³⁹⁸ Williams, 2015, **a.g.k.**, 176.

Thüringen’de 1769-71 yıllarında 21 figürden oluşan “Türk Saray Halkı” serisi üretilmiştir.³⁹⁹

İngiltere’de Turquerie’nin etkisinin izlenebildiği alanlardan biri de 18. yüzyılda fabrikalarda seri olarak üretilen söz konusu porselen figürlerdir. 1680’lerden itibaren Çin porselenlerine aşına olan İngiltere’ye, İngiliz Doğu Hindistan Şirketi (British East India Company) üzerinden porselen ihraç edilmiştir. Dönemin modası haline gelen porselen talebini karşılamak amacıyla 1740’lardan sonra İngiltere’de porselen fabrikaları kurulmaya başlanmıştır. 1740’lardan 1790’lara kadar İngiltere’de yirmi beş porselen fabrikasının aktif olduğu, bu fabrikalardan yalnızca beşinin başkent merkezinde ya da çok yakınında olduğu bilinmektedir: Bow (1747-64), Chelsea (1743/45-1770), Vauxhall (1751-1764), Limehouse (1745-48) ve aynı zamanda ikinci nesil bir kuyumcu olan Charles Gouyn’in porselen fabrikası.⁴⁰⁰ Bunların dışında Severn Vadisi’ndeki Worcester, Bristol ve Caughley; Liverpool’daki fabrika; Derbyshire’daki Derby ve Pinxton Fabrikaları sayılabilir.

Çalışma kapsamında İngiltere’deki Türk figürlü porselenleri konu alan herhangi bir araştırmaya rastlanmamış,⁴⁰¹ ilk defa burada müze ve müzayede evlerinde saptanan bağımsız örnekler bir araya getirilmiş ve katalogta yer verilmiştir. Bu kapsamda şimdilik -dördü çift halinde olmak üzere- 21 eser tespit edilebilmiştir. Bunların çoğunluğunu Chelsea porselenleri oluştururken, Bow, Derby, Vauxhall gibi fabrikalardan da örnekler saptanmıştır. Tespit edilen eserlerin niceliğinin üslupsal ya da bölgesel bir gruplandırmaya izin vermemesi nedeniyle kronolojik olarak ilerleyen bir katalog hazırlanmıştır.⁴⁰²

Katalogdaki eserlerden dört tanesi sözü edildiği gibi (Kat.no. 170, 175, 180 ve 181) bir kadın ve bir erkek figürden oluşan çiftler halinde üretilmiştir. Kat.no. 165, 168 ve 174’te görülen eserler ise şekerlik olarak tasarlanmıştır. Bu iki eser ayrıntılardaki küçük renk farklılıkları dışında neredeyse aynıdır. Kat.no. 173’deki ve 175’teki kadın

³⁹⁹ Tez, 2015, **a.g.k.**, 238-39.

⁴⁰⁰ H. Young (1999). “Manufacturing outside the Capital: The British Porcelain Factories, Their Sales Networks and Their Artists, 1745-1795”. *Journal of Design History*, (12), 3, Eighteenth-Century Markets and Manufactures in England and France. pp. 257-58.

⁴⁰¹ Benzer bir çerçeveden bakışla yalnızca Haydn Williams’ın 18. Yüzyılda Avrupa’da Türk Modası: Turquerie isimli kitabında “Avrupa Uygulamalı Sanatlarında Osmanlı Dünyasını Canlandırış” bölümünde yalnızca iki örneğe değinerek bahsettiği kısa bir pasaj bulunmaktadır.

⁴⁰² Eserlerin tespit edildiği müze ve müzayede evleri envanterlerinde eserlerin en /genişlik ölçülerine yer verilmemesi dolayısıyla katalogta yalnızca yükseklik bilgisine yer verilebilmiştir.

figürde görülen maskeler, dönemin maskeli balolarında giyilen Türk kostümlerinden esinlenmiş olduklarını göstermektedir.

İngiliz porselenlerinin figür yelpazesinde genellikle Meissen İmalathanesi'nin etkili olduğu söylenebilir. Aşağıda verilen iki Meissen İmalathanesi örneği İngiliz üretimi porselenlerde tekrarlarını gördüğümüz tasarımlardandır. Özellikle bir Türk kadınının oturur pozisyonda elinde kâse tutarak tasarlandığı şekerlik (Görsel-5.4) İngiltere'de Bow ve Chelsea imalathanelerinde de tercih edilen bir model olmuştur (Kat. no. 165, 168,174). Yine Meissen İmalathanesinde üretilen çift (Görsel-5.5), İngiltere'de bu tür diğer porselen üretimlerinde de tekrarlanmıştır. Örneğin; kat. no 161, 164 ve 169'daki figürler ile kat. no.170'ta görülen çiftin erkek figürü benzerdir. 18. yüzyıldan örnekleri sunulan Türk konulu bu porselenlerin yükseklikleri ise yaklaşık 2.5 - 32.4 cm arasında değişmektedir.

Görsel 5. 4, Türk Figürlü Meissen Şekerleme Kabı, 1755, 17.6 cm, Özel Koleksiyon⁴⁰³

⁴⁰³ Kaynak: <https://www.sothebys.com/en/buy/auction/2020/true-connoisseurship-the-collection-of-ezra-cecile-zilkha/a-meissen-sweetmeat-figure-of-a-turk-circa-1755> (Erişim tarihi 07.05.2021).

Görsel 5. 5, Türk Çifti, Meissen İmalathanesi, Tarihi bilinmiyor, J.J. Kaendler (modelci), Özel Koleksiyon⁴⁰⁴

5.6.Yüzyıl Dönümünde İngiliz Panoramalarında İstanbul

Gerek coğrafyası gerek jeopolitik konumuyla İstanbul, yüzyıllar boyunca uğruna savaşılan kentlerden biri olmuştur. 1453 yılında Osmanlı İmparatorluğu tarafından alındıktan sonra imparatorluğun başkenti olan İstanbul, farklı amaçlarla farklı milletlerden sayısız misafir ağırlamıştır. Yüzyıllar Boyu İstanbul Panoramaları isimli makalesinde Sinan Genim, İstanbul'un yabancı seyahatlarda yarattığı duyguyu anlatmak için İstanbul'u farklı yüzyıllarda ziyaret etmiş iki yazarı konuşturarak başlar. Auguste Boppe'un XVIII. Yüzyıl Boğaziçi Ressamları kitabında sorduğu "*Bir ressam için geçmiş asırlardaki İstanbul'un cazibesi kim bilir nasıl idi?*"⁴⁰⁵ sorusunu, Tournefort'un şu cümlesiyle yanıtlar: "*Kente girmeden, dış kesime bir kez daha hayran kalınır; konutları, taraçaları, balkonları ve bahçeleri birçok amfiteatr oluşturan ve üzerlerinde bezistanlar, kervansaraylar, saraylar ve özellikle de camiler ya da kiliseler yükselen Avrupa'nın bu en büyük kentinin bütün evlerini bir bakışta görmekten daha hoş bir manzaraya dünyanın başka bir yerinde rastlanamaz.*"⁴⁰⁶ ⁴⁰⁷ Bu yönüyle İstanbul, 18. yüzyıl sonlarında İngiliz

⁴⁰⁴ Kaynak: <https://www.mutualart.com/Artwork/MEISSEN-PORCELAIN-FIGURES-OF-A-TURK-AND-/6E0B123D18298C4A> (Erişim tarihi 07.05.2021).

⁴⁰⁵ Boppe, 1998, **a.g.k.**, 3.

⁴⁰⁶ J. P. de Tournefort (2005). *Tournefort Seyahatnamesi*. (Çev. Ali Berktaş) İstanbul: Kitap Yayınevi, s. 14.

⁴⁰⁷ S. Genim. (2013). "Yüzyıllar boyu İstanbul Panoramaları" *Osmanlı İstanbulu* (I), İstanbul: 29 Mayıs Üniversitesi, s. 455.

Robert Barker tarafından keşfedilen “panorama” şeklindeki sergiler / panorama tiyatroları için de bir cazibe unsuru olmuştur.

Panorama, Yunanca pan (bütün, tam) ve horama (görünüm) sözcüklerinin bir araya gelmesiyle oluşturulmuş, Robert Barker isimli ressamın icat ettiği ve patentini aldığı çizim ve gösterim tekniğini niteleyen bir sözcüktür.⁴⁰⁸ Bu sözcük ilk kez 1791 yılında -Robert Barker’ın Albenion Değirmeni’nin ilk sergisi için- Morning Chronicle ve The Diary gazetelerinin 11 Haziran 1791 tarihli baskılarındaki reklamında kullanılmıştır.⁴⁰⁹

Robert Barker (1739-1806) panoramanın mucidi olarak ünlenmiştir. 1739’da İrlanda’da doğan ve eğitimi hakkında bilgi bulunmayan sanatçı, ileri yaşlarında Edinburgh’ta bir minyatür ve portre ressamı olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴¹⁰ Robert Barker’ın panoramayı icadı konusunda çeşitli varsayımlar mevcuttur. Bunlardan biri yaşadıkları şehirde, Edinburgh’ta kızıyla yaptığı yürüyüş esnasında kızın ona düşünceli olma sebebini sorması üzerine panorama fikrini paylaşması ancak bunu kare bir alana nasıl oturtacağı konusunda fikri olmaması üzerine gerçekleştirdikleri sohbet esnasında keşfetmesidir.⁴¹¹ Bir diğer varsayım ise Robert Barker’ın bir gün Edinburgh’ta Calton Tepesi’nde otururken gördüğü manzaradan çok etkilenmesi ve bu manzarayı nasıl bir bütün halinde resmedebileceği üzerine düşünmesidir.⁴¹²

Robert Barker panoramanın patentini 17 Haziran 1787 tarihinde “*La Nature a Coup D’Oeil*” ismiyle almıştır. Ayrıca bununla ilgili 1796 tarihli Repertory of Arts and Manufactures isimli dergide kapsamı, sınırları, yöntemi ve 360 derece bir resim yaparken dikkat edilmesi gereken hususlar hakkında bir yazı yazmıştır.⁴¹³

⁴⁰⁸ B. Böcekler (2015) *Avrupa Kent Panoramları (1787-1914) (Gravür-Litografi-Resim-Fotoğraf)*, Ege Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, s. 64; M. Ellis. (2008). “‘Spectacles within Doors’: Panoramas of London in the 1790s” *Romanticism*. (14), 2, pp. 137; N. Erkal (2008). “Tam zamanında gözlerinizin önünde Londra panoramalarında İstanbul sergileri (I)” *Toplumsal Tarih*, (170), s.41.

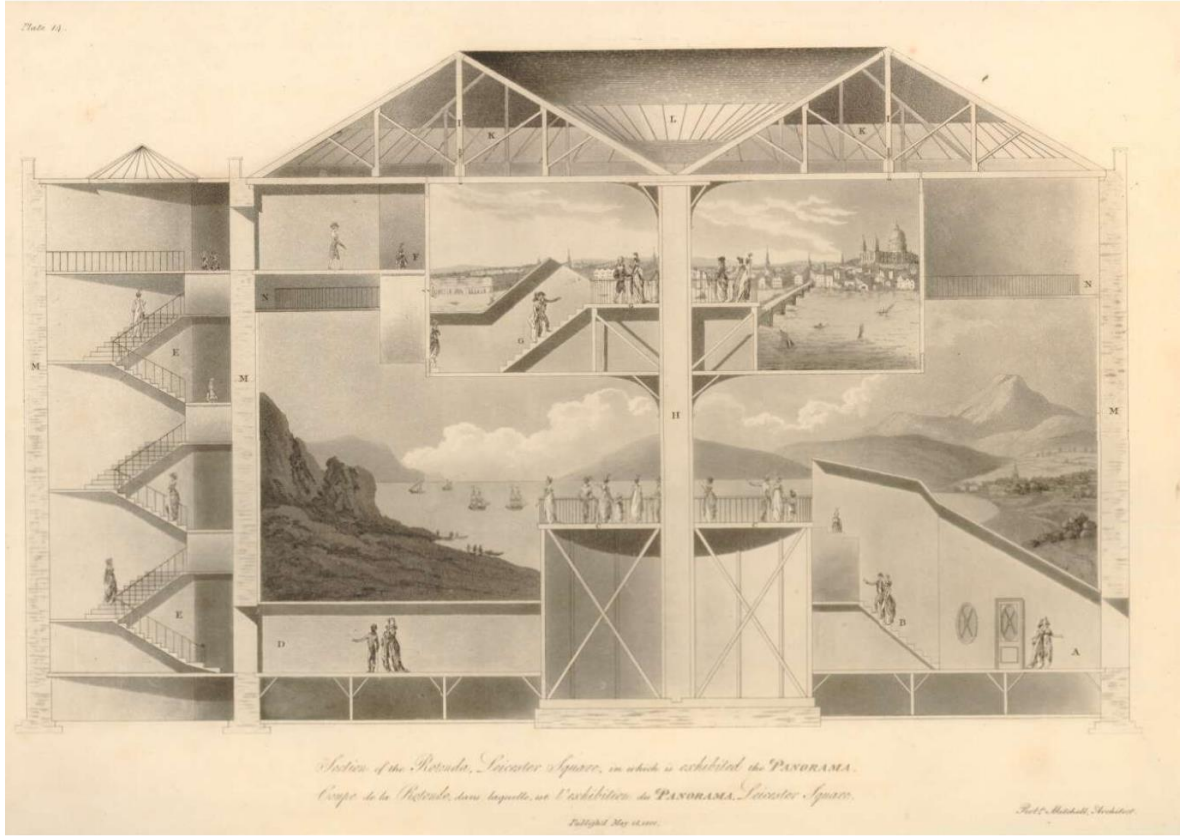
⁴⁰⁹ Ellis, 2008, **a.g.k.**, 137.

⁴¹⁰ Dictionary of National Biography. (1885). Ed. Leslie Stephen. Vol.3, New York: Macmillan, pp, 209-210.

⁴¹¹ The Gentleman’s Magazine and Historical Review. (Temmuz 1856). Bredbury, Evans, pp. 515.

⁴¹² Altick, pp.129; Oettermann, pp. 100.

⁴¹³ Böcekler, 2015, **a.g.k.**, 80.

Görsel 5. 6, Leicester Meydanı'ndaki Panorama Binasının Kesiti, 1 Mayıs 1801, 32.2x46.7 cm⁴¹⁴

Barker panoramanın patentini aldıktan iki yıl sonra, 1789 yılında “Mr. Barker’s Interesting and Novel View of the City and Castle of Edinburgh” isimli ilk 360° resmini sergilemiştir.⁴¹⁵ Ona ticari anlamda başarı getiren ilk sergisi olan “Albenion Değirmeni Çatusından Londra” sergisi Haziran 1791’de Leicester Meydanı’nda sergilenmiştir.⁴¹⁶ Bu serginin maddi anlamda bol kazançlı bir sergi olmasının en önemli nedeni panorama açılmadan önce 1 Mart 1791’de değirmenin yangın nedeniyle büyük hasar görmesi ve kalıntıların tekrar aynı manzarayı seyretmeye izin vermemesidir. Albenion Değirmeni, 1792-1793 sezonunda da sergilenmeye devam etmiştir.⁴¹⁷ Bu sergiyi ziyaret eden Sir Joshua Reynolds ‘bu serginin Robert Barker’ın temsil yeteneğini kanıtladığı’ ifadesinde bulunmuştur.⁴¹⁸

⁴¹⁴ Bu çizimin Victoria & Albert Museum ve British Museum’da aynı basımının birer kopyası bulunmaktadır. (V&A Museum envanter no: E.2057-1926; British Museum envanter no: 1875,0710.4485).

⁴¹⁵ R. King (1993). “Wordsworth, Panoramas, and the Prospect of London” *Studies in Romanticism* (32), 1, pp. 60.

⁴¹⁶ King. 1993, **a.g.k.**, 60.

⁴¹⁷ Ellis, 2008, **a.g.k.**, 140.

⁴¹⁸ G. R. Corner (1857). *The Panorama: with memoirs of its inventor, Robert Barker, and His Son, the Late Henry Aston Barker*. London: J&W. Robins, pp. 6 (Aktaran: Markman Ellis. (2008), pp. 140)

İlk panorama sergisini geçici bir binada gerçekleştiren Robert Barker, kendine ait panorama binasını (Görsel-5.6) 1793'te Londra'da Leicester Meydanı'nda açmıştır.⁴¹⁹ Barker'ın patentinin süresinin sona ermesiyle Londra'da farklı girişimciler tarafından da panorama binaları açılmaya başlanmıştır.

Barker'ın icadı ile ilk İstanbul sergisi, Londra'da Spring Garden Arcades'te açılan panorama binasında gerçekleştirilmiştir. Sanatçı Sir Joshua Cristall (1767-1847) tarafından yapılan resim "Constantinople" başlığıyla sergilenmiştir.⁴²⁰ Bu sergi Henry Aston Barker İstanbul panoraması için seyahatte olduğu döneme denk gelmiştir.

Görsel 5. 7, Henry Aston Barker'ın Galata Kulesi'nden İstanbul Panoraması, 1 Ocak 1813.

Resimlerinin gerçekçiliği ve güvenilirliği için uzun seyahatler yapmayı göze alan oğul Barker 1799'da İstanbul'a gelmek üzere yola çıkmıştır.⁴²¹ 24 Ocak ve 6 Haziran 1800 tarihleri arasında hava koşullarının uygun olduğu günlerde giderek Galata Kulesi

⁴¹⁹ E. Huhtamo (2013). *Illusions in Motion: Media Archaeology of the Moving Panorama and Related Spectacles*. London: MIT Press, pp. 4.

⁴²⁰ Erkal, 2008, **a.g.k.**, 42.

⁴²¹ B. Comment (2002). *The Panorama*. Reaction Books, pp. 24; *The Art Journal London* (1847). London: Virtue, pp. 47.

çizimlerini tamamlamış; 10 Haziran'da başladığı Kız Kulesi'nden çizimlerinin ne zaman bittiğine dair bir bilgi olmasa da seyahatini Temmuz sonlarında tamamlamıştır.⁴²²

Henry Aston Barker ilk İstanbul panoramasını 1801'de sergilemiştir.⁴²³ Galata'dan görünüm 27 Nisan 1801 ve 15 Mayıs 1802 tarihleri arasında; Kız Kulesi'nden görünüm ise 23 Kasım 1801 ve 14 Mayıs 1803 tarihleri arasında sergilenmiştir. Ayrıca Barker'ın bu İstanbul panoraması 1846'da tekrar sergilenmiştir.⁴²⁴

Galata Kulesi'nden İstanbul'un görünüşü daha sonra 1813 yılında orijinal eskizler üzerinden sekiz levha halinde basılmıştır.⁴²⁵ Bu levhalar günümüzde *A Series of Eight Views Forming a Panorama of the Celebrated City of Constantinople and its Environs, Taken from the Town of Galata, by Henry Aston Barker* başlığı ile British Library Koleksiyonu'nda⁴²⁶ (Görsel-5.7) bulunmaktadır.⁴²⁷

Barker'ın İstanbul panoraması, iki katlı binanın üst katında Kız Kulesi'nden alt katında ise Galata Kulesi'nden görünümün seyredilebileceği şekilde tasarlanmıştır.⁴²⁸ Victoria & Albert Museum'da bulunan Kız Kulesi panoramasına ait dairesel yön planının (*Panorama Key*) merkezinde yer alan açıklamada diğer İstanbul görünümünün aşağıda olduğu notu yer almaktadır (Görsel-5.8). Sergi ziyaretçileri için bir harita niteliğinde olan bu yön planı sayesinde sergide yer verilen manzara, yapı ve kişileri tespit etmek mümkündür.

⁴²² A. Kaplan (2017). "Henry Aston Barker'ın İstanbul panoraması ve bazı belgeler ışığında tarihsel kaynak olarak sıhhati üzerine bir değerlendirme" *V. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri*. İstanbul: 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, s. 587.

⁴²³ R. Schiffer (1999). *Oriental Panorama: British Travellers in 19th Century Turkey*. Amsterdam-Atlanta: Rodopi, pp. 146.

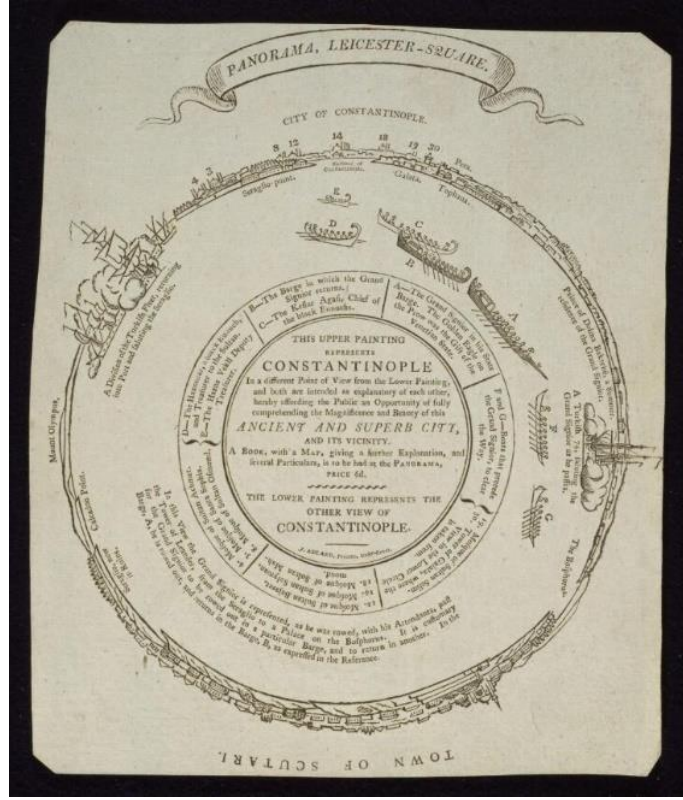
⁴²⁴ Böcekler, 2015, **a.g.k.**, 116.

⁴²⁵ Erkal, 2008, **a.g.k.**, 45.

⁴²⁶ 51.5x39.8 cm boyutlarındaki bu resimlere şu raf numaraları ile ulaşılabilir: *K.Top.113.75.f.1.*; *K.Top.113.75.f.2.*; *K.Top.113.75.f.3.*; *K.Top.113.75.f.4.*; *K.Top.113.75.f.5.*; *K.Top.113.75.f.6.*; *K.Top.113.75.f.7.*; *K.Top.113.75.f.8* (Kaynak: <https://www.bl.uk/collection-items/panorama-of-constantinople> Erişim tarihi: 11.05.2022)

⁴²⁷ Aynı levhaların renksiz gravür kopyalarına British Museum Prints and Drawings Bölümünden 1859,1210.23 envanter numarası ile ulaşılabilir. (Kaynak: https://www.britishmuseum.org/collection/object/P_1859-1210-23) (Erişim tarihi: 11.05.2022)

⁴²⁸ Erkal, 2008, **a.g.k.**, 45.

Görsel 5. 8, Henry Aston Barker, Kız Kulesi'nden İstanbul Panoraması yön planı, 1801, 20.3x24.1 cm, V&A Museum, E.576-1926⁴²⁹

Yukarıdaki iç içe geçmiş dairelerden oluşan yön planına göre, iki katmanlı bir çizim yapıldığını söylemek mümkündür -ki bu da hareketli panoramaya olanak sağlar-. Dış katmanda yani izleyicinin konumuna göre en uzakta Galata, Pera, Tophane, Dolmabahçe Sarayı gibi yapıların ve yerleşimlerin bulunduğu panoramik manzaraya yer verilmiştir. İzleyicinin daha yakınındaki iç katmanda ise deniz manzarası ve deniz üzerindeki kayıklara yer verilmiştir. Bu sergide Padişah ve maiyetinin kayıklarla Beşiktaş'taki Saraya gitmek üzere açıldığını görmekteyiz.⁴³⁰ Yön haritasında merkezin dışındaki dairede, yapıların ve kayıkların sahiplerinin ve içindikilerin bilgisini görmekteyiz. Buna göre kayıklar harflerle, yapılar ise numaralarla işaretlenmiştir.

İstanbul panoramaları Barker ile sınırlı kalmamış, ondan sonra da aynı şekilde İstanbul'a gelerek 360 derece panoramik çizimler yapıp bunu Londra'da ya da farklı yerlerde sergileyen sanatçılar olmuştur. 1810'da İstanbul'a gelen John Cam Hobhouse da bunlardan biridir. O da Galata Kulesi'ne çıkarak bir panorama hazırlamış ve bunu

⁴²⁹ <https://collections.vam.ac.uk/item/O1009735/view-of-constantinople-panorama-key-henry-aston-barker/> (Erişim tarihi: 11.05.2022).

⁴³⁰ Barker bu bilgiye günlüğünde de yer vermiştir. Bu durumda hayal ürünü değil, gerçeği yansıtan bir çizim olduğunu düşünmek mümkündür. Kaplan, 2017, **a.g.k.**, 589.

dönüşünde Londra’da sergilemiştir.⁴³¹ Bununla birlikte Henry Aston Barker’ın 1823’te panorama binasını devrettiği asistanı Robert Burford da 1829 yılında Strand Panorama’da bir İstanbul panoraması sergilemiştir. Sergiye eşlik eden broşürde mülk sahibi Robert Burford tarafından resmedildiği notu düşülmüştür.⁴³²

İstanbul panoramaların popülerliği neredeyse 19. yüzyılın yarısına kadar devam etmiştir. İlk kez 1838’de sergilendiği bilinen Thomas Allom’un Polyorama isimli panoraması 1854 yılında 5. kez sergilenmiştir. Allom’un Egyption Hall’daki 1850 tarihli üçüncü panorama sergisi için basılan broşürden bunun hareketli bir panorama olduğunu ve sergi için bir marş da bestelendiği anlaşılmaktadır.⁴³³

Yukarıdaki bilgiler ışığında panoramanın icadı ile izleyicinin/tüketicinin yeni bir sanatsal tüketimi deneyimlediğini görmekteyiz. O zamana kadar resimleri iki boyutlu olarak algılayan izleyici panoramalarla birlikte üç boyutlu olarak algılamaya başlamıştır. Ancak panoramaların en önemli özelliği izleyicisine -izlediği yerdeymiş hissi yaşatabilmesidir. Bunu ifadeyi şu örnekle güçlendirmek mümkündür; Henry Aston Barker’ın Galata Kulesi’nden yaptığı çizim sergilenirken, onu seyretmeye gelen izleyici dairesel planlı bir yapının ortasında durup gerçek hayatta Galata’dan baktığında 360° dönerek görebileceği o pitoresk manzarayı görebilmektedir.

Panorama sergileri için ilk tercihin İstanbul olması, oğul Barker’ın ilk yurtdışı seyahatini İstanbul’un panoramasını çizmek için gerçekleştirmesi ve seyahatini gerçekleştirdiği sırada başka bir sanatçının farklı bir binada ilk İstanbul panoramasını sergilemesi tesadüf değildir. İstanbul manzaraları yüzyıllar boyunca çok talep görmüş; şehir hem yabancılar tarafından çok ziyaret edilmiş hem de manzaraları çokça resimlenmiştir. Panorama gibi bir icadın gerçekleşmesi de İstanbul özelinde daha büyük bir talep yaratmış olabilir.

Tek başına bu sebepler İstanbul panoramalarına olan arz ve talebin dolayısıyla bu denli bir ilginin olmasını açıklayamaz. Bunda ilk daimî büyükelçimiz Yusuf Agah Efendi’nin -çok yakın bir tarihte- 1793’te Londra’ya gidişinin ve neredeyse tüm yüzyılı Turquerie modasının etkisi olmalıdır. Turquerie yüzyıl sonuna değin hem gündelik hayatta hem de sanatın birçok alanında deneyimlenmiştir. Ancak panorama sergileri

⁴³¹ Schiffer. 1999, **a.g.k.**, 146.

⁴³² Schiffer, 1999, **a.g.k.**, 146.

⁴³³ T. Allom. (1850). *The Polyorama of Constantinople and Dardanelles*. London: W. S. Johnson. Önsöz

Turquerie ortamında bambaşka bir deneyim sunmuştur. Yüzyıl sonlarına doğru sanatta yükselen bu moda panorama sergileriyle doruk noktasına ulaşmıştır. Bu açıdan bakıldığında panorama sergilerinin Turquerie'nin diğer alanlarına göre daha farklı bir haz yarattığı, hatta bir seyahatin yerine geçtiği düşünülebilir. Şimdiye kadar Türk kahvesi içen, tiyatrodaki Türk konulu oyunlar izleyen, maskeli baloya Türk kostümü ile giden ve hatta Türk kıyafetiyle resim yaptıran herhangi birine panorama sergileri bizzat Türkiye'de/İstanbul'da bulunma deneyimini yaşatmıştır. Bu bir çeşit Grand Tour simülasyonu olarak da değerlendirilebilir ki bu gezginlerin Turquerie'nin bir moda haline gelmesinde etkili olduğu, diğer yandan İstanbul'u merak edenlerin fakat gezi imkanına sahip olmayanların da söz konusu panorama sergileri / tiyatroları ile bunu yaşadığı söylenebilir. Tüm bunlara ek olarak bu icatta İstanbul'un sıkça yer alması tüm etkilerin/ortamın yüzyıl sonuna ulaşmış bir sonucu gibidir.

İngiltere'de Turquerie modası büyük ölçüde 18. yüzyılda yaşanmış ve birçok alanda yüzyıl bitimine kadar tüketilmiş olsa da, panorama sergileri yüzyılın son yıllarında keşfedilmiş, Turquerie'nin henüz külleri soğumadan hızlı şekilde İstanbul örneklerini vermiştir. İstanbul panoramaları 19. yüzyıl ortalarına kadar devam etmiş, sergiler devam ederken Turquerie yerini -19. yüzyıl başlarından itibaren- sanatta doğuya farklı bir bakış açısı olan oryantalizme bırakmıştır.

6. DEĞERLENDİRME

Avrupa'da rokoko üslubunun hâkim olduğu 18.yüzyılda gördüğümüz Turquerie gündelik hayatta ve sanatın birçok alanında karşımıza çıkan bir modadır. Fransızca bir sözcük olan bu terim, genel anlamıyla Türk esintileri taşıyan ürünler için kullanılmaktadır. Ancak tez kapsamında elde edilen veriler incelendiğinde insanların gündelik hayatlarında ve sanat tüketiminde etkili bir moda olduğu görülmüştür. Bu dönemde Aydınlanma ile birlikte Avrupa'da gücünü yitirmeye başlayan soyluların kendilerini konumlandırmada ve birtakım entelektüel zevklerini tatmin etmede kullandığı, kendi olmayan, -öteki- ile girdiği ilişki sonucunda gelişen moda olarak karşımıza çıkar Turquerie.

18. yüzyılda özellikle aristokratlar, tüccarlar, diplomatlar başta olmak üzere Avrupalı insanların gündelik hayatlarında Turquerie'yle sıkça karşılaşması mümkün olmuştur. Bu dönemde Türk ilgisi olan biri evine Türk figürlerden oluşan porselenler ve

yelpazeler gibi günlük kullanım eşyaları satın alabilir, bir kafede usulüne uygun olarak pişirilen ve servis edilen Türk kahvesini içebilir, Türk konulu romanlar okuyabilir ve tiyatro oyunu seyredebilirdi. Bir kıyafet albümünden beğenerek diktirdiği, satın aldığı ya da kıyafet deposundan kiraladığı Türk giysilerini giyerek maskeli bir baloya gidebilir, hatta bu giysilerle resmini yaptırabilirdi. Bunlar arasında ilgisi ve ekonomik sermayesi daha güçlü olanlar Türk kabineleri oluşturabilir, Türkiye'ye Grand Tour gerçekleştirebilir, Türk odası dekore edebilir ve bu mekânlarda Türk alışkanlıklarını günlük yaşam pratiklerinin yadırganmayan bir parçası olarak gerçekleştirebilirdi. Tüm bunlar düşünüldüğünde Turquerie'nin aynı zamanda tüketim alışkanlığına dönüştüğü görülmektedir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde bu modanın daha önce de belirtildiği gibi "Türk gibi hissetme" arzusunu tatmin ettiği söylenebilir.

Avrupalılarla Türklerin ilişkisi ve Avrupa'da Türk kılığına girmenin, Türk eşyaları kullanmanın başlangıcı daha erken tarihlere dayansa da bunu bir moda olarak ele almamızı sağlayan gelişmeler 18. yüzyılı işaret etmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri ve siyasi olarak eski gücünü yitirmesi ve Avrupa'da korkulan imajından ziyade 'merak edilen, egzotik' konumuna gelmesi, diğer taraftan Avrupa'nın sanayileşmesi ve teknolojik hamleler yapması ile Osmanlı'nın da Avrupa'ya bakışını değiştirmesi, bununla beraber o döneme kadar uluslararası diplomatik işlerini İstanbul'da gerçekleştiren Osmanlı'nın Avrupa'da ilk elçiliklerini açması, Avrupalı soyluların entelektüel arayışları gibi çok farklı yönlerden karşılıklı ilişkiler Avrupa'da Türk modasını/Turquerie'yi, Osmanlı'da da Batılılaşma sürecini başlatmıştır. Bu bağlamda Turquerie'nin karşılıklı bir ilişkinin sonucunda ortaya çıkışı özellikle vurgulanması gereken bir noktadır.

Diğer yandan İngiltere'ye diğer Avrupa ülkelerindeki Turquerie etkisinin doğrudan ya da dolaylı yollarla girdiği de anlaşılmaktadır. Çok daha önceleri Avrupa'nın farklı yerlerinde giyilen Türk kostümleri, döşenen Türk odaları örnekleri varken Turquerie hakkında yapılan çalışmalar bu modanın başlangıcı olarak daha çok Osmanlı İmparatorluğu'nun 1720 yılında Yirmisekiz Mehmed Çelebi'yi elçi olarak Fransa'ya göndermesini gösterir. Elçi on bir ay süren seyahati sırasında Fransızlar tarafından yoğun bir ilgiye maruz kalmış; kıyafetleri, yeme alışkanlıkları, gündelik rutinleri ile Osmanlı'yı Paris'te temsil ederken merak konusu haline gelmiştir. Diğer yandan Fransa Kralı XIV. Louis tarafından Osmanlı topraklarına sefir olarak gönderilen Marquis de Ferriol (1692-1711), hamilik yaptığı ressam Jean-Baptiste Vanmour'a resim siparişleri vermiştir.

İçeriğini yoğunlukla devlet törenleri, elçi kabulleri ve Osmanlı kıyafetlerinin oluşturduğu resimler -Ferriol Fransa'ya döndükten sonra- ilki 1714 yılında olmak üzere gravürlü albüm olarak defalarca basılmıştır. Bu albümdeki resimler yüzyıl boyunca Avrupa'da dolaşıma girmiş, Turquerie'nin bir moda haline gelmesine büyük katkılar sağlamıştır. Jean Baptiste Vanmour'un resimleri Turquerie modasında gerek yeni albümlere gerek kostüm tasarımına gerekse porselen fabrikalarında üretilen porselenlerin tasarımına kaynaklık etmiştir. Vanmour İstanbul'da bulunduğu 1699 ve 1737 yılları arasında, İstanbul'a gelen diğer elçilere de hizmette bulunmuştur. İngiliz elçi Edward Wortley Montagu de bunlardan biridir. Bu nedenle, Montagu'nün eşi Lady Mary Wortley Montagu'nün yaptırdığı yukarıda sözü edilen Türk kostümlü portrelerden biri Vanmour'a atfedilmektedir.

Turquerie/Türk modası İngiliz sanatında bir anda var olmamıştır. Bu çalışmada modanın gelişimini ve yayılımını anlamak için öncelikle gündelik hayata ve kültür-sanat ortamına bakmak gerekmiştir. İngilizler arasında bir Türk imgesinin oluşmasında en önemli isimlerden biri Lady Mary Wortley Montagu'dür. İngiliz bir kadın olan Lady Montagu eşinin diplomatik görevi sebebiyle İstanbul'da bulunduğu sırada Türklerin yaşantısına ve giyim kuşamına ilgi duymuş, bu nedenle Türklerle vakit geçirmeye özen göstermiştir. Osmanlı topraklarında geçirdiği yaklaşık bir yıl kadar süren konaklamasında, gidiş ve dönüş yolculuklarında yakınlarına yazdığı mektuplardan sahip olduğumuz bilgiler doğrultusunda Lady Montagu'nün Türklere/Türklüğe kendinden önceki seyyahlardan daha farklı baktığını söylemek mümkündür. Mektuplarında Türkler hakkında birçok konuya değinmiş; evleri, yemekleri, kıyafetleri, Türk kadınlarının güzelliği, sahip olduğu haklar, yıkanma alışkanlıkları gibi konuları aktarmıştır. Ayrıca Lady Montagu geldiklerinde 3 ya da 4 yaşlarında olan oğlu Edward Montagu'ye burada çiçek aşısı yaptırmış ve hatta çiçek aşısını Osmanlı'dan İngiltere'ye götüren kişi olmuştur. Onun mektuplarının etkisi İngiltere ile sınırlı kalmamış yakınlık kurduğu soylular ile birlikte Avrupa'nın farklı bölgelerine de yayılmıştır.

Daha önce bahsedildiği gibi Lady Mary Wortley Montagu hem Avrupa'da hem de İngiltere özelinde Turquerie'nin yayılmasında oldukça önemli bir figürdür. Ona ve Doğu Mektupları'na şimdiye kadar edebiyat ve tarih alanında yapılan bilimsel çalışmalarda sıkça yer verilmiştir. Yazdığı mektuplarla önce kendi yakın çevresine, mektuplarının basılmasıyla birlikte de İngiltere'deki genel okur kitesine Osmanlı

hakkındaki verdiği bilgilerin ulaştığı düşünüldüğünde; hali hazırda var olan bir kültürel merakın hem pekiştirildiği hem de tatmin edildiği anlaşılmaktadır. Elbette ki Lady Montagu'nün Türk halkına olan sempatisinin ve olumlu bakış açısının bundaki payı yadsınamaz. Öyle bir pay ki, sayesinde Türk gibi giyinmek ve Türk odaları döşemek moda olmuş / yaygınlaşmış, Grand Tour'a ilgi artmış, Türk konseptli kulüpler (Divan Club gibi) kurulmuştur.

Gerçekçi olmasıyla ve Türk dünyasına duyduğu hayranlığı hissettirmesiyle kendinden önceki seyyahlardan farklı bir yere konumlandığımız Lady Mary Wortley Montagu, Osmanlı ziyareti esnasında toplumunu tanıma konusunda özel bir merak sergilemiştir. Öncelikle Türk dilini öğrenme ve insanlarla aracısız iletişim kurma çabası bunun en büyük göstergelerindedir. Montagu Osmanlı toplumu ile, -toplum baskısı yaşayacak kadar içine daldığı için olsa gerek- istemediği halde bir çocuk dünyaya getirebilecek kadar yakın ilişki kurmuştur. Bu nedenle anlatımlarının samimiyeti ve gerçekçiliği/objektifliği çağdaşı diğer yazarlardan onu ayırmaktadır. Bu bağlamda ele alındığında Lady Montagu'nün anlatımları, 18. yüzyıl başlarında Osmanlı İmparatorluğu hakkında yapılacak araştırmalar için bir belge niteliğindedir. Kendisinden 70 yıl, mektuplarının basılmasından ise yaklaşık 15 yıl sonra doğu seyahati gerçekleştiren Lady Craven ile karşılaştırıldığında Montagu'nun Osmanlı toplumuna sempatisi olduğu daha da iyi anlaşılır.

Lady Montagu'nün Osmanlı toplumu ile ilişkisi çoğu zaman kadınlar üzerinden olmuştur. Kadınların hamamlarını ziyaret eden yazar, Türk kadınlarının güzelliklerinden hayranlıkla bahsetmiştir. Bununla beraber Türk kadınlarının kendinden önce söylenenlerin aksine birtakım özgürlükleri ve evliliklerinde de bazı hakları olduğunu aktarmıştır. Türk toplumunda kadınlığın doğurulan çocuk sayısı üzerinden derecelendirilmesini ve erken yaşta evlilikleri eleştirmiştir. Olumlu ya da olumsuz olması fark etmeksizin Osmanlı kadını hakkında yaptığı değerlendirmeler samimi ve gerçekçidir. Lady Montagu'nün aydın ve aristokrat bir çevreye ait olduğu ve seyahati süresince çevresi ile mektuplaştığını düşündüğümüzde mektupların basıldığı 1763 yılından önce kendi çevresince okunuyor ve biliniyor olmalıydı. Ancak yine de tarihsel olarak Turquerie'nin geniş bir yayılım alanı bulduğu 1760 sonları ve 1770'li yıllara etkisi yadsınamaz. Onun Türk giysileri içinde yaptırdığı portreleri yüzyıl başlarından itibaren çevresini etkilerken mektuplarında ayrıntılarıyla bahsettiği Osmanlı'nın ileri gelen

kadınlarının giysilerinin betimleri bu modada karşılık bulmuştur. Bir moda olarak Türk giysileri/kostümü giymenin daha çok kadınlar arasında yayılmasında Lady Montagu'nun doğrudan ya da zaman zaman dolaylı olarak etkisinin olduğunu düşünmek; sorgulamak çok mümkün olmasa da konuyla ilişkili olarak Montagu'nün öne çıktığını söylemek gerekir.

Diğer birçok etmenle birlikte Lady Montagu'nün İngiliz kültür-sanat ortamında tanıttığı Türkler; çeşitli kulüplerde, özel mülk ya da ziyarete açık olan evlerdeki Türk usulü döşenen odalarda, maskeli balolarda ve tiyatrolarda insanların sıkça karşılaştıkları birer imge haline gelmiş ve bu sayede sanatı etkilemiştir.

Bu tezde değindiğimiz, varlığını İngiltere'de yirmi sekiz ay sürdürebilen Divan kulübü yüzyılın en seçkin kulüplerinden biri olmuştur. Kulüp doğu seyahatini gerçekleştirmiş, bu seyahatten etkilenmiş ve edindiği deneyimi taze tutmak isteyen İngiliz seçkinleri tarafından kurulmuş ve aynı durumdaki kişiler tarafından ilgi ve talep görmüştür. İngiliz kültür sanat ortamında Türk imgesinin tanınmasına ve Türk modasının oluşumuna büyük katkıda bulunan bu kulüpteki kişiler üye olmadan önce Grand Tour gerçekleştirmiş, bazıları da seyahat kitapları yayınlamıştır. Üye kabulünde referansı ve Grand Tour'u zorunlu tutan kulüp, on beş maddeden oluşan ilkelerini uygulamaya özen göstermiştir. Buna göre iki haftada bir gerçekleşen her toplantı için bir önceki haftadan Vizir ve Reis Effendi seçilmiş, iki hafta üst üste aynı kişi söz konusu görevlere seçilmemiştir. Kulüp, toplantılarını El-Kuran isimli deftere kaydetmiş ve Harem için kadeh kaldırmıştır. Osmanlı Devleti idaresini, tarihini, coğrafyasını öğrenen bu kişiler, Türk kostümleri giyerek portrelerini de yaptırmıştır. Tüm bu nedenlerle kulübü, İngiliz sanatında Türk modasını/Turquerie'yi oluşturan ve besleyen bir oluşum olarak değerlendirmek mümkündür. Bu kulübün kurucu üyelerinden Sandwich Kontu John Montagu (Kat.no.24-27) ile Bessborough Kontu William Ponsoby (Kat.no. 28-30) birden çok kez Türk kostümlü portrelerini yaptırmışlardır. Bunların dışında Sir Francis Dashwood (Kat.no. 33) da Türklere olan ilgisi sebebiyle ailesine ait Painshill Bahçeleri'nde gerçekleştirdiği yenilemede bir Türk çadırı yaptırmıştır.

Antik Yunan ve Roma sanatıyla ilgilenen, üyeleri arasında Royal Academy (İngiliz Kraliyet Akademisi) kurucuları ve İngiliz neo-klasisizminin öncülerinin bulunduğu Dilettanti Cemiyeti ise odağında Türklerin olmadığı bir kulüptür. Ancak Anadolu topraklarına arkeolojik amaçlarla keşfe gelen araştırmacılar, görevliler ve

sanatçılar yine Türk kültürünün, Osmanlı coğrafyasının tanınmasında etkili olmuşlardır. Diğer yandan ressamların, arkeolojik kalıntıları çizerken Türk figürlerine yer vermeleri, gözlem yapmaları önemlidir. Özellikle Dilettanti Cemiyeti'nin Türk modasının yoğun olarak yaşandığı ve Türk kostümlü portrelerin sıkça yapıldığı 1760 ve 1770'li yıllarda arkeolojik araştırmalar açısından oldukça aktif olduğu ve bu tür seyahatleri desteklediği açıktır. Söz konusu seyahatlerin sonunda toplanan bilgiler, belge değeri taşıyan ve kulüp ressamları tarafından yapılmış resimlerle birlikte kitap olarak da basılmıştır. Kulübün resmi sanatçısı George Knapton Sandwich Kontu John Montagu ve Bessborough Dükü William Ponsoby'nin Türk kostümlü portrelerini yapmıştır (Kat.no. 26, 30). Söz konusu iki portrenin sahibi Montagu ve Ponsonby hem Divan Kulübü hem de Dilettanti Cemiyeti üyesi olmuş kişilerdendir. Bu ikili dışında Sir Francis Dashwood'un da her iki kulübe üye olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla bu tür kulüp oluşumlarının sanata yansıyan, Türk imgelerini yayan önemli kurumlar arasında olduğu anlaşılır.

Turk's Head ismiyle ortaya çıkan ve daha sonra Literary Club olarak devam eden edebiyat kulübü ise bu dönemde aynı isimle açılan mekânlara dikkatimizi çeker. İngiltere'de "Turk's Head" kavramının mekândan ve bar isminden öteye geçtiğini, toplumsal yaşamın ve kültürün içinde Türk kavramının yer ettiği, yayılmakta olan bir kültürün ya da bir modanın farklı alanlarda -anlamını değiştirerek, çoğaltarak bazen de azaltarak- değişip dönüştüğü anlaşılmaktadır. "Turk's Head" bu tür bir modanın farklı bir yönünü gösteren önemli bir örnektir. Bu gelişmelerin imgelere yansıdığı, kalıplaşmış markalaştığı bile söylenebilir. Kimi zaman bar girişlerinde, kimi zaman kartvizitlerde ya da jetonlarda sarıklı bir erkek resminin yer alması, ya da (sözde ya da değil) Türk kostümlü garsonların servis yapması, Türk kahvesinin / kahvehanesinin kısmen de olsa yerleştiği, sürdürüldüğü ve deneyimlendiği mekânların; görsel kültürde Türk imgelerinin ya da Türk adıyla anılmak istenen imgelerin, Türk adının ya da Türk dünyasına ilişkin bazı sözcüklerin 18. yüzyıl ortalarında oldukça yaygınlaştığının bir göstergesi olarak anlaşılması önemlidir.

Genel olarak bakıldığında; özellikle Divan Kulübü üyelerinin Türkiye gezilerini ve bilgilerini taze tutmak amacıyla bir araya gelmiş olması, yirmi sekiz ay boyunca her iki haftada bir yaptıkları toplantıları, buradaki kutlamalar ve ele aldıkları konular ile ilkeleri düşünüldüğünde, İngiltere'de Türk modası/Turquerie için önemli bir oluşum olduğunu, Doğu'ya yolculukları sırasında (1738) tanıştıkları Liotard ile iletişimleri ve ona

Türk kostümlü portreleri yaptırmaları sayesinde İngiltere’de Türk ilgisinin sanatta modaya dönüşmeye başlamasının erken örneklerinden olduğunu söylemek mümkündür.

Tez kapsamında yapılan araştırmada İngilizlere ait üç adet Türk odası tanıtılmıştır ki bunlardan biri Fonthill, biri Venedik, diğeri ise Lizbon’da bulunmaktadır. Odalar hakkında herhangi bir görsele ulaşılamasa da İngiliz ziyaretçiler tarafından görülüp dönem kaynaklarına geçmiş olması sebebiyle haklarında bilgi edinmek mümkün olmuştur. Odalardan ikisi -Fonthill’de (Wiltshire/İngiltere) ve Lizbon’da olanlar- aynı adı taşıyan baba ve oğul William Beckford’a aittir. Lady Montagu’nün oğlu Edward Wortley Montagu’nün Türk odası ise Venedik’teki evindedir ki bu Türk odası hakkında diğeri ikisinden daha fazla bilgiye ulaşılmıştır. Yaklaşık üç ya da dört yaşlarında ailesi ile birlikte İstanbul’a gelen ve -neredeyse- bir Türk hayranı anne tarafından büyütülen oğul Montagu’nün Türk ilgisinin ömrü boyunca devam ettiği anlaşılmaktadır. Gündelik hayatında sakal uzatıp Türk giysileri giyen Montagu, söz konusu odada ağırladığı misafirlerine Türk yemekleri ve Türk kahvesi ikram etmiştir. Ölümünden çok kısa bir süre önce kendisini ziyaret eden ve Türk kıyafetleri içinde portresini yapan George Romney ile Türk kahvesi hakkında sohbet ettikleri, sanatçıya kahvenin hazırlanması ile ilgili bazı püf noktaları anlattığı bilinmektedir. Diğeri iki Türk odası hakkında ise değerlendirmede bulunulabilecek kadar bilgiye ulaşılamamıştır. Yüzyıl boyunca Türklere duyulan ilgi göz önüne alındığında daha fazla Türk odası döşendiği tahmin edilmektedir. Konu hakkında gelecekte daha derinlikli bir araştırma yapıldığında daha fazla Türk odasına ulaşılabileceği öngörülmektedir.

İngiliz kültüründe Türk modasının görüldüğü başka bir alan ise maskeli balolardır. Öncelikle belirtmekte fayda var ki İngiltere’de konsepti Türk gibi giyinmek olan bir maskeli balo bilgisine ulaşılamamıştır. Ancak Türk kostümlerinin -bir sultan ya da paşa kılığına girmek gibi- maskeli balolarda oldukça önemli olduğu açıktır. İngiltere’de 18. yüzyılda maskeli balolar genellikle yabancı girişimciler tarafından, belli bir ücreti ödeyen herkesin katılabileceği etkinliklerdir. Bu da halkın her kesiminden insanın bir arada bulunduğu bir eğlence ortamının oluşmasına olanak sağlamıştır. Maskeli balolarda Türk kılığına girmek isteyenler dilerlerse kostüm depolarından kiralayıp, dilerlerse de kostüm albümlerinden seçip diktirerek Türk kıyafetlerine erişebilmişlerdir. Maskeli balo duyuruları ve gravürleri dönem gazetelerinde yer almış, ayrıca maskeli balo giysileri içinde portrelerini yaptıranlar olmuştur (Görsel 4.17, 4.18, 4.20, 4.21 ve Kat.no. 66).

18. yüzyılda İngiltere, Aydınlanma Çağı'nı yaşarken birçok alanda olduğu gibi tiyatrodaki da birtakım gelişmeler ve değişimler yaşamıştır. Özellikle bu dönemde tiyatro oyunlarının hem sayısal olarak daha fazla kişiye ulaşması, hem de daha geniş bir toplumsal sınıf yelpazesine hitap etmesi mümkün olmuştur. Buna paralel olarak Türk konulu oyunların da önceki yüzyıllardan daha geniş bir kitleye ulaşmış olduğu söylenebilir. Çoğunlukla tarihi konulardan beslenen bu oyunlar, 18. yüzyıl İngiliz kültür sanat ortamında var olan ve genişlemeye devam eden Türk imajını beslemiştir. Özellikle tarihi Türk karakterlerinin dönemin başarılı ve popüler oyuncularından biri olan John Bell tarafından basılması, dönemin kültür sanat ortamında Türklere duyulan ilgi ve merakı belgeler niteliktedir (Bkz. Kat.no.106-126). Bu yüzyılda oynanan Türk konulu oyunlara bakıldığında hem yayınlar hem imge dolaşımı hem de sahneleme yönünden özellikle yüzyılın ikinci yarısında bir yoğunluk olduğu anlaşılmaktadır. Yüzyılın ilk yarısına -Timur ve I. Bayezid orduları arasında yaşanan Ankara Savaşı sonrası konu alan- *Tamerlane* damgasını vururken, ikinci yarısının en ilgi gören oyunları -Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nin ünlü Kaptan-ı Derya'sı Barbaros Hayrettin Paşa'nın ağabeyi Oruç Reis'in hayatını konu alan- *Barbarossa* ve -Türk karakterlerin Türk köyünde yaşadığı bir hikâyeyi konu alan- *Blue-beard* olmuştur.

Bu tezin ana konusunu Turquerie kapsamında üretilen sanat eserleri oluşturmaktadır. Bu bağlamda uygulanan mimari uygulamalar, Türk kostümlü portreler, madalyon portreler, porselenler, gravürler ve panorama sergileri incelenmiştir. Tezde incelenen bir köşk, iki çadır ve bir cami büyük bahçelerin içine, peyzaj amacıyla yapılmıştır ve işlevsizdir. Bunlardan köşk ve cami kraliyet ailesine mensup ve Galler Prensi Frederick'in mülkiyetinde olan bahçelere, ilki kendisi ikincisi ise onun ölümünden sonra eşi Prenses Augusta tarafından yaptırılmıştır. Söz konusu iki eserin politik bir temsiliyeti olduğu düşünülmektedir. Farklı kişiler tarafından farklı bahçelere inşa edilmiş iki çadırın ise peyzaj amaçlı Turquerie tasarımları olduğunu söylemek mümkündür.

Dönemin portre ikonografisi çerçevesinde uygulanan Türk kostümlü portreler çoğunlukla dönemin sanat anlayışını gözlemleyebildiğimiz rokoko ve neo-klasik veya her ikisinin özelliklerinin bir arada görüldüğü bir üslup içinde gerçekleştirilmiştir. Bu portrelerden yaklaşık 10 adedi literatürde ya da müze / müzayede evleri kataloglarında

Türk kostümlü portre olarak geçmektedir. Geriye kalan portreler ilk kez bu çalışmayla literatüre Türk kostümlü portre olarak girmiş olacaktır.

Çalışma kapsamında 18. yüzyıl İngilteresi'nde yapılmış / İngilizlere ait 88 adet Türk kostümlü portre tespit edilmiştir. Yüzyıl ölçeğinde bakıldığında en çok Türk kostümlü portre yapan sanatçı kısa yaşam süresine rağmen Francis Cotes (18) olmuştur. Onu portre sayısına göre sırayla Sir Joshua Reynolds (15), Jean-Etienne Liotard (11), George Romney (7), Charles Jervas (6), Angelica Kauffman ve George Knapton (5), Andrea Soldi ve Hoseph Highmore (4) takip etmektedir. Yüzyılın erken dönemlerinde örnekler veren Sir Godfrey Kneller ile baba ve oğul Jonathan Richardson ikişer Türk kostümlü portre ile bu modada yer almışlardır. Bunlar dışında Adrien Carpentiers, Johann Zoffany, Daniel Gardner, Matthew William Peters ve George Willison yalnızca birer Türk kostümlü portresine ulaşılabilen sanatçılardır. Kendisine atfedilen bir portre ile Jean-Baptiste Vanmour yine bu sanatçılar arasındadır. Ayrıca sanatçısı bilinmeyen bir William Ponsoby portresi de tez kapsamında incelenmiştir.

Elbette ki yüz yıl kadar uzun bir zaman dilimi için yalnızca yukarıdaki verilere bakarak kesin değerlendirmeler yapabilmek, konuyla ilgili sanatın bu açıdan gelişmelerini tam anlamıyla açıklığa kavuşturmak mümkün görünmemektedir. Ancak sunulan örnekler; bu portrelerin sözü edilen bazı gelişmelere / etkilere bağlı olarak yüzyılın belli dönemlerinde, belli figürler ve konular etrafında yoğunlaştığını göstermektedir. Buna göre kronolojik olarak verilen üç gruptan ilki genel olarak Lady Mary Wortley Montagu ve onun çevresinde şekillenen portrelerdir (Kat.no. 6-18). Bu grupta incelenen -1710-1725 yılları arasına tarihlenen- on üç eser hem kostüm hem de arka planıyla Lady Montagu portrelerinin tekrarı niteliğindedir. Buna göre yaptırdığı portrelerle Lady Montagu'nün resim sanatında etkili olduğu ve öncülük ettiği söylenebilir. Bu dönemde tespit edilebilen örnekler üzerinden gidilirse Türk kostümlü portre yaptıranlar sadece kadınlardır.

1725 ve 1750'li yılların ortalarına tarihlenen yirmi altı portreden oluşan ikinci grup (Kat.no. 19-44) ile birlikte Türk kostümlü portre yaptıranın tam anlamıyla bir moda haline geldiğini söylemek mümkündür. Bu dönemde erkeklerin de sıkça Türk kostümlü portre yaptırdığı anlaşılmaktadır. Edward Wortley Montagu portreleri dışında Türk kostümlü erkek portreleri yalnızca bu dönemde görülmektedir. Bu kişiler Grand Tour yapanlar, kulüp üyeleri, tüccarlar gibi Türkiye ile ilgili bir teması / ilgisi olan

kişilerdir. Sonuç olarak Türk kostümü ile poz veren erkekler ya Türkiye’de çalışmış tüccarlar ya da ileride kulüp üyesi olacak olan soylular/aydınlardır. Bunlar arasında Sandwich Kontu John Montagu dört (Kat.no. 24-27), Bessborough Kontu William Ponsoby ise üç (Kat.no. 28-30) portreyle yüzyılın bildiğimiz en çok Türk kostümlü portre yaptıran isimlerinden olmuşlardır.

Divan Kulübü’nün kurucu üyelerinden Sir Francis Dashwood’un bu dönemde yaptırdığı Türk kostümlü portresi (Kat.no. 33) oldukça önemlidir. Bu portre Divan Kulübü üyeliği anısına yapılmış olmalıdır. Dashwood bir Türk paşası gibi giyinmiş şekilde, elinde şarap kadehini kaldırırken poz vermiştir. Bu da kulüp hakkında bilgisi olan bizlere bir kulüp toplantısında “harem” için kadeh kaldırdıkları anı hatırlatmaktadır.

Dönemin kadın portrelerine gelindiğinde erkeklerden daha farklı bir tutumla karşılaşmaktayız. Türk ilgisi nedeniyle portre yaptıran erkeklerin aksine -Lady Montagu dışındaki- çoğu kadın yalnızca soyluluklarını, zenginliklerini göstermek için ya da sadece moda olduğu için Türk kostümlü portreler yaptırmıştır.

Türk kostümlü portre siparişinin arttığı yıllarda bu tür portreleri yapan ressamın isimleri de ön plana çıkmıştır. Dilettanti Cemiyeti’nde görevli ressam George Knapton, Türk ressamı olarak da bilinen İsviçre asıllı Jean Etienne Liotard, sadece tüccar portreleri ile bildiğimiz İtalyan ressam Andrea Soldi ve son olarak Joseph Highmore Türk kostümlü portreler yapan sanatçılardandır. Bu noktada modanın yayılmasında diğer önemli bir figürün İsviçreli ressam Jean-Étienne Liotard olduğu açıktır. Sanatçı kendisine ait Türk kostümleri ile bilfiil Avrupa’yı gezerek Türk kostümlü portreler yapmıştır. Bu misyonu ona “Türk ressamı” unvanını getirmiştir. Liotard’ın İstanbul’a gelişi bir grup İngiliz soylunun ona Grand Tour’larına katılmalarını teklif etmesi ile başlamıştır. Bessborough Kontu William Ponsoby’nin gemisiyle, aralarında Sandwich Kontu John Montagu, arkeolog Richard Pococke ve James Nelthorpe’un bulunduğu bu İngiliz grupla 1738 yılında İstanbul’a gelen sanatçı burada 1742 yılına kadar kalarak burada sayısız portreler yapmıştır. Liotard’ın ‘Türk ressamı’ kimliğini inşa etmesinde Türklere ilgili olan İngilizlerin etkisi yadsınamaz. Daha sonra İstanbul’dan ayrılan sanatçı 1757 yılına kadar Yaş, Viyana, Venedik, Frankfurt, Paris ve Londra gibi Avrupa’nın farklı şehirlerini dolaşarak portreler yapmıştır. Bu portreler arasında Türk kostümlü olanlar çok sayıdadır. Bu nedenle sanatçı Turquerie bağlamında oldukça önemli bir yere sahiptir.

Dönemin artan portre siparişlerine paralel olarak odak noktası Türklük olan bir kulübün kurulmuş olması, İngiliz bahçelerine Türk çadırlarının eklenmesi, Türk figürlü porselenlerin üretilmeye başlanması, madalyon şeklinde Türk kostümlü minyatür portrelerin yapılmaya başlanması gibi gelişmeler bize artık Turquerie'ye talebin arttığını ve bunun bir moda dönüştüğünü göstermektedir. Ressam Joseph Highmore'un kızı Susanna Highmore'un elinde Türk kostümlü madalyon portre tutması modanın varlığını somutlaştıran örneklerden biridir.

Türk kostümlü portreler için en yoğun örnekler -öncesi ve sonrasına ait nadir örneklerle birlikte- 1755 ve 1780 yılları arasında verilmiştir. Bu dönemin portreleri (Kat.no. 45-93) diğerlerinden farklı olarak gündelik hayata girmiş Türk kıyafetlerini içermiştir. Bu döneme kadar aslında portrelerde modellerin üzerinde -neredeyse tüm parçaları ve aksesuarlarıyla- Türk kostümleri yer almıştır. Bu dönemle birlikte ise; daha yüzeysel, yalın ya da sadece küçük ayrıntılarla sunulmuş, örneğin bazen başa sarılan bir sarık bazen de beldeki bir kuşakla Türk giysisi görünümü verilmeye çalışılmıştır. Üçüncü dönem olarak adlandırılabilir olan bu portre örnekleri Royal Akademi ve çevresindeki sanatçılar tarafından yapılmıştır.

Bir diğer konu; bu dönem portrelerinin neo-klasik akım ile iç içe geçmesidir. Dönemin aydın kesiminin genellikle Grand Tour'a çıkıp antik kalıntıları gezmiş, klasik eğitimden geçip Antik Yunan hayranlığı ile büyümüş kişiler olduğunu hatırlamak gereklidir. Buna ek olarak Dilettanti Cemiyeti ressamlarının antik kalıntılar içinde resmettiği Türk figürlerinin de (Görsel 4.4-4.6) şablon olarak etkili olduğu düşünülebilir.

Üçüncü dönem ressamlarından olan Francis Cotes 45 yıl süren ömrüne rağmen diğer sanatçılarla kıyaslandığında 18 portre ile en çok Türk kostümlü portreyi üreten sanatçı olmuştur. Sanatçının eserlerindeki şablonların benzerliği onun kendisine ait Türk kıyafetleri olduğunu ya da belki de Türk kıyafetleri olan bir depoyla anlaşılabilir. 47, 49, 52, 54, 55, ve 62 katalog numaralı eserlerinde kaftanın kalınlığı ve genel anlamda renkler dışında entari ve gömleğin kesimleri, modelleri ve bellerindeki kuşaklar oldukça benzerdir. 56 katalog numaralı eser de bunlara çok benzemekle birlikte kemer ve elinde tuttuğu tepelik ile ayrılmaktadır. Aynı şekilde sanatçının 51, 58, 59, 60 ve 61 katalog numaralı eserlerinde de kaftan yerine ipekli bir dış entari giyilmiş ve kuşak bu entarinin üzerine sarılmıştır.

Dönemin bir diğer önemli ressamı George Romney'dir. Romney kadın portrelerinde genellikle erkek kıyafetleri kullanmıştır. Bu kıyafetleri ya ulaşabildiği ya da daha alışkın ve hayalinde canlandırması daha kolay olduğu için tercih ettiği düşünülmektedir. Romney Royal Academy üyesi olmamıştır. Buna rağmen hem döneminde hem de günümüzde değeri bilinen bir sanatçı olmuştur. Muhtemel ki akademiye karşı oluşu ona bir duruş ve beraberinde müşteri kazandırmıştır.

Türk kostümlü portre yapımının Royal Academy çevresinde de yaygınlaşmış olması bir ekolün de var olabileceğine işaret etmektedir. Türk giysileri ile resim yaptırma modası soylu kesim arasında yaygınlık kazanmıştır. Buna paralel olarak bu soylu kişiler dönemin ünlü ve başarılı ressamlarına Türk kostümlü resimlerini yaptırarak moda onları da dahil etmiş olmalıdırlar. Bu bağlamda Montagu ve Ponsoby aileleri oldukça önemlidir. Lady Montagu'nün eşi Edward Wortley Montagu, I. Sandwich Kontu Edward Montagu'nün torunudur. Bu aileye mensup olan Lady Montagu'nün tez kapsamında tespit edilen 7 ve kendisine atfedilen 1 portre ile birlikte 8 Türk kostümlü portresi bilinmektedir. Montagu'nün oğlu Edward Montagu'nün ileri yaşlarında farklı resamlara yaptırdığı iki farklı Türk kostümlü portresi bulunmaktadır. Yine aynı aileden, uzaktan kuzenleri olan 4. Sandwich Kontu John Montagu de 4 Türk kostümlü portresiyle Lady Montagu'den sonra en fazla portre yaptıran isim olmuştur. John Montagu ve William Ponsoby hem Divan Kulübü kurucularından hem de Dilettanti Cemiyeti üyelerindedir. Ponsoby ailesi de toplamda 6 portre yaptırmıştır. Bunlardan üçü Bessborough Dükü William Ponsoby (Kat.no. 28, 29 ve 30), biri eşi Lady Caroline Covendish (Kat.no.40) ve kızları Catherine Ponsoby (Kat.no.91) tarafından yaptırılmıştır. Aileye ait bu altı portrenin her biri farklı resamlara sipariş edilmiştir. Aristokrat kökenli Montagu ve Ponsoby aileleri yüzyılın farklı dönemlerinde de olsa Türk kostümlü portre yapımı konusunda sanat piyasasını etkilemiş isimlerdir. William Ponsoby üç farklı portresinde de aynı kıyafetle poz vermiştir (Kat.no. 28-30). Bu bilgi ile birlikte bu ailelerin kendilerine ait Türk giysileri olduğu anlaşılmaktadır.

Türk kostümlü portrelerde, portre ikonografisinin dönemin portreciliğine paralel olarak ilerlediğini söylemek mümkündür; fonda sahnenin yarısında mimari bir öge ya da perde, diğer yarısında rokoko bir manzara olmak üzere ayakta veya oturularak poz verilmiştir. Genellikle poz veren kişi yakınındaki mimari öğeye yaslanarak uzaklara bakar. Özellikle Liotard ve Liotard etkisindeki az sayıda eserde fonlarda herhangi bir

manzaraya yer verilmemiş, figürler bir odada ve divan üzerinde otururken gösterilmişlerdir (Kat.no.23, 41, 42, 93 gibi). Yüzyıl başlarında neredeyse aynı kalıptan çıkmışçasına, oldukça benzer olan Lady Montagu portresi ikonografisi aynen kullanılmış, kopyaları yapılmıştır. Yüzyıl ortalarına doğru gelindiğinde ise Liotard kendi tarzını geliştirmiştir. Onun portrelerinde kadınlar beyaz gömleğin üzerine yine beyaz ve çiçek desenli bir entari giymiş, entarinin üzerine madalyon şeklinde tokaları olan bir kemerle gösterilmiştir. Kadınlar çoğu zaman bir minder/divan üzerine oturur halde ve yanlarında içinde aynanın da dahil olduğu kişisel bakım malzemelerinin olduğu bir sepetle betimlenmişlerdir. Liotard'ın bu tarzın dışına çıktığı -İzmir'deki bir Levant Company tüccarının kızı- Madam James Fremaux (Kat.no. 39) ve -resmin tarihine göre eşi William Ponsoby ile İstanbul'a gelmiş olması muhtemel- Duncannon Vikontesi Lady Caroline Cavendish (Kat.no.40) portrelerinde ise farklı giysiler görülmektedir. Bunlarda giysilerin poz veren kişiye ait olduğu düşünülebilir.

Francis Cotes ile birlikte Türk kostümlü portrelerde yeni bir yaklaşım görmekteyiz. 1750'lere kadar olan resimlerde giyilen kostümlerde genellikle bütüncül bir Türk görünümü elde edilmeye çalışılmıştı. 1750'lerle ve Francis Cotes ile artık Türk gibi poz vermek için sadece bazı aksesuarlar ya da kostümü oluşturan bazı kıyafetler yeterli gelmeye başlamıştır. Bu dönemle birlikte kıyafetlerde, Türklerle özdeşleştirilen turkuaz renk kullanımı yaygınlaşmıştır. Turkuazın çeşitli tonlarını kimi zaman tek başına kimi zaman da altın sarısı ile birlikte özellikle kaftanlarda kullanmışlardır (Örneğin Kat.no.45, 46, 53, 54, 73, 77). Bunun dışında saçlarda mutlaka akseuar kullanılmıştır; bu bazen bir türban, bazen tepelik, bazen zaman ince tüller ile inci dizileri ya da bir kuş tüyü olmuştur. Bu dönemde portre yaptıran tek erkek Edward Wortley Montagu olmuştur. Montagu'nün de Sandwich Kontu John Montagu (Kat.no.26) ve Bessborough Kontu William Ponsoby (Kat.no.28, 29) gibi kuşağının üzerinde bir hançer sapı görünmektedir (Kat.no.85-87).

İncelenen örnekler üzerinden Türk kostümlü portre yaptırma modasının -öncülük eden Lady Montagu gibileri hariç- aslında kadınlar arasında yayıldığını, bu kostümlerle portre yaptıran erkeklerin bir şekilde Türklerle ticari, entelektüel ya da diplomatik bir ilişki içinde olduğu görülmüştür. Bunun en önemli sebeplerinden biri Lady Montagu'nün Türk kadınlarından ayrıntıyla ve hayranlıkla söz etmesi, kendisinin de bu şekilde giyinerek portreler yaptırmış olması olmalıdır. Onun, İstanbul'dayken kendi çevresindeki kadınlar üzerinden edindiği izlenimlere göre Türk kadınları kendi harem

yöneten, içinde olduğu kostümü sayesinde dışarıda tanınmaması sebebiyle özgür, eşinin ekonomik durumu ne olursa olsun kıyafet ve takılarında belli standartlara sahip, hemcinsleri ile ev ya da hamam gibi kendilerine ait alanlarında sosyalleşebilen kişilerdir. Bu ayrıntılar, İngiliz kadınlarının sahip olmak istediği, belli hak ve özgürlüklerle ilişkili olarak tartıştıkları konularla doğrudan ilişkili olması açısından ilgiyi çektiği gözlemlenmektedir. Egzotik gelen bir dünya olarak ise fantezilerini her zaman süslemiş olduğu açıktır. Tıpkı Divan Kulübü'ndeki erkeklerin kendilerini paşa ve vezir gibi statülerde hayal etmesi gibi kadınlar da bir hanım ya da sultan fantezisi kurmuş bu sebeple de Türk kostümleriyle portrelerini yaptırmış olduklarını söylemek de mümkündür.

Bir başka açıdan bakıldığında Turquerie İngiltere'de soylu, aydın, entelektüel ve zengin kesimin başlattığı bir modadır. Portrelerin de kont, vikont, dük ve tüccar eşleri ve kızları tarafından yaptırıldığı düşünüldüğünde bu tür siparişlerin soyluluklarını ya da ne kadar aydın olduklarını tasdik etme araçlarından biri olduğu, bu modayı beli çevrelerde güçlendirdikleri anlaşılmaktadır. Bunların dışında kalan bir örnek olan Grafton ve Dorset Düklerinin resmi metresi olmuş Nancy Parsons (Kat.no.75, 93), tıpkı Fransa Kralı XIV. Louis'nin metresi olan Madame Pompadour gibi meşruiyetinin bir propagandası olarak portrelerini yaptırmış olmalıdır.

Tez kapsamında Türk kostümlü madalyon portreler de tespit edilmiştir. Tarihi bilinenlere bakıldığında 1748-1789 tarihleri arasında yapılmış 12 portre dönemin ünlü madalyon portre sanatçıları Gervase Spencer, John Smart, Samuel Cotes gibi önemli isimler tarafından yapılmıştır. Türk kostümlü bu madalyon portrelerde kıyafet seçiminde dönemin portreciliğine paralel bir tutum sergilenmiştir. Tez kapsamında incelenen bu tür portrelerin yarısının kimlere / hangi konumdaki kişilere ait olduğu bilinmese de tıpkı tam boy veya büst portrelerini yaptıranlar gibi soylu kişiler arasında olduklarını söylemek mümkündür. Bu madalyon portrelerin ikisi broş, yedisi kolye ucu olarak tasarlanmıştır. Geriye kalan üçünün ise işlevi tespit edilememiştir.

İngiltere'de Türk modasının varlığını gösteren en önemli objelerden biri Türk figürlü porselenlerdir. Bu porselenler ilk kez Almanya'da üretilmeye başlandıktan sonra İngiltere'de o dönemde yeni açılan Bow, Chelsea, Derby gibi porselen fabrikalarında üretilmeye başlanmıştır. Söz konusu porselenler 1750 ile 1775 yılları arasında - Turquerie'nin en popüler olduğu zamana- tarihlenmektedirler. Bazı figürler çift bazıları tek olarak tasarlanmıştır. Ancak daha kapsamlı bir araştırmada Türk figürlü grupların da

ortaya çıkma ihtimali vardır. Figürlere genellikle gravürler kaynaklık etmiştir. İngiltere'deki örneklerin Almanya'daki Meissen fabrikasının tasarımlarını tekrarladığını söylemek mümkündür.

Son olarak tez kapsamında İstanbul panoramaları incelenmiştir. İstanbul panoramalarının, eski gücünü kaybeden bu modanın son ve en etkileyici bir alanı olduğu söylenebilir. Öyle ki Robert Barker tarafından bu icadın keşfedilmesinin hemen ardından oğlu Henry Aston Barker tarafından bir İstanbul panoraması hazırlanmış, fakat ondan daha hızlı davranan başka bir ressam İstanbul panoraması sergisini açmıştır. Bu bilgi İstanbul'un panorama sergisini açmalarındaki heveslerini göstermesi bakımından önemlidir. Söz konusu bu sergi-mekânlar izleyicilere İstanbul'daymış hissini yaratmıştır.

Turquerie hakkındaki çalışmalar çoğunlukla Fransa ile sınırlıdır. Bu nedenle Turquerie yalnızca Fransa'da yaşanmış gibi bir anlayış hakimdir. Şimdiye kadar İngiltere'deki Turquerie hakkında yapılmış kapsamlı ve açıklayıcı bir çalışmanın olmaması nedeniyle bu modayla ismi pek anılmayan İngiltere ortamında da çok yönlü bir modanın varlığını söylemek mümkündür. Dönemin gazete ve seyahatnameleri, İngiltere'deki müze ve müzayede evlerindeki eserler, anılar, Türk odaları, portreler ve sunulan tüm diğer örnekler, sanatsal çıktılar bunun varlığını ispatlar niteliktedir. Sanat odaklı olan bu çalışmada söz konusu Türk modasının; gündelik yaşamın ve kültürün özellikle üst düzey bir kesim için önemli bir parçası haline getirildiği anlaşılmaktadır.

Turquerie modasının İngiltere'deki etki alanları ve deneyimlenme şeklinin nasıl olduğu / farklarının olup olmadığı bir diğer sorudur. İngiltere'de Turquerie'yi tiyatrolarda, -Türk kahvesi satan Turk's Head isimli- kafelerde, Türk figürleri şeklinde üretilen porselenlerde, haftalık ya da iki haftada bir yapılan maskeli balolarda, kimi zaman bu balolar için başvuru alan kostüm albümlerinde görmek mümkündür. Bunun yanı sıra Türk kostümleri ile portre yaptırmak, Türk konseptli kulüp kurmak, bahçe peyzajına bir Türk yapısı eklemek ve Türk odası döşemek de bu modanın uygulamalarındandır. Yüzyıl sonlarına gelindiğinde ise modanın devamı olarak Robert Baker'ın icadı olan panorama tiyatrolarında/sergilerinde İstanbul'un belli noktalarından yapılmış 360 derece hareketli manzaralara yer verilmiştir. Bu icat sayesinde ilgisi olanlar zahmetli yolculuklara katlanmadan Türklüğü coğrafi olarak da deneyimleyebilmişlerdir. Dolayısıyla belirtildiği gibi İngilizler Turquerie'yi hem günlük hayatlarında hem de sanat alanında deneyimlemişlerdir.

Bu modanın tüketicilerinin kimler olduğu tezin bir diğer önemli sorusudur. Bu sorunun cevabı Turquerie'nin deneyimlenme biçimine göre değişmektedir. 18. yüzyıl İngiltere'sine ait tespit edilen Türk konulu görsel ve yazınsal kaynaklar incelendiğinde Turquerie deneyimini iki şekilde değerlendirmek mümkündür. Bunlardan ilki tiyatrodaki Türk konulu bir oyun izlemek, bir kafede sarıklı bir garson tarafından servis edilen Türk kahvesini içmek, içinde bir Türk çadırının da bulunduğu bir bahçeyi ziyaret etmek, Türk figürlü bir porselen satın almak ya da içerisinde İstanbul'daki bir tepeden 360° açıyla çizilmiş manzarayı seyretmek için panorama sergisini ziyaret etmek Turquerie'nin ekonomik açıdan daha ulaşılabilir, daha kitlesel ve daha çok tüketim odaklı deneyimdir. Bunun için tüketicinin yüksek bir entelektüel sermayeye ihtiyacı olmadığı gibi bunu ispatlama çabası içinde olma ihtimali de düşüktür. İkinci türden diyebileceğimiz -portre yaptırmayı, Türk odası döşetmeyi ya da kulüp kurmayı kapsayan- deneyim için ise tüketicinin daha güçlü bir entelektüel ve ekonomik sermayeye ihtiyacı vardır. Onlar için Turquerie; hazzın ötesinde soyluluk, aydın olma ve zenginlikleriyle farklı bir yerde konumlandıklarını göstermek için bir araçtır. Turquerie'nin sanatsal çıktıları ile modayı yeniden üretmektedirler. Sonuç olarak portre yaptıran, Türk odası döşeten, kulüplere üye olan tüketicileri soylular, diplomatlar, tüccarlar olurken; tiyatrolar, kafeler, maskeli balolar, büyük bahçeler ve panorama sergileri uygun fiyatlı ve halkın her kesiminden insanın katılımına açıktır. Aydınlanma çağının gelişmeleriyle paralel olarak, bunların tümü meraklı okuyan bir kesimin de ilgi göstereceği konular arasındadır.

İngiltere'de Turquerie'nin ilk adımı, Lady Montagu'nün 1717'deki İstanbul seyahatini işaret etmektedir. Onun bu seyahati sırasında yazdığı notlarla çizdiği Türk profili ile İstanbul'da ve döndükten sonra İngiltere'de yaptırdığı portreleri çevresi tarafından büyük ilgi görmüş ve şablon olarak kullanılmıştır (Bkz. Kat.no.7, 8 ve 9). Sonrasında Bessborough Kontu William Ponsoby'nin John Montagu ve diğer İngiliz soylularla 1738'de başladığı Grand Tour seyahati, söz konusu seyahat esnasında Liotard ile karşılaşmaları, İstanbul'a gelişleri hem İngiltere hem de Avrupa'daki Turquerie'nin seyri için oldukça önemlidir. Bu seyahatten sonra Liotard İstanbul'da kalmış, ekip ise 1740 yılında Londra'ya ulaşmıştır. Aynı ekip 1744 yılında Divan Kulübü adında bir Türk konseptli kulübün kurucu üyelerinden olmuştur. Bu kulüp İngiliz Turquerie'sini farklı bir yerde konumlandıran özgün bir kuruluştur. Yirmi sekiz ay sonunda kapanan bu ekibin kurucu üyeleri, seyahatleri sırasında Türk kostümlü portrelerini yaptırmışlardır. Bu arada 1742 yılına kadar İstanbul'da kalan Liotard portre sanatında ilerlemiş ve kendisine ait

Türk kostümleri edinmiştir. Daha sonra bu kostümlerle Avrupa merkezlerini dolaşarak Türk kostümlü portreler yapmış ve 1753-56 yılları arasında Londra’da bulunmuştur. Bu türden siparişlerin arttığı dönemde 1725-50 yılları arasında 26 portre yapıldığı saptanmıştır. Andrea Soldi yaptığı Türk kostümlü Levant Company tüccarları resimleriyle ünlenmiş, George Knapton 1732 yılında kurulan Dilettanti Cemiyeti’nin ressamı olmuş ve kulübün üyelerinden William Ponsoby ve John Montagu’nün Türk kostümlü portrelerini yapmıştır.

Turquerie 1740’larla birlikte bir modaya dönüşmüş ve 1750 yılı itibariyle etkisi hızla artmıştır. Tarihi bilinen örnekler üzerinden söz konusu etkinin 1770’lerin sonuna kadar yoğun olduğunu söylemek mümkündür. Bu dönemde yapılan kırk dokuz Türk kostümlü portrenin yanı sıra tez kapsamında incelenen madalyon portre ve porselenlerin neredeyse tamamı ile tiyatro gravürlerinin de büyük kısmı dahildir. Gravürlerde, dolayısıyla da yayınlarda söz konusu etkinin yansımaları uzun süre devam etmiş, diğer yandan 18. yüzyıl sonunda ve 19. yüzyıl başındaki İstanbul panoramasını konu edinen gösterilerle bu modanın yüzyıl sonundaki son aşaması yaşanmıştır.

Turquerie modasında başta Lady Montagu olmak üzere, oğlu Edward Wortley Montagu, Sandwich Kontu John Montagu, Bessborough Kontu William Ponsoby ve ailesi, Divan Kulübünün kurucu üyelerinden Sir Francis Dashwood gibi isimler öne çıkmaktadır. Gravürleri kopyalanarak çoğaltılan ve birçok eserin üretiminde kaynak olarak kullanılan Jean-Baptiste Vanmour ise bu moda için en önemli sanatçılardandır. Yine erken dönemlerde İngiltere’de -nadir örneklerle de olsa- Charles Jervas ve Sir Godfrey Kneller öne çıkan sanatçılar arasındadır. Yine Liotard da Vanmour gibi modanın Avrupa’ya yayılmasında katalizör görevi üstlenmiş bir sanatçıdır. Andrea Soldi, Joseph Highmore, George Knapton; Royal Academy çevresinden Türk kostümlü portreleriyle ön plana çıkan Francis Cotes, Sir Joshua Reynolds ve Angelica Kauffman ile akademiye karşı duruşuyla ünlü George Romney bu moda perspektifinden bakıldığında önemli sanatçılardır.

Son olarak 18. yüzyılda İngiltere’deki Turquerie’yi diğer Avrupa devletleri arasında konumlandırmak için Fransa dışındaki ülkelere bakmak, -literatürde bazı Turquerie çalışmaları olsa da- kapsamlı çalışmalar olmaması sebebiyle sağlıklı bir karşılaştırma yapılmasını mümkün kılmamaktadır. Sadece bu modanın en erken ve en yoğun örneklerini veren Fransa ile karşılaştırma yapmak mümkündür.

Turquerie sözcüğü Fransızca kökenli ve ilk kez Fransa'da 1668 yılında Moliere tarafından kullanılmıştır. İlk kahvenin ihraç edildiği, ilk elçilerin gönderildiği, ilk kez Binbir Gece Masalları'nın kendi dillerine çevrildiği yer de yine Fransa'dır. Günümüzde Turquerie'nin en önemli kaynaklarından biri olarak gördüğümüz gravürleri yapan Jean Baptiste Vanmour da Flaman asıllı Fransız'dır ve Fransa elçisi Marquis-de Ferriol hamiliğinde Osmanlı'ya gelmiştir. Fransa, geniş katılımlı Türk kostümlü maskeli balolar ve karnavallar düzenlemiş, Türk kabinesi/odası döşetme konusunda çok fazla örnekler vermiştir. Kral XIV. Louis'nin resmi metresi Madame de Pompadour Turquerie'yi bir kimlik temsiliyeti olarak almış ve yaptırdığı portrelerle, evinin dekorasyonundaki Türk öğeleriyle Kralla ilişkileri bittikten sonra dahi statüsünü korumak için bu resimleri yaptırmayı sürdürmüştür. Pompadour'un Türk odasında olduğu gibi Fransa'da da Türklerin gündelik hayattaki sahnelerinin ya da birtakım harem ve eğlence sahnelerinin dekoratif panellerde resmedildiği anlaşılmaktadır (Görsel-2.7-2.8). İngiliz kadınları Türk kostümleri içinde poz vermenin ötesine gitmezken Fransız kadınları bir sultan olarak hizmetlileri tarafından hazırlandığı sahneler içinde betimlenmiştir (Görsel-2.12).

Fransa, -İngiltere'ye göre- daha erken tarihlerde kendilerine gönderilen elçiler yoluyla bu moda yaklaşırken ve bu modayı güçlendirirken, İngiltere'de öncelikle Lady Montagu etkisi Türklere bakış açısında hâkim olmuştur. Lady Montagu'nün Türkler'e karşı olumlu bakışı mektupları sayesinde öncelikle kendi çevresini, izlenimlerinin kitap olarak basılmasıyla da okur-yazar halkı etkilemiştir. Bunun dışında Divan Kulübü'nün varlığı oldukça özgün ve ayırt edici bir Turquerie uygulamasıdır. Türk ilgisini -Grand Tour zorunluluğu sayesinde- daha gerçekçi ve entelektüel bir zemine taşımış; kulüp dağılsa bile üyelerinin Türk ilgisi devam etmiş ve çevrelerinde bu konuda etkili olmuşlardır. Bunun dışında bu yüzyıl özelinde incelenen eserler İngiltere'de hamam, haremden eğlence gibi sahnelerle karşılaşılmasıdır. Bu iki ülkenin Turquerieleri karşılaştırıldığında Fransa'nın biçim, İngiltere'nin ise içeriği ile öne çıkan Turquerieleri olduğu görülmektedir.

7. SONUÇ

Turquerie 18. yüzyılda Avrupa'da soylu kesim arasında başlayan ve yayılan bir moda olarak karşımıza çıkar. Türklerin giydikleri kıyafetlerden içtikleri kahvelerine, tarihlerinden yönetim şekillerine kadar her şey bu dönemde Avrupalılar tarafından ithal edilip yeniden üretilerek gündelik hayatlarında ve sanatta birçok alanda taklit edilmiştir.

Fransa bu modanın öncüsü olmuş, İngiltere de hem Fransa etkisi hem de kendi merakı ve ilgisi ile bu modayı benimseyen önemli Avrupa merkezlerinden biri olmuştur.

“İngiliz Sanatında Türk Modası / Turquerie” başlıklı bu tez, yazılı ve görsel olmak üzere hem dönem kaynakları hem çağdaş kaynaklar incelenerek hazırlanmıştır. Tezde İngilizlere ait sanat eserleri, onları yaratan ve etkileşim içinde oldukları gündelik yaşam ve kültürel ortamla birlikte ele alınarak değerlendirilmiştir.

İngiltere’de yüzyıl başından itibaren örneklerini görsek de Turquerie’nin bir moda dönüşmesi yaklaşık olarak 1740’lı yıllara denk gelmektedir. 1717 yılından itibaren hem yazınsal hem görsel olarak başlayan Lady Montagu etkisi 1740’lara geldiğinde artmış, Grand Tour yapan bir grup İngiliz 1744’te Türklerle ilgili kulüp kurmuş, Türk kostümlü portre siparişleri giderek artmıştır. Bu modanın en parlak döneminin 1750’ler ile 1770’ler arasında yaşandığını söylemek mümkündür. Bu dönem Türk kostümlü portre yapımı en yüksek sayıya ulaşmış, tiyatrolarda Türk konulu oyunların gravürleri yapılmış, ‘Turk’s Head’ isimli kahve yapan barlar/kafeler açılmış, bu konseptte figürlü porselenler ve madalyon portreler üretilmiştir. Yüzyıl sonuna geldiğinde icat edilen panoramik sergileme yöntemi ile İstanbul panorama sergileri açılmış ve izleyicilere İstanbul’da bulunma hissini yaşatan bu sergilerle Turquerie’nin en ilginç ve en kitlesel deneyimi sunulmuştur. Turquerie, Fransız Devrimi sonrasında devrimciler tarafından uygun bulunmaması sebebiyle önce Fransa’da, kısa bir süre sonra da İngiltere’de etkisini yitirerek yerini bir sonraki yüzyıldaki oryantalizme bırakmıştır.

Çalışma kapsamında yüzyıl boyunca incelenen tüm veriler göz önünde bulundurularak şu sonuçlara ulaşılmıştır; Turquerie/Türk modası 18. yüzyılda Avrupa’da öncelikle aristokratlar arasında başlayan ve yayılan bir modadır. Bu moda her ne kadar Fransa’da başlayıp daha sonra Avrupa ülkelerine yayılmışsa da; İngiltere örneğinde İngilizlerin Türklere bizzat ilgileri, seyahatleri ve araştırmaları Fransız etkisinden daha yoğun olmuş ve İngiliz Turquerie’si özgünlük kazanmıştır. Bu bağlamda literatürde genellikle Fransa ile anılan Turquerie’nin, İngiltere’de de azımsanmayacak derecede etkili olduğunu söylemek mümkündür. Buna ek olarak bu modanın etkisi yalnızca yüksek aristokrat sınıfın kendini ifade ettiği sanat eserleri ile sınırlı kalmamış gündelik hayatta da halkın her kesimine hitap eden geniş katılımlı etkinliklerde ve birçok alanda varlık göstermiştir. Ancak aristokratlar arasında soyluluk, zenginlik, statü gibi güçlerini pekiştirmek amacıyla kullanılmıştır.

İngiltere’de bu moda belli nüfuzlu kişiler ve ailelerin ilgileri ve siparişleri ile yayılmış; tiyatro oyunları, balolar, kahve satılan mekanlar, seyahatler ve seyahatnameler gibi birçok etmen onun etkisini, yayılım alanlarını artırmıştır. Sanatsal açıdan bakıldığında incelenen tüm eserler için dönemin üslubuna paralel eserler olduğunu, Turquerie’nin bu eserlerde bir tema, bir konu olarak var olduğunu düşünmek mümkündür. Özellikle portrelerin dönemin portre ikonografisi çerçevesinde, yüzyılın erken dönemlerinde rokoko, ilerleyen dönemlerde ise hem rokoko hem de neoklasik üslup içinde varlık gösterdiğini görmekteyiz.

KATALOG

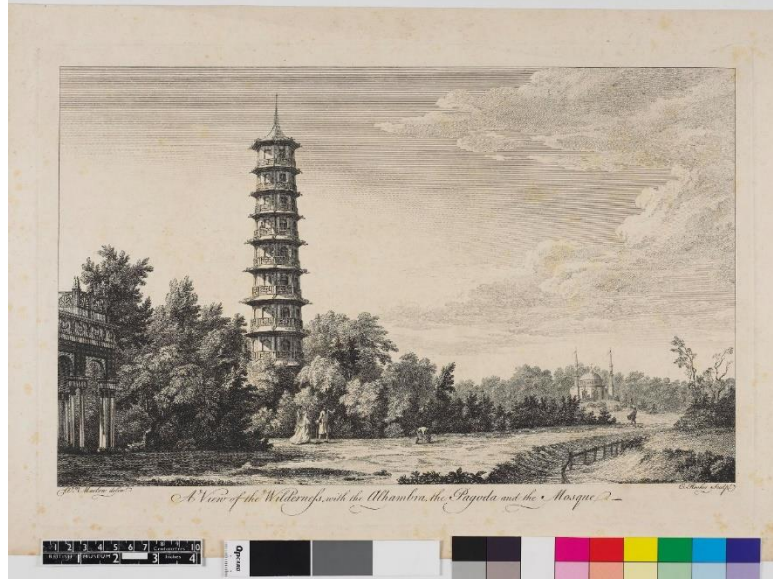
- Katalog no : 1
- Eser adı : Büyük Gezi, Vauxhall Bahçeleri
- Sanatçısı : Giovanni Antonio Canaletto
- Yapıldığı tarih : 1752
- Tekniği : Tuval üzerine yağlıboya
- Ölçüleri : 51x76 cm
- Bulunduğu yer : Compton Verney, CVCSC
- Envanter no : 0355.S
- Kaynak : <https://artuk.org/discover/artworks/the-grand-walk-vauxhall-gardens-london-54755>

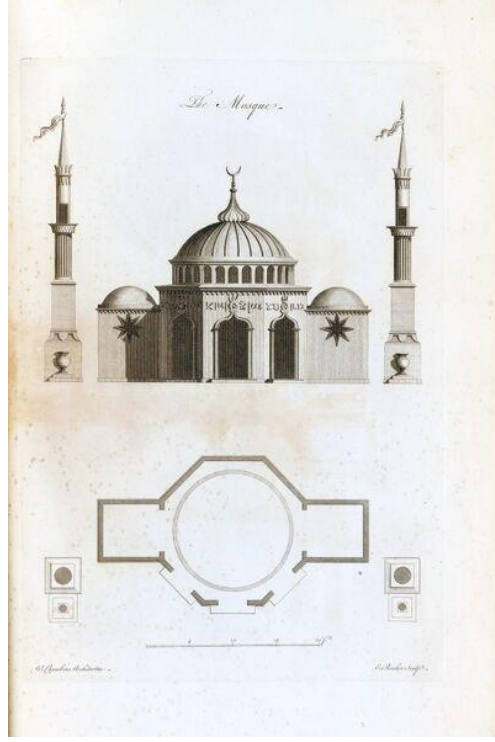
- Katalog no : 2
- Eser adı : Sir Francis Dashwood'un Bahçe Manzarası
- Sanatçısı : William Woollet
- Yapıldığı tarih : 1757
- Tekniği : Gravür
- Ölçüleri : 36 x 53.5 cm
- Bulunduğu yer : British Museum, Prints & Drawings
- Envanter no : 1866,1208.93
- Kaynak : https://www.britishmuseum.org/collection/object/P_1866-1208-93

- Katalog no : 3
- Eser adı : Painshill Park'taki çadır ya da pavyonun tasarımı
- Sanatçısı : Henry Keene
- Yapıldığı tarih : 18. yy
- Tekniği : Kağıt üzerine çini mürekkebi
- Ölçüleri : 13.7 x 22.5 cm
- Bulduğu yer : Victoria & Albert Museum, Prints, Drawing & Paintings Collection
- Envanter no : E.916-1921
- Kaynak : <https://collections.vam.ac.uk/item/O705155/drawing-keene-henry/>

- Katalog no : 4
- Eser adı : Elhamra, Pagoda ve Camii'nin bulunduğu Vahşi Doğanın Manzarası
- Sanatçısı : Edward Rooker (Çizen), Sir William Chambers (yayınlayan)
- Yapıldığı tarih : 1763
- Tekniği : Gravür
- Ölçüleri : 31.5x47.3 cm
- Bulduğu yer : British Museum, Prints & Drawings Department
- Envanter no : 1863,0509.281
- Kaynak : https://www.britishmuseum.org/collection/object/P_1863-0509-281; W. Chambers (1763), Plans, Elevations, Sections, and Perspective Views on the Gardens, London: J. Haberkorn, plate 43.

- Katalog no : 5
- Eser adı : Kew Bahçelerindeki Türk Camisi
- Sanatçısı : William Chambers
- Yapıldığı tarih : 1762
- Tekniği : -
- Ölçüleri : -
- Bulduğu yer : -
- Envanter no : -
- Kaynak : Avcıoğlu, 2014, a.g.k., 167.

- Katalog no : 6
- Eser adı : Oğlu ve Hizmetlileri ile Birlikte Lady Montagu
- Sanatçısı : Jean Baptiste Vanmour (atfediliyor)
- Yapıldığı tarih : 1717
- Tekniği : Yağlıboya
- Ölçüleri : 69.3 x 90.9 cm
- Bulunduğu yer : National Portrait Gallery, London
- Envanter no : NPG 3924
- Kaynak : <https://www.npg.org.uk/collections/search/portrait/mw04476>; R. Finnigan. (2006). The Divan Club 1744-46, EJOS, No.9, s.70

- Katalog no : 7
- Eser adı : Lady Mary Wortley Montagu Portresi
- Sanatçısı : Charles Jervas
- Yapıldığı tarih : 1718-20
- Tekniği : Yağlıboya
- Ölçüleri : 216.2 x 127.5 cm
- Bulunduğu yer : National Gallery of Ireland
- Envanter no : NGI.4341
- Kaynak: <http://onlinecollection.nationalgallery.ie/objects/8495/portrait-of-lady-mary-wortley-montagu-16891762>

- Katalog no : 8
- Eser adı : Montagu Düşesi Lady Mary Churchill (1689-1751) Portresi
- Sanatçısı : Charles Jervas
- Yapıldığı tarih : Bilinmiyor.
- Tekniği : Yağlıboya
- Ölçüleri : 127.4x102.5 cm
- Bulduğu yer : Özel Koleksiyon. 4 Temmuz 2019'da MutualArt Müzayede Eviden satılmıştır.
- Envanter no : -
- Kaynak : <https://www.mutualart.com/Artwork/PORTRAIT-OF-LADY-MARY-CHURCHILL--DUCHESS/6BDEB7AA44BC258B>

- Katalog no : 9
- Eser adı : Lady Jemima Grey, Lady Ashburnham (1698-1731) Portresi
- Sanatçısı: Charles Jervas
- Yapıldığı tarih: Bilinmiyor.
- Tekniği: Yağlıboya
- Ölçüleri: 244x142 cm
- Bulunduğu yer: Kamu Binaları ve İşleri Bakanlığı tarafından 1946'da satın alınmış, 2006'da English Heritage binasına taşınmıştır.
- Envanter no: -
- Kaynak: <https://artuk.org/discover/artworks/jemima-lady-ashburnham-16981731-48640>

- Katalog no: 10
- Eser adı: Bridgewater Kontesi Elizabeth'in Portresi
- Sanatçısı: Charles Jervas
- Yapıldığı tarih: 1710-14
- Tekniği: Yağlıboya
- Ölçüleri: 215.2 x 125.8 cm
- Bulunduğu yer: National Gallery of Ireland
- Envanter no: NGL.4342
- Kaynak: <http://onlinecollection.nationalgallery.ie/objects/8496/portrait-of-elizabeth-countess-of-bridgewater-16891714?ctx=cb0201ca-11b8-46b9-85cb-86c02eca2cfb&idx=2>

Katalog no:	11
Eser adı:	Townshend Vikontesi Dorothy Walpole
Sanatçısı:	Charles Jervas
Yapıldığı tarih:	Yakl. 1718
Tekniği:	Yağlıboya
Ölçüleri:	127x103.8 cm
Bulunduğu yer:	Dulwich Picture Gallery
Envanter no:	DPG567
Kaynak:	https://www.dulwichpicturegallery.org.uk/explore-the-collection/551-600/dorothy-viscountess-townshend/

- Katalog no: 12
- Eser adı: Lady Barbara North Portresi
- Sanatçısı: Charles Jervas
- Yapıldığı tarih: Bilinmiyor
- Tekniği: Yağlıboya
- Ölçüleri: 203.9x148.6 cm
- Bulduğu yer: Özel Koleksiyon. Eser 11 Temmuz 2008'de Mutual Art Müzayede Evi'nden satılmıştır
- Envanter no: -
- Kaynak: <https://www.mutualart.com/Artwork/Portrait-of-Lady-Barbara-North--full-len/3BDCB9601A16E60C>

Katalog no:	13
Eser adı:	Lady Wortley Montagu Portresi
Sanatçısı:	Sir Godfrey Kneller
Yapıldığı tarih:	1715-20
Tekniği:	Yağlıboya
Ölçüleri:	89.2 x 69.2 cm
Bulunduğu yer:	Yale Center for British Art
Envanter no:	B1976.7.191
Kaynak:	https://collections.britishart.yale.edu/catalog/tms:394

Katalog no:	14
Eser adı:	Bir Kadın Portresi (Lady Montagu olduğu düşünüyor)
Sanatçısı:	Sir Godfrey Kneller'e atfediliyor
Yapıldığı tarih:	-
Tekniği:	Yağlıboya
Ölçüleri:	131x104 cm
Bulunduğu yer:	Palais Dorotheum, Viyana
Envanter no:	614 (lot.no.)
Kaynak:	https://www.dorotheum.com/en/1/6155055/

Katalog no:	15
Eser adı:	Lady Mary Wortley Montagu Portresi
Sanatçısı:	Jonathan Richardson (the elder)
Yapıldığı tarih:	Yakl. 1718
Tekniği:	Yağlıboya
Ölçüleri:	136.7x108.8 cm
Bulunduğu yer:	Sheffield Museum Trust
Envanter no:	-
Kaynak:	https://www.museums-sheffield.org.uk/about/museums-sheffield-from-home/exhibition-lady-mary-wortley-montagu

Katalog no:	16
Eser adı:	Elihu Yale'in Kızı Lady Anne Cavendish Portresi
Sanatçısı:	Jonathan Richardson (the elder)
Yapıldığı tarih:	Yakl. 1725
Tekniği:	Yağlıboya
Ölçüleri:	116.8x132.1 cm
Bulunduğu yer:	Yale Center for British Art, ABD
Envanter no:	B1985.35.1
Kaynak:	https://collections.britishart.yale.edu/catalog/tms:1270

Katalog no:	17
Eser adı:	Lady Mary Wortley Montagu Portresi
Sanatçısı:	Jonathan Richardson (the younger)
Yapıldığı tarih:	1719 sonrası
Tekniği:	Yağlıboya
Ölçüleri:	123,8 x 99,1 cm
Bulunduğu yer:	Middlethorpe Hall, North Yorkshire, England
Envanter no:	NT 1548018
Kaynak:	https://www.nationaltrustcollections.org.uk/object/1548018

- Katalog no: 18
- Eser adı: Lady Mary Wortley Montagu Portresi
- Sanatçısı: Jonathan Richardson (the younger)
- Yapıldığı tarih: 1725
- Tekniği: Yağlıboya
- Ölçüleri: Bilinmiyor
- Bulunduğu yer: Harrowby Kontu Koleksiyonu, Stafford
- Envanter no: -
- Kaynak: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Jonathan_Richardson_d._J._001.jpg

- Katalog no: 19
- Eser adı: Doğulu giysilerle av sırasında dinlenen İngiliz tüccar Henry Lannoy Hunter'ın portresi
- Sanatçısı: Andrea Soldi
- Yapıldığı tarih: 1733-36
- Tekniği: Yağlıboya
- Ölçüleri: 118,5 × 146 cm
- Bulunduğu yer: Tate Britain, Londra
- Envanter no: T11977
- Kaynak: <https://www.tate.org.uk/art/artworks/soldi-portrait-of-henry-lannoy-hunter-in-oriental-dress-resting-from-hunting-with-a-t11977>

- Katalog no: 20
- Eser adı: Türk giysileriyle Türk halısı üzerinde oturan Levant Company tüccarının portresi
- Sanatçısı: Andrea Soldi
- Yapıldığı tarih: 1733-36
- Tekniği: Yağlıboya
- Ölçüleri: 127.6x100 cm
- Bulunduğu yer: Özel Koleksiyon (4 Temmuz 2019'da Christie's Müzayede Evi'nden satılmış.)
- Envanter no: -
- Kaynak: <https://www.christies.com/lot/lot-andrea-soldi-florence-c-1703-1771-london-portrait-6217430/>
- SE Moulden, 'Turning Turk': The müzakereable self in Andrea Soldi's Levantine Portraits, yaklaşık 1730-33 , yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Courtauld Institute of Art, Londra, 2007, s. 31-2, şek. 7.

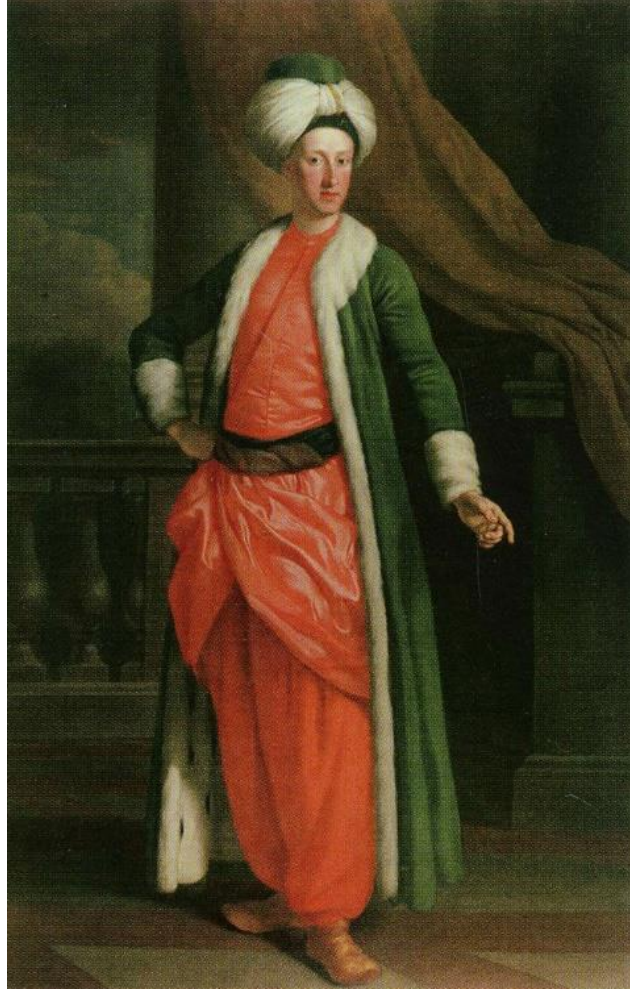
- Katalog no: 21
- Eser adı: Türk kostümlü, sakallı erkek portresi (Levant Company tüccarı olduğu tahmin ediliyor)
- Sanatçısı: Andrea Soldi
- Yapıldığı tarih: 1734 (imzalı ve tarihli)
- Tekniği: Yağlıboya
- Ölçüleri: 82.5x64 cm
- Bulunduğu yer: Özel Koleksiyon. 6 Şubat 2016'da Sotheby's Müzayede Evi'nden satılmıştır.
- Envanter no: -
- Kaynak: <https://www.sothebys.com/en/buy/auction/2020/the-dealers-eye-london/andrea-soldi-portrait-of-a-bearded-gentleman-in>
- J. Ingamells, 'Andrea Soldi – A Checklist of his Work', in *The Walpole Society*, vol. XLVII, London 1980, no. 68, p. 17.

- Katalog no: 22
- Eser adı: Bir Levant Company tüccarının portresi
- Sanatçısı: Andrea Soldi
- Yapıldığı tarih: 1735 (imzalı ve tarihli)
- Tekniği: Bakır üzerine yağlıboya
- Ölçüleri: 18.4x14.4 cm
- Bulunduğu yer: Özel Koleksiyon. 4 Aralık 2019'da Bonhams Müzayede Evi'nden satılmıştır.
- Envanter no: -
- Kaynak: <https://www.bonhams.com/auctions/25231/lot/32/?category=list>
- J. Ingamells, 'Andrea Soldi- A checklist of his work', in Walpole Society, 1980, vol. XLVII, no. 69, p. 17
- S.E. Moulden, 'Turning Turk', The negotiable self in Andrea Soldi's Levantine Portraits, c.1730-36, , unpublished MA thesis, Courtauld Institute of Art, 2007, p. 64, ill., fig. 14

- Katalog no: 23
- Eser adı: Mr Levett ve Madam H l ne Glavani Türk Giysileri İçinde
- Sanatçısı: Jean- tienne Liotard
- Yapıldığı tarih: Yakl. 1740
- Tekniği: Yağlıboya
- Ölçüleri: 24.7 x 36.4 cm.
- Bulunduğu yer: Louvre Abu Dabi Müzesi
- Envanter no: RF 1995 14
- Kaynak: <https://collections.louvre.fr/en/ark:/53355/cl010065047>

Katalog no:	24
Eser adı:	4. Sandwich Kontu John Montagu
Sanatçısı:	Jean-Étienne Liotard
Yapıldığı tarih:	1738
Tekniği:	Yağlıboya
Ölçüleri:	217x143.5 cm
Bulunduğu yer:	Eser 1997 yılında yangında yok olmuştur.
Envanter no:	-
Kaynak:	Christopher Baker, William Hauptman, Mary-Anne Stevens (eds.), Jean-Etienne Liotard, London, 2015, fig. 39

Katalog no:	25
Eser adı:	4. Sandwich Kontu John Montagu
Sanatçısı:	George Knapton
Yapıldığı tarih:	1739-40
Tekniği:	Yağlıboya
Ölçüleri:	434.3x138.4 cm
Bulduğu yer:	-
Envanter no:	-
Kaynak:	https://www.daniel-huntfineart.com/artworksmanager/2018/9/3/georges-knapton-1698-1778

Katalog no:	26
Eser adı:	Lord Sandwich Portresi
Sanatçısı:	George Knapton
Yapıldığı tarih:	1745
Tekniği:	Yağlıboya
Ölçüleri:	91.4x71.1 cm
Bulunduğu yer:	Özel Koleksiyon
Envanter no:	-
Kaynak:	R. Finnigan. (2006). The Divan Club 1744-46, EJOS, No.9, s.74; Redford. (2008), a.g.k., s.41.

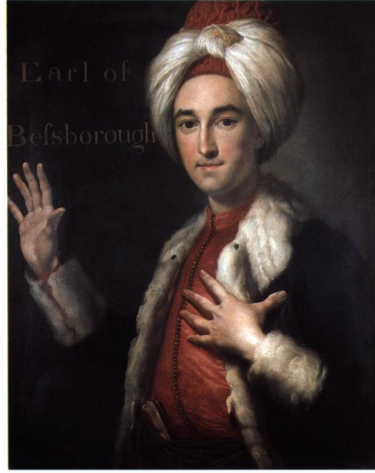
- Katalog no: 27
- Eser adı: 4. Sandwich Kontu John Montagu
- Sanatçısı: Joseph Highmore
- Yapıldığı tarih: 1740
- Tekniği: Yağlıboya
- Ölçüleri: 121.9x91.4 cm
- Bulunduğu yer: National Portrait Gallery
- Envanter no: NPG 1977
- Kaynak: <https://www.npg.org.uk/collections/search/portrait/mw05613/John-Montagu-4th-Earl-of-Sandwich?LinkID=mp03969&role=sit&rNo=0>

- Katalog no: 28
- Eser adı: Duncannon Vikontu William Ponsoby Portresi
- Sanatçısı: Jean-Etienne Liotard
- Yapıldığı tarih: 1738
- Tekniği: Yağlıboya
- Ölçüleri: 124.5x99.7 cm
- Bulunduğu yer: Stansed Park Vakfı
- Envanter no: -
- Kaynak: R. Finnigan. (2006). The Divan Club 1744-46, EJOS, No.9, s.79;
Jean-Etienne Liotard - William Ponsonby, Viscount Duncannon (pubhist.com)

Katalog no:	29
Eser adı:	William Ponsoby Portresi
Sanatçısı:	-
Yapıldığı tarih:	1743-50
Tekniği:	Yağlıboya
Ölçüleri:	68.6x58.4 cm
Bulunduğu yer:	Hardwick Hall, The Devonshire Collection (National Trust)
Envanter no:	NT 1129192
Kaynak:	https://www.nationaltrustcollections.org.uk/object/1129192

Katalog no:	30
Eser adı:	Lord Bessborough (William Ponsoby) Portresi
Sanatçısı:	George Knapton
Yapıldığı tarih:	1743
Tekniği:	Tuval üzerine yağlıboya
Ölçüleri:	91.4x71.1 cm
Bulduğu yer:	Özel Koleksiyon
Envanter no:	-
Kaynak:	Bruce Redford. (2008). The Antic and Antique in Eighteenth-Century England, Getty Publications, s. 41

- Katalog no: 31
- Eser adı: James Nelthorpe Portresi
- Sanatçısı: Jean Etienne Liotard
- Yapıldığı tarih: 1738
- Tekniği: Kağıt üzerine pastel boya
- Ölçüleri: -
- Bulunduğu yer: The Holburne Museum, Bath
- Envanter no: A358
- Kaynak: R. Finnigan. (2006). The Divan Club 1744-46, EJOS, No.9, s.82,
<http://collections.holburne.org/object-a358>

- Katalog no: 32
- Eser adı: Richard Pococke Portresi
- Sanatçısı: Jean-Etienne Liotard
- Yapıldığı tarih: 1740
- Tekniği: Tuval üzerine yağlıboya
- Ölçüleri: 202.5x134 cm
- Bulduğu yer: Musée d'art et d'histoire, Geneva
- Envanter no: -
- Kaynak: <https://collections.geneve.ch/mah/oeuvre/portrait-de-richard-pococke-1704-1765/1948-0022>; R. Finnigan. (2006). The Divan Club 1744-46, EJOS, No.9, s.76

Katalog no:	33
Eser adı:	Kulüp giysileri içinde Sir Francis Dashwood
Sanatçısı:	Adrien Carpentiers
Yapıldığı tarih:	yakl. 1745
Tekniği:	Tuval üzerine yağlıboya
Ölçüleri:	-
Bulduğu yer:	West Wycombe Park,
Envanter no:	-
Kaynak:	R. Finnigan. (2006). The Divan Club 1744-46, EJOS, No.9, s.78

- Katalog no: 34
- Eser adı: Thomas Bridges'in kızı ve Thomas Pelham'ın eşi Mrs. Thomas Pelham
- Sanatçısı: Joseph Highmore ve William Hoare
- Yapıldığı tarih: 1720ler
- Tekniği: Tuval üzerine yağlıboya
- Ölçüleri: 127 x 101.6 cm
- Bulunduğu yer: Spencer Museum of Art, Lawrence ABD
- Envanter no: -
- Kaynak: <https://artsandculture.google.com/asset/mrs-thomas-pelham-anneta-daughter-of-thomas-bridges-wife-of-thomas-pelham/UgG89JW8RnAgog>

Katalog no:	35
Eser adı:	Lady Mary Wortley Montagu
Sanatçısı:	Joseph Highmore
Yapıldığı tarih:	18.yy
Tekniği:	Tuval üzerine yağlıboya
Ölçüleri:	76x61.5 cm
Bulunduğu yer:	Özel Koleksiyon
Envanter no:	244 (Lot.no.)

Kaynak: <https://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2012/an-eye-for-opulence-art-of-the-ottoman-empire/lot.244.html>

- Katalog no: 36
- Eser adı: Susanna Highmore
- Sanatçısı: Joseph Highmore
- Yapıldığı tarih: Yakl. 1740-45
- Tekniği: Tuval üzerine yağlıboya
- Ölçüleri: 91.5x71.1 cm
- Bulunduğu yer: National Gallery of Victoria, Melbourne, Avustralya
- Envanter no: 1761-4
- Kaynak: <https://www.ngv.vic.gov.au/explore/collection/work/4047/>
Leslie Reinhardt. (2006). Serious Daughters: Dolls, Dress, and Female Virtue in the Eighteenth Century. *American Art*, Vol. 20, No. 2 (Summer 2006), pp. 32-55 s.43

Katalog no:	37
Eser adı:	Carlisle Kontu Charles Howard'ın büyük kızı Elizabeth Howard (1701-1739) Türk giysileri içinde
Sanatçısı:	George Knapton
Yapıldığı tarih:	18.yy
Tekniği:	Tuval üzerine yağlıboya
Ölçüleri:	91x71 cm
Bulunduğu yer:	Özel Koleksiyon
Envanter no:	-
Kaynak:	https://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2012/old-master-british-paintings-evening-sale/lot.39.html

- Katalog no: 38
- Eser adı: Catherine Collingwood, Lady Robert Throckmorton Portresi
- Sanatçısı: George Knapton (atf.)
- Yapıldığı tarih: 1740-45
- Tekniği: Tuval üzerine yağlıboya
- Ölçüleri: 124.5x101.6 cm
- Bulunduğu yer: Coughton Court, The Throckmorton Collection, National Trust Gallery
- Envanter no: NT 135586
- Kaynak: <https://www.nationaltrustcollections.org.uk/object/135586>

- Katalog no: 39
- Eser adı: Madam James Fremeaux (önceden Margaret Cooke) Portresi
- Sanatçısı: Jean-Etienne Liotard
- Yapıldığı tarih: 1738
- Tekniği: Kağıt üzerine pastel boya
- Ölçüleri: 50.6x38.2 cm
- Bulunduğu yer: Cenevre Sanat ve Tarih Müzesi MAH Musée d'art et d'histoire,
- Envanter no: D 1997-0014
- Kaynak: <https://collections.geneve.ch/mah/oeuvre/portrait-de-madame-james-fremeaux-nee-margaret-cooke-1720-1801/d-1997-0014>

Katalog no:	40
Eser adı:	Duncannon Vikontesi Lady Caroline Cavendish Portresi
Sanatçısı:	Jean-Etienne Liotard
Yapıldığı tarih:	Yakl. 1739-40
Tekniği:	Tuval üzerine yağlıboya
Ölçüleri:	124.5 x 99.7 cm
Bulunduğu yer:	Stansed Park Vakfı Mütevelli Heyeti'nden kiralanmış
Envanter no:	-
Kaynak:	Jean-Etienne Liotard - Lady Caroline Cavendish, Viscountess Duncannon (pubhist.com)

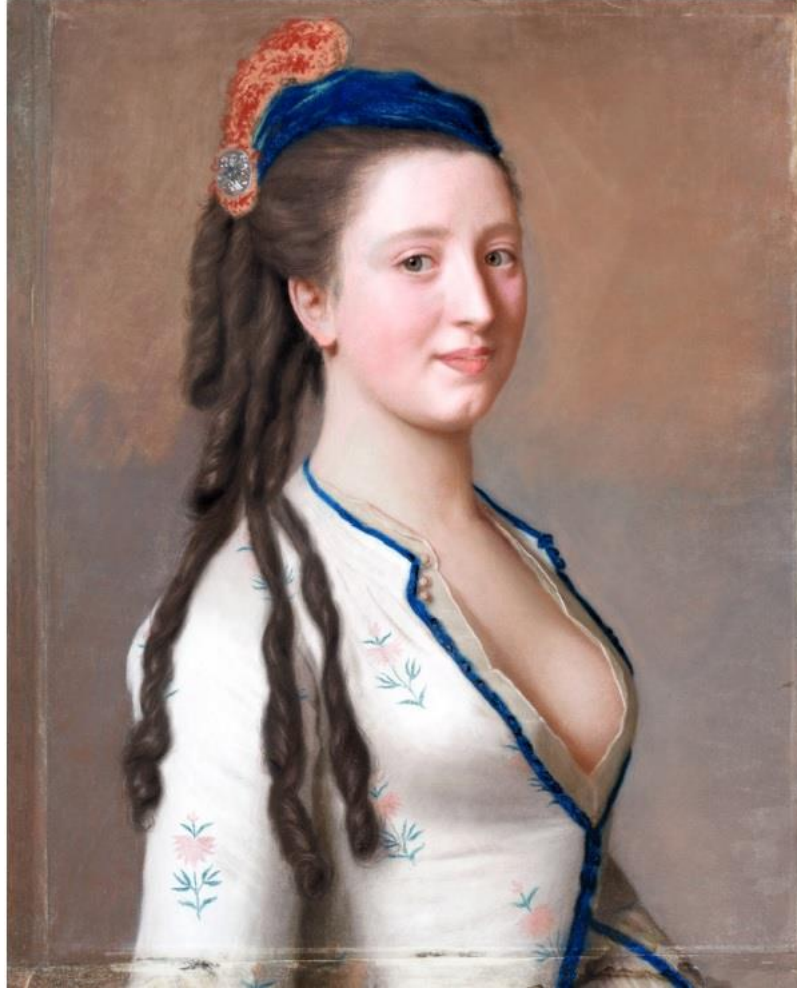

Katalog no: 41
Eser adı: Coventry Kontesi Maria Gunning
Sanatçısı: Jean-Etienne Liotard
Yapıldığı tarih: 1749
Tekniği: Parşömen üzerine pastel
Ölçüleri: 23.5 × 19 cm
Bulunduğu yer: Musée d'Art et d'Histoire de Genève
Envanter no: 1930-0002

Kaynak:
https://en.wikipedia.org/wiki/File:Mary_Gunning,_Countess_of_Coventry.jpg

- Katalog no: 42
- Eser adı: Türk Giysileri İçinde Lady Montagu
- Sanatçısı: Jean-Etienne Liotard
- Yapıldığı tarih: 1756
- Tekniği: -
- Ölçüleri: -
- Bulduğu yer: Varşova Ulusal Müzesi
- Envanter no: -
- Kaynak: <https://royalhistoc.org/calendar/queens-house-lecture-series-remarkable-women/lady-montagu-in-turkish-dress-by-jean-etienne-liotard-1756-national-museum-of-warsaw-poland/>

- Katalog no: 43
- Eser adı: Lady Hawke, (önceden Catherine Brooke)
- Sanatçısı: Jean-Etienne Liotard
- Yapıldığı tarih: 1753
- Tekniği: Parşömen üzerine pastel boya
- Ölçüleri: 56x43 cm
- Bulunduğu yer: Özel Koleksiyon
- Envanter no: -
- Kaynak: Neil Jeffares. (2015). Two English Portraits by Liotard: LAdy Anne Somerset and Catherine, Lady Hawke. *British Art Journal*, XV/3, pp. 6 (3-10)

Katalog no:	44
Eser adı:	Lady Anne Somerset
Sanatçısı:	Jean Etienne Liotard
Yapıldığı tarih:	1755
Tekniği:	Parşömen üzerine pastel boya
Ölçüleri:	61x47 cm
Bulunduğu yer:	Özel Koleksiyon
Envanter no:	-
Kaynak:	Neil Jeffares. (2015). Two English Portraits by Liotard: LAdy Anne Somerset and Catherine, Lady Hawke. British Art Journal, XV/3, pp. 3 (3-10)

- Katalog no: 45
- Eser adı: Elizabeth (Gunning), Barones Hamilton Portresi
- Sanatçısı: Francis Cotes
- Yapıldığı tarih: 1751 (FCotes pxt.1751 şeklinde imzalı ve tarihli)
- Tekniği: -
- Ölçüleri: 59.1x43.8 cm
- Bulunduğu yer: National Portrait Gallery
- Envanter no: NPG 4890
- Kaynak:
<https://www.npg.org.uk/collections/search/portraitExtended/mw02868/Elizabeth-ne-Gunning-Baroness-Hamilton-of-Hameldon>

Katalog no:	46
Eser adı:	Francis Eyre'in Eşi Çok Saygıdeğer Lady Mary Radcliffe Portresi
Sanatçısı:	Francis Cotes
Yapıldığı tarih:	Yakl. 1755
Tekniği:	Pastel boya
Ölçüleri:	60.7x45.7 cm
Bulunduğu yer:	Özel Koleksiyon
Envanter no:	-
Kaynak:	https://www.mutualart.com/Artwork/The-Right-Honorable-Lady-Mary-Radcliffe-/3D87D69B813F9493

Elizabeth Campbell, Mrs Joseph Adams, d. 1816, 1762, Francis Cotes
Creative Commons - CC by NC

Katalog no:	47
Eser adı:	Elizabeth Campbell, Lady Josep Adams Portresi
Sanatçısı:	Francis Cotes
Yapıldığı tarih:	1762
Tekniği:	Tuval üzerine yağlıboya
Ölçüleri:	127.80x101.80 cm
Bulunduğu yer:	National Galleries Scotland
Envanter no:	PG 2792
Kaynak:	https://www.nationalgalleries.org/art-and-artists/8623/elizabeth-campbell-mrs-joseph-adams-d-1816

Katalog no:	48
Eser adı:	Bir Kadın Portresi
Sanatçısı:	Francis Cotes
Yapıldığı tarih:	1765
Tekniği:	Tuval üzerine yağlıboya
Ölçüleri:	76.2x63.5 cm
Bulunduğu yer:	Özel Koleksiyon
Envanter no:	-
Kaynak:	https://www.mutualart.com/Artwork/Portrait-of-a-lady/4E903E2B6AC5F61F

Katalog no:	49
Eser adı:	Maria Walpole, Weldgrave Kontesi, Gloucester ve Edinburgh Düşesi (1736-1807)
Sanatçısı:	Francis Cotes
Yapıldığı tarih:	1765
Tekniği:	Tuval üzerine yağlıboya
Ölçüleri:	108.5x136 cm
Bulunduğu yer:	Sphinx Fine Art Gallery
Envanter no:	-

Kaynak: <https://www.sphinxfineart.com/inventory-detail-page/832502/0/portrait-of-maria-walpole-countess> ; Corey Piper, 'A Contribution to the Iconography of Maria Walpole (1736-1807): A Portrait by Nathaniel Dance (1748-1827)' in The British Art Journal, Volume XII, No. 2, 2011, p. 12

Katalog no:	50
Eser adı:	Rhoda Deleval, Lady Astley (1725-1757)
Sanatçısı:	Francis Cotes
Yapıldığı tarih:	1768 (çerçeveye yazılı tarih)
Tekniği:	Yağlı boya
Ölçüleri:	124.5x99.1 cm
Bulduğu yer:	Seaton Delaval Hall, Northumberland, National Trust Collections
Envanter no:	NT 1276808
Kaynak:	https://www.nationaltrustcollections.org.uk/object/1276808

Katalog no:	51
Eser adı:	Wrothamlı Mrs. William Colquhoun Portresi
Sanatçısı:	Francis Cotes
Yapıldığı tarih:	1768
Tekniği:	Tuval üzerine yağlıboya
Ölçüleri:	236.3x143.5
Bulduğu yer:	Özel Koleksiyon
Envanter no:	-
Kaynak:	https://www.christies.com/lot/lot-francis-cotes-ra-1726-1770-portrait-of-4020471/

Katalog no:	52
Eser adı:	Lucy Ann Byron Portresi
Sanatçısı:	Francis Cotes
Yapıldığı tarih:	1760 ortaları
Tekniği:	Tuval üzerine yağlıboya
Ölçüleri:	76.4x63.4 cm
Bulunduğu yer:	Özel Koleksiyon
Envanter no:	-
Kaynak:	https://www.bonhams.com/auctions/14305/lot/75/

Katalog no:	53
Eser adı:	Lady Elizabeth Burdett Portresi
Sanatçısı:	Francis Cotes
Yapıldığı tarih:	Bilinmiyor
Tekniği:	Tuval üzerine yağlıboya
Ölçüleri:	72.2x63.6 cm
Bulunduğu yer:	Özel Koleksiyon
Envanter no:	-
Kaynak:	https://www.bonhams.com/auctions/22645/lot/14/

Imaged by Heritage Auctions, HA.com

Katalog no:	54
Eser adı:	Shipbrook Kontesi, Lady Alice Portresi
Sanatçısı:	Francis Cotes
Yapıldığı tarih:	Bilinmiyor
Tekniği:	Tuval üzerine yağlıboya
Ölçüleri:	127x101.6 cm
Bulunduğu yer:	Özel Koleksiyon
Envanter no:	-
Kaynak:	https://fineart.ha.com/itm/paintings/francis-cotes-british-1726-1770-portrait-of-alice-countess-of-shipbrookoil-on-canvas50-x-40-inches-127-x/a/5359-68022.s

Katalog no:	55
Eser adı:	Catherine Fleming (ö.1786), Lady Leicester Portresi
Sanatçısı:	Francis Cotes
Yapıldığı tarih:	Bilinmiyor
Tekniği:	Tuval üzerine yağlıboya
Ölçüleri:	236.2x144.8 cm
Bulduğu yer:	Tabley House Koleksiyonu
Envanter no:	-
Kaynak:	https://artuk.org/discover/artworks/catherine-fleming-d-1786-lady-leicester-103822

Katalog no:	56
Eser adı:	Elizabeth Rushout, Lady Myddleton Portresi
Sanatçısı:	Francis Cotes
Yapıldığı tarih:	Yakl. 1762
Tekniği:	Tuval üzerine yağlıboya
Ölçüleri:	145.4x119.8 cm (çerçevesiz ölçüleri)
Bulunduğu yer:	Chirk Castle, Wrexham, National Trust Collections
Envanter no:	NT 1171185
Kaynak:	https://www.nationaltrustcollections.org.uk/object/1171185

Katalog no:	57
Eser adı:	Lady Susan Murray Portresi
Sanatçısı:	Francis Cotes
Yapıldığı tarih:	Bilinmiyor
Tekniği:	Tuval üzerine yağlıboya
Ölçüleri:	74.3x61 cm
Bulunduğu yer:	Özel Koleksiyon
Envanter no:	-
Kaynak:	https://www.mutualart.com/Artwork/Lady-Susan-Murray/8483B62C5752B41F

Katalog no:	58
Eser adı:	Lady Elizabeth Lee Portresi
Sanatçısı:	Francis Cotes
Yapıldığı tarih:	Bilinmiyor
Tekniği:	Tuval üzerine yağlıboya
Ölçüleri:	126.8x101.6 cm
Bulunduğu yer:	Özel Koleksiyon
Envanter no:	-
Kaynak:	http://www.artnet.com/artists/francis-cotes/portrait-of-lady-elizabeth-lee-QFOylm6oiq0FkF1PG-1KAg2

Katalog no:	59
Eser adı:	Sheffield Kontesi Abigial Holroyd (1746-1793) Portresi
Sanatçısı:	Francis Cotes
Yapıldığı tarih:	Bilinmiyor
Tekniği:	Tuval üzerine yağlıboya
Ölçüleri:	237.5x147 cm
Bulduğu yer:	Özel Koleksiyon
Envanter no:	-
Kaynak:	https://www.christies.com/lot/lot-6182871/?intObjectID=6182871

Katalog no:	60
Eser adı:	Lady Fortescue Portresi
Sanatçısı:	Francis Cotes
Yapıldığı tarih:	Bilinmiyor
Tekniği:	Tuval üzerine yağlıboya
Ölçüleri:	91.6x71 cm
Bulunduğu yer:	Özel Koleksiyon
Envanter no:	-
Kaynak:	https://www.bonhams.com/auctions/25230/lot/134/

Katalog no: 61

Eser adı: Miss Anne Dutton Portresi

Sanatçısı: Francis Cotes

Yapıldığı tarih: 1767-70

Tekniği: Tuval üzerine yağlıboya

Ölçüleri: 130.8x102.2 cm

Bulduğu yer: Davis Museum at Wellesley College

Envanter no: 1978.6

Kaynak:

<http://dms.wellesley.edu/detail.php?term=francis+cotes&module=objects&type=keyword&x=0&y=0&kv=14334&record=1&module=objects>

Katalog no:	62
Eser adı:	Mary Dering Portresi
Sanatçısı:	Francis Cotes
Yapıldığı tarih:	Bilinmiyor
Tekniği:	Tuval üzerine yağlıboya
Ölçüleri:	100x75 cm
Bulunduğu yer:	Özel Koleksiyon
Envanter no:	-
Kaynak:	https://www.mutualart.com/Artwork/Portrait-of-Mary-Dering--seated--three-q/97FE8283C2F378C4

Katalog no:	63
Eser adı:	Giuseppe Marchi Portresi
Sanatçısı:	Sir Joshua Reynolds
Yapıldığı tarih:	1753
Tekniği:	Tuval üzerine yağlıboya
Ölçüleri:	77.2x63.6 cm (çerçevesiz ölçüleri)
Bulduğu yer:	Royal Akademi Koleksiyonu
Envanter no:	03/677
Kaynak:	https://www.royalacademy.org.uk/art-artists/work-of-art/portrait-of-giuseppe-marchi

Katalog no:	64
Eser adı:	Grace Pelham Watson, Lady Sondes Portresi
Sanatçısı:	Sir Joshua Reynolds
Yapıldığı tarih:	1764
Tekniği:	Tuval üzerine yağlıboya
Ölçüleri:	76.4x60.3 cm
Bulunduğu yer:	Lázaro Galdiano Müzesi
Envanter no:	02505

Kaynak:

[http://catalogo.museolazarogaldiano.es/mlgm/search/pages/ResultSearch?Museo=MLGM&txtSimpleSearch=Grace%20Pelham%20Watson,%20Lady%20Sondes&simpleSearch=0&hipertextSearch=1&search=simple&MuseumsSearch=MLGM%7C&MuseumsRolSearch=55&listaMuseos=\[Museo%20L%20E1zaro%20Galdiano\]](http://catalogo.museolazarogaldiano.es/mlgm/search/pages/ResultSearch?Museo=MLGM&txtSimpleSearch=Grace%20Pelham%20Watson,%20Lady%20Sondes&simpleSearch=0&hipertextSearch=1&search=simple&MuseumsSearch=MLGM%7C&MuseumsRolSearch=55&listaMuseos=[Museo%20L%20E1zaro%20Galdiano])

Katalog no: 65
Eser adı: Elizabeth, Lady Amherst Portresi
Sanatçısı: Sir Joshua Reynolds
Yapıldığı tarih: 1767
Tekniği: Tuval üzerine yağlıboya
Ölçüleri: 75x62 cm
Bulunduğu yer: Bilinmiyor
Envanter no: -
Kaynak:

[https://en.wikipedia.org/wiki/Jeffery_Amherst,_1st_Baron_Amherst#/media/File:Elizabeth,_Lady_Amherst_\(1740-1830\)_by_Joshua_Reynolds.jpg](https://en.wikipedia.org/wiki/Jeffery_Amherst,_1st_Baron_Amherst#/media/File:Elizabeth,_Lady_Amherst_(1740-1830)_by_Joshua_Reynolds.jpg)

Katalog no:	66
Eser adı:	Türk Maskelibalo Kostümüyle Mrs. Trecothick'in Portresi
Sanatçısı:	Sir Joshua Reynolds
Yapıldığı tarih:	1771
Tekniği:	Tuval üzerine yağlıboya
Ölçüleri:	237.5x146.1 cm
Bulunduğu yer:	Özel Koleksiyon
Envanter no:	-
Kaynak:	https://www.christies.com/lot/lot-sir-joshua-reynolds-pa-1723-1792-portrait-4387759/?lid=3&sc_lang=zh

Katalog no:	67
Eser adı:	Mrs. Richard Paul Jodrell
Sanatçısı:	Sir Joshua Reynolds
Yapıldığı tarih:	1774-76
Tekniği:	Tuval üzerine yağlıboya
Ölçüleri:	77.5x64.1 cm
Bulunduğu yer:	Detroit Enstitute of Art
Envanter no:	77.7
Kaynak:	https://www.dia.org/art/collection/object/mrs-richard-paul-jodrell-58337

- Katalog no: 68
- Eser adı: Gloucester ve Edinburg Düşesi Maria Walpole (1736-1807)
- Sanatçısı: Sir Joshua Reynolds
- Yapıldığı tarih: 1774
- Tekniği: Tuval üzerine yağlıboya
- Ölçüleri: 188x136.5 cm
- Bulduğu yer: Royal Collection Trust
- Envanter no: RCIN 400698
- Kaynak:
<https://www.rct.uk/collection/search#/28/collection/400698/maria-duchess-of-gloucester-1739-1807>

Katalog no:	69
Eser adı:	Lady Louisa Conolly Portresi
Sanatçısı:	Sir Joshua Reynolds
Yapıldığı tarih:	1775
Tekniği:	Tuval üzerine yağlıboya
Ölçüleri:	136.53 x 99.7 cm
Bulunduğu yer:	Horvard Art Museum
Envanter no:	1970.112
Kaynak:	https://harvardartmuseums.org/collections/object/227799

Katalog no:	70
Eser adı:	Mrs. Jelf Powis ve kızının portresi
Sanatçısı:	Sir Joshua Reynolds
Yapıldığı tarih:	1777
Tekniği:	Tuval üzerine yağlıboya
Ölçüleri:	236.2x144.8 cm
Bulduğu yer:	The Museum of Fine Arts, Houston
Envanter no:	BF.1985.7
Kaynak:	https://emuseum.mfah.org/objects/19366/portrait-of-mrs-jelf-powis-and-her-daughter#

- Katalog no: 71
- Eser adı: Hester Thrale ve kızı Hester'in portresi
- Sanatçısı: Sir Joshua Reynolds
- Yapıldığı tarih: Yakl. 1777
- Tekniği: Tuval üzerine yağlıboya
- Ölçüleri: 148.6x140.3 cm
- Bulunduğu yer: Beaverbrook Art Gallery, New Brunswick, Canada (Lord Beaverbrook tarafından buraya verilmiş.)
- Envanter no: -
- Kaynak:

https://en.wikipedia.org/wiki/Hester_Thrale#/media/File:Hester_Thrale.jpg

- Katalog no: 72
- Eser adı: Lady Williams Wynn ve Çocukları
- Sanatçısı: Sir Joshua Reynolds
- Yapıldığı tarih: 1778
- Tekniği: Tuval üzerine yağlıboya
- Ölçüleri: 157x213.5 cm
- Bulduğu yer: Bilinmiyor
- Envanter no: -
- Kaynak: <http://www.artnet.com/artists/joshua-reynolds/portrait-of-lady-williams-wynn-with-her-three-reXw5z09k4f-0bAu0SeWTA2>

Katalog no: 73

Eser adı: Lothian Markizi, Elizabeth Kerr Portresi

Sanatçısı: Sir Joshua Reynolds

Yapıldığı tarih: Bilinmiyor

Tekniği: Tuval üzerine yağlıboya

Ölçüleri: 87.5x74.9 cm

Bulunduğu yer: Bilinmiyor

Envanter no: -

Kaynak:

[https://en.wikipedia.org/wiki/Portrait_of_Elizabeth_Kerr#/media/File:Elizabeth_Kerr_of_Lothian_\(1745-1780\)_by_Joshua_Reynolds.jpg](https://en.wikipedia.org/wiki/Portrait_of_Elizabeth_Kerr#/media/File:Elizabeth_Kerr_of_Lothian_(1745-1780)_by_Joshua_Reynolds.jpg)

- Katalog no: 74
- Eser adı: Doğulu Giysileri İçinde Mrs. Baldwin
- Sanatçısı: Sir Joshua Reynolds
- Yapıldığı tarih: 1782
- Tekniği: Tuval üzerine yağlıboya
- Ölçüleri: 141x110 cm
- Bulduğu yer: Compton Verney Sanat Galerisi, İngiliz Portreleri Koleksiyonu
- Envanter no: CVCSC:0331.B
- Kaynak: https://www.comptonverney.org.uk/cv_collections/mrs-baldwin-in-eastern-dress/

Katalog no:	75
Eser adı:	Nancy Parsons, Mrs. Horton, (sonradan) Maynard Vikontesi
Sanatçısı:	Sir Joshua Reynolds
Yapıldığı tarih:	Bilinmiyor
Tekniği:	Tuval üzerine yağlıboya
Ölçüleri:	92.1x71.1 cm
Bulunduğu yer:	Metropolitan Museum of Art
Envanter no:	45.59.3
Kaynak:	https://www.metmuseum.org/art/collection/search/437446

Katalog no:	76
Eser adı:	Bir Kadın Portresi, muht. Marchesa Castiglione
Sanatçısı:	Sir Joshua Reynolds (ekolü)
Yapıldığı tarih:	Bilinmiyor
Tekniği:	Tuval üzerine yağlı boya
Ölçüleri:	76.2x64.8 cm
Bulunduğu yer:	New York, Newhouse Galerileri
Envanter no:	-
Kaynak:	https://www.christies.com/en/lot/lot-1524129 https://www.mutualart.com/Artwork/Portrait-of-a-Lady--said-to-be-Marchesa-/AE52308C0E842A1A

Katalog no:	77
Eser adı:	Bir Kadın Portresi
Sanatçısı:	Sir Joshua Reynolds
Yapıldığı tarih:	Bilinmiyor
Tekniği:	Tuval üzerine yağlıboya
Ölçüleri:	75.2x62.2 cm
Bulunduğu yer:	Metropolitan Museum of Art
Envanter no:	42.152.1
Kaynak:	https://www.metmuseum.org/art/collection/search/437453

Katalog no:	78
Eser adı:	Bir Kadın Portresi, muht. Lady Hervey
Sanatçısı:	Angelica Kauffman
Yapıldığı tarih:	yakl. 1770
Tekniği:	Tuval üzerine yağlıboya
Ölçüleri:	74.5x58.1 cm
Bulunduğu yer:	Yale Center for British Art
Envanter no:	B1981.25.755
Kaynak:	https://collections.britishart.yale.edu/catalog/tms:1207

Katalog no:	79
Eser adı:	Türk Giysileri İçinde Bir Kadın
Sanatçısı:	Angelica Kauffman
Yapıldığı tarih:	yakl. 1771-74
Tekniği:	Tuval üzerine yağlıboya
Ölçüleri:	62.2x49.5 cm
Bulunduğu yer:	Saint Louis Art Museum, Gallery 202
Envanter no:	704:2018
Kaynak:	https://www.slam.org/collection/objects/64630/

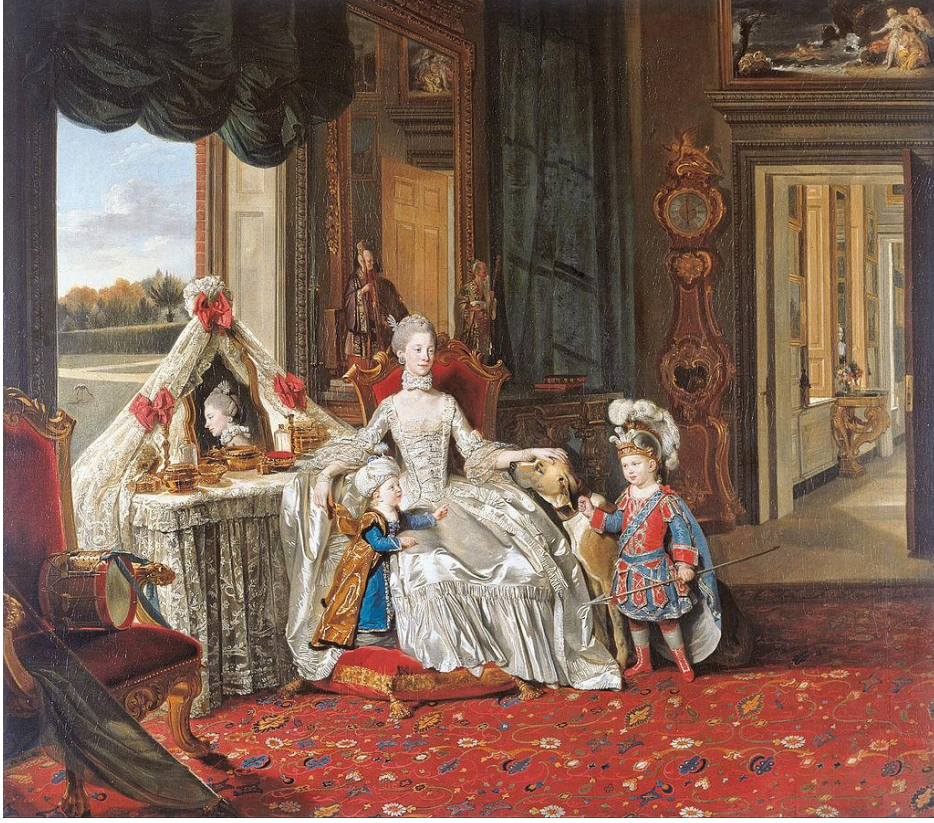
Katalog no:	80
Eser adı:	Minerva büstüyle otoportre
Sanatçısı:	Angelica Kauffman
Yapıldığı tarih:	yakl. 1780
Tekniği:	Tuval üzerine yağlıboya
Ölçüleri:	93x76.5 cm
Bulduğu yer:	Bündner Kunstmuseum, Chur
Envanter no:	321.000.1945.
Kaynak:	https://www.royalacademy.org.uk/exhibition/angelica-kauffman

Katalog no:	81
Eser adı:	Mary Walsh, Mrs. Ralph Clavering
Sanatçısı:	Angelica Kauffman
Yapıldığı tarih:	1780-85
Tekniği:	Tuval üzerine yağlıboya
Ölçüleri:	73x61.5 cm
Bulunduğu yer:	Oxburgh Hall, Norfolk
Envanter no:	NT 1210368
Kaynak:	https://www.nationaltrustcollections.org.uk/object/1210368

Katalog no:	82
Eser adı:	Oğlu Edward ve Üvey Kızkardeşi Lady Augusta Campbell ile Derby Kontesi Lady Elizabeth Smith-Stanley Portresi
Sanatçısı:	Angelica Kauffman
Yapıldığı tarih:	Bilinmiyor
Tekniği:	Tuval üzerine yağlıboya
Ölçüleri:	127.3 x 101.6 cm.
Bulunduğu yer:	Özel koleksiyon
Envanter no:	-
Kaynak:	https://www.christies.com/en/lot/lot-6327275

- Katalog no: 83
- Eser adı: Kraliçe Charlotte iki büyük oğluyla birlikte
- Sanatçısı: Johann Zoffany
- Yapıldığı tarih: 1765
- Tekniği: Tuval üzerine yağlıboya
- Ölçüleri: 112.2x128.3 cm
- Bulunduğu yer: Royal Collection Trust
- Envanter no: RCIN 400146
- Kaynak: <https://www.rct.uk/collection/themes/publications/the-conversation-piece/queen-charlotte-1744-1818-with-her-two-eldest>

- Katalog no: 84
- Eser adı: Üç Çocuğu ile Birlikte Lady Roshout, Anne, Harriet ve John
- Sanatçısı: Daniel Gardner
- Yapıldığı tarih: 1773-75
- Tekniği: Pastel ve guvaş boya
- Ölçüleri: 66x83.8 cm
- Bulduğu yer: Özel koleksiyon
- Envanter no: -
- Kaynak: Katherine Baetjer ve Marjorie Shelley. (2011). Pastel Portraits: Images of 18th-Century Europe; [issued in Conjunction with the Exhibition ... Held at The Metropolitan Museum of Art, New York, from May 17 to August 14, 2011]. Metropolitan Museum of Art s.50

Katalog no:	85
Eser adı:	Edward Wortley Montagu
Sanatçısı:	Matthew William Peters
Yapıldığı tarih:	1775
Tekniği:	Tuval üzerine yağlıboya
Ölçüleri:	116.2x86.2 cm
Bulunduğu yer:	National Portrait Gallery, Öncelikle Koleksiyon
Envanter no:	NPG 4573
Kaynak:	R. Finnigan. (2006). The Divan Club 1744-46, EJOS, No.9, s.81; https://www.npg.org.uk/collections/search/portrait/mw04477/Edward-Wortley-Montagu

Katalog no:	86
Eser adı:	Frances Alicia Bennet'in Portresi
Sanatçısı:	George Romney
Yapıldığı tarih:	1760lar
Tekniği:	Tuval üzerine yağlıboya
Ölçüleri:	76x63.5 cm
Bulunduğu yer:	Amerikan Özel Koleksiyonu
Envanter no:	-
Kaynak:	https://www.sothebys.com/en/buy/auction/2021/master-paintings-part-ii/portrait-of-frances-alicia-bennet-b-1749-half

Katalog no:	87
Eser adı:	Edward Wortley Montagu Portresi
Sanatçısı:	George Romney
Yapıldığı tarih:	1765/66
Tekniği:	Tuval üzerine yağlıboya
Ölçüleri:	162.7x119 cm
Bulunduğu yer:	Özel koleksiyon
Envanter no:	-
Kaynak:	https://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2014/old-master-british-paintings-evening-114033/lot.45.html

- Katalog no: 88
- Eser adı: Manzara Önünde Mrs. Cross Portresi
- Sanatçısı: George Romney
- Yapıldığı tarih: 1783
- Tekniği: Tuval üzerine yağlıboya
- Ölçüleri: 128.3x102.9 cm
- Bulduğu yer: Özel Koleksiyon
- Envanter no: -
- Kaynak: <https://www.mutualart.com/Artwork/Portrait-of-Mrs-Cross--1739-1821--of-Cli/A6B0268F1BFD3B73>

Katalog no:	89
Eser adı:	Mrs. Ann Brown Portresi
Sanatçısı:	George Romney
Yapıldığı tarih:	Bilinmiyor
Tekniği:	Tuval üzerine yağlıboya
Ölçüleri:	75x62.5 cm
Bulunduğu yer:	Özel koleksiyon
Envanter no:	-
Kaynak:	https://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2005/old-master-paintings-n08061/lot.330.html

Katalog no:	90
Eser adı:	Londra Piskoposu'nun eşi Margaret Porteus
Sanatçısı:	George Romney
Yapıldığı tarih:	Bilinmiyor
Tekniği:	Bilinmiyor
Ölçüleri:	77x63.9 cm
Bulunduğu yer:	Özel Koleksiyon
Envanter no:	-

Kaynak:

<https://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2019/recollections-places-past-property-estate-sir-john-lady-smith-119356/lot.53.html>

Katalog no:	91
Eser adı:	Bessborough Dükü William Ponsoby'nin kızı Catherine Ponsoby Portresi
Sanatçısı:	George Romney
Yapıldığı tarih:	Bilinmiyor
Tekniği:	Tuval üzerine yağlıboya
Ölçüleri:	76.8x64.2 cm
Bulduğu yer:	Özel koleksiyon
Envanter no:	-
Kaynak:	https://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2015/mansion-overlooking-royal-park-115318/lot.87.html

Katalog no:	92
Eser adı:	Jemima Pole Carew
Sanatçısı:	George Romney
Yapıldığı tarih:	yakl. 1784
Tekniği:	Tuval üzerine yağlıboya
Ölçüleri:	76x63.5 cm
Bulunduğu yer:	Anthony Özel Koleksiyonu, Cornwall, National Trust Gallery
Envanter no:	NT 353056
Kaynak:	https://www.nationaltrustcollections.org.uk/object/353056 https://artuk.org/discover/artworks/jemima-yorke-17631804-mrs-reginald-pole-carew-99149

Katalog no:	93
Eser adı:	Türk Giysileri İçinde Nancy Parsons
Sanatçısı:	George Willison (1741-97)
Yapıldığı tarih:	Yakl. 1771
Tekniği:	Bakır üzerine yağlıboya
Ölçüleri:	57.2x47.6 cm
Bulunduğu yer:	Yale Center for British Art, Paul Mellon Collection
Envanter no:	B1981.25.681
Kaynak:	https://collections.britishart.yale.edu/catalog/tms:1141

Katalog no:	94
Eser adı:	Bir Kadın Portresi
Sanatçısı:	Gervase Spencer
Yapıldığı tarih:	1748 (G. Spencer. Pinx./1748)
Tekniği:	Mine
Ölçüleri:	4.4 cm
Bulduğu yer:	-
Envanter no:	-
Kaynak:	https://www.bonhams.com/auctions/12071/lot/32/?category=list

Katalog no:	95
Eser adı:	Türk Kostümlü Bir Kadın Portresi
Sanatçısı:	Gervase Spencer
Yapıldığı tarih:	1755
Tekniği:	Mine minyatür
Ölçüleri:	4.8x4.1 cm
Bulunduğu yer:	Victoria&Albert Museum, Prints, Drawings&Paintings Collection
Envanter no:	P.4-1943
Kaynak:	https://collections.vam.ac.uk/item/O75168/portrait-of-an-unknown-woman-enamel-miniature-spencer-gervase/

Katalog no:	96
Eser adı:	Susannah Beckford (önceden Love)
Sanatçısı:	Gervase Spencer
Yapıldığı tarih:	1755
Tekniği:	-
Ölçüleri:	5.2 cm
Bulduğu yer:	-
Envanter no:	-
Kaynak:	http://www.artnet.com/artists/gervase-spencer/susannah-beckford-k8w2dALgAK-khdTByndtPw2

Katalog no:	97
Eser adı:	Buckinghamshire Kontesi Mary Ann Portresi
Sanatçısı:	Samuel Cotes
Yapıldığı tarih:	1767
Tekniği:	Fildişi üzerine suluboya ve guvaş
Ölçüleri:	5.5x4.4 cm
Bulduğu yer:	-
Envanter no:	-
Kaynak:	http://www.artnet.com/artists/samuel-cotes/portrait-of-mary-ann-countess-of-buckinghamshire-7RVK2LnmerDrwofCwh14UQ2

Katalog no:	98
Eser adı:	Bir Kadın Portresi
Sanatçısı:	Samuel Cotes
Yapıldığı tarih:	1773
Tekniği:	Suluboya ve guvaş
Ölçüleri:	7.1x5.2 cm
Bulduğu yer:	-
Envanter no:	-
Kaynak:	http://www.artnet.com/artists/samuel-cotes/portrait-of-a-lady-2RhcqHkXIXM-OuZjpb3BQ2

Katalog no: 99
Eser adı: Abingdon Kontesi Charlotte Bertie
Sanatçısı: John Smart
Yapıldığı tarih: J Smart 1777
Tekniği: Fildişi
Ölçüleri: 5.7 cm
Bulunduğu yer: Özel koleksiyon
Envanter no: -

Kaynak: <https://www.christies.com/en/lot/lot-john-smart-british-1742-43-1811-5440115/> ; G. C. Williamson, *The History of Portrait Miniatures*, London, 1904, II, p. 3. ; D. Foskett, *John Smart, The Man and his Miniatures*, London, 1964, p. 61.

Katalog no:	100
Eser adı:	Miss Hammond Portresi
Sanatçısı:	John Smart
Yapıldığı tarih:	1779
Tekniği:	Fildişi üzerine suluboya ve guvaş
Ölçüleri:	4.7 cm
Bulduğu yer:	-
Envanter no:	-
Kaynak:	https://philipmould.com/artists/93-john-smart/works/5317-john-smart-portrait-of-miss-hammond-1779/

Katalog no:	101
Eser adı:	Genç Bir Kadın, Mrs. Richard Brinsley Sheridan
Sanatçısı:	-
Yapıldığı tarih:	Yakl. 1780
Tekniği:	Fildişi
Ölçüleri:	6.7 cm
Bulunduğu yer:	Özel Koleksiyon
Envanter no:	-
Kaynak:	https://www.christies.com/lot/lot-english-school-circa-1780-5733125/?from=salesummary&intObjectID=5733125&lid=1&ldp_breadcrumb=back

Katalog no:	102
Eser adı:	Bir Kadın Portresi
Sanatçısı:	John Smart
Yapıldığı tarih:	J.S./1783
Tekniği:	Fildişi
Ölçüleri:	5 cm
Bulunduğu yer:	Özel Koleksiyon
Envanter no:	- (yaldızlı metal broş çerçeve)
Kaynak:	https://www.christies.com/lot/lot-john-smart-british-17421743-1811-5733130/?from=salesummary&intObjectID=5733130&lid=1&ldp_breadcrumb=back

Katalog no:	103
Eser adı:	Bir Leydi
Sanatçısı:	John Smart
Yapıldığı tarih:	1789
Tekniği:	-
Ölçüleri:	6 cm
Bulunduğu yer:	-
Envanter no:	-
Kaynak:	https://www.bonhams.com/auctions/11478/lot/57/?category=list

Katalog no: 104

Eser adı: Bir Kadın Portresi

Sanatçısı: Gervase Spenser

Yapıldığı tarih: -

Tekniği: Fildişi üzerine suluboya

Ölçüleri: 3.7 cm

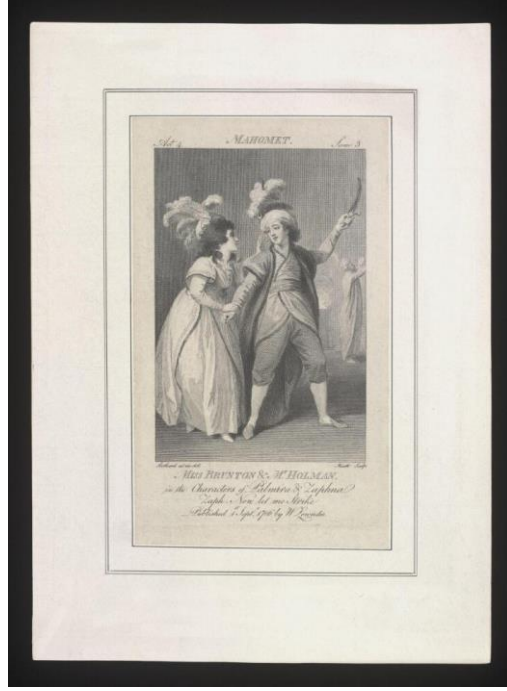
Bulunduğu yer: -

Envanter no: -

Kaynak: <http://www.artnet.fr/artistes/gervase-spencer/portrait-miniature-of-a-lady-wearing-blue-dress-KwnHAKyaS50CdOPW3ei0Aw2>

Katalog no:	105
Eser adı:	Lady Mary Wortley Montagu (üstte)
Sanatçısı:	Christian Friedrich Zincke
Yapıldığı tarih:	-
Tekniği:	Mine
Ölçüleri:	5.1 cm
Bulunduğu yer:	Özel Koleksiyon
Envanter no:	-
Kaynak:	https://www.christies.com/lot/lot-christian-friedrich-zincke-anglo-german-16831684-1767-5733160/?from=salesummary&intObjectID=5733160&lid=1&ldp_breadcrumb=back

- Katalog No : 106
- Eser adı : Miss Brunton ve Mr. Holman Mahomet Oyununda
- Sanatçısı : W. Lowndes&Partners
- Tarihi : 1726
- Tekniği : Gravür
- Ölçüleri : 27x19 cm
- Bulunduğu Yer : Londra, V&A Museum, Harry Beard Koleksiyonu, S.331-2014
- Envanter no :
- Kaynak : <https://collections.vam.ac.uk/item/O1284843/mahomet-print-stothard/>

- Katalog No : 107
- Eser adı : Bayezid rolünde Mr. (Henry) Mossop
- Sanatçısı : Bilinmiyor
- Tarihi : 1751-1770
- Tekniği :
- Ölçüleri : 33.1x20.1 cm
- Bulunduğu Yer : British Museum, Prints & Drawings, K,62.180
- Envanter no :
- Kaynak : https://www.britishmuseum.org/collection/object/P_K-62-180

- Katalog No : 108
- Eser adı : Mr. Savigny ve Mr. Clark Barbarossa Oyununda Selim ve Osman Rollerinde
- Sanatçısı : -
- Tarihi : yakl. 1770-1790
- Tekniği :
- Ölçüleri : 16.5x10.1 cm
- Bulunduğu Yer : British Museum, Prints & Drawings Department, 1956,1018.23
- Envanter no :
- Kaynak : https://www.britishmuseum.org/collection/object/P_1956-1018-23

Katalog No	: 109
Eser adı	: Bayezid rolünde Robert Bensley
Sanatçısı	: -
Tarihi	: 1770-1790
Tekniği	:
Ölçüleri	: -
Bulunduğu Yer	: British Museum,1875,0710.6011
Envanter no	:
Kaynak	: https://www.britishmuseum.org/collection/object/P_1875-0710-6011

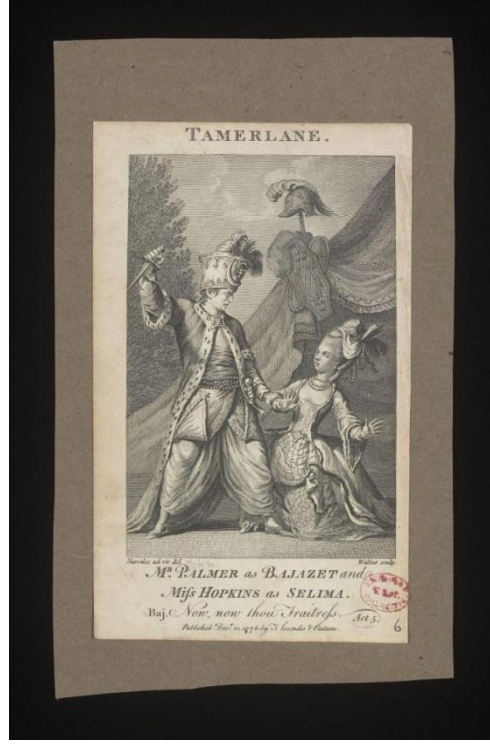
- Katalog No : 110
- Eser adı : Mademoiselle Anne Frédérique Heinel (1753-1808) Bir Sultan Rolünde
- Sanatçısı : Robert Sayer
- Tarihi : 15 Nisan 1772
- Tekniği :
- Ölçüleri : -
- Bulunduğu Yer : Londra, V&A Museum, Harry Beard Collection, S.161-2013
- Envanter no :
- Kaynak : <https://collections.vam.ac.uk/item/O1259798/madle-heinel-in-the-character-print-michel-vincent-brandoin/>

- Katalog No : 111
- Eser adı : Mrs. Garrick ve Mrs. Yates Lusignan ve Zara Rollerinde (2. Perde, 3. Sahne)
- Sanatçısı : -
- Tarihi : 10 Nisan 1776
- Tekniği :
- Ölçüleri : 11.2 x 16.4 cm
- Bulunduğu Yer : Londra, British Museum, Prints & Drawings Department, Ee,5.38
- Envanter no :
- Kaynak : https://www.britishmuseum.org/collection/object/P_Ee-5-38

- Katalog No : 112
- Eser adı : Mahomet rolünde Mr. Bensley
- Sanatçısı : James Roberts (sanatçı), J. Thornthwaite (gravür)
- Tarihi : 1 Aralık 1776
- Tekniği :
- Ölçüleri : -
- Bulunduğu Yer : Henry Beard Collection, VAM, S.596-2009
- Envanter no :
- Kaynak : <http://collections.vam.ac.uk/item/O182380/h-beard-print-collection-print-roberts-james/>

- Katalog No : 113
- Eser adı : Mr. Palmer Bayezid, Miss Hopkins Selima Rolünde
- Sanatçısı : T. Lowndes & Partners
- Tarihi : 1776
- Tekniği :
- Ölçüleri : -
- Bulunduğu Yer : Londra, V&A Museum, Gabrielle Enthoven Koleksiyonu,
S.220-2014, 21x13 cm
- Envanter no :
- Kaynak : <https://collections.vam.ac.uk/item/O1290125/mr-palmer-as-bajanet-and-print-barralet-john-melchior/>

- Katalog No : 114
- Eser adı : Bayezid ve Selime karakterinde Mr. ve Mrs. Barry
- Sanatçısı : James Roberts (sanatçı), J. Thornthwaite (gravürcü), Bells İngiliz Tiyatrosu (yayıncı)
- Tarihi : 1776
- Tekniği :
- Ölçüleri : -
- Bulunduğu Yer : Victoria and Albert Museum, (S.267-2014)
- Envanter no :
- Kaynak : <http://collections.vam.ac.uk/item/O1288719/mr-mrs-barry-in-the-print-roberts-james/>

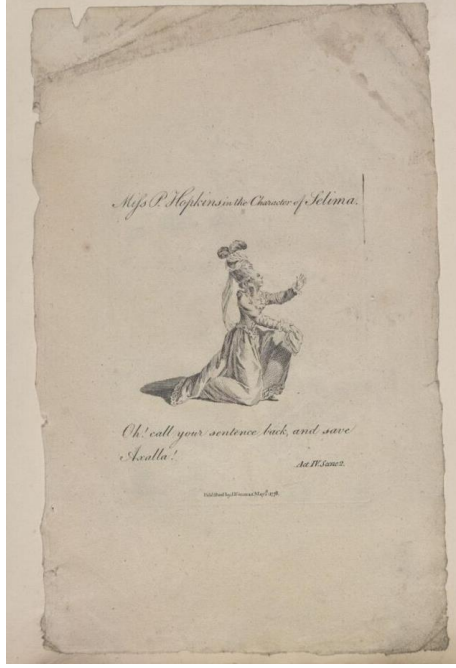
- Katalog No : 115
- Eser adı : Mahomet rolünde Mr. Bensley
- Sanatçısı : Edwards (sanatçı), Lowndes and Partners (yayıncı)
- Tarihi : 8 Mart 1777
- Tekniği :
- Ölçüleri : -
- Bulunduğu Yer : Henry Beard Collection, VAM, S.761-2012
- Envanter no :
- Kaynak : <http://collections.vam.ac.uk/item/O1254658/h-beard-print-collection-print-edwards/>

- Katalog No : 116
- Eser adı : Mrs. Garrick ve Miss Younge Lusignan ve Zara Rollerinde (2. Perde, 3. Sahne)
- Sanatçısı : T. Lowndes & Partners
- Tarihi : 5 Haziran 1777
- Tekniği :
- Ölçüleri : 16.8x10 cm
- Bulunduğu Yer : Londra, British Museum, Prints & Drawings Department, Ee,5.101
- Envanter no :
- Kaynak : https://www.britishmuseum.org/collection/object/P_Ee-5-101

- Katalog No : 117
- Eser adı : Mr. Garrick ve Miss Younge Lusignan ve Zara Rollerinde, (2. Perde 3. Sahne)
- Sanatçısı : -
- Tarihi : 1777
- Tekniği :
- Ölçüleri : -
- Bulunduğu Yer : Londra, V&A Museum, Harry Beard Collection, S.3118-2013
- Envanter no :
- Kaynak : <https://collections.vam.ac.uk/item/O1267052/mr-garrick-and-miss-young-print-edwards/>

- Katalog No : 118
- Eser adı : Miss P. Hopkins Tamerlane Oyununda Selima Rolünde
- Sanatçısı : Joseph Wenman
- Tarihi : 1 Mayıs 1778
- Tekniği :
- Ölçüleri : 22x13.5 cm
- Bulunduğu Yer : Londra, V&A Museum, Harry Beard Koleksiyonu, S.1342-2014
- Envanter no :
- Kaynak : <https://collections.vam.ac.uk/item/O1295618/miss-p-hopkins-in-the-print-unknown/>

- Katalog No : 119
- Eser adı : Mrs. Wrihtzen Fatima Rolünde
- Sanatçısı : John Bew
- Tarihi : 1 Aralık 1778
- Tekniği :
- Ölçüleri : -
- Bulunduğu Yer : Londra, V&A Museum, Harry Beard Collection, S.3165-2013
- Envanter no :
- Kaynak : <https://collections.vam.ac.uk/item/O1267069/mrs-wrihtzen-as-fatima-print-john-bew/>

Katalog No	: 120
Eser adı	: Mrs. Yates Zara Rolünde (3. Perde, 3. Sahne)
Sanatçısı	: J. Wenman
Tarihi	: 1778
Tekniği	:
Ölçüleri	: 21.5 x 13 cm
Bulunduğu Yer	: V&A Museum, Harry Beard Collection, S.3064-2013
Envanter no	:
Kaynak	: https://collections.vam.ac.uk/item/O1266936/mrs-yates-in-the-character-print-unknown/

- Katalog No : 121
- Eser adı : Türk İmparator Mahomet Güzel Irene'yi öldürürken
- Sanatçısı : -
- Tarihi : 1779
- Tekniği :
- Ölçüleri : -
- Bulunduğu Yer : VAM SP.408:2
- Envanter no :
- Kaynak : Charles Theodore Middleton'ın A New and Complete System of Geography isimli kitabından, II. Cilt, London: J. Cooke, 1779; <http://collections.vam.ac.uk/item/O1106716/middletons-complete-system-of-geography-print-wale-samuel/>

- Katalog No : 122
- Eser adı : Oyuncu ve Şarkıcı Mrs. Crouch Doğulu Giysiler İçinde
- Sanatçısı : John Raphael Smith
- Tarihi : yakl. 1789-90
- Tekniği :
- Ölçüleri : 22.1x15.5 cm
- Bulunduğu Yer : British Museum, Prints & Drawings Department, 1874,0711.871
- Envanter no :
- Kaynak : https://www.britishmuseum.org/collection/object/P_1874-0711-871

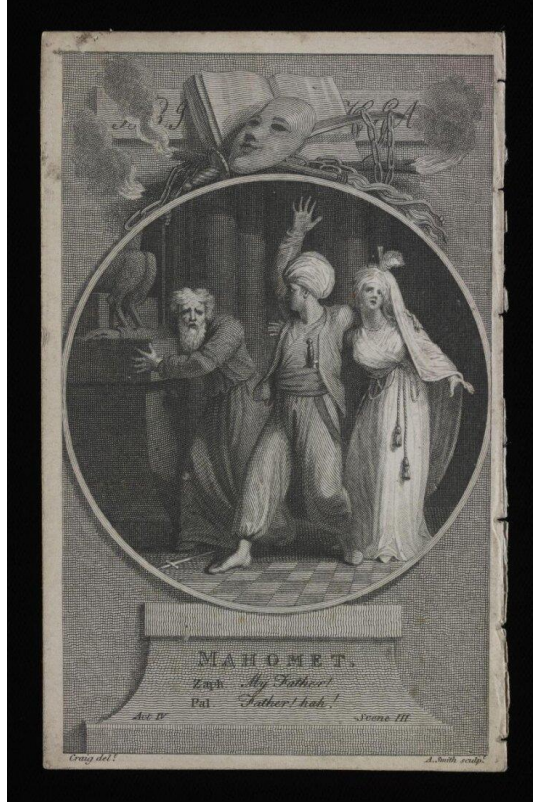
- Katalog No : 123
- Eser adı : Nicholas Rowe, Timur
- Sanatçısı : James Fittler (gravür), John Bell (yayıncı) Bell İngiliz Tiyatrosu
- Tarihi : 1791
- Tekniği :
- Ölçüleri : -
- Bulunduğu Yer : British Museum, 1875,0710.3470
- Envanter no :
- Kaynak : https://www.britishmuseum.org/collection/object/P_1875-0710-3470

- Katalog No : 124
- Eser adı : Mrs. (Elizabeth) Pope Zara Rolünde
- Sanatçısı : J. Bell
- Tarihi : 6 Aralık 1791
- Tekniği :
- Ölçüleri : 30.1x22 cm
- Bulunduğu Yer : British Library, British Museum, Prints & Drawings
Department, 1933,1014.332
- Envanter no :
- Kaynak : https://www.britishmuseum.org/collection/object/P_1933-1014-332

Katalog No	: 125
Eser adı	: Bayezid rolünde Mr. Kemble
Sanatçısı	: Samuel de Wilde (sanatçı), Audinet (gravür), John Bell (yayıncı)
Tarihi	: 14 Nisan 1792
Tekniği	:
Ölçüleri	: -
Bulunduğu Yer	: VAM, Harry Beard Collection
Envanter no	:
Kaynak	: http://collections.vam.ac.uk/item/O182141/h-beard-print-collection-print-de-wilde-samuel/

Katalog No	:126
Eser adı	: Mahomet Oyunu 4. Perde 3. Sahne
Sanatçısı	: A. Smith ve Craig
Tarihi	: 18.yy sonları
Tekniği	:
Ölçüleri	: 14.7 x 8.5 cm
Bulunduğu Yer	: V&A Museum, Gabrielle Enthoven Koleksiyonu, S.1190-2015
Envanter no	:
Kaynak	: https://collections.vam.ac.uk/item/O1317562/mahomet-print-smith-a/

Katalog No	: 127
Eser adı	: Büyük Senyör (The Grand Seignior) Kıyafeti
Sanatçısı	: -
Tarihi	: 1749
Tekniği	:
Ölçüleri	: -
Bulunduğu Yer	: -
Envanter no	:
Kaynak	: Jeffery, (1757), Collection of Dresses of Different Nations Ancient and Modern, Resim 1

Katalog No	: 128
Eser adı	: Büyük Senyör ya da Türklerin İmparatoru (The Grand Seignior of Emperor of The Turks) Kıyafeti
Sanatçısı	: -
Tarihi	: 1700
Tekniği	:
Ölçüleri	: -
Bulunduğu Yer	: -
Envanter no	:
Kaynak	: Jeffery, (1757), Collection of Dresses of Different Nations Ancient and Modern, Resim 2

Katalog No	:129
Eser adı	: Kraliçe Sultan (The Sultanness Queen, 1700) Kıyafeti
Sanatçısı	: -
Tarihi	: 1700
Tekniği	:
Ölçüleri	: -
Bulunduğu Yer	: -
Envanter no	:
Kaynak	: Jeffery, (1757), Collection of Dresses of Different Nations Ancient and Modern, Resim 3

Katalog No	:130
Eser adı	: Kraliçe Sultan ya da Türk İmparatoriçe (The Sultanness Queen, or Empress of the Turks) Kıyafeti
Sanatçısı	: -
Tarihi	: 1749
Tekniği	:
Ölçüleri	: -
Bulunduğu Yer	: -
Envanter no	:
Kaynak	: Jeffery, (1757), Collection of Dresses of Different Nations Ancient and Modern, Resim 4

Katalog No	: 131
Eser adı	: Yunan Sultan (The Greek Sultaness) Kıyafeti
Sanatçısı	: -
Tarihi	: 1749
Tekniği	:
Ölçüleri	: -
Bulduğu Yer	: -
Envanter no	:
Kaynak	: Jeffery, (1757), Collection of Dresses of Different Nations Ancient and Modern, Resim 5

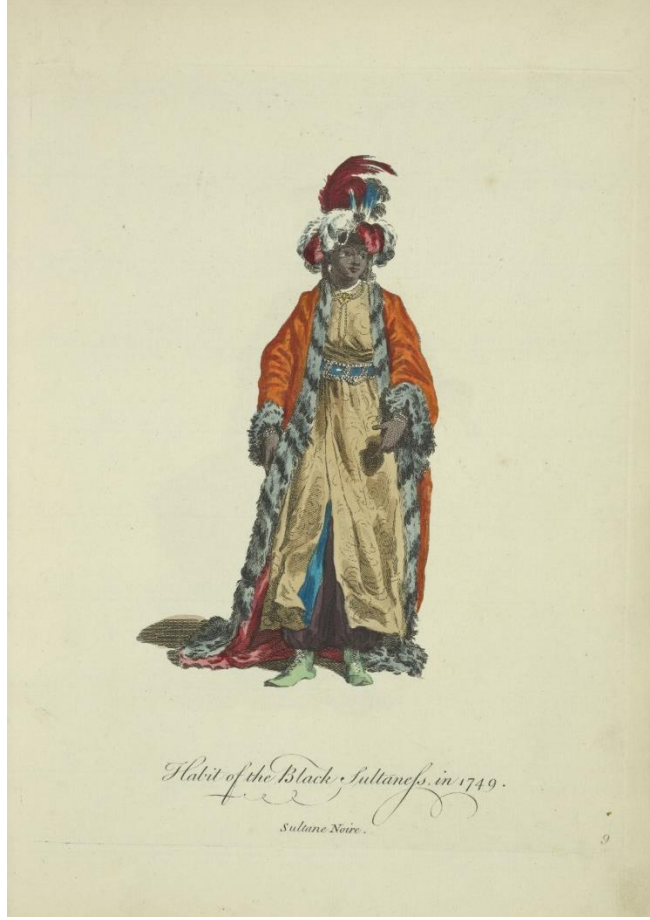
Katalog No	: 132
Eser adı	: Transilvanya Sultanı (The Sultaneess of Transilvania) Kıyafeti
Sanatçısı	: -
Tarihi	: 1749
Tekniği	:
Ölçüleri	: -
Bulunduğu Yer	: -
Envanter no	:
Kaynak	: Jeffery, (1757), Collection of Dresses of Different Nations Ancient and Modern, Resim 6

Katalog No	: 133
Eser adı	: Beyaz Sultan (White Sultanes) Kıyafeti
Sanatçısı	: -
Tarihi	: 1749,
Tekniği	:
Ölçüleri	: -
Bulduğu Yer	: -
Envanter no	:
Kaynak	: Jeffery, (1757), Collection of Dresses of Different Nations Ancient and Modern, Resim 7

Katalog No	: 134
Eser adı	: Beyaz Sultan (White Sultaneſs) Kıyafeti
Sanatçısı	: -
Tarihi	: 1749
Tekniği	:
Ölçüleri	: -
Bulunduğu Yer	: -
Envanter no	:
Kaynak	: Jeffery, (1757), Collection of Dresses of Different Nations Ancient and Modern, Resim 8

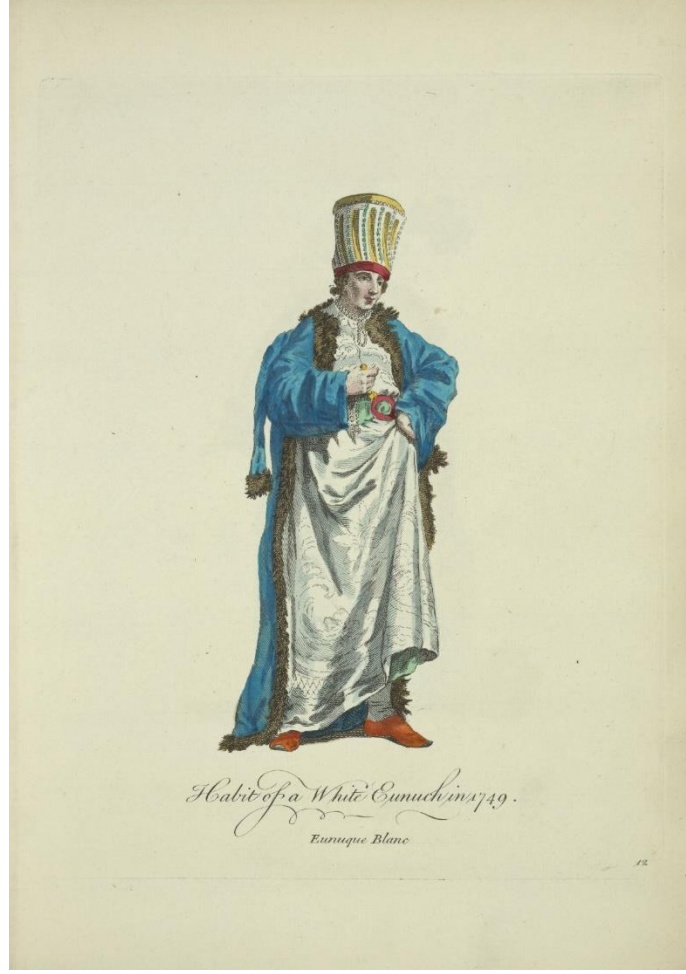
Katalog No	: 135
Eser adı	: Siyahi Sultan (Black Sultaneess) Kıyafeti
Sanatçısı	: -
Tarihi	: 1749
Tekniği	:
Ölçüleri	: -
Bulunduğu Yer	: -
Envanter no	:
Kaynak	: Jeffery, (1757), Collection of Dresses of Different Nations Ancient and Modern, Resim 9

Katalog No	:136
Eser adı	: Siyahi Sultan (Black Sultaneess) Kıyafeti
Sanatçısı	: -
Tarihi	: 1749
Tekniği	:
Ölçüleri	: -
Bulunduğu Yer	: -
Envanter no	:
Kaynak	: Jeffery, (1757), Collection of Dresses of Different Nations Ancient and Modern, Resim 10

Katalog No	:137
Eser adı	: Padişahın Sarayının Leydisi (Lady of The Grand Seignior's Seraglio) Kıyafeti
Sanatçısı	: -
Tarihi	: 1568
Tekniği	:
Ölçüleri	: -
Bulunduğu Yer	: -
Envanter no	:
Kaynak	: Jeffery, (1757), Collection of Dresses of Different Nations Ancient and Modern, Resim 11

Katalog No	:138
Eser adı	: Beyaz Hadım (White Eunuch,) Kıyafeti
Sanatçısı	: -
Tarihi	: 1749
Tekniği	:
Ölçüleri	: -
Bulunduğu Yer	:-
Envanter no	:
Kaynak	: Jeffery, (1757), Collection of Dresses of Different Nations Ancient and Modern, Resim 12

Katalog No	: 139
Eser adı	: Siyahi Hadım Ağası (Chief of the Black Eunuch's) Kıyafeti
Sanatçısı	: -
Tarihi	: 1749
Tekniği	:
Ölçüleri	: -
Bulduğu Yer	: -
Envanter no	:
Kaynak	: Jeffery, (1757), Collection of Dresses of Different Nations Ancient and Modern, Resim 13

Katalog No	: 140
Eser adı	: Siyahi Hadım Ağası (Chief of the Black Eunuch's) Kıyafeti
Sanatçısı	: -
Tarihi	: 1749
Tekniği	:
Ölçüleri	: -
Bulunduğu Yer	: -
Envanter no	:
Kaynak	: Jeffery, (1757), Collection of Dresses of Different Nations Ancient and Modern, Resim 14

Katalog No	: 141
Eser adı	: Büyük Vezir (Grand Vizier) Kıyafeti
Sanatçısı	: -
Tarihi	: 1749
Tekniği	:
Ölçüleri	: -
Bulduğu Yer	: -
Envanter no	:
Kaynak	: Jeffery, (1757), Collection of Dresses of Different Nations Ancient and Modern, Resim 15

Katalog No	: 142
Eser adı	: Yeniçeri Ağası (A Janisary Aga) Kıyafeti
Sanatçısı	: -
Tarihi	: 1700
Tekniği	:
Ölçüleri	: -
Bulunduğu Yer	: -
Envanter no	:
Kaynak	: Jeffery, (1757), Collection of Dresses of Different Nations Ancient and Modern, Resim 16

Katalog No	: 143
Eser adı	: Yeniçeri Ağası (Aga of the Janisaries) Kıyafeti
Sanatçısı	: -
Tarihi	: 1749
Tekniği	:
Ölçüleri	: -
Bulunduğu Yer	: -
Envanter no	:
Kaynak	: Jeffery, (1757), Collection of Dresses of Different Nations Ancient and Modern, Resim 17

Katalog No	: 144
Eser adı	: Çorbacı ya da Yeniçerilerin Kaptanı (Tchorbadgi or Captain of the Janissaries) Kıyafeti
Sanatçısı	: -
Tarihi	: 1700
Tekniği	:
Ölçüleri	: -
Bulunduğu Yer	: -
Envanter no	:
Kaynak	: Jeffery, (1757), Collection of Dresses of Different Nations Ancient and Modern, Resim 18

Katalog No	: 145
Eser adı	: Aşçıbaşı (Ast-chi-bachi, Officer of the Janisaries and Superintendant of Their Kitchen) Kıyafeti
Sanatçısı	: -
Tarihi	: 1700
Tekniği	:
Ölçüleri	: -
Bulduğu Yer	: -
Envanter no	:
Kaynak	: Jeffery, (1757), Collection of Dresses of Different Nations Ancient and Modern, Resim 19

Katalog No	: 146
Eser adı	: Paşa (A Bashaw of Three Tail)
Sanatçısı	: -
Tarihi	: 1749
Tekniği	:
Ölçüleri	: -
Bulunduğu Yer	: -
Envanter no	:
Kaynak	: Jeffery, (1757), Collection of Dresses of Different Nations Ancient and Modern, Resim 20

Katalog No	: 147
Eser adı	: Sipahi kumandanı (Commander in Chief of the Spahis) Kıyafeti
Sanatçısı	: -
Tarihi	: 1749
Tekniği	:
Ölçüleri	: -
Bulduğu Yer	: -
Envanter no	:
Kaynak	: Jeffery, (1757), Collection of Dresses of Different Nations Ancient and Modern, Resim 21

Katalog No	: 148
Eser adı	: Yüce Padişahın koruması (Grand Seignior's Body Guard) Kıyafeti
Sanatçısı	: -
Tarihi	: 1749
Tekniği	:
Ölçüleri	: -
Bulunduğu Yer	: -
Envanter no	:
Kaynak	: Jeffery, (1757), Collection of Dresses of Different Nations Ancient and Modern, Resim 22

Katalog No	: 149
Eser adı	: Türk Sancak taşıyıcı (Turkish Standard-Bearer) Kıyafeti
Sanatçısı	: -
Tarihi	: 1749
Tekniği	:
Ölçüleri	: -
Bulunduğu Yer	: -
Envanter no	:
Kaynak	: Jeffery, (1757), Collection of Dresses of Different Nations Ancient and Modern, Resim 23

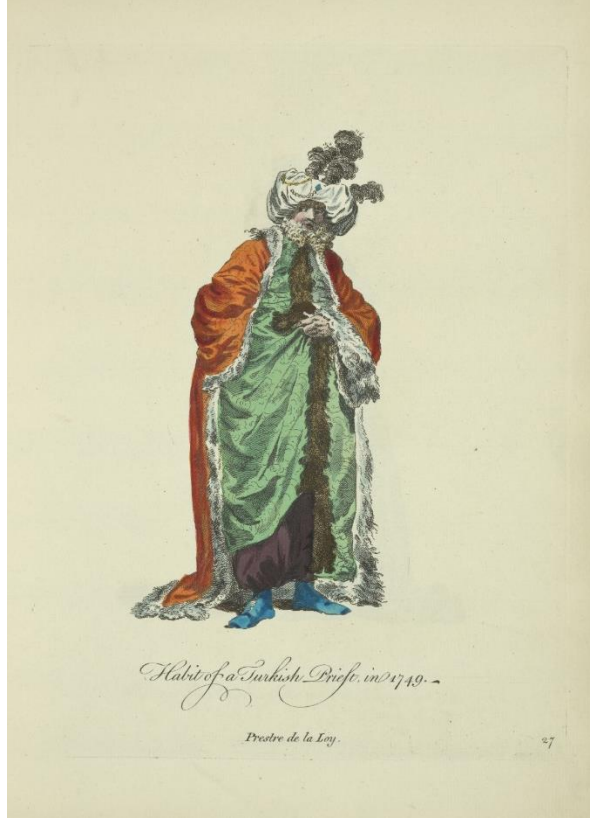
Katalog No	: 150
Eser adı	: Emir Paşa (Emir Bashaw) Kıyafeti
Sanatçısı	: -
Tarihi	: 1749
Tekniği	:
Ölçüleri	: -
Bulunduğu Yer	: -
Envanter no	:
Kaynak	: Jeffery, (1757), Collection of Dresses of Different Nations Ancient and Modern, Resim 24

Katalog No	: 151
Eser adı	: Müftü (The Mufti) Kıyafeti
Sanatçısı	:
Tarihi	: 1749
Tekniği	:
Ölçüleri	:
Bulunduğu Yer	:
Envanter no	:
Kaynak	: Jeffery, (1757), Collection of Dresses of Different Nations Ancient and Modern, Resim 25

Katalog No	: 152
Eser adı	: Müftü ya da Kuran yorumcusu (The Mufti or Chief Interpreter of the Law) Kıyafeti
Sanatçısı	: -
Tarihi	: 1700
Tekniği	:
Ölçüleri	: -
Bulunduğu Yer	: -
Envanter no	:
Kaynak	: Jeffery, (1757), Collection of Dresses of Different Nations Ancient and Modern, Resim 26

Katalog No	: 153
Eser adı	: Türk Rahip (Turkish Priest) Kıyafeti
Sanatçısı	: -
Tarihi	: 1749
Tekniği	:
Ölçüleri	: -
Bulunduğu Yer	: -
Envanter no	:
Kaynak	: Jeffery, (1757), Collection of Dresses of Different Nations Ancient and Modern, Resim 27

Katalog No	: 154
Eser adı	: Ulu Camii'nin imamı (Iman of the Great Mosque) kıyafeti
Sanatçısı	: -
Tarihi	: 1749
Tekniği	:
Ölçüleri	: -
Bulunduğu Yer	: -
Envanter no	:
Kaynak	: Jeffery, (1757), Collection of Dresses of Different Nations Ancient and Modern, Resim 28

Katalog No	: 155
Eser adı	: Kumandan (Commander) Kıyafeti
Sanatçısı	: -
Tarihi	: 1749
Tekniği	:
Ölçüleri	: -
Bulunduğu Yer	: -
Envanter no	:
Kaynak	: Jeffery, (1757), Collection of Dresses of Different Nations Ancient and Modern, Resim 29

- Katalog No : 156
- Eser adı : İngiliz kahramanın Türk Orramel'in fidyesini ödediği sahne
- Sanatçısı : Thomas Bewick
- Tarihi : 1780-82
- Tekniği : Gravür
- Ölçüleri : 3.9 x 4.8 cm
- Bulunduğu Yer : V&A Museum, Prints & Drawings Room
- Envanter no : 1882,0311.3931
- Kaynak : https://www.britishmuseum.org/collection/object/P_1882-0311-3931

- Katalog No : 157
- Eser adı : Orramel ve İngiliz kahramanın İstanbul'da karşılaşması
- Sanatçısı : Thomas Bewick
- Tarihi : 1784
- Tekniği : Gravür
- Ölçüleri : 3.8 x 4.7 cm
- Bulunduğu Yer : V&A Museum, Prints & Drawings Room
- Envanter no : 1882,0311.4734
- Kaynak : https://www.britishmuseum.org/collection/object/P_1882-0311-4734

- Katalog No : 158
- Eser adı : Orramel'in İngiliz arkadaşını kız kardeşleri ile tanıştırması
- Sanatçısı : Thomas Bewick
- Tarihi : 1784
- Tekniği : Gravür
- Ölçüleri : 3.8 x 4.7 cm
- Bulunduğu Yer : V&A Museum, Prints & Drawings Room
- Envanter no : 1882,0311.4727
- Kaynak : https://www.britishmuseum.org/collection/object/P_1882-0311-4727

- Katalog No : 159
- Eser adı : Şam'daki köylü çiftin Sultan Mahmud'un huzuruna gelerek hırsızdan şikayetçi olması
- Sanatçısı : Thomas Bewick
- Tarihi : 1780-82
- Tekniği : Gravür
- Ölçüleri : 3.9 x 4.8 cm
- Bulduğu Yer : V & A Museum, Prints and Drawings Room
- Envanter no : 1882,0311.3933
- Kaynak : https://www.britishmuseum.org/collection/object/P_1882-0311-3933

- Katalog No : 160
- Eser adı : Sultanın hırsızını öldürdükten sonra meşaleleri yaktığı sahne
- Sanatçısı : Thomas Bewick
- Tarihi : 1784
- Tekniği :
- Ölçüleri : 3.8 x 4.7 cm
- Bulunduğu Yer : V & A Museum, Prints and Drawings Room
- Envanter no : 1882,0311.4748
- Kaynak : https://www.britishmuseum.org/collection/object/P_1882-0311-4748

Katalog no	: 161
Eser adı	: -
Sanatçısı	: -
Yapıldığı tarih	: Yakl. 1750
Yapım yeri	: Thomas Whieldon İmalathanesi
Tekniği	: -
Ölçüleri	: 20.5 cm
Bulunduğu yer	: British Museum
Envanter no	: 1923,0122.47.CR
Kaynak	: https://www.britishmuseum.org/collection/object/H_1923-0122-47-CR

Katalog no	: 162
Eser adı	: Levanten Kadın Figürü
Sanatçısı	: Joseph Willems (muht.)
Yapım yeri	: Chelsea Porselen Fabrikası
Yapıldığı tarih	: Yakl. 1750-53
Tekniği	: Yumuşak macunlu porselen
Ölçüleri	: -
Bulunduğu yer	: -
Envanter no	: -
Kaynak	: Williams, 2015, a.g.k., s.182

Katalog no	: 163
Eser adı	: Türk Kostümlü Aktrist Figürü
Sanatçısı	: -
Yapıldığı tarih	: Yakl. 1752
Yapım yeri	: Bow Porselen Fabrikası
Tekniği	: Emaye ve yıldızla boyanmış yumuşak hamurlu porselen
Ölçüleri	: 21 cm
Bulunduğu yer	: V&A Museum Ceramics Collection
Envanter no	: 414:2/A-1885
Kaynak	: https://collections.vam.ac.uk/item/O176928/figure-bow-porcelain-factory/

Katalog no	: 164
Eser adı	: -
Sanatçısı	: -
Yapıldığı tarih	: Yakl. 1753-55
Yapım yeri	: Vauxhall Porselen Fabrikası
Tekniği	: Emaye ile boyanmış, yaldızlı, yumuşak hamurlu porselen
Ölçüleri	: 18.1 cm
Bulunduğu yer	: V&A Museum Ceramics Collection
Envanter no	: 414:25-1885
Kaynak	: https://collections.vam.ac.uk/item/O182754/figure-vauxhall-porcelain-factory/

Katalog no	: 165
Eser adı	: Türk Gibi Giyinmiş Kadın Figürü
Sanatçısı	: -
Yapıldığı tarih	: Yakl. 1753-55
Yapım yeri	: Bow Porselen Fabrikası
Tekniği	: Emaye ile boyanmış yumuşak hamurlu porselen
Ölçüleri	: 14.50 cm
Bulunduğu yer	: British Museum
Envanter no	: 1959,1102.67
Kaynak	: https://www.britishmuseum.org/collection/object/H_1959-1102-67

Katalog no	: 166
Eser adı	: Figür
Sanatçısı	: Joseph Willems, J.J. Kaendler
Yapıldığı tarih	: Yakl. 1755
Yapım yeri	: Chelsea Porselen Fabrikası
Tekniği	: Emaye ve yaldızla boyanmış yumuşak hamurlu porselen
Ölçüleri	: 16 cm 11 cm
Bulduğu yer	: V&A Museum, Ceramics Collection
Envanter no	: C.105-1996
Kaynak	: https://collections.vam.ac.uk/item/O77830/figurine-willems-joseph/

Katalog no	: 167
Eser adı	: Figür
Sanatçısı	: -
Yapım yeri	: Derby Porselen Fabrikası
Yapıldığı tarih	: Yakl. 1755
Tekniği	: Emaye ve yıldız boyalı porselen
Ölçüleri	: 2.5 cm
Bulunduğu yer	: V&A Museum, Ceramics Collection
Envanter no	: 414:327/E-1885
Kaynak	: https://collections.vam.ac.uk/item/O182655/figure-derby-porcelain-factory/

Katalog no	: 168
Eser adı	: Figür
Sanatçısı	: Joseph Willems ve Johann Friedrich Eberlein (tasarımcılar)
Yapım yeri	: Chelsea Porselen Fabrikası
Yapıldığı tarih	: Yakl. 1755
Tekniği	: Yumuşak hamurlu porselen üzerine emaye ve yıldız boyama
Ölçüleri	: 14.4 cm
Bulunduğu yer	: V&A Museum, Ceramics Collection
Envanter no	: C.181-1940
Kaynak	: https://collections.vam.ac.uk/item/O71250/figure-willems-joseph/?carousel-image=2006AM0393

Katalog no	: 169
Eser adı	: -
Sanatçısı	: -
Yapım yeri	: Staffordshire
Yapıldığı tarih	: Yakl. 1755-65
Tekniği	: Sıraltı boyanmış, kurşun sırlı
Ölçüleri	: -
Bulunduğu yer	: V&A Museum, Ceramics Collection
Envanter no	: C.64-1948
Kaynak	: https://collections.vam.ac.uk/item/O150052/figure/

- Katalog no : 170
- Eser adı : Figür
- Sanatçısı : -
- Yapıldığı tarih : Yakl. 1770
- Tekniği : Porselen
- Ölçüleri : 12.7 cm
- Bulduğu yer : British Museum
- Envanter no : 1938,0314.85.CR
- Kaynak : https://www.britishmuseum.org/collection/object/H_1938-0314-85-CR

Katalog no	: 171
Eser adı	: Figür
Sanatçısı	: -
Yapıldığı tarih	: Yakl. 1756
Yapım yeri	: Chelsea Porselen Fabrikası
Tekniği	: Emaye ve yıldızla boyanmış yumuşak hamurlu porselen
Ölçüleri	: 16 cm x11 cm
Bulunduğu yer	: V&A Museum, Ceramics Collection
Envanter no	: C.684-1925
Kaynak	: https://collections.vam.ac.uk/item/O77972/figure-chelsea-porcelain-factory/

Katalog no	: 172
Eser adı	: Figür
Sanatçısı	: -
Yapıldığı tarih	: Yakl. 1758-60
Yapım yeri	: Shaw's Brow Pottery, Liverpool
Tekniği	: Emaye ile boyanmış, yaldızlı, yumuşak hamurlu porselen
Ölçüleri	: 19.6 cm
Bulunduğu yer	: V&A Museum Ceramics Collection
Envanter no	: C.126-1977
Kaynak pottery/	: https://collections.vam.ac.uk/item/O334909/figure-shaws-brow-pottery/

Katalog no	: 173
Eser adı	: -
Sanatçısı	: Joseph Willems (tasarımcı)
Yapıldığı tarih	: Yakl. 1759-69
Yapım yeri	: Chelsea Seramik Fabrikası
Tekniği	: Emaye ve yaldızla boyanmış yumuşak hamurlu porselen
Ölçüleri	: 32.4 cm
Bulunduğu yer	: V&A Museum, Ceramics Collection
Envanter no	: 414:196-1885
Kaynak	: https://collections.vam.ac.uk/item/O180286/figure-willems-joseph/

- Katalog no : 174
- Eser adı : Karamanlı Kadın
- Sanatçısı : -
- Yapıldığı tarih : Yakl. 1760
- Yapım yeri : Bow Porselen Fabrikası
- Tekniği : Emaye ile boyanmış yumuşak hamurlu porselen
- Ölçüleri : 14.6 12.1 cm
- Bulduğu yer : -
- Envanter no : 414:188-1885
- Kaynak : <https://collections.vam.ac.uk/item/O176749/figural-sweetmeat-dish-bow-porcelain-factory/?carousel-image=2006AU0996>

Katalog no	: 175
Eser adı	: Bir Çift Vauxhall Şarkıcısı Figürü
Sanatçısı	: -
Yapım yeri	: Chelsea Porselen Fabrikası
Yapıldığı tarih	: Yakl. 1760
Tekniği	: -
Ölçüleri	: 32.3 cm
Bulunduğu yer	: Özel Koleksiyon
Envanter no	: -
Kaynak	: https://www.christies.com/lot/a-pair-of-chelsea-porcelain-figures-of-6134835/?intObjectID=6134835&lid=1

- Katalog no : 176
- Eser adı : Türk dansçı figürü
- Sanatçısı : -
- Yapım yeri : Bow Porselen Fabrikası
- Yapıldığı tarih : Yakl. 1765
- Tekniği : Emaye ile boyanmış ve yaldızlanmış yumuşak macun porselen
- Ölçüleri : 19.4 cm
- Bulunduğu yer : Victoria & Albert Museum, Ceramics Collection
- Envanter no : C.664-1925
- Kaynak : <https://collections.vam.ac.uk/item/O337109/figure-bow-porcelain-factory/>

Katalog no	:177
Eser adı	: Türk dansçı figürü
Sanatçısı	: -
Yapım yeri	: Bow Porselen Fabrikası
Yapıldığı tarih	: Yakl. 1765
Tekniği	: Emaye ile boyanmış ve yaldızlanmış yumuşak macun porselen
Ölçüleri	: 19.7 cm
Bulunduğu yer	: Victoria & Albert Museum, Ceramics Collection
Envanter no	: C.664-1925
Kaynak	: https://collections.vam.ac.uk/item/O337110/figure-bow-porcelain-factory/

Katalog no	:178
Eser adı	: Türk kostümlü dansçı figürü
Sanatçısı	: -
Yapım yeri	: Bow Porselen Fabrikası
Yapıldığı tarih	: Yakl. 1765
Tekniği	: Emaye ile boyanmış ve yaldızlanmış yumuşak macun porselen
Ölçüleri	:20 cm
Bulunduğu yer	: Victoria & Albert Museum, Ceramics Collection
Envanter no	: C.51.1944
Kaynak porcelain-factory/	: https://collections.vam.ac.uk/item/O337096/figure-bow-porcelain-factory/

Katalog no	: 179
Eser adı	: Figür
Sanatçısı	: William Duesbury & Co.
Yapım yeri	: Derby
Yapıldığı tarih	: 1770-84
Tekniği	: Emaye ile boyanmış ve yaldızlanmış yumuşak macun porselen
Ölçüleri	: 7.6 cm
Bulunduğu yer	: Victoria & Albert Museum, Ceramics Collection
Envanter no	: C.1136-1924
Kaynak	: https://collections.vam.ac.uk/item/O237592/figure-william-duesbury/

Katalog no	: 180
Eser adı	: Figür
Sanatçısı	: -
Yapım yeri	: Bow Porselen Fabrikası
Yapıldığı tarih	: Yakl. 1770
Tekniği	:
Ölçüleri	: 20.3 cm
Bulunduğu yer	: Britisih Museum
Envanter no	: 1940,1101.12
Kaynak	: https://www.britishmuseum.org/collection/object/H_1940-1101-12

- Katalog no : 181
- Eser adı : Türk Kostümlü Kadın ve Erkek Figürü
- Sanatçısı : -
- Yapım yeri : Derby Porselen Fabrikası
- Yapıldığı tarih : Yakl. 1775
- Tekniği : -
- Ölçüleri : -
- Bulunduğu yer : Derby Porselen Topluluğu
- Envanter no : -
- Kaynak : <https://www.derbyporcelain.org.uk/figures>

KAYNAKÇA

- Acar, S. (2015). *Capturing Constantinople: travel albums (1884-1910)*. Middle East Technical University, Unpublished PhD Thesis.
- Aksoy, Y. (2016). *XVIII. yüzyıl İngiliz tiyatrosunda Türkler*. Ankara: Kurgan Edebiyat.
- Aksoy, N. (2017). *Rönesans İngilteresinde Türkler*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Allom, T. (1850). *The polyorama of Constantinople and Dardanelles*. London: W. S. Johnson.
- And, M. (1958). *Gönlü yüce Türk*. Ankara: Dost Yayınevi.
- Anderson, A. and Adams, J. (1764). *An historical and chronological deducation of the origin of commerce: From the earliest accounts to the present time. Containing, an history of the great commercial interests of the British Empire*. London
- Anonim (1873). *The eclectic magazine of foreign literature, science, and art*, (17), Leavitt, Trow, & Company
- Anonim. (1750). *A sketch of the spring gardens, Vauxhall*. London: G. Woodfall.
- Anonim. (1762). *Descriptions of Vauxhall gardens*. London: S. Hooper.
- Aracı, E. (2015). *Yusuf Agah Efendi 18. Yüzyıl Londrası 'nda ilk Türk büyükelçi*. İstanbul: Pera Müzesi Yayınları.
- Arıkan, Z. (2003). "Sir Paul Rycaut: Osmanlı İmparatorluğu ve İzmir" *Osmanlı Araştırmaları*, XXII, s.109-139.
- Artuk, İ. (1996). "Fındık altını", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.13, ss. 27-29.
- Arvine, K. (1852). *The cyclopædia of anecdotes of literature and the fine arts, etc*. Boston; Gould & Lincoln.
- Avcıoğlu, N. (2015). *Turquerie ve temsil politikası, 1728-1876*. (Çev. Renan Akman). Koç Üniversitesi Yayınları.

- Aydinoğlu, T. (2018). "Osmanlı d6nemi T6rk m6ziğinin Wolfgang Amadeus Mozart'ın eserlerine etkisi" *Asya Studies, Akademik Sosyal Araştırmalar*, (5), ss. 57-66.
- Baetjer, K. and Shelley, M. (2011). *Pastel portraits: images of 18th-century Europe*. Metropolitan Museum of Art.
- Bağış, A. İ. (1984). *Britain and the struggle for the integrity of the Ottoman Empire: Sir Robert Ainslie's Embassy to İstanbul 1776-1794*. İstanbul: İsis.
- Bağış, A. İ. (1985). "III. George d6neminde İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğundaki ekonomi siyaseti 1760-1815". *T6rk-İngiliz İlişkileri 1583-1984*. Ankara: Kurtuluş Ofset Basımevi.
- Baines, B. B. (1981). *Fashion revivals: from the Elizabethan age to the present day*. London: Batsford; New York: Drama Book Specialists, p. 162.
- Baker, C., Hauptman W., Stevens M.-A. (eds.), (2015). *Jean-Etienne Liotard*. London.
- Banham, J. (ed.), (1997). *Encyclopedia of interior design*. New York: Routledge.
- Başer, A. (2013). "İngiliz Elçisi Thomas Roe'nun yazışmalarında II. Osman d6nemi" *History Studies*. 5 (2), ss. 45-55.
- Beckford, W. (2015). *Vathek*. (Çev. İsmail Yerguz). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Behdad, A. (1992). "The Oriental(ist) encounter: the politics of "Turquerie" in Moliere" *Early orientalisms*. John Hopkins University Press, Vol. 32 No.3, pp. 37-49.
- Benezit Dictionary of British Graphic Artists and Illustrators. (2012) Stephen Bury (ed.) Vol.1, Oxford University Press.
- Bevilacqua, A. and Pfeifer, H. (2013). "Turquerie: culture and motion" *Past & Present*. Oxford: Oxford University Press.
- Black, J. (1993). "British foreign policy and international affairs during Sir William Trumbull's Career" *The British Library Journal*, (19), 2, pp. 199-217.
- Boppe, A. (1998). *XVIII. y6zyıl Boğaziçi ressamları*. (Çev. Nevin Y6cel Celbiş). İstanbul: Pera Turizm ve Ticaret A.ř.

- Böcekler, B. (2015) *Avrupa kent panoramaları (1787-1914) (Gravür-litografi-resim-fotoğraf)*, Ege Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Britton, J. (1849). *The auto-biography of John Britton: A descriptive account of the literary Works*. T. E. Jones.
- Burke, P. (1853). *The public and domestic life of the Right Hon. Edmund Burke*. Ingram, Cookie & Company.
- Büyükaksoy, A. (2012). *İngiltere'nin Osmanlı Büyükelçisi Thomas Roe'nun diplomatik yazışmaları (1621-1628)*. Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Carey, W. H. (1882). *The good old days of honorable John Company*. Argus Press.
- Carnochan, W. B. (2008). *Golden legends: images of Abyssinia, Samuel Johnson to Bob Marley*. California: Stanford University Press.
- Castle, T. (1986). *Masquerade and civilization: the carnivalesque in eighteenth-century English culture and fiction*. California: Stanford University Press.
- Castle, T. (1995). *The female thermometer: eighteenth-century culture and invention of the Uncanny*. Oxford: Oxford University Press.
- Chambers, W. (1763). *Plans, elevations, sections, and perspective views on the gardens*, London: J. Haberkorn.
- Chilvers, I. (2017). *The Oxford dictionary of art and artists*. Oxford University Press
- Clark, Donald B. (1950). "The source and characterization of Nicholas Rowe's Tamerlane" *Modern Language Notes*, 65 (3), pp. 145-152.
- Clark, P. (2000). *British clubs and societies 1580-1800: The Origins of an Associational World*. Oxford: OUP.
- Collier, M. and Wrightson, D. (1993). "The re-creation of the Turkish tent at Painshill" *Garden History*, 21 (1), pp. 46-59.
- Comment, B. (2002). *The panorama*. Reaction Books.

- Corner, G. R. (1857). *The Panorama: with memoirs of its inventor, Robert Barker, and his son, the late Henry Aston Barker*. London: J&W. Robins.
- Cotton, W.. (1859). *Sir Joshua Reynolds' notes and observations on pictures*. London: John Russell Smith.
- Craven, Lady E. (1789). *A journey through the Crimea to Constantinople*. London: G. G. J and G. Robinson.
- Cust, L. and Colvin, S. (1898). *History of the society of Dilettanti*. London.
- Çakır, İ. (2022). "19. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı-İngiliz diplomatik ilişkileri (1793-1853)" *Journal of Anglo-Turkish Relations* (3), 2, ss. 100-124.
- Dakers, C. (ed.) (2018). *Fonthill recovered a cultural history*. London: UCL Press.
- Darlington, A. C. (1990). *The Royal Academy of Arts and its anatomical teachings; with an examination of the art-anatomy practises during the eighteenth and early nineteenth century in Britain*. University of London, PhD Thesis
- Dickons, A. (2018). *Charts the growth of 18th-century theatre, looking ant the new venues, stage technology, audiences, playwrights and great actors of the age*. British Library online. <https://www.bl.uk/restoration-18th-century-literature/articles/18th-century-british-theatre> (Erişim tarihi: 17.12.2020)
- Dictionary of national biography. (1885). Ed. Leslie Stephen. Vol.3, New York: Macmillan.
- Doruk, S. (1990). "Aphrodisias'taki Aphrodit tapınağı temenosu" *Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, (33), 1-2, ss. 89-102.
- Dökmeci, V. (1990). *Tarihsel gelişim sürecinde Beyoğlu*. Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu.
- Dönmez, A. (2006). *Karşılıklı diplomasiye geçiş sürecinde Osmanlı daimî elçiliklerinin Avrupa'da yeniden tesisi 1832-1841*. Selçuk Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Ellet, E. F. (1859). *Women artists in all ages and centuries*. Harper&Brothers.

- Erdogan Monson, D. (2021). *Replacing the image of the Ottoman Turk: Le Bourgeois Gentilhomme and Turquerie as resistance*. University of Washington, PhD Thesis.
- Erkal, N. (2008). Tam zamanında gözlerinizin önünde Londra panoramalarında İstanbul sergileri (I). *Toplumsal Tarih*, (170), ss. 40-47.
- Eveline, S. N., Bull, D., Renda, G., İrepoğlu, G. (2003). *Lale Devri'nin bir görgü tanığı Jean-Baptiste Vanmour*. İstanbul: Koçbank Yayınları.
- Eyres, P. (1992). "Neoclassicism on active service: commemoration of the Seven Years' War in the English Landscape Garden", *New Arcadian Journal*. 35 (36), pp. 62-123.
- Fehlmann, (2015). *Orientalism*. (Ed: C. Baker, W. Hauptman, M. A. Stevens), Jean Étienne Liotard. London: Royal Academy of Arts, pp. 67.
- Fekete A. and Gyori P. (2021). "Chinese pavilions in the early landscape gardens of Europe" *Scientific Journal of Latvia University of Life Sciences and Technologies Landscape Architecture and Art*. (18), 18, pp. 78-87.
- Ferriol, M. (1714). *Recueil de cent estampes representant différentes nations du Levant, gravées sur les tableaux peints d'après nature en 1707 & 1708*. Paris: Chez Basan, graveur.
- Finnegan, R. (2006). "The Divan Club, 1744-1746", *EJOS*, IX (9), pp. 1-86.
- Finnegan, R. (2019). *English explorers in the East (1738-1745): The travels of Thomas Shaw, Charles Perry and Richard Pococke*. Brill.
- Fuat, M. (2010). *Tiyatro Tarihi*. İstanbul: MSM Yayınları.
- Gabler, J. M. (1995). *Passions: The wines and travels of Thomas Jefferson*. California: Bacchus Press.
- Gamlin, H. (1894). *George Romney and his art*. London: Swan Sonnenschein.
- Genim, S. (2013). "Yüzyıllar boyu İstanbul Panoramaları" *Osmanlı İstanbulu* (I), İstanbul: 29 Mayıs Üniversitesi, ss. 455-473.

- Gentleman's Magazine, (1805). C. 97.
- Gerard, F. A. (1893). *Angelica Kauffman a biography*. New York: Macmillan & Co.
- Germaner, S. ve İnankur, Z. (2002). *Oryantalistlerin İstanbul'u*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Goldsmith, S. (2020). *Masculinity and danger on the eighteenth-century Grand Tour*. University of London Press.
- Gower, L. R. S. (1882). *Romney and Lawrence*. Scribner and Welford.
- Gray, B. (1960). "Lord Burlington and Father Ripa's Chinese Engravings" *British Museum Quarterly*, (22), ½, pp. 40-43.
- Gregoire, H.D. (1991). *Büyüklü divan XVIII. yüzyıl Fransa'sında Türkler ve Türk dünyası*. (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay). İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Grundy, I. (2004). "Edward Wortley Montagu" *Oxford Dictionary of National Biography*.
- Gunn, A. V. (2010). *Paul Sandy, William Pars and the society of Dilettantia*. The Burlington Magazine.
- Güler, T. B. (2015). "Teos antik kenti ve Dionysos sanatçılar birliği" *TAD*, 34, (57), s. 23-40.
- Gündüz, N. (2019). "Bir kadın seyyahın kaleminden Osmanlı'da 18. Yüzyıl saraylı kadın erkek giysileri: bir kültürü tanımak" *Milli Folklor*, 16 (124), ss. 121-135.
- Güngör, M. C. (2020). "18. Yüzyıl Avrupa porselenlerinde Türk figürleri" *İdil*. (69), s. 769-778.
- Gürhan, D. (2016). "Batı'da opera, operet ve bale sanatında türkleri ve türk kültürünü konu alan çalışmalar" *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (58), ss. 77-97.
- Harris, J. (1963). "Exoticism at Kew", *Apollo*, 78 (18), pp. 103-108.
- Hayley, W. (1809). *The life of George Romney*. T. Payne.

- Hobbes, J. R. (1849). *The picture collector's manual: being a dictionary of painters, containing fifteen hundred more names than in any other work*. II, London: T. W. Boone.
- Honiker, A. L. (1942). "William Harborne and the beginning of Anglo-Turkish diplomatic and commercial relations" *The Journal of Modern History*, 14 (3), pp. 289-316.
- Hoock, H. (2006). "Founders of the Royal Academy of Arts (act. 1768-1825)" *Oxford Dictionary of National Biography*, Online Edition. 25 May 2006. <https://doi.org/10.1093/ref:odnb/94593> (Erişim tarihi 07.04.2022).
- Huhtamo, E. (2013). *Illusions in motion: media archaeology of the moving panorama and related spectacles*. London: MIT Press.
- Ingamells, J. (1978-80). "Andrea Soldi-a check-list of his works" *The Volume of Walpole Society 1978-80*. (47), pp. 1-20.
- İnal, O. (2011). "Women's fashions in transition: Ottoman borderlands and the anglo-Ottoman exchange of costumes" *Journal of World History*, 22 (2), pp. 243-272.
- İnan, D. (2017). "Montagu, Craven ve Barkley'in Osmanlı Devleti ve Türkler hakkındaki izlenimleri" *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 37, ss.1-11.
- İnankur, Z. (2005). "Batılı ressamın gözünden Osmanlı kadınları ve 'harem'" *İmparatorluktan Portreler*. İstanbul: Pera Müzesi Yayınları.
- İşipek, A. R. ve Aydemir, O. (2006). *1770 Çeşme Deniz Savaşı 1768-1774 Osmanlı- Rus Savaşları*. İstanbul: Denizler Kitabevi.
- Jacob-Hanson, C. (1998). "Johan Peter Melchior, master modeler (Illustrated antique porcelain)" *Magazine Antiques*, 154 (3), pp. 338-345.
- Jeffares, N. (2021). "George Knapton" *Dictionary of Pastellists before 1800*. Online Edition, s.1 Son güncelleme: 25 Ekim 2021 <http://www.pastellists.com/Articles/Knapton.pdf> (Erişim tarihi 06.04.2022)
- Jeffery, T. (1757). *Collection of dresses of different nations ancient and modern*. London: Thomas Jefferys.

- Jeffery, T. (1772). *A collection of different nations, ancient and modern particularly old English dresses*. London: Thomas Jefferys.
- Jeffery, T. (1872). *A collection of the dresses of different nations, ancient and modern*. London: Thomas Jefferys.
- Jirousek, C. (2005). "Ottoman influences in Western dress" *Ottoman dress: From textile to identity*. (ed. Suraiya Faroqhi ve Christoph K. Neunmann). İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Johnson, J. (1862). *Clever girls of our time, by the author of heroines of our time*. London: Darton and Hodge.
- Journal of The Royal Institution of Cornwall 1778-1781. (1781) Volume VI, Truro: Lake & Lake.
- Kaplan, A. (2017). "Henry Aston Barker'ın İstanbul panoraması ve bazı belgeler ışığında tarihsel kaynak olarak sıhhati üzerine bir değerlendirme" *V. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri*. İstanbul: 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, s. 589-90.
- Karabulut, A. (2011). *Elizabeth Lady Craven'in 1785-1786 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu'na yaptığı seyahati*. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Keleş, N. (2016). "Birinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında Almanlarda Türk imgesi" *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24, ss. 113-142.
- King, R. (1993). "Wordsworth, panoramas, and the prospect of London" *Studies in Romanticism* (32), 1, pp. 57-73.
- Knight, P. (2011). "*All the men admired her, many of the women envied her*": *The Role of Dress in Portraits of Eighteenth-Century British Courtesans, 1751-1790*. Stockholm University, Master Thesis.
- Knipp, C. (1974). "The "Arabian Nights" in England: Galland's translation and its successors" *The Journal of Arabian Literature*, 5, pp. 44-54.
- Knolles, G. (1603). *Generall Historie of the Turkes*. London.

- Kolektif. (2005). 17. Yüzyıl Avrupa'sında Türk İmajı. İstanbul: Sakıp Sabancı Müzesi Yayınları.
- Kurat, A. N. (1952). *Türk-İngiliz münasebetlerine kısa bir bakış (1553-1952)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Kurat, A. N. (1953). *Türk-İngiliz münasebetlerinin başlangıcı ve gelişmesi (1553-1610)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi.
- Kurtaran, U. (2016). "Karlofça Antlaşması'nda Venedik, Lehistan ve Rusya'ya verilen ahidnamelerin genel özellikleri ve diplomatik açıdan değerlendirilmesi" *Tarih Araştırmaları Dergisi*, (35), 60, ss. 97-139.
- Küçükhasköylü, N. (2015). "İstanbul'da Avrupalı Elçiler ve Türk Dünyası Koleksiyonları" 8. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi, Kültürel Miras-Bildiriler II, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, ss. 1007-1024.
- Küçükhasköylü, N. (2017). Ambassadors, painters and travelers in Pera at the end of 18th Century: A look at Robert Ainslie and his activities. "Researches on the Multidisciplinary Approaches (ed. Hasan Aksu). SRA Academy, ss. 73-88.
- Küçükhasköylü, N. (2017). "Neoklasik bir mimar nasıl olunur? Arkeolojik araştırmalar, seyahatler ve tutkular: Robert Cockerell (1788-1863)" *Turkish Studies*, (12), 19, ss. 143-164.
- Kütükoğlu, M. S. (1974). *Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri I (1530-1838)*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Landweber, J. (2005). Celebrating identity: Charting the history of Turkish Masquerade in early modern France. *Romance Studies*, Vol.23, N.3, pp. 175.
- Lassels, R. (1670). *The Voyage of Italy, or a Compleat Journey through Italy*. Paris: Starkey.
- Lee, D. (2013). Between worlds: The biography of Madame de Pompadour's Boudoir Turc. Georgia State University, Master of Arts Thesis, pp. 51-52.
- M. Ellis. (2008). "Spectacles within Doors': Panoramas of London in the 1790s" *Romanticism*. (14), 2, pp. 133-148.

- Mahmud Raif Efendi. (1988). *Osmanlı İmparatorluğu'nda yeni nizamların cedveli*. (Çev. Arslan Terzioğlu ve Hüsrev Hatemi). İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu.
- Makzume E. ve Kocabaşoğlu, E. (2004). Jean Vaptiste Vanmour (1671-1737). Kral'ın Doğu'daki Ressamı" *Toplumsal Tarih*, (122), ss. 40-43.
- Makzume, E. ve Kocabaş, E. (2003). "Jean Etienne Liotard (1702-1782) Cenevrelî 'Türk Ressam' Turquerie'den Oryantalizme. *Toplumsal Tarih Dergisi*, (117), ss. 62-65.
- Manners, L. V. (1913). *Matthew William Peters*. London: The Connoisseur.
- Mavor, W.F. (1813). *A General Collection of Voyages and Travels*. Coxe, More, Sherwood, Neely & Jones.
- May, S. E. (2007). 'Sublime and Infernal Reveries': George Romney and the Creation of an Eighteenth-Century History Painter. Liverpool John Moores University PhD Thesis.
- McDonald, N, (2004). Pulp fictions of medieval England: Essays in popular romans. Manchester: Manchester University Press.
- Montagu, L. M. W. (1994). *The Turkish Embassy Letters*. London: Virago Press.
- Montagu, L. M. W. (2016). *Doğu mektupları*. (Çev. Murat Aykaç Erginöz). İstanbul: Aydın Üniversitesi Yayınları.
- Montagu, Lady Mary Wortley (1763). *The Turkish Embassy letters*. Londra: T. Beckett P. A. De Hondt.
- Moran, B. (1958). İngiliz edebiyatında Fatih Sultan Mehmed hakkında piyesler. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. VIII, ss. 73-83.
- Mukerji, C. (2021). "Costume and character in the Ottoman Empire: Dress as social agent in Nicolay's Navigations". *Early modern things: objects and their histories, 1500-1800* (Ed. Paula Findlen), New York: Routledge, pp. 151-169.

- Northcote, J. (1819). *The Life of Sir Joshua Reynolds: Comprising Original Anecdotes of Many Distinguished Persons, His Contemporaries; and a Brief Analysis of His Discourses*, II, London: Henry Colburn.
- Özcan, A. (2012). “Topal Osman Paşa” *TDV İslam Ansiklopedisi*, (41), ss. 244-246.
- Özkaymak, B. (2022). *17.-18. yüzyıl Avrupa resim sanatında Türk imgesi*. Selçuk Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Pegum, C. (2009). *The Artistic and Literary Career of Charles Jervas (c.1675-1739)*. Unpublished Master Thesis.
- Philips, S. C. (1894). *Sir Joshua Reynolds*. New York: Charles Scribner’s Sons.
- Pike, R. E. (1936). “Fact and fiction in Zaire”, *Proceedings of the Modern Language Association of America*, (51), 2, pp. 436-439.
- Pilkington, M. (1824). *A General Dictionary of Painters*. I, London: Thomas M’Lean.
- Pilkington, M. (1840). *A General Dictionary of Painters; Containing Memoirs of the Lives and Works*. London: Thomas Tegg.
- Pointon, M. (2001). ““Surrounded by brilliants”: Miniature portraits in eighteenth-century England” *The Art Bulletin*, (83), 1, pp. 48-71.
- Powys, C. (1899). *Passages from the diaries of Mrs. Philip Lybbe Powys of Hardwick House, Oxon, A. D. 1756-1808*, (Ed. Emily J. Climson), Newyork and Bombay: Longmans, Green, and Co.
- Quataert, D. (2000). *The Ottoman Empire 1700-1922*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Redford, B. (2001). ““Seria Ludo’ George Knapton’s portraits of the Society of Dilettanti” *The British Art Journal*, (3), 1, pp. 56-68.
- Redford, B. (2008). *The antic and antique in eighteenth-century*. England: Getty Publications.

- Redgrave, S. (1878). *A dictionary of artists of the English school: Painters, sculptors, architects, engravers and ornamentists: With notices oh their lives and works.* London: George Bell and Sons.
- Renda, G. (1985). “Avrupa sanatında Türk modası” *Sanat Üzerine*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, ss. 39-50.
- Renda, G. (1989). “1911 Turquerie sergisi üzerine” *Sanat Tarihinde Doğudan Batıya, Ünsal Yücel Anısında Sempozyum Bildirileri Kitabı*, İstanbul, ss. 71-80.
- Reyhanlı, T. (1983). *İngiliz gezginlerine göre XVI. Yüzyılda İstanbul’da hayat (1582-1599)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Reynolds, S. J. and Malone, E. (1797). *The Works of Sir Joshua Reynolds, Knight: Containing His Discourses, Idlers, A Journey to Flanders and Holland, and His Commentary on du Fresnoy’s Art of Painting*. T. Cadell and W. Davies I.
- Ribeiro, A. (1984). *Dress in Eighteenth-century Europe 1715-1589*. Batsford.
- Ribeiro, A. (1984). *Dress in eighteenth-century Europe 1715-1589*. London: Batsford.
- Roe, S. T. (1740). *The negotiations of Sir Thomas Roe, in his embassy to the Ottoman porte, from the year 1621 to 1628*. Samuel Richardson.
- Rothenberg, E. A. (2007). “The diligent hand maketh rich” *Cultures of selling: perspectives on consumption and society since 1700*. John Benson and Laura Ugolini. Ashgate Publishing.
- Rousseau, G.S. and Porter, R. (der.) (1990). *Exoticism in the Enlightenment*. Manchester: Manchester University Press.
- Ruoff, E. (2011). “Turquerie in the West-European landscape gardens in the 18th and in the aarly 19th centuries” *Tüba-Ked*, (9), pp. 171-179.
- Sambrook, J. (1980). “Painshill Park in the 1760’s” *Garden History*, (8), 1, pp. 91-106.
- Schaffartzik, G. (2018). “Turquerie-Turkish Fashion” The European interest in the culture of the Ottomans” *I. Uluslararası Osmanlı İzleri Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları, ss. 323-330.

- Schiffer, R. (1999). *Oriental Panorama: British travellers in 19th century Turkey*. Amsterdam-Atlanta: Rodopi.
- Schweickard, W. (2015). "Paul Rycout, The present state of Ottoman Empire. Textual tradition and lexical borrowings from Turkish". *Studia Linguistica Universitatis Jagellonicae Cracoviensis*, (132), pp. 187-196.
- Sheraton, T. (1802). *The Cabinet-Maker and Upholsterer's Drawing Book*.
- Sobersides, S. (1821). *Christmas tales; for the amusement and instruction of young ladies and gentlemen in winter evenings*. London: John Marshall.
- Southern, H. (2020). *Sir Joshua Reynolds's Mrs. Nesbitt as Circe (1781): Fashioning Reputations*. American University, Master Thesis.
- Spofford, A. R ve Annandale, C. (1895). *The new cabinet cyclopaedia and treasury of knowledge, a handy book of reference on all subjects and for all readers with about two thousand pictorial illustrations*. Gebbie Company.
- St. Clair, Alexandrine N. (1973). *The image of the Turk in Europe*. New York: Metropolitan Museum of Art.
- Standage, T. (2002). *The Turk the life and times of famous eighteenth-century chess-playing machine*. New York: Walker & Company.
- Stronach. A. L. (1891). *Simple history of English literature: With illustrative extracts*. Edinburgh: Thomas Nelsons & Sons.
- Stuart, J. and Revett, N. (1762). *The antiquities of Athens measured and delineated by James Stuart F.R.S. and F.S.A. and Nicholas Revett painters and architects*, Vol. I, London: Haberkorn.
- Sweets, M. F. (1878). *Sir Joshua Reynolds*. Wentworth Press.
- Swindells J. ve Taylor D. F. (ed.) (2014). *The Oxford handbook of the Georgian Theatre 1737-1832s*. Oxford: Oxford University Press.
- Şigan, E. (2015). *İngiliz Yakın Doğu Şirketi'nin kuruluşu ve 1583-1630 Osmanlı-İngiliz ilişkileri*. Kayseri Erciyes Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

- Tez, Z. (2015). *Avrupa'da Türk izi oryantalizm ve Turquerie*, İstanbul: Hayykitap.
- The eclectic magazine of foreign literature, science, and art.* (1873)., 17. Cilt, Leavitt, Trow, & Company.
- The Gentleman's magazine and historical chronicle. (1765). Vol. 35. London: D. Henry and R. Cave, pp. 354
- Tims, J. (1866). *Club life of London: With anectodes of the clubs, coffe-houses and taverns of the metropolis during 17th, 18th and 19th centuries*. London: Richard Bentley, Publisher in Ordinary to her Majesty.
- Topallı, E. (2017). "Villa Medici'deki Türk odası: Horace Vernet ve Balthus'da oryantalist izler" *Osmanlı Dünyasında Kültürel Karşılaşmalar ve Sanatsal Yansımaları-Filiz Yenişehirlioğlu Onuruna Sempozyum Bildiri Kitabı*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, ss. 235-241.
- Tournefort, J. P. de (2005). *Tournefort seyahatnamesi*. (Çev. Ali Berktaş) İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Tromans, N. (ed.). (2008). *The lure of the east: British orientalist painting*. New Haven: Yale University Press.
- Turan, Ş. (2003). "Levant". *TDV İslam Ansiklopedisi*, 27. Cilt, Ankara, ss. 145-147.
- Ş. Turan (1968). "Venedik'te Türk ticaret merkezi (Fondaco dei Turchi)" *Belleten*, XXXII, ss. 247-284.
- Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu'nun 30. Yılı Anısına Türkiye Arkeolojisi* (2008). Ankara: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü.
- Usta, S. (2019). *Türk ressamı Jean Etienne Liotard (1702-1789)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Vien, J. M. (1748). *Caravane Du Sultan A La Mecque. Mascarade Turque donnée à Rome par Messieurs les pensionnaires de l'Académie de France et leurs amis au carnaval de l'année 1748*.

- Walsh, T. (1803). *Journal of the late company in Egypt*. London: T. Cadell and W. Davies.
- Weber, C. (2004). "Voltaire's Zaïre: Fantasies of Infidelity, Ideologies of Faith", *South Central Review*, (21), 2, pp. 42-62.
- Welch, C. (1887). *Dictionary of National Biography*. XII, New York: Macmillan and Co-London: Smith, Elder & Co.
- Williams, H. (2015). *18. yüzyılda Avrupa'da Türk Modası: Turquerie*. (Çev. Nurettin Elhüseyni). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Wood, A. C. (1935). *A history of the Levant Company*. London: Frank Cass and Co.
- Yalçınkaya, M. A. (2006). "The Modernisation of the Ottoman Diplomatic Representations in Europe: The Case of the Embassy of İsmail Ferruh Efendi to London (1797-1800)" *A bridge between cultures, studies on Ottoman and Republican Turkey in memory of Ali İhsan Bağış*, (Ed. Sinan Kunalp). İstanbul: The Isis Press.
- Yalçınkaya, M. A. (2008). Sir Robert Ainslie'nin İstanbul büyükelçiliği (1776-1794). "Osmanlı Araştırmaları XXXI".
- Yalçınkaya, M.A. (1994). "Mahmud Raif Efendi as the chief secretary of Yusug Agah Efendi, the first permanent Ottoman-Turkish ambassador to London (1793-1797)" *OTAM*, (5), pp. 385-434.
- Yalçınkaya, M.A. (2001). "Türk diplomasisinin modernleşmesinde Reisülküttab Mehmed Raşid Efendi'nin rolü" *The Journal of Ottoman Studies*, XXI, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Yıldız, N. (2014). "Turkish Britons and Ottoman Turks in England During the Eighteenth Century", *Ottoman Empire and European Theatre II The Time of Joseph Haydn: From Sultan Mahmud I to Mahmud II (r.1730-1839)*, Hollitzer, pp. 539-586.
- Young, H. (1999). "Manufacturing outside the Capital: The British porcelain factories, their sales, networks and their artists, 1745-1795". *Journal of Design History*, 1999, Vol. 12, No. 3, pp. 257-269.

Online Kaynaklar

British Museum Online (<https://www.britishmuseum.org/>)

Cambridge Dictionary Online (<https://dictionary.cambridge.org/tr/>)

Google Kitaplar (<https://books.google.com.tr/>)

National Galleries Scotland Online (<https://www.nationalgalleries.org/>)

Oxford Dictionary of National Biography Online (<https://www.oxforddnb.com/>)

Royal Collection Trust Online (<https://www.rct.uk/collection/>)

Victoria&Albert Museum Online (<https://www.vam.ac.uk/>)